

นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา : ภาพสะท้อนการเมืองและสังคม

นางสาวนัยนา ทรุฑเมือง

สถาบันวิทยบริการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2547

ISBN 974-53-2142-7

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

LANNA HISTORICAL NOVELS : REFLECTIONS OF POLITICS AND SOCIETY

Miss Naiyana Khrutmuang

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Comparative Literature

Department of Comparative Literature

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2004

ISBN 974-53-2142-7

หัวข้อวิทยานิพนธ์ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา : ภาพสะท้อนการเมืองและสังคม
โดย นางสาวนัยนา ครุฑเมือง
สาขาวิชา วรรณคดีเปรียบเทียบ
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.อนงค์นาฏ เถกิงวิทย์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโท

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.อนงค์นาฏ เถกิงวิทย์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.วรุณี อุดมศิลป์)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นัยนา ครุฑเมือง : นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา : ภาพสะท้อนการเมืองและสังคม
(LANNA HISTORICAL NOVELS : REFLECTIONS OF POLITICS AND SOCIETY)
อ.ที่ปรึกษา : รศ.ดร.อนงค์นาฏ เถลิงวิทย์, 168 หน้า. ISBN 974-53-2142-7

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สภาพการเมืองและสังคมล้านนาที่ปรากฏ
ในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์จนถึงสมัยพลตรีเจ้าแก้วบัวรัฐ
โดยศึกษาจากนวนิยายเรื่อง *เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุนิทรแหว่น* ของมาลา คำจันทร์*รกราก*
นครา ของปิยะพร ศักดิ์เกษม *ทัพทัน 1902* ของพ.วังน่าน *เวียงแ่วนฟ้า* และ*หนึ่งฟ้าดินเดียว* ของ
กฤษณา อโศกสิน

จากการศึกษาพบว่าในด้านการเมืองผู้ประพันธ์ได้นำเสนอภาพความสัมพันธ์เชิงอำนาจ
ภายในอาณาจักรล้านนากับสยาม พม่า และมหาอำนาจตะวันตก ตั้งแต่ยุคที่ล้านนาเป็น ประเทศ
ราชของสยามจนถึงช่วงเวลาที่ย้ายเป็นระบอบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งได้สะท้อน
ให้เห็นภาพการรวมอาณาจักรล้านนาเข้ากับสยาม

ผู้ประพันธ์มีทัศนคติต่อการรวมดินแดนล้านนาแตกต่างกัน ผู้ประพันธ์ที่เป็นคนนอก
วัฒนธรรมล้านนาเช่น กฤษณา อโศกสิน และปิยะพร ศักดิ์เกษม มีมุมมองที่เห็นด้วยกับการรวม
ดินแดนล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ส่วนผู้ประพันธ์ที่มีถิ่นกำเนิดในล้านนาเช่น มาลา คำ
จันทร์ และพ.วังน่านมีมุมมองที่แตกต่างออกไป ในมุมมองของมาลา คำจันทร์ สยามเป็น ผู้
รุกรานดินแดนล้านนาและเข้ายึดอำนาจจากผู้นำท้องถิ่น ส่วน พ.วังน่านได้ชี้ให้เห็นปฏิบัติการ
ต่อต้านอำนาจรัฐบาลสยามของชาวล้านนา

ในด้านสังคม ผู้ประพันธ์ชี้ให้เห็นภาพความสัมพันธ์ภายในสังคมของชาวล้านนาในมิติของ
ชนชั้นและสถานภาพทางเพศโดยมีโครงสร้างทางสังคม คติความเชื่อ ค่านิยม และขนบธรรมเนียม
ประเพณีเป็นปัจจัยกำหนดบทบาทและหน้าที่ของคนในสังคม

นอกจากนี้ภาพลักษณ์ของสตรีล้านนาที่เป็นผู้หญิงเก่งและแกร่งส่วนหนึ่งมาจากสภาพ
สังคมที่เอื้อให้สตรีมีบทบาทสำคัญทั้งในครอบครัวและสังคม และอีกส่วนหนึ่งมาจากทัศนคติของ
ผู้ประพันธ์ที่เป็นสตรีในยุคปัจจุบัน ตัวละครสตรีล้านนาจึงปรากฏลักษณะของผู้หญิงยุคปัจจุบัน อยู่
ด้วย

ภาควิชา.....วรรณคดีเปรียบเทียบ.....	ลายมือชื่อนิสิต.....
สาขาวิชา.....วรรณคดีเปรียบเทียบ.....	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ปีการศึกษา...2547.....	ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....-.....

4580160422 : MAJOR COMPARATIVE LITERATURE

KEYWORD : / LANNA / HISTORICAL / NOVEL / POLITIC / SOCIETY

NAIYANA KHRUTMUANG: LANNA HISTORICAL NOVELS : REFLECTIONS OF POLITICS AND SOCIETY.

THESIS ADVISOR : ASSOC. PROF. ANONGNAT THAKOENGWIT, Ph.D. 168 pp. ISBN 974-53-2142-7

The objective of the study is to analyze the political and social environment of the Lanna Kingdom that is reflected in the historical novels from the period of King Kawiloros Suriyawong to Chao Kaew Nawarat era. *Chao Chan Pom Horm Niras Prathat In-kwaen* by Mala Khamchan, *Rak Nakara* by Piyaporn Sakdi-kasem, *Thaptan 1902* by Por Wang Nan, and *Wieng Waen Fah* and *Nueng Fah Din Diew* by Krissana Asoksin are enlisted for this study.

The study analyses the political dimension of these novels, the authors present the power relations within the Lanna Kingdom and the Siam with Burma (Myanmar), and the West. The Siameese reign over Lanna as protectorate, lie to the incorporation of the Lanna Kingdom as past of the nation.

The authors have different attitudes towards such centralizing policies. Krissana Asoksin and Piyaporn Sakdi-kasem, who are not from the Lanna Kingdom, agree with the incorporations of Lanna into Siam, unlike Mala Khamchan and Por Wang Nan, who were born in the area previously know as the Lanna Kingdom. Mala Khamchan's novel reflects his viewpoint that Siam was the invader and overthrew the local power. Likewise, Por Wang Nan indicates the resistance reaction of Lanna people to Siam administration.

This study also aims to analyse the social relations of Lanna people, especially in terms of class and gender. Social structure, myths, believes, values, and tradition are factors that determine the roues and duties of Lanna people.

In addition, the image of Lanna women is another object of study, Their toughness and determination are related to two issues, ie, the social structure of he Lanna Kingdom itself and the modern attitude of the women writers, The portrayal of Lanna women in the novels sometimes these resembles that of the modern women today.

DepartmentComparative Literature.....

Student's signature.....

Field of study.....Comparative Literature.....

Advisor's signature.....

Academic year.... 2004.....

Co-advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.อนงค์นาฏ เกกิงวิทย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นอย่างยิ่ง

ผู้วิจัยกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และเป็นผู้จุดประกายหัวข้อวิทยานิพนธ์ให้กับศิษย์ ตลอดจนให้คำแนะนำต่างๆ และสอบถามถึงความก้าวหน้าของวิทยานิพนธ์อยู่เสมอ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.วรุณี อุดมศิลป์ ที่ให้ความกรุณาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ให้กับศิษย์ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ตลอดเวลาที่ทำวิทยานิพนธ์อาจารย์ให้ความกรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไข และปรับปรุงเนื้อหาในวิทยานิพนธ์จนมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น รวมทั้งความห่วงใยที่อาจารย์มีให้ศิษย์ตลอดการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.สุรเดช โชติอุดมพันธ์ ที่ให้ความกรุณาตรวจสอบและ ปรับปรุงบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้มีความถูกต้อง

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อคุณแม่และครอบครัวทุกท่านที่เป็นกำลังใจ และให้ความเอาใจใส่เป็นอย่างดีตลอดการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จ

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณพี่สุนิสา ศรีเจริญ ที่ให้ความช่วยเหลือดำเนินการต่างๆ ให้ด้วยความเต็มใจ และขอบคุณเพื่อนๆ ทุกคนในภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบที่เป็นกำลังใจและให้ความช่วยเหลือด้วยดีตลอดมา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
1.3 วัตถุประสงค์.....	9
1.4 แนวเหตุผล ทฤษฎี หรือสมมุติฐาน.....	10
1.5 ขอบเขตการวิจัย.....	10
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	10
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	10
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	11
บทที่ 2 ภาพสะท้อนการเมืองล้านนาในนวนิยาย.....	12
2.1 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในอาณาจักรล้านนา.....	14
2.1.1 การครอบงำของเชียงใหม่ต่อหัวเมืองล้านนาอื่นๆ.....	14
2.1.1.1 ความสัมพันธ์ในรูปแบบบ้านพี่เมืองน้อง.....	15
2.1.1.2 ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติด้วยการแต่งงาน ระหว่างบ้านพี่เมืองน้อง.....	21
2.1.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองล้านนาอื่นๆ.....	24
2.1.2 การแย่งชิงอำนาจระหว่างชนชั้นปกครองในอาณาจักรล้านนา.....	26
2.2 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณาจักรล้านนากับดินแดนใกล้เคียง.....	31
2.2.1 การครอบงำของสยามเหนืออาณาจักรล้านนา.....	31
2.2.1.1 ความสัมพันธ์ในฐานะประเทศราช.....	31
2.2.1.2 ความสัมพันธ์ในฐานะมณฑลเทศาภิบาล.....	35
2.2.2 การครอบงำของพม่าเหนืออาณาจักรล้านนา.....	38
2.2.2.1 ความสัมพันธ์ในฐานะประเทศราช.....	38
2.2.2.2 การรุกรานรัฐชายขอบ.....	43

2.3 การขยายอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกสู่ดินแดนล้านนา.....	46
2.3.1 ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับการขยายอิทธิพลผ่านพม่า.....	46
2.3.1.1 สงครามระหว่างอังกฤษและพม่า.....	46
2.3.1.2 การเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ของอังกฤษ.....	48
2.3.2 ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับการขยายอิทธิพลผ่านสยาม.....	53
2.3.2.1 ความเกี่ยวข้องกับสนธิสัญญาเบาว์ริง.....	54
2.3.2.2 ความเกี่ยวข้องกับสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2.....	55
2.4 การปฏิเสศการครอบงำจากภายนอก.....	59
2.4.1 การปฏิเสศการครอบงำของเชียงใหม่ต่อหัวเมืองล้านนาอื่นๆ.....	59
2.4.2 การปฏิเสศการครอบงำของสยาม.....	62
2.4.2.1 ความเชื่อเรื่องชุกาตุ.....	63
2.4.2.2 การทรงผีเจ้านาย.....	66
2.4.2.3 การก่อกบฏ.....	69
ก. กบฏพระยาปราบสงคราม.....	69
ข. กบฏเงี้ยวเมืองแพร่.....	71
2.4.2.4 การใช้เรื่องเล่าเพื่อแสดงจิตสำนึกล้านนา.....	74
2.4.3 การปฏิเสศการครอบงำของพม่า.....	77
2.4.4 การปฏิเสศการครอบงำของมหาอำนาจตะวันตก.....	82
2.4.4.1 การต่อต้านการเผยแพร่คริสต์ศาสนา.....	82
2.4.4.2 การแบ่งเขตที่อยู่เฉพาะชาวตะวันตก.....	88
2.4.4.3 การกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับสยาม.....	90
บทที่ 3 ภาพสะท้อนสังคมล้านนาในนวนิยาย.....	95
3.1 ความสัมพันธ์ภายในสังคมของชาวล้านนาในมิติชนชั้น.....	95
3.1.1 ความสัมพันธ์ของชนชั้นต่างๆ ในล้านนา.....	96
3.1.1.1 ชนชั้นผู้ปกครอง.....	96
3.1.1.2 ชนชั้นได้ปกครอง.....	101
3.1.2 การเลื่อนชนชั้นทางสังคม.....	107
3.1.2.1 การสืบสันตติวงศ์.....	107
3.1.2.2 การใช้ความรู้ความสามารถ.....	107

3.1.2.3 การแต่งงาน.....	110
3.2 ความสัมพันธ์ภายในสังคมของชาวล้านนาในมิติของสถานภาพทางเพศ.....	114
3.2.1 การยินยอมปฏิบัติตามจารีตประเพณีของสตรี.....	115
3.2.1.1 ความเป็นบุตรสาวในโอวาท.....	115
3.2.1.2 ความเป็นภรรยาผู้จงรักภักดี.....	118
3.2.1.3 ความเป็นมารดาผู้ทุ่มเท.....	123
3.2.2 การฝ่าฝืนจารีตประเพณีของสตรี.....	125
3.2.2.1 การแต่งงานข้ามชนชั้นระหว่างหญิงสูงศักดิ์กับชายสามัญ.....	126
3.2.2.2 การครองตัวทำทนายจารีต.....	129
ก.หญิงต้องประพฤติตนเป็น “กุลสตรี”.....	130
ข.ผู้หญิงต้อง “รักเดียวใจเดียว”.....	135
3.2.3 บทบาทด้านการเมืองการปกครองของสตรีล้านนา.....	138
3.2.3.1 การมีอำนาจทางการเมืองการปกครอง.....	138
3.2.3.2 การตกเป็นเครื่องมือทางการเมือง.....	143
บทที่ 4 บทสรุป.....	151
รายการอ้างอิง.....	155
บรรณานุกรม.....	158
ภาคผนวก.....	167
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	168

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนานำเสนอภาพของอาณาจักรล้านนาที่เคยเป็นอาณาจักรยิ่งใหญ่ในอดีต มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาหลายราชวงศ์ และมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ล้านนาเป็นรัฐอิสระที่ปกครองตนเองจนกระทั่งใน พ.ศ. 2021 ตรงกับสมัยการปกครองของพระเจ้าเมกุสิทธิวงศ์ จึงได้ตกเป็นประเทศราชของพม่าเป็นระยะเวลานานกว่า 200 ปี พม่าได้นำศิลปวัฒนธรรมของตนเข้ามาเผยแพร่ในล้านนาทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ความเชื่อ การแต่งกาย อาหาร¹ ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างพม่าและล้านนา แต่โดยทั่วไปแล้วล้านนายังคงรักษาวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมของตนไว้ได้ เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน ดนตรี เป็นต้น

ต่อมาในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงช่วยกอบกู้เอกราชให้แก่ล้านนา ทำให้ล้านนาเปลี่ยนสถานะจากประเทศราชของประเทศพม่ามาเป็นประเทศราชของไทย เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาค หัวเมืองล้านนาจึงเปลี่ยนมาเป็นมณฑลพายัพ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล จึงได้แยกเป็นจังหวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือเมื่อ พ.ศ. 2476²

ผู้ประพันธ์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาได้วางโครงเรื่องนวนิยายด้วยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของอาณาจักรล้านนาในช่วงก่อนหน้าที่จะรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย เพราะถือได้ว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของอาณาจักรล้านนา มีเหตุการณ์ที่น่าสนใจเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก นักประพันธ์จึงเลือกใช้ยุคสมัยนั้นมาเขียนในนวนิยาย ระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่เชียงใหม่ซึ่งอยู่ในฐานะศูนย์กลางของล้านนาและในฐานะประเทศราชของสยามมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครอง กล่าวคือ รัฐบาลกลางได้ดำเนินนโยบายรวมหัวเมือง

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, *ความรู้พื้นฐานทางล้านนาคดี: ประวัติศาสตร์*, ใน *รายงานการสัมมนาวิชาการ วรรณกรรมล้านนาเล่ม 1* (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527), หน้า 21.

² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 22-25.

ล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ตรงกับปลายสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 6 (พ.ศ. 2399-พ.ศ. 2413) และเปลี่ยนฐานะเป็นมณฑลเทศาภิบาลในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ. 2416-พ.ศ. 2439) ส่งผลให้เจ้าหลวงเชียงใหม่สูญเสียอำนาจทางการเมือง เจ้าเมืองอีก 2 องค์ต่อมาได้แก่ เจ้าอินทวโรสุริยวงศ์ เจ้าเมืององค์ที่ 8 (พ.ศ. 2444-พ.ศ. 2452) และพลตรีเจ้าแก้วขวัญ เจ้าเมืององค์ที่ 9 (พ.ศ. 2454-พ.ศ. 2482) จึงมีฐานะเป็นเพียงประมุขของเมืองเชียงใหม่ ไม่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง โดยตรง เพราะอำนาจการปกครองขึ้นกับข้าหลวงซึ่งเป็นข้าราชการจากส่วนกลาง เมื่อปรับเปลี่ยนการปกครองโดยรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง เจ้านายล้านนาถูกลดทอนอำนาจ ราษฎรต้องชำระภาษีด้วยเงินตราแทนการจ่ายเป็นผลผลิตทางการเกษตร สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่เกิดกบฏพระยาปราบสงครามหรือกบฏพระยาผาบ และกบฏเจ็ญเมืองแพร่โดยมี เจ้านายล้านนาเป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ความสัมพันธ์ระหว่างชาวล้านนากับข้าหลวงจึงไม่ราบรื่นนักดังที่ปีแอร์ โออร์ต³ (Pierre Orts) ผู้ช่วยที่ปรึกษากฎหมายชาวเบลเยียมได้บันทึกไว้ขณะเดินทางไปลำพูน

การพำนักอยู่ในลำพูนของข้าพเจ้าเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานกว่าที่จะสามารถทราบได้ว่าข้าหลวงจะสามารถทำให้บรรดาเจ้านายทั้งหลายยอมรับนับถืออำนาจหน้าที่ของตนได้เพียงไร ข้าพเจ้าพบข้าหลวงหลายครั้งในเวลาที่เจ้าอุปราชและเจ้านายอื่นๆ อยู่ในที่นั่นด้วย เห็นได้ว่าจะสามารถเข้ากันได้เป็นอย่างดี หากข้าพเจ้าเห็นว่าในสายตาของบรรดาเจ้านายเหล่านั้น ข้าหลวงไม่ผู้จะมีเกียรติภูมิเท่าใดนัก⁴

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้านายล้านนากับข้าหลวงสยามมีปรากฏอยู่ใน นวนิยายผู้ประพันธ์ได้สร้างตัวละครสองฝ่ายที่มีความเห็นแตกต่างกันเพื่อเป็นเสมือนตัวแทนความคิดของฝ่ายสยามและล้านนา ความขัดแย้งไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะระหว่างกลุ่มคนสองกลุ่มเท่านั้นแต่ความขัดแย้งยังเกิดขึ้นภายในจิตใจของตัวละครฝ่ายล้านนาเองที่จำเป็นต้องเลือกระหว่างอธิปไตยกับการรวมเข้ากับสยามเพื่อความอยู่รอดของบ้านเมืองจากเงื้อมมือของมหาอำนาจตะวันตก

³ ไซ้ ปีแอร์ โออร์ต ตาม พิชญ จันทรวิทัน ในหนังสือ *ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*

⁴ พิชญ จันทรวิทัน, *ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การ์สันต์, 2539), หน้า 120.

ในการสร้างตัวละครผู้ประพันธ์อาศัยบุคคลจริงในประวัติศาสตร์เป็นต้นแบบแต่เปลี่ยนชื่อและสมมติตัวละครใหม่ขึ้นมาบางส่วน ด้วยเหตุนี้ทำให้นวนิยายอิงประวัติศาสตร์มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์แต่ไม่อาจใช้อ้างอิงในทางประวัติศาสตร์ได้ เนื่องจากผู้ประพันธ์ได้นำข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาคัดสรร ผสมผสานกับจินตนาการ ดังที่กฤษณา อโศกสิน กล่าวไว้ในคำนำในนวนิยายเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า*

ข้าพเจ้ายอมรับว่า ตอนแรกๆ ที่เป็นการปูเรื่อง มีเรื่องมากให้ต้องปู เนื่องจากหวังให้ผู้อ่านรู้ทั้งประวัติศาสตร์ทั้งศิลปวัฒนธรรมประเพณี และบันเทิงในฤดีไปพร้อมกัน แม้แต่ชื่อเจ้านายจะถูกสมมติขึ้นมา หากก็สามารถรู้ได้ว่าใครคือใคร ส่วนไพร่นั้นเป็นจินตนาการล้วนๆ งานจึงทั้งหนักและยาก เพราะต้องถักทอใหม่กับฝ่ายให้ได้เชือกเดียวที่งดงาม⁵

จุดมุ่งหมายของผู้ประพันธ์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไม่ได้อยู่ที่การให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์แต่เป็นการนำเสนอข้อมูลของประวัติศาสตร์ในรูปแบบของนวนิยายที่มีอารมณ์และความบันเทิงมากกว่า

นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังสอดแทรกข้อมูลทางด้านวิถีชีวิตของชาวล้านนาทั้งชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญในแง่มุมที่หลากหลาย สะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาและความเชื่อต่างๆ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นล้านนา รวมทั้งภาษาเขียนและภาษาพูดอันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเป็นท้องถิ่นดำเนินต่อไปท่ามกลางการขยายตัวของมหาอำนาจตะวันตกและการเข้ามาของข้าราชการจากสยามที่มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลง ความเป็น “ท้องถิ่น” ถูกทำลายจาก “คนต่างถิ่น” ที่เชื่อมั่นว่ามีความทันสมัยมากกว่า แต่ชาวล้านนาก็มิได้ยอมจำนนต่อการครอบงำของมหาอำนาจอย่างตะวันตกและสยาม ชาวล้านนาต่อต้านผู้ที่คุกคามวิถีชีวิตและระบบความเชื่อดั้งเดิมโดยใช้วิธีการปฏิเสธแบบภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้วยการยึดมั่นในพระพุทธศาสนา การอ้างสิทธิอันชอบธรรมของล้านนาด้วยความเชื่อในเรื่องพระธาตุประจำปีเกิด และความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ การใช้เรื่องเล่าที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนา หรือจะเป็นวิธีการปฏิเสธอำนาจของสยามจากการก่อกบฏขึ้นก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็น

⁵ กฤษณา อโศกสิน, “จากใจผู้เขียน,” ใน *เวียงแก้วฟ้า* (กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลยู, 2544), ไม่มีเลขหน้า.

เหตุผลที่ทำให้สยามและมหาอำนาจตะวันตกต้อง “ทำงานหนัก” กว่าจะได้ครอบครองดินแดนล้านนา

การศึกษานวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนานอกจากจะทำให้ผู้อ่านได้ทราบข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาแล้วยังจะได้เห็นภาพสะท้อนของสังคมล้านนาในอดีต โดยเฉพาะบทบาทของสตรีล้านนาซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง สังคมล้านนากย่องให้สตรีเป็นผู้นำในการปกครองบ้านเมือง เช่น พระนางวิสุทธิเทวีเป็นผู้ปกครองอาณาจักรล้านนาระหว่างปี พ.ศ.2107-พ.ศ.2121⁶ และยังปรากฏว่าสตรีล้านนามีบทบาทในด้านการสงครามอีกด้วย เช่น พระราชมารดาของพระเจ้าติโลกราชได้ยกทัพจากเชียงใหม่มาล้อมเมืองแพวจนได้รับชัยชนะ⁷ ข้อมูลเหล่านี้ชี้ชัดถึงบทบาทของสตรีล้านนาแม้ว่าจะจำกัดอยู่แต่เฉพาะชนชั้นสูงก็ตาม

ในวงวรรณกรรมไทยร่วมสมัยมีนักประพันธ์ที่นำเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ล้านนามาเป็นข้อมูลในการเขียนนวนิยาย เช่น กฤษณา อโศกสิน ปิยะพร ศักดิ์เกษม มาลา คำจันทร์ และพ.วังน่าน เป็นต้น

กฤษณา อโศกสิน⁸ เป็นนักเขียนที่ได้รับการยกย่องให้เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ พ.ศ.2531 มีผลงานซึ่งได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางและได้รับรางวัลต่างๆ มากมาย นวนิยายเรื่อง **ปูนปิดทอง** ได้รับรางวัลสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน หรือ ซีไรต์ (S.E.A. WRITE AWARD) พ.ศ.2528 นวนิยายส่วนใหญ่ของกฤษณา อโศกสินนำเสนอภาพหรือสะท้อนปัญหาชีวิตครอบครัวในสังคมไทยร่วมสมัยของผู้ประพันธ์⁹

กฤษณา อโศกสินเป็นชาวกรุงเทพฯโดยกำเนิดแต่ตัดสินใจเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นครั้งแรกหลังจากได้สนทนากับเพื่อนที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าผู้ครองนครลำพูนในอดีต¹⁰ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่องแรก ได้แก่ **เวียงแก้วฟ้า** ได้รับรางวัลชมเชยประเภทนวนิยาย พ.ศ.2545 จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ เรื่องที่สองคือ **หนึ่งฟ้าดินเดียว** ได้รับรางวัลดีเด่นประเภทนวนิยาย พ.ศ.2547 จากคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติเช่นเดียวกัน

⁶ สงวน โขติสุขรัตน์, *คนดีเมืองเหนือ* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2521), หน้า 432.

⁷ สำนักนายกรัฐมนตรี, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2508), หน้า 52.

⁸ กฤษณา อโศกสิน เป็นนามปากกาหนึ่งของสุกัญญา ชลศึกษ์

⁹ อาทิ นวนิยายเรื่อง *เรือมนุษย์ ตะวันตกดิน น้ำเซาะทราย เมียหลวง* เป็นต้น

¹⁰ กฤษณา อโศกสิน, “จากใจผู้เขียน,” ใน *เวียงแก้วฟ้า*, ไม่มีเลขหน้า.

ปิยะพร ศักดิ์เกษม¹¹ เป็นชาวชลบุรีโดยกำเนิด ผลงานนวนิยายส่วนใหญ่นำเสนอเรื่องราวของตัวละครที่อยู่ร่วมสมัยกับผู้อ่านยุคปัจจุบัน แต่นวนิยายเรื่อง *รากนครา* เป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่องแรกที่ปิยะพร ศักดิ์เกษมประพันธ์ขึ้นและเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนา นวนิยายเรื่องนี้จึงมีความแตกต่างด้านเวลาและสถานที่จากนวนิยายเรื่องอื่นๆ และได้รับรางวัลชมเชยประเภทนวนิยาย พ.ศ.2541 จากคณะกรรมการหนังสือแห่งชาติ รวมทั้งได้รับคัดเลือกเข้ารอบสุดท้ายในการพิจารณารางวัลซีไรต์ พ.ศ.2543

มาลา คำจันทร์¹² สร้างผลงานที่มีสีสันท้องถิ่น (Local Color) ล้านนา จนอาจเรียกได้ว่าเป็นภูมิภาคนิยมเป็นส่วนใหญ่ (regionalism)¹³ อาทิเรื่อง *ลมเหนือและป่าหนาว เด็กบ้านดอยดาบอุปราช* เป็นต้น ทำให้ภาพวิถีชีวิตของชาวเหนือเป็นที่รู้จักในวงกว้างโดยเฉพาะเรื่อง *เจ้าจันทร์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน* เป็นนวนิยายที่ได้รับรางวัลซีไรต์ พ.ศ.2534

พ.วังน่าน¹⁴ เข้าสู่วรรณกรรม พ.ศ.2545 มีผลงานนวนิยายที่ได้รับการตีพิมพ์แล้ว ได้แก่ *ทัพทัน 1902 อุษาเทวี อมตะเสื่อสมิง* และ *พัทธยา* พ.วังน่านเป็นชาวลำปางโดยกำเนิดจึงเขียนนวนิยาย เรื่อง *ทัพทัน 1902* ขึ้นเพื่อสวดดีและไว้อาลัยในวาระครบรอบ 100 ปีต่อการเสียชีวิตของร้อยเอกฮันส์ มาร์ควาร์ด เจนเซน (Hans Markeard Jensen) หรือทัพทัน อดีตผู้บังคับการตำรวจลำปางคนแรก และเป็นผู้นำในการต่อสู้กับเงี้ยวที่ก่อการจลาจลเมื่อครั้งเกิดกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พ.ศ.2445

สิ่งที่สังเกตคือการนำเสนอการรวมหัวเมืองล้านนาเข้ากับสยามผ่านทัศนะของผู้ประพันธ์ที่เป็น “คนนอกพื้นที่” ล้านนา เช่น กฤษณา อโศกสิน และปิยะพร ศักดิ์เกษม กับมาลา คำจันทร์ และพ.วังน่านที่เป็น “คนในพื้นที่” ย่อมมีมุมมองในการนำเสนอการรวมหัวเมืองล้านนาเข้ากับสยามแตกต่างกัน จึงเป็นความน่าสนใจที่จะได้มีการวิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ของนักประพันธ์ที่กล่าวถึงข้างต้นซึ่งนำเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ยุคนี้มาเป็นประเด็นสำคัญในการดำเนินเรื่อง

¹¹ ปิยะพร ศักดิ์เกษม เป็นนามปากกาของนันทพร สานติเกษม เป็นชาวชลบุรีโดยกำเนิด

¹² มาลา คำจันทร์ เป็นนามปากกาของเจริญ มาลาโรจน์

¹³ สีสันท้องถิ่น หมายถึง การใช้รายละเอียดที่เป็นลักษณะพิเศษของภูมิภาคและสิ่งแวดล้อมแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะเพื่อเพิ่มความน่าสนใจและความสมจริงให้แก่เรื่องเล่าด้วยการบรรยายสถานที่เกิดเหตุ การแต่งกาย ประเพณี คนตรี ฯลฯ ส่วนใหญ่แล้วใช้เป็นองค์ประกอบเสริม แต่เมื่อกลายเป็นสาระสำคัญและเนื้อแท้ของวรรณกรรมก็จะเรียกว่าภูมิภาคนิยม ดู ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย* (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), หน้า 243-244.

¹⁴ พ. วังน่าน เป็นนามปากกาของพิชญ บุญมัติ

1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นทำให้พบว่า มีผู้ศึกษาและทำวิจัยเกี่ยวกับล้านนาไว้เป็นจำนวนมากแต่ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ งานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ล้านนา และงานวิจัยเกี่ยวกับสตรีล้านนา

1.2.1 งานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ล้านนา

เดือนใจ ไชยศิลป์ ศึกษาเรื่อง **ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476**¹⁵ จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยามต่อล้านนาเกิดขึ้นจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก สภาพการณ์ทางการเมืองในเวลานั้นทำให้ชนชั้นปกครองสยามให้ความสำคัญต่อการจัดการปกครองดินแดนล้านนาให้มีสภาพทางการเมืองให้พร้อมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ทำให้สยามดำเนินการเพื่อจะเข้าไปมีอำนาจปกครองเหนือล้านนาอย่างไรก็ตามสยามต้องการมีอำนาจในการปกครองล้านนาอย่างแท้จริงแต่สยามก็มิได้ ลบล้างหรือยกเลิกตำแหน่งผู้ปกครองเดิมของล้านนา และในขณะเดียวกันสยามก็ได้ดำเนินการลดอำนาจในการปกครองและความสำคัญของผู้ปกครองล้านนาลงพร้อมๆ กับการปลุกฝังอุดมการณ์ของความเป็นชาติร่วมกันภายใต้ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์สยามอันเป็นศูนย์กลาง สยามได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ต่อคนล้านนาจากคนลาวเป็นคนไทยแต่ผลของการดำเนินการในเรื่องนี้ไม่ประสบผลสำเร็จนักเพราะชนชั้นปกครองสยามก็ยังคงรับรู้ต่อคนล้านนาว่าเป็นคนลาวอยู่นั่นเอง เนื่องจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมประเพณี ปัญหาทางภูมิศาสตร์ ความห่างไกล ความยากลำบากในการติดต่อและที่สำคัญคือปัญหาเกี่ยวกับทัศนคติของชนชั้นปกครองสยามที่ถือว่าตนมีฐานะเป็นนายเหนือคนล้านนา

มรกต อารียะ ศึกษาเรื่อง **การค้าไม้สักในดินแดนล้านนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)**¹⁶ พบว่าผู้ทำการค้าไม้สักได้แก่ชาวล้านนา ชาวจีนและชาวยุโรป โดยเฉพาะชาวอังกฤษมีการตั้งบริษัทค้าไม้สักของชาวอังกฤษในล้านนาและนำ

¹⁵ เดือนใจ ไชยศิลป์, **ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536).

¹⁶ มรกต อารียะ, **การค้าไม้สักในดินแดนล้านนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534).

คนในบังคับของตนเข้ามาเป็นลูกจ้างอันมีผลทำให้เกิดปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต รัฐบาลสยามและอังกฤษได้แก้ปัญหาโดยลงนามในสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 1 และที่ 2 แต่ยังคงแก้ปัญหาไม่ได้ รัฐบาลสยามได้พยายามใช้มาตรการต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว เช่น การออกกฎหมาย การส่งข้าหลวงพิเศษขึ้นไปดูแลและประจำอยู่ที่เชียงใหม่ พร้อมทั้งทำการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองล้านนาไปด้วยกัน การค้าไม้สักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตกอยู่ในอิทธิพลของบริษัทค้าไม้อังกฤษ รัฐมีรายได้เฉพาะการเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมบางอย่างซึ่งนับว่าน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ของบริษัทการค้าไม้อังกฤษ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องส่วนแบ่งรายได้และปัญหาด้านเศรษฐกิจจากกิจการค้าไม้สัก รัฐบาลสยามจึงได้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นเพื่อเป็นองค์กรรับผิดชอบในการค้าไม้สัก พร้อมทั้งจัดระบบคมนาคมและการสื่อสารระหว่างกรุงเทพฯ กับล้านนาให้สามารถติดต่อกันได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว

พรพนนิภา อพิษฐพงษ์ ศึกษาเรื่อง *เจ้าไพร่กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ.2427 – 2476*¹⁷ พบว่ารัฐบาลได้ปฏิรูปการปกครองดินแดนล้านนาเพื่อรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม โดยการลดรอนอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายอย่างค่อยเป็นค่อยไป การดำเนินการยกเลิกระบบไพร่และทาส ประกอบกับมีปัจจัยหลายประการ เช่น การจัดการศึกษาสมัยใหม่ การพัฒนาเส้นทางคมนาคม และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นรูปแบบการค้ามากขึ้นจึงส่งผลทำให้ทั้งเจ้านายและราษฎรได้พยายาม ปรับเปลี่ยนสถานะและบทบาทของตนท่ามกลางสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป มีผลทำให้ล้านนามีการเคลื่อนไหวทางสังคมมากขึ้น ประกอบกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตกจากสยามได้หลั่งไหลเข้ามาสู่ล้านนามากขึ้น ฉะนั้นล้านนาจึงมีลักษณะเป็นสังคมกึ่งสมัยใหม่กึ่งจารีตประเพณี ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงอีกในสมัยต่อมา

พรพรรณ จงวัฒนา ศึกษาเรื่อง *กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2401-2445)*¹⁸ พบว่ากรณีพิพาทเรื่องป่าไม้ระหว่างเจ้าผู้ครองนครในล้านนากับคนในบังคับอังกฤษได้กลายเป็นข้อพิพาท

¹⁷ พรพนนิภา อพิษฐพงษ์, *เจ้าไพร่กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2427-2476* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534).

¹⁸ พรพรรณ จงวัฒนา, *กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2401-2445)* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517).

ทางการเมืองระหว่างประเทศ ส่งผลให้รัฐบาลสยามต้องดำเนินการเจรจากับรัฐบาลอังกฤษ อันเป็นที่มาของสนธิสัญญาเชียงใหม่ทั้ง 2 ฉบับ การทำสนธิสัญญาได้กลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลได้ใช้เป็นข้ออ้างในการส่งข้าหลวงขึ้นไปดูแลล้านนา เพื่อป้องกันไม่ให้อังกฤษถือเป็นข้ออ้างที่จะเข้ามาบูรณล้านนา จนในที่สุดรัฐบาลสยามได้เข้าดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองล้านนา โดยจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาล นับเป็นการสิ้นสุดสภาพความเป็นประเทศราชของล้านนา

วิไล สุทธิศิริกุล ศึกษาเรื่อง **เชียงใหม่ 'ก่อนเทศาภิบาล' พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ**¹⁹ โดยพิจารณาถึงผลของการเข้ามาทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษ การขยายตัวทางการค้า และการเข้ามาของมิชชันนารี การเข้ามาของกลุ่มผลประโยชน์ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับเจ้านายล้านนา และทำให้โครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจของเจ้านายลดน้อยลง ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อรัฐบาลกลางเข้ามาจัดการราชการในปี พ.ศ. 2417-พ.ศ.2442 ก็ยิ่งส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ ผลของการศึกษาพบว่าไม่เกิดปฏิกริยาต่อต้านอย่างรุนแรงจากฝ่ายอำนาจเดิมต่อการเข้ามาจัดการปกครองแบบเทศาภิบาลในเชียงใหม่ พ.ศ.2442 เนื่องมาจากอำนาจของเจ้านายล้านนาได้ถูกบั่นทอนลงไปมากแล้ว อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงก่อนหน้านี้นี้

1.2.2 งานวิจัยเกี่ยวกับสตรีล้านนา

ภักดีกุล รัตนา ศึกษาเรื่อง **ภาพลักษณ์ 'ผู้หญิงเหนือ' ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26**²⁰ พบว่าความแตกต่างด้านพื้นฐานทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมระหว่างคนกรุงเทพฯกับชาวล้านนาส่งผลให้ชนชั้นสูงกรุงเทพฯเกิดทัศนคติเชิงดูแคลนผู้หญิงล้านนาในทุกชนชั้น ทัศนคติเชิงดูแคลนนี้ผลักดันให้ชนชั้นสูงล้านนาสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือด้วยการปรุงแต่งศิลปวัฒนธรรมของตนเองให้ทันสมัย นอกจากนี้นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ และการเข้าไปลงทุนของนายทุนจากภาคกลางทำให้มีการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือในฐานะผู้อ่อนหวาน งดงาม การสร้างภาพลักษณ์ใหม่นี้อาศัยสื่อ

¹⁹ วิไล สุทธิศิริกุล, **เชียงใหม่ 'ก่อนเทศาภิบาล' พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527).

²⁰ ภักดีกุล รัตนา, **ภาพลักษณ์ 'ผู้หญิงเหนือ' ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26** (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543).

สิ่งพิมพ์เผยแพร่ ส่งผลให้เกิดการเลือกรับภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือที่มีอิทธิพลครอบงำความคิดคนทั่วไป

ศิริรัตน์ อาศนะ ศึกษาเรื่อง *สตรีในวรรณกรรมล้านนา*²¹ พบว่าวรรณกรรมล้านนาสะท้อนบทบาทและสิทธิสตรีในด้านสังคมระดับครอบครัวและการเมือง ในด้านครอบครัว สตรีในฐานะมารดาทั้งสตรีสูงศักดิ์และสามัญชนมีบทบาทและสิทธิสำคัญคือรักและให้การอบรม สั่งสอนแก่บุตรธิดารวมทั้งมีความรัก ซื่อสัตย์ ประณีต เคารพ ยกย่องสามี สตรีในฐานะธิดามีบทบาทและสิทธิที่สำคัญคือ ประณีตเรียบร้อย เคารพเชื่อฟัง กตัญญูต่อบิดามารดา ทั้งยังสามารถท้วงติงหรือแสดงความคิดเห็นขัดแย้งกับความคิดหรือการกระทำของบิดาได้ รวมทั้งเป็นคู่คิดของบิดาด้วย ในด้านการเมือง สตรีสูงศักดิ์มีบทบาทและสิทธิในการเป็นผู้นำของบ้านเมืองตลอดจนเป็นผู้นำในการทำสงคราม ทั้งสตรีชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญมีบทบาทและสิทธิในการช่วยเหลือและป้องกันมิให้บ้านเมืองเดือดร้อนตามฐานะและโอกาสเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับสถานภาพของสตรีในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน แม้จะไม่เกี่ยวข้องกับสตรีล้านนาโดยตรงแต่ก็สะท้อนภาพลักษณ์ของสตรีไว้อย่างน่าสนใจ ได้แก่ วีรวรรณ ศรีสำราญ ศึกษาเรื่อง *สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของ กฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497-2530)*²² พบว่า ในช่วง พ.ศ. 2497-พ.ศ. 2510 สถานภาพสตรีมีการเปลี่ยนแปลง ได้รับการศึกษาในโรงเรียน แต่หน้าที่สำคัญคือการเป็นแม่บ้านแม่เรือน เน้นเรื่องการเลือกคู่ครองและการแต่งงาน ในช่วง พ.ศ. 2511-พ.ศ. 2521 สตรีได้รับการศึกษาสูงขึ้น มีสตรีบางคนได้รับการศึกษาทัดเทียมบุรุษ สตรีมีบทบาทในเชิงเศรษฐกิจของครอบครัว และสามารถเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ในช่วง พ.ศ. 2522-พ.ศ. 2530 สตรีมีบทบาทหลากหลายขึ้นทั้งในครอบครัว การประกอบอาชีพ และในสังคมด้านอื่นๆ

เมื่อพิจารณาจากงานวิจัยต่างๆ ข้างต้นพบว่างานวิจัยเหล่านี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาและวรรณกรรมล้านนาเท่านั้น แต่ยังไม่มีการวิจัยเกี่ยวกับนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาโดยตรง ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะศึกษานวนิยายดังกล่าวในประเด็นภาพสะท้อนการเมืองและสังคมล้านนา

²¹ ศิริรัตน์ อาศนะ, *สตรีในวรรณกรรมล้านนา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529).

²² วีรวรรณ ศรีสำราญ, *สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของ กฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497-2530)* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534).

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สภาพการเมืองและสังคมล้านนาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์จนถึงสมัยพลตรีเจ้าแก้วนวนรัฐที่ปรากฏในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาจำนวน 5 เรื่องได้แก่ **เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุนิรันธร์แขวน** (พ.ศ.2534) ของ มาลา คำจันทร์ **รากนครา** (พ.ศ.2540) ของ ปิยะพร ศักดิ์เกษม **ทัพทัน 1902** (พ.ศ.2545) ของ พ.วังน่าน **เวียงแว่นฟ้า** (พ.ศ.2544) และ **หนึ่งฟ้าดินเดียว** (พ.ศ.2546) ของ กฤษณา อโศกสิน

1.4 แนวเหตุผล ทฤษฎีสำคัญ หรือสมมติฐาน

นวนิยายทั้ง 5 เรื่องสะท้อนให้เห็นสภาพการเมืองและสังคมล้านนาในยุคที่ล้านนาเป็นประเทศราชของสยามจนถึงช่วงเวลาที่เปลี่ยนเป็นระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2399-พ.ศ. 2482) ในด้านการเมือง ผู้ประพันธ์นำเสนอภาพความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างล้านนากับสยาม พม่า และมหาอำนาจตะวันตก ในด้านสังคม ผู้ประพันธ์ชี้ให้เห็นภาพลักษณ์ของ “ชนชาติอื่น” ทั้งในฐานะผู้รุกรานและผู้เป็นมิตร ตลอดจนความสัมพันธ์ภายในสังคมของชาวล้านนาในมิติของชนชั้นและสถานภาพทางเพศ

1.5 ขอบเขตการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาภาพสะท้อนการเมืองและสังคมของล้านนาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์จนถึงสมัยพลตรีเจ้าแก้วนวนรัฐ (พ.ศ.2399-พ.ศ.2482) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ปรากฏในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาจำนวน 5 เรื่องดังได้กล่าวไว้ในหัวข้อ 1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.6 วิธีการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นงานวิจัยเอกสารโดยอาศัยข้อมูลชั้นปฐมภูมิได้แก่ ตั๋วบท นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาและชั้นทุติยภูมิได้แก่ หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารอื่นๆ ที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ล้านนาและประเทศที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ยุคที่เป็นประเทศราชจนกระทั่งถึง

ยุคที่รวมเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ข้อมูลดังกล่าวได้ค้นคว้าจากห้องสมุดและหอสมุดกลางของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ของภาครัฐ

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เป็นแนวทางในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ การเมือง และสังคมในนวนิยายเรื่องอื่นๆ ต่อไป

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.8.1 ในเอกสารที่ใช้อ้างอิงเกี่ยวกับล้านนาปรากฏทั้งคำว่า “ล้านนา” และ “ลานนา” ซึ่งกลายเป็นข้อถกเถียง เพื่อกำหนดคำที่ใช้เรียกอย่างถูกต้อง คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยได้ให้ข้อยุติว่าคำที่ถูกต้องคือ “ล้านนา” นอกจากนี้ราชบัณฑิตยสถานและในวงวิชาการก็ใช้คำว่า “ล้านนา” ส่วนการใช้ “ลานนา” เป็นกรณีส่วนบุคคล²³ ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า “ล้านนา” โดยถือตามข้อสรุปของส่วนราชการ

1.8.2 อาณาเขตของอาณาจักรล้านนาในประวัติศาสตร์มีได้คงที่แน่นอน มีการขยายออกไปยังดินแดนรอบๆ อาณาเขตเป็นระยะๆ ตามความเข้มแข็งในพระราชอำนาจของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ บางช่วงเวลาอาณาจักรนี้ก็สามารถแผ่อำนาจการปกครองออกไปไกลถึงเชียงตุง เมืองนาย เมืองสีป้อ สิบสองพันนาทางทิศเหนือ แต่เป็นการเข้าไปมีอำนาจการปกครองระยะสั้นๆ ไม่ถาวร แต่โดยทั่วไปพื้นที่ส่วนใหญ่ของล้านนาคือบริเวณที่เป็นภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันประกอบด้วยจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน²⁴

²³ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), หน้า 21.

²⁴ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, *เมืองและแหล่งชุมชนโบราณในล้านนา* (กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2539), หน้า 26.

บทที่ 2

ภาพสะท้อนการเมืองล้านนาในนวนิยาย

ในการศึกษานวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ.2399) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยังมีสยามเริ่มเข้าไปวางรากฐานในการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางจนสามารถดำเนินการสำเร็จในสมัยของพลตรีเจ้าแก้วนครรัฐ (พ.ศ.2482) นั้น ผู้อ่านจำเป็นที่จะต้องศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่สมัยการเริ่มสร้างเมืองจนถึงการล่มสลายไปในที่สุดควบคู่กันไปด้วยเพื่อความเข้าใจในบริบทของสังคม เนื่องจากผู้ประพันธ์ได้นำเหตุการณ์สำคัญและข้อมูลบางส่วนจากบุคคลในประวัติศาสตร์มาเป็นวัตถุดิบในการสร้างเนื้อเรื่อง ตัวละคร และฉาก ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาจึงมีความสำคัญควบคู่ไปกับการศึกษาตัวบทในนวนิยาย

กฤษณา อโศกสิน ปิยะพร ศักดิ์เกษม มาลา คำจันทร์ และ พ.วงษ์น่าน ผู้ประพันธ์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาที่เป็นข้อมูลศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้เลือกช่วงปลายสมัยการปกครองของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์จนถึงสมัยพลตรีเจ้าแก้วนครรัฐ มาเป็นเหตุการณ์สำคัญในการดำเนินเรื่องเนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ล้านนาเกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่

การเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ครั้งยิ่งใหญ่ของล้านนาทำให้กฤษณา อโศกสินสนใจนำช่วงเวลานั้นมาเขียนนวนิยายของตนดังที่ให้สัมภาษณ์ไว้ในหนังสือ **แกะลายไม้หอม...กฤษณา อโศกสิน**

ตอนที่นำเขียนที่สุดคือตอนที่สยามจะกลืนล้านนา อันเป็นตอนปลายสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ตามด้วยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ล้านนาอ่อนแอมาก สยามต้องเข้าไปจัดการบริหารบ้านเมืองให้¹

เรื่อง **เวียงแว่นฟ้า** ของกฤษณา อโศกสินสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์คู่ขนานระหว่างรัฐและตัวละคร ในระดับรัฐ ล้านนาอยู่ในช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนผ่านอำนาจการปกครองของเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 6 สู่เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 ในขณะที่ล้านนามีความวุ่นวายกับปัญหาหัวเมืองชายแดนกับไทใหญ่ และการเริ่มเข้ามาวางรากฐานการปกครองของสยามใน

¹ โพลิน รุ่งรัตน์, **แกะลายไม้หอม...กฤษณา อโศกสิน** (กรุงเทพฯ: เพื่อนดี, 2546), หน้า 68.

ล้านนา ส่วนในระดับตัวละคร เมืองรามตัวละครเอกชายซึ่งเป็นชาวล้านนาถูกเจ้าม่อนฟ้า เจ้าชายไทใหญ่แย่งชิงสาวคนรัก ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครมีนัยถึงการแทรกแซงทางการเมืองระหว่างรัฐ

เรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** ของกฤษณา อโศกสิน เป็นนวนิยายภาคต่อมาของเรื่อง **เวียงแก้วฟ้า** เนื้อเรื่องยังคงสานต่อเหตุการณ์ที่สยามพยายามรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลาง จนกระทั่งล้านนาถูกกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย ส่วนในระดับตัวละครก็มีการรวมเป็น “หนึ่งเดียว” เช่นกัน คือ ความรักต่างชนชั้นระหว่างเมืองรามกับเจ้าหญิงระยับนตร

ปิยะพร ศักดิ์เกษมผู้ประพันธ์เรื่อง **รากนครา** ใช้เหตุการณ์ในช่วงที่สยามเข้ามาจัดการปกครองล้านนา โดยนำเสนอมุมมองที่ขัดแย้งกันระหว่างหัวเมืองขนาดเล็กของล้านนาต่อการผนวกดินแดนเข้ากับสยาม ฝ่ายหนึ่งไม่ยอมรับอำนาจของสยามและพยายามที่จะแยกตัวเป็นรัฐอิสระ ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งเห็นด้วยกับการจัดการปกครองของสยาม ส่วนในระดับตัวละคร ความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครเอกชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งดังกล่าว

ส่วนนวนิยายอีกสองเรื่องคือ **เจ้าจันทम्मหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** และ **ทัพทัน 1902** ผู้ประพันธ์ได้ชี้ให้เห็นผลกระทบจากการเข้ามาจัดการปกครองล้านนาของสยาม

เรื่อง **เจ้าจันทम्मหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** ของ มาลา คำจันทร์ แสดงผลกระทบจากการรวมการปกครองเข้ากับสยามที่มีการสูญเสียอำนาจอและผลประโยชน์ของเจ้านายล้านนา คนต่างชาติเข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากผืนแผ่นดินล้านนา ได้แก่ ชาวอังกฤษและคนในบังคับ ด้วยการเข้ามาจับสัมปทานทำกิจการป่าไม้สัก ในระดับตัวละคร พ่อเลี้ยงเชื้อสายพม่าเข้ามาแทรกกลางระหว่างความรักของเจ้าจันทกับเจ้าหล้าอินทะเนื่องจากการสูญเสียอำนาจทางการเมืองของระบบเจ้า

พ.วังน่าน ผู้ประพันธ์เรื่อง **ทัพทัน 1902** เขียนนวนิยายเรื่องนี้ขึ้นเพื่อเชิดชูวีรกรรมของร้อยเอกฮันส์ มาร์ควาร์ด เจนเซนที่สละชีวิตในการปราบปรามการก่อกบฏเจ็ยวเมืองแพร์

ช่วงเวลาของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ผู้ประพันธ์ใช้เป็นท้องเรื่องในนวนิยายเป็นยุคสมัยที่ล้านนาอยู่ในภาวะตึงเครียดเนื่องจากกำลังถูกคุกคามจากสยาม และการแผ่อิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) ของมหาอำนาจตะวันตกที่มุ่งสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อังกฤษและฝรั่งเศสเป็นเจ้าอาณานิคมที่สำคัญในดินแดนแถบนี้ และพยายามที่จะใช้อำนาจครอบงำสยามด้วยการรุกรานดินแดนของสยามที่มีพรมแดนติดต่อกับเขตปกครองของตน ฝ่ายสยามก็ใช้

อำนาจครอบงำล้านนาด้วยการรวมดินแดนล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามเพื่อป้องกันอิทธิพลจากชาติมหาอำนาจทั้งสองโดยเฉพาะอังกฤษ

ในการดำเนินเรื่องผู้ประพันธ์ได้สะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองระดับย่อยภายในอาณาจักรล้านนาด้วยตนเองไปสู่ความสัมพันธ์ในระดับที่ใหญ่ขึ้นระหว่างรัฐและระหว่างประเทศ ได้แก่ สยาม พม่า และมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งต่างก็ใช้ “ความรู้” ที่มีมากกว่าเป็นที่มาของอำนาจในการครอบงำล้านนา

ผู้ประพันธ์ได้วางโครงเรื่องนวนิยายโดยให้เหตุการณ์จริงในประวัติศาสตร์มีความสอดคล้องกับความเป็นไปของตัวละคร กล่าวคือใช้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นกับรัฐสัมพันธ์ไปกับชีวิตของตัวละครในนวนิยายเรื่อง **เวียงแ่วนฟ้า หนึ่งฟ้าดินเดียว เจ้าจันทมหม่อม นิราศพระธาดอินทร์แขวน รากนครา และทัพทัน 1902**

2.1 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในอาณาจักรล้านนา

เชียงใหม่ได้รับการสถาปนาความสำคัญให้เหนือกว่าเมืองอื่นๆ ในล้านนานับตั้งแต่พระยามังรายทรงเริ่มสร้างเมือง โดยเชิญพระยาจ่าเมืองและพ่อขุนรามคำแหงมาร่วมกันพิจารณาสร้างเมือง เพื่อให้รับรู้และยอมรับฐานะของเมืองเชียงใหม่ ลักษณะพิเศษของการสร้างเมืองเชียงใหม่คือ ได้ดูดวงชะตา วันก่าเนิดเมือง โดยระบุวันเดือนปีเกิดไว้ชัดเจน จนสามารถคำนวณวันสร้างเมืองเป็นวันทางสุริยคติได้คือ วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 1839 เวลาฤกษ์ 4.00 น.² ไม่ปรากฏมาก่อนว่ามีเมืองใดกระทำเช่นนี้ ดังนั้นเชียงใหม่จึงเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรม

2.1.1 การครอบงำของเชียงใหม่ต่อหัวเมืองล้านนาอื่นๆ

นโยบายการปกครองล้านนาของสยามได้จัดให้เมืองต่างๆ ในล้านนามีสถานะเท่าเทียมกัน โดยที่สยามได้แต่งตั้งเจ้าผู้ครองเมืองให้มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาตลอดจนตำแหน่งต่างๆ เสมอกันหมด แต่ในทางปฏิบัติแล้วในบรรดาสามหัวเมืองแรกคือ เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูนนั้น เมืองเชียงใหม่มีอำนาจเหนือว่าอีกสองเมือง เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางและมีความสำคัญด้านการปกครองของล้านนาดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ที่มีกับหัวเมืองใกล้เคียงในลักษณะต่างๆ ดังนี้

² สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 118.

2.1.1.1 ความสัมพันธ์ในรูปแบบบ้านพี่เมืองน้อง

หัวเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ต่างก็สืบเชื้อสายมาจากพระยาสุลวลือไชยสงคราม³ ต้นตระกูลเจ้าเจ็ดตน หัวเมืองทั้งสามจึงมีความใกล้ชิดกันโดยสายเลือดและในฐานะ “บ้านพี่เมืองน้อง” จากหลักฐานในประวัติศาสตร์ปรากฏว่ามีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนลำดับการครองเมืองของเจ้าผู้ครองนครทั้งสามหัวเมือง กล่าวคือ พระเจ้ากาวิละก่อนที่จะครองเมืองเชียงใหม่ก็เคยครองเมืองลำปางมาก่อน เจ้าหลวงคำฝั้นผู้ครองเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 3 ในอดีตก็เคยเป็นเจ้าผู้ครองเมืองลำพูนมาก่อน⁴ ความสัมพันธ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าเชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตนได้แยกย้ายกันครองเมืองสำคัญของล้านนาคือ เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูนมาโดยตลอด

เจ้านายล้านนาวางรากฐานการปกครองด้วยการส่งลูกหลานไปครองหัวเมืองเพื่อให้เรียนรู้และกลับมาปกครองเมืองแม่ บุตรชายคนโตครองเมืองแม่ ส่วนบุตรชายคนรองครองเมืองที่สำคัญรองลงมา นับเป็นการกระจายอำนาจระหว่างคนในครอบครัว ความสัมพันธ์ในแต่ละเมืองจึงมีความใกล้ชิดแนบแน่นกันมาก และเป็นการง่ายต่อการควบคุมเพราะผู้ปกครองแต่ละเมืองต่างก็เป็นพี่น้องกัน ดังนั้นจึงมีความเป็นปึกแผ่นโดยเฉพาะเมื่อมีภาวะที่ต้องรวมตัวกันในยามศึกสงคราม

ในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าน้อยสิงห์ ญาติใกล้ชิดของเจ้าดารกาเด่นดวง มักเล่าถึงบรรพบุรุษและตำนานเมืองเชียงใหม่ให้เจ้าหญิงระยัยเนตรผู้เป็นบุตรสาวฟังอยู่เสมอ ในครั้งที่เดินทางไปเชียงใหม่เจ้าน้อยสิงห์ได้เล่าตำนานวีรบุรุษหาญกล้าผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา

“ปี่ไฉนทานดอกนาลูก มีว่าพญาร่วง พญาจ่าเมือง พญาเมงฮายนี่เรื่องจริงทุกอย่าง ท่านเป็นกษัตริย์ผู้สร้างอาณาจักรของเฮา พญาเมงฮายสร้างเจียงใหม่ขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์กลางล้านนาเนื้อลูกเนื้อ ก็ดังที่พ่อได้บอกเจ้าแล้วว่าพญาเมงฮายสร้างเจียงใหม่เมื่อ ๕๗๘ ปีมาแล้ว”⁵

³ เดิมชื่อ นานาทิพย์ช้าง (บางครั้งก็เรียก นานตีบช้าง) เป็นพรานป่าบ้านปางยางคค เมืองลำปาง ได้นำชาวบ้านเข้าสู้รบกับท้าวมหาศหลวงเมืองลำพูนจนได้รับชัยชนะ ชุนนางและชาวลำปางจึงได้อภิเษกให้นานาทิพย์ช้างเป็นเจ้าเมืองลำปาง

⁴ พรพรรณ จงวัฒนา, *กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2401-2445)* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 14.

⁵ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว* (กรุงเทพฯ: เพื่อนดี, 2546), หน้า 138.

คำบอกเล่าของบิดาทำให้เจ้าหญิงระยับนตรได้รับรู้เรื่องราวบรรพชนที่เป็นพรานป่าชื่อหนานทิพย์ช้างแต่เป็นผู้มีปัญญาและความกล้าหาญกระทั่งสามารถก้าวขึ้นมาปกครองบ้านเมืองและกลายเป็นต้นตระกูลเจ้าเจ็ดตนที่ปกครองล้านนา

“(...) หมู่เฮาเล่ากันอยู่บ่อยๆ เรื่องหนานตีบจึงนำไพร่พลออกรบกะทำวมหายศจากลำพูนจนได้ชัย ชาวเมืองละครจึงตั้งให้เป็นพระญาสุลวลือไชยครองเมืองละคอนนานถึง ๒๗ ปีเนื่อลูก ลูกบ่าวคนหนึ่งนามว่าเจ้าชายแก้ว มีลูกออกมาอีก ๑๐ คน บ่าว ๗ คน ญิง ๓ คน ลูกบ่าว ๗ คนแบ่งกันครองเวียงเจียงใหม่ ละปูนแลละคอนไถลูก พระเจ้ากาวิละลูกบ่าวใหญ่จึงเป็นต้นวงศ์เจ้าเจ็ดตน”⁶

ความผูกพันทางสายเลือดทำให้หัวเมืองล้านนามีสำนึกร่วมของความเป็นพวกพ้องเดียวกัน เมื่อสยามขยายอำนาจการปกครองเข้ามาสู่ล้านนา เจ้านายฝ่ายเหนือรู้สึกว่าการของตนถูก สั่นคลอน เจ้านายล้านนาบางส่วนจึงรวมตัวกันเพื่อตอบโต้อำนาจของสยาม เจ้านายอีกส่วนหนึ่งแม้จะไม่เข้าข้างสยามแต่ก็ยอมรับการเข้ามาปกครองของสยามเพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ต้องเลือกใน สถานการณ์ที่ล้านนากำลังถูกคุกคามจากรัฐมหาอำนาจ ทางออกที่ดีที่สุดคือพยายามไม่ให้เกิดความกระทบกระทั่งทั้งกับฝ่ายพี่น้องและรัฐบาลสยาม เช่น กรณีของเจ้าเมืองลำปางที่ไม่เข้าร่วมกับญาติพี่น้องในการสนับสนุนกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ให้ต่อต้านอำนาจของสยาม

ในเรื่อง **ทัพทัน 1902** เจ้าหลวงเมืองแพร่ตั้งตัวเป็นแกนนำของกลุ่มเจ้านายเมืองเหนือในการต่อต้านรัฐบาลสยามที่ส่งข้าราชการเข้ามาปกครอง ขุนนางและราษฎรล้านนาที่สูญเสียผลประโยชน์พากันโกรธแค้น จึงรวมตัวกันขับไล่ข้าราชการจากส่วนกลางออกไป ในกรณีนี้เจ้าหลวงเมืองลำปางไม่เห็นด้วยกับญาติพี่น้อง แต่ก็พยายามรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสายโลหิตด้วยการส่งบุตรชายมาร่วมพิธีตีมน้ำสาบานแทน

“ข้าฮับป่าได้กำเจ้าลุง อีป้อเป็นสั่งมาบ่าฮื่อไผเยยะ” เจ้าน้อยปฏิเสธไม่กล้ารับเอาคนโทเนื่องจากเจ้าหลวงนครลำปางทรงสั่งมา ไม่เห็นด้วยกับการกระทำของพี่น้องครั้งนี้จึงได้ส่งลูกชายเข้ามาตัดทาน เพราะหากตนมาด้วยตัวเองแล้วอาจเกิดข้อพิพาทใหญ่หลวงในหมู่ญาติได้⁷

⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 207.

⁷ พ.วังน่าน, *ทัพทัน 1902* (กรุงเทพฯ: วงศ์สว่างการพิมพ์, 2545), หน้า 17.

ชาวล้านนาที่เผชิญกับยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเลือกเข้าข้างสยามหรือเลือกที่จะต่อสู้ต่างก็ต้องเจ็บปวดด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่เหนือสิ่งอื่นใดก็คือความเป็นบ้านที่เมืองน้องที่ต้องให้ความช่วยเหลือกันมากที่สุด ดังจะเห็นได้ในเรื่อง *รากนครา*

ผู้ประพันธ์ได้สมมติให้เชียงใหม่เป็นหัวเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่งของล้านนา อยู่ติดกับชายแดนเมืองมณฑลซึ่งก็คือพม่า ทำให้เชียงใหม่อยู่ไกลจากเชียงใหม่และยากที่จะรับรู้ความเปลี่ยนแปลงจากโลกภายนอก เจ้าหน่อเมืองเป็นอุปราชแห่งเชียงใหม่ ตัวละครเจ้าหน่อเมืองผู้เป็นอุปราชแห่งเชียงใหม่ถือเป็นตัวแทนของฝ่ายล้านนาที่ปรารถนาให้ล้านนาเป็นรัฐอิสระ เนื่องจากได้รับการปลุกฝังจากเจ้าสิงห์คำผู้เป็นอาที่ต้องการปลดปล่อยเชียงใหม่ให้เป็นอิสระเหมือนครั้งอดีต

“สิ่งที่ตกทอดถึงพี่ ไม่ใช่เพียงแค่ตำแหน่งเจ้าอุปราช หากมีความใฝ่ฝันและความต้องการของเจ้าอารรวมอยู่ด้วย...”⁸

ด้วยเหตุนี้เจ้าหน่อเมืองจึงฝังใจในเรื่องการเป็นอิสระ หวงแผ่นดินแดนและขนบธรรมเนียมของเชียงใหม่กระทั่งยินยอมเสียสละทุกอย่างเพื่อบ้านเมืองได้ เจ้าหน่อเมืองได้ถ่ายทอดความรู้สึกนี้ให้เจ้ามั่นเมืองผู้เป็นน้องสาวที่มีอุดมการณ์เดียวกัน

“...ท่านอยากให้เราสามารถอยู่ได้อย่างอิสระ ไม่ต้องรวมกับอาณาจักรไหนทั้งนั้นไม่ว่าสยามหรือเมืองมณฑล...”⁹

เจ้าหน่อเมืองมีจุดยืนที่แตกต่างจากเจ้าศุขวงศ์ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าราชภาติยะในอีกหัวเมืองหนึ่งของล้านนา ผู้ประพันธ์ไม่ได้ระบุชื่อเมืองไว้ในนวนิยายแต่สันนิษฐานได้ว่าเป็นเมืองลำปาง เนื่องจากเจ้าศุขวงศ์ได้กล่าวถึงความคับแค้นใจของเจ้าปู่ที่ต้องส่งขนอมไม้สักจำนวนหนึ่งพันต้นไปที่ลพบุรีตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังที่ลพบุรี

⁸ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา* (กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลยูเนย์, 2543), หน้า 55.

⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 56.

ชายหนุ่มยังคงจำได้ดีถึงคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่เมื่อยามที่เขายังเป็นเด็กน้อยวิ่งเล่นอยู่ในคุ่มหลวง... คำบอกเล่าถึงความอึดอัดคับใจของเจ้าปู่เมื่อท่านต้องส่งส่วยขนไม้สักถึงหนึ่งพันต้นลงใต้ครั้งที่ไหนหลวงแผ่นดินที่แล้วโปรดเกล้าให้สร้างวังที่ลพบุรี¹⁰

เหตุการณ์ข้างต้นในนวนิยายสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของล้านนาตามที่สร้อยดี อ่องสกุล ได้เขียนไว้ในหนังสือ *ประวัติศาสตร์ล้านนา*

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สร้างพระราชวังที่ลพบุรี จึงมีพระราชดำริให้หัวเมืองล้านนาส่งขนไม้สักไปเป็นบรรณาการ มีหลักฐานว่าเมืองลำปางได้ส่งขนไม้สักไปถึงหนึ่งพันต้น¹¹

เจ้าสุโขวงศ์มีความคิดแบบคนรุ่นใหม่แตกต่างจากเจ้าหน่อเมือง เนื่องจากเจ้าบิดาได้นำตัวไปฝากฝังกับขุนนางสยามจนมีโอกาสได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปยังสิงคโปร์และได้เรียนหนังสืออยู่ที่นั่น จากนั้นจึงกลับมารับราชการที่สยามจนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย เจ้าสุโขวงศ์กลับคืนสู่บ้านเกิดในล้านนาในฐานะข้าราชการจากสยามโดยมีภารกิจคือปกป้องไม่ให้อังกฤษเข้ามาแย่งชิงล้านนาไปจากสยาม และปรับเปลี่ยนความคิดและวิถีดำเนินชีวิตแบบเดิมของคนในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับระบบการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของสยาม

เจ้าสุโขวงศ์เริ่มดำเนินภารกิจที่ได้รับมอบหมายด้วยการพยายามโน้มน้าวให้เจ้าหลวงศรีวงศ์ผู้เป็นอาเปิดใจยอมรับการเข้ามาบริหารงานของรัฐบาลสยาม ถ้าแผนการของเจ้าสุโขวงศ์สำเร็จก็จะส่งผลดีต่อการดำเนินการของสยามในระยะยาว

“เท่าที่หลานรู้ทางบางกอกต้องการจัดระเบียบให้รัดกุมเป็นอันหนึ่งอันเดียว... ป่อกันมิให้พวกฝรั่งใช้เป็นข้ออ้างรุกรานเอาได้ เจ้าอาคงเข้าใจดีว่าพวกฝรั่งรุกรานรุกเมืองเรามากเหลือเกิน... อย่างเมืองม่านตอนนี้ก็ใกล้เข้าตาจนแล้ว... หลานเห็นว่าการทำตามแนวพระราชดำริจะเป็นทางรอดทางเดียว”¹²

¹⁰ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 2.

¹¹ สร้อยดี อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 300.

¹² ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 36.

เจ้าสุทนต์มีความเห็นว่าในภาวะของการถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก ทางรอดทางเดียวของล้านนาคือการรวมเข้ากับสยาม จะเห็นได้ว่าแม้เจ้าสุทนต์มีความคิดที่ขัดแย้งกับเจ้าหน่อเมือง แต่เจ้าสุทนต์ก็ไม่ต้องการให้เชียงเงินอันเป็นเมืองที่ขึ้นชื่อว่าเป็นบ้านเมืองของญาติพี่น้องต้องตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ

ครั้งแรกที่ได้พบกับเจ้าสุทนต์ เจ้าหน่อเมืองแสดงความไม่เป็นมิตรเพราะเห็นเจ้าสุทนต์แต่งกายในเครื่องแบบของสยาม และยังได้รู้ว่าเจ้าสุทนต์ทำงานให้กับสยาม เจ้าหน่อเมืองก็ยิ่งมองเจ้าสุทนต์เหมือนกับเป็นคนต่างชาติต่างเผ่าพันธุ์ต่างๆ ที่ทั้งสองเป็นญาติพี่น้องกัน เจ้าสุทนต์ไม่ต้องการสร้างความแตกแยกกระหว่างบ้านพี่เมืองน้อง แต่ก็รู้สึกขุ่นเคืองใจจนต้องมาระบายความรู้สึกนี้กับอินทรีผู้เป็นคนสนิท

“ที่ทำนี่ก็เพราะเราเห็นเขาเป็นญาติ เป็นพวกเดียวกับเรา...ยังจำที่เจ้าพ่อเคยพูดได้ใช่ไหม อินทรี”

“จำได้เจ้า เจ้าพ่อของเจ้ามีความปรารถนาสี่ประการ หนึ่งบ้านเมืองร่มเย็น สองผู้คนสงบสุข สามไม่ให้พวกฝรั่งหาเหตุถือโอกาสเข้ายึดครอง สี่ให้หัวเมืองทุกแห่งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน ไม่ให้ใครถูกแบ่งแยกตัดเฉือนออกไป...”¹³

หากพิจารณาความสัมพันธ์ในลักษณะบ้านพี่เมืองน้องของหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของล้านนา เชียงตุงก็เป็นหัวเมืองที่มีความผูกพันใกล้ชิดในฐานะญาติพี่น้องกับล้านนา เนื่องจากพระยามังรายเป็นผู้สร้างเมืองเชียงตุงขึ้นและได้ส่งเจ้าน้ำท่วมผู้เป็นหลานไปครองเมือง¹⁴ ดังนั้นเจ้าเมืองเชียงตุงจึงสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์มังราย นอกจากนี้อักษรธรรมล้านนาได้แพร่ไปสู่เชียงตุงพร้อมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จึงทำให้อักษรไทขึ้นของเชียงตุงมีความคล้ายคลึงกับอักษรธรรมล้านนามาก

ความสัมพันธ์ในลักษณะบ้านพี่เมืองน้องระหว่างเชียงตุงกับล้านนาได้ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ทางการเมือง เชียงตุงอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า ส่วนล้านนาอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยาม ความขัดแย้งของพม่าและสยามส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างเชียงตุงกับล้านนา และนำไปสู่การทำสงครามเชียงตุง

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

¹⁴ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 188.

สยามขยายอิทธิพลไปสู่เชียงตุงเพราะไม่ต้องการให้พม่าใช้เชียงตุงเป็นสถานที่ตั้งมั่นในการยกทัพมาตีล้านนา และต้องการให้ล้านนากวาดต้อนผู้คนในเชียงตุงมาให้หมดเพราะไม่ต้องการให้ตกเป็นกองกำลังของพม่า แต่ความพยายามในการตีเมืองเชียงตุงทั้ง 3 ครั้ง¹⁵ ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากชาวล้านนาไม่ต้องการทำสงครามกับเชียงตุงเพราะเห็นว่าเป็นบ้านพี่เมืองน้องกันมาก่อน แต่ครั้งที่สยามเกณฑ์กำลังพลและเสบียงอาหารเพื่อไปทำสงครามจึงไม่ได้รับความร่วมมือจากเจ้านายล้านนาอย่างเต็มที่ ดังปรากฏในเรื่อง **เวียงแก้วฟ้า** สยามได้เกณฑ์กำลังจากล้านนาในสงครามเชียงตุงครั้งที่ 3 เจ้าเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ต่างก็ไม่ต้องการยกทัพไปตีเมืองเชียงตุง

เหตุที่เจ้าเมืองทั้งสามไม่เต็มใจทำสงคราม อาจเป็นเพราะกรุงเทพฯ ครอบงำกับเชียงตุงติดต่อกันมาถึงสองรัชกาล เเสบียงอาหารแลผู้คนจึงขาดแคลน ก่อความเดือดร้อนให้แก่ชาวล้านนาเป็นอย่างยิ่ง

อีกประการหนึ่ง เจ้าเมืองต่างๆ ในล้านนาไม่เห็นความจำเป็นจะต้องรบพุ่งกับบ้านพี่เมืองน้องถึงเพียงนี้¹⁶

ในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** หลังจากที่ขับไล่พม่าจากเชียงแสนแล้ว พระยาอุตรการโกศลได้พาเจ้าน้อยสิงห์และเจ้าหญิงระยับเนตรไปเที่ยวชมหัวเมืองต่างๆ ของล้านนา และแวะเยี่ยมญาติที่เชียงตุง เมื่อเจ้าเชียงตุงรู้ว่าพระยาอุตรการโกศลยกทัพไปขับไล่พม่าที่เชียงแสน จึงแสดงความมีน้ำใจในฐานะญาติที่ปรารถนาให้ความช่วยเหลือด้านกองกำลังเพื่อขับไล่พม่าในครั้งนั้นด้วย

“ถ้าพี่ผู้พี่จะอาสาไปไล่เอง” เจ้าเชียงตุงปลอบประโลม “จำได้บ่ได้เล่าว่าคราวสงครามเจียงตุงทั้ง ๓ ครั้ง เขาต่างก็อยู่คนละฝ่าย เจียงใหม่อยู่ข้างสยาม เจียงตุงอยู่ข้างม่าน เขาบ่เต็มใจบาดหมางกันเนอ หลังงานศึกผ่านไป เจ้าพ่อของพี่ก็ปล่อยตัวเซลดศึกแพร่่านกลับเมือง ช่วยปลอมตัวให้เหมือนชาวเจียงตุง ตบตาม่าน...เจ้าน้องเห็นก่อนว่า เจียงตุงฮักเจียงใหม่มากนั”¹⁷

¹⁵ สงครามเชียงตุงเป็นการสู้รบกันระหว่างไทยกับพม่าที่เกิดขึ้นถึง 3 ครั้ง ตั้งแต่พ.ศ. 2392 และสิ้นสุดในพ.ศ.2397

¹⁶ กฤษณา อโศกสิน, **เวียงแก้วฟ้า**, หน้า 35.

¹⁷ กฤษณา อโศกสิน, **หนึ่งฟ้าดินเดียว**, หน้า 199.

คำพูดข้างต้นของตัวละครชี้ชัดถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างเชียงใหม่กับเชียงใหม่ที่สืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านานด้วยต่างก็มีเชื้อชาติและวัฒนธรรมเดียวกัน นอกจากนี้เชียงใหม่และเชียงใหม่ได้สานสัมพันธ์ด้วยการแต่งงานซึ่งเป็นอีกวิธีหนึ่งในการสร้างความมั่นคงภายในอาณาจักรล้านนาออกเหนือไปจากการส่งบุตรหลานไปปกครองเมืองต่างๆ

2.1.1.2 ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติด้วยการแต่งงานระหว่างบ้านที่เมืองน่อง

การแต่งงานระหว่างราชบุตรและราชธิดาของเมืองในเขตล้านนาและรัฐใกล้เคียงเป็นการสร้างฐานอำนาจของผู้ปกครองให้เข้มแข็ง และเป็นการสร้างพันธมิตรระหว่างเมือง การแต่งงานในหมู่เครือญาติถือว่าเป็นจารีตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในราชวงศ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือ ดังที่คาร์ล บ็อค (Carl Bock) แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการแต่งงานของเจ้านายราชตระกูลล้านนาไว้ในหนังสือเรื่อง *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881-1882* ว่าเจ้าหญิงจะแต่งงานกับใครไม่ได้นอกจากเจ้าชายในราชตระกูลลาว

(...) and was nothing more than might have been expected by anyone who knew the Lao law that a princess may not marry anybody but a prince of Lao royal blood.¹⁸

การแต่งงานในวงศ์ญาติของเจ้านายล้านนามีหลักฐานพบได้ในประวัติศาสตร์ มีการอภิเษกสมรสระหว่างเจ้าอินทวิชยานนท์กับเจ้าทิพไกรสรซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกันเพราะต่างก็สืบเชื้อสายมาจากพระยาสุลวลือไชยสงครามเช่นเดียวกัน¹⁹

เจ้าบุรีรัตน์และเจ้าหญิงดารกาเด่นดวงเป็นตัวละครสำคัญในเรื่อง **เวียงแก้วฟ้า** และ **หนึ่งฟ้าดินเดียว** ผู้ประพันธ์สมมติตัวละครทั้งสองขึ้นจากบุคคลจริงในประวัติศาสตร์คือ พระเจ้าอินทวิชยานนท์และแม่เจ้าทิพไกรสร โดยสมมติชื่อขึ้นมาใหม่แต่ยังคงบุคลิกลักษณะนิสัยไว้ตามเดิม หลักฐานชาวต่างประเทศกล่าวถึงพระเจ้าอินทวิชยานนท์ว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจเมตตากรุณา

¹⁸ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881 –1882*. (Malaysia : Peter Chong, 1986), p.366.

¹⁹ ดูรายละเอียดสายปฐมวงศ์ของเจ้าอินทวิชยานนท์กับเจ้าทิพไกรสรในภาคผนวก ก

แต่อ่อนแอ กิจการบ้านเมืองตกอยู่กับแม่เจ้าทิพไกรสรซึ่งเป็นผู้ที่เข้มแข็งและสามารถควบคุมเจ้าหลวงได้

He looked - as he had the reputation of being - a kindly - disposed man, but weak. He was, it appeared, quite overruled by his wife, who seemed to be quite a sufficiently strong-minded individual to make up for his weakness. She was his third wife, and when he married her she compelled him not only to enter the priesthood, but to put away all his concubines.²⁰

ในนวนิยาย เจ้าบุรีรัตน์มีบุคลิกที่อ่อนโยน ไม่ได้ขาดเหมือนกับเจ้าหญิงดารกาเด่นดวงซึ่งมีบทบาทและอยู่เบื้องหลังในการบริหารบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยที่เจ้าหลวงผู้เป็นบิดายังมีชีวิตอยู่ การที่เป็นคนเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยวทำให้เจ้าหญิงตัดสินใจด้วยตนเองในการเลือกคู่ครอง

เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงนั้น คราเมื่ออายุเลยยี่สิบไปแล้วยังไร้คู่ไม่เหมือนเจ้าหญิงผู้น้องที่เสกสมรสไปตั้งแต่วัยเยาว์ เจ้าหลวงจึงทรงไม่สบายพระทัยตลอดมา จนกระทั่งถึงคราวแห่ครัวทานปีก่อน มีเจ้าชายทุกองค์ในเชียงใหม่มาชุมนุมกันเ็นขบวน เจ้าหลวงผู้ทรงนั่งเป็นประธานบนพลับพลา พลันทอดพระเนตรขบวนแห่แลคิดขึ้นได้จึงรับสั่งแก่เจ้าหญิงโดยเอาพระทัยองค์เองเป็นที่ตั้ง

‘เลือกเอาลูก ลูกชอบเจ้าองค์ไหน จงเลือกเอา แล้วพ่อจะจัดการให้’

เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงสนองความปรารถนาในทันที จึงทูลตอบ

‘ลูกดูแล้ว เห็นก็แต่เจ้าบุรีรัตน์องค์เดียวที่ เป็นผู้ใหญ่พอจะปกครองบ้านเมืองต่อไปได้’²¹

ผู้ประพันธ์นำเสนอการแต่งงานในหมู่เครือญาติระหว่างเจ้าหญิงและเจ้าชายล้านนาผ่านตัวละครอื่นๆ ด้วย เช่น เจ้าหญิงเข็มคำสร้อยธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์กับหม่อมหม่อมมณฑล เป็นคู่รักกับเจ้ามหาจักรเมืองลำพูน เนื่องด้วยฝ่ายผู้ใหญ่เห็นว่าเหมาะสมและไปมาหาสู่กันตลอด เจ้าทั้งสองจึงสนิทสนมกันและแต่งงานกันที่สุดในที่สุด

²⁰ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881 –1882*, p.226.

²¹ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแก้วฟ้า*, หน้า 117.

เจ้าหญิงเข็มคำสร้อยแต่งงานไปกับเจ้ามหาจักรเมื่อสองปีก่อนแล้วย้ายไปอยู่ลำพูน ส่วนเจ้าหญิงร้อยบุญฤทธิ์กลับไปอยู่กับหม่อมบัวดวง กำลังจะมีงานมงคลในไม่ช้า²²

นอกจากเจ้านายจะนิยมแต่งงานภายในตระกูลเดียวกันแล้ว ยังสามารถแต่งงานกับเจ้านายต่างเมืองได้อีกด้วย เช่น ในคราวที่เจ้าหญิงระยับเนตรได้ติดตามทัพหลวงเชียงใหม่ไปขับไล่พม่าที่เชียงแสนและได้โอกาสไปเที่ยวเมืองเชียงตุง เจ้าอัครนี่เฟื่องฟ้าบุตรเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุง พึงพอใจเจ้าหญิงระยับเนตรและได้รับการสนับสนุนทั้งจากเจ้านายเชียงใหม่และเชียงตุง มหาเทวีเสาคำชายาเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงพยายามทาบทามเจ้าหญิงระยับเนตรให้เจ้าอัครนี่เฟื่องฟ้า

“เชียงใหม่กะเจียงตุงกับไซ้ไผ่อื่น คือ ทองผืนเดียวกันแต่เจ้า...เจ้าฟ้าผาจะว่าจะใด หากลูกบ่าวไปเจียงใหม่คราวนี้”

“ยินดีนักกำเจ้า” เจ้าผาฝ้ายสูบซีโยมวนใหญ่ด้วยท่าทางสบายทอดอารมณ์ในใจนึกครึ้มยาวไกลเมื่อคิดถึงงานแฮ็ดแขกครั้งที่สองของลูกชาย “ว่าแต่ว่า เจ้าสิ่งที่จะยอมบ่ยอมให้ไปด้วย”

“ก็สุดแต่ลูกสาว บ่ว่ากัน” เจ้าน้อยสิ่งหืดเป็นกลางๆ ไม่กีดกัน²³

เจ้าจันท์และเจ้าหล้าอินทะในเรื่อง *เจ้าจันท์ผมหมอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน* ต่างก็เป็นราชิดาและราชบุตรของเชียงใหม่ที่มีความเพียบพร้อมทั้งรูปลักษณ์และวงศ์ตระกูลเหมาะสมกันทุกประการ ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายต่างเห็นชอบกับความรักของเจ้าจันท์และเจ้าหล้าอินทะ

นางฟองคำสาวไซ้ได้แสดงความเห็นกับเจ้าจันท์ว่า เจ้าจันท์กับเจ้าหล้าอินทะเป็นคู่ที่เหมาะสมกันที่สุด

“เจ้าจันท์งามแท้ งามนังงามหนาเหมือนทวดาแต่บั้น”

“เห็นอยู่ทุกวัน บ่เบื้อ บ่หน่ายสายตาบ้างฤา พี่เฮย”

“บ่เบื้อ บ่หน่าย อีฟองคำบ่าวข้าบ่มีเบื้อ สมกันแล้วกับเจ้าหล้าอินทะ ผิดเสีย เจ้าชายงามผู้นั้นก็บ่มีไผ่สมควรกับเจ้าจันท์อีกแล้ว”²⁴

²² กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 10.

²³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 198.

ผลกระทบจากการแทรกแซงอำนาจการปกครองของสยามทำให้ระบบเจ้านายถูกล้มล้าง เจ้าหล้าอินทะต้องมาทำงานเป็นเสมียนป่าไม้ให้กับชาวต่างชาติ จึงทำให้เจ้าบิดาของเจ้าจันท์ บังคับให้เจ้าจันท์แต่งงานกับพ่อเลี้ยงชาวพม่าเพื่อช่วยค้ำจุนสถานะทางเศรษฐกิจของคุ้มหลวง

แม้ว่าในที่สุดเจ้าจันท์กับเจ้าหล้าอินทะไม่ได้แต่งงานกัน แต่ความสัมพันธ์ของตัวละครทั้งสองก็ชี้ให้เห็นว่าการแต่งงานของเจ้านายหรือชนชั้นสูงเป็นสิ่งที่จำกัดอยู่แต่เฉพาะในวงศ์ญาติเท่านั้นเพื่อความเหมาะสมทางสายเลือดและเหตุผลทางการเมืองที่ยึดโยงความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมืองไว้ด้วยกัน

2.1.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองล้านนาอื่นๆ

ในหนังสือเรื่อง *ประวัติศาสตร์ล้านนา*²⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล ได้อธิบายระบบการปกครองหัวเมืองล้านนาว่าประกอบด้วยหัวเมืองภายใน หัวเมืองด่านชั้นนอก และหัวเมืองชายแดนปลายอาณาเขต หัวเมืองภายใน ได้แก่ เชียงดาว พริ้ว หางดง หัวเมืองด่านชั้นนอก ได้แก่ เมืองเชียงราย เชียงแสน เมืองฝาง เมืองงาย เมืองปาย เมืองแม่ฮ่องสอน เมืองขุนยวม เมืองยวม หัวเมืองภายใน และหัวเมืองด่านชั้นนอกขึ้นตรงต่อเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงใหม่ส่งคนเข้าไปปกครองและทำหน้าที่เก็บส่วยส่งให้เมืองเชียงใหม่

ส่วนหัวเมืองชายแดนปลายอาณาเขตในสมัยพระเจ้ากาวิละ ทางเหนือได้ขยายอาณาเขตออกไปจดเมืองเชียงรุ่ง เชียงขวาง สิบสองปันนา ทางตะวันตกได้แก่ หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ประกอบด้วยเมืองหาง เมืองสาด เมืองต่วน เมืองทา เมืองจवाद หัวเมืองเหล่านี้ได้มาจากการเกลี้ยกล่อมเข้าไปในอำนาจโดยไม่ต้องสู้รบกัน แต่ถ้าหากไม่ยอมก็จะใช้วิธียกทัพไปโจมตี

นวนิยายเรื่อง *เวียงแว่นฟ้า* ได้สะท้อนปัญหาระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองใกล้เคียงที่สืบเนื่องมาจากการขยายอิทธิพลของพม่า กล่าวคือ หลังจากพม่าได้ครอบครองอาณาจักรไทใหญ่ทั้งหมด และแต่งตั้งให้เมืองนายควบคุมดูแลหัวเมืองไทใหญ่อื่นๆ ก็เกิดปัญหาความขัดแย้งภายในระหว่างหัวเมืองเหล่านี้มีการสู้รบกันเอง เช่น เมืองหมอกใหม่ที่มีเจ้าฟ้าโกหล่านปกครองไม่ยอมขึ้นตรงต่อเมืองนาย เจ้าฟ้าโกหล่านจะขอสวมมิกัดต่อเชียงใหม่จึงขอกำลังพลไปช่วยรบกับเมืองนาย

²⁴ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันท์ผมหอม นิราศพระธาตุนิทรแชนวน*. (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2544), หน้า 11.

²⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 343.

ใน พ.ศ.2411 ทว่าเมื่อเวลาผ่านไป 5 ปีเจ้าฟ้าโกหล่านก็ยังไม่ยอมปฏิบัติตามวาจาที่ให้ไว้ เจ้าหลวงเชียงใหม่จึงสั่งให้เจ้าบุรีรัตนคุมทัพไปตีเมืองหมอกใหม่เพื่อทวงคำสัญญา

“ข้ารู้สึกสบายขึ้นทันทีเลย เจ้าต้น” เจ้าหลวงทรงเอ่ยขึ้นอย่างโล่งพระทัย “มีเจ้าคนหนึ่งเป็นผู้ใหญ่ แสวงวงศ์เป็นผู้ช่วย ข้าก็เลยเบาใจจ้านัก จากวันนี้เป็นต้นไป เจ้าจงจัดแจงเตรียมทัพ ปราบไถ้คนอหังการ บีให้มันเผยอหน้ากลบกลอกอีกเป็นอันขาด”²⁶

หลังจากเชียงใหม่ยกทัพไปตีเมืองหมอกใหม่ เจ้าฟ้าโกหล่านก็ตอบโต้ด้วยการยกกองทัพมาปล้นสะดมเมืองเชียงใหม่เนื่องจากเวลานั้นเชียงใหม่อยู่ในช่วงขาดผู้นำ เพราะเพิ่งผ่านพิธีถวายพระเพลิงเจ้าหลวงกาวิโลรสสุริยวงศ์ ได้ไม่นาน เจ้าบุรีรัตนยังคงดำรงตำแหน่งเป็นเพียง เจ้าอุปราช

หลังจากงานถวายพระเพลิงพระศพผ่านไปไม่นานนัก เจ้าฟ้าโกหล่านเมืองหมอกใหม่กับพวกไตลื้อจำนวนหนึ่ง ก็คุมกันเป็นกองโจรยกเข้ามาปล้นครอบครัวชาวเมืองเชียงใหม่ ยกเลยเข้ามาถึงบ้านสะลอง หนองคาย แลบ้านป่าแกในเขตอำเภอแมริม ฆ่าฟันผู้คนแลเผาผลาญบ้านเรือนราษฎร แลโรงต้มสุราอดวาย ทำลายวิหารวัดวาอารามด้วยความอาฆาตแค้นเคืองที่ถูกเทศรัวกวาดต้อนผู้คนมาในสมัยของเจ้าหลวงผู้ล่วงลับ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒

เจ้าอุปราชจึงเกณฑ์ไพร่พลสกัดไกร รวมได้ห้าพันคน มอบให้เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์หรือหนานธรรมลังกา เจ้าราชภาคินัยอินทรส นายหนานมหาเทพ นายน้อยปัญญาเป็นแม่ทัพนายกอง คุมคนไปปราบปราม²⁷

เมื่อเชียงใหม่ได้รับชัยชนะก็กวาดต้อนผู้คนมาเป็นกำลังที่เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง จนพอแก่ความต้องการแล้วก็ปล่อยให้หัวเมืองเหล่านั้นปกครองกันเองเช่นเดียวกับที่สยามปกครองหัวเมืองประเทศราช ทำให้หัวเมืองเหล่านี้มีอิสระในการปกครองตนเองและมีฐานะเป็นเมืองขึ้นของล้านนาแต่เพียงในนามเท่านั้น เจ้าเมืองเชียงใหม่ไม่ได้ส่งคนไปปกครองโดยตรง ทำให้ไม่มีการควบคุมอย่างรัดกุม จึงเกิดปัญหาความวุ่นวายตามหัวเมืองชายแดนมาโดยตลอด

²⁶ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแ่วนฟ้า*, หน้า 294.

²⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 687.

ในเรื่อง **เวียงแว่นฟ้า** สถานการณ์ความวุ่นวายเกี่ยวกับปัญหาชายแดนที่เกิดขึ้นทำให้เจ้าหลวงเชียงใหม่ต้องส่งกองกำลังเข้าไปปราบปรามอยู่เสมอ

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาความวุ่นวายในหัวเมืองชายแดนล้านนา ปรากฏว่าเจ้าหลวงเชียงใหม่ไม่เคยปกครองอย่างรัดกุม แม้ได้ชื่อว่าเป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่ ก็ไม่เคยส่งผู้ใดไปควบคุม จึงกลายเป็นเมืองขึ้นแต่ในนาม ปัญหาที่ตามมาทวีเป็นลำดับ

เมื่ออังกฤษเริ่มเข้าครองพม่า บรรดาหัวเมืองชายแดนต่างก็ฉวยโอกาสแยกตัวเป็นอิสระจนเกิดการรบพุ่งกันบ่อยครั้ง ทุกหัวเมืองต่างตระเตรียมกำลังไว้พร้อมรบ เมื่อมีกำลังแล้ว ย่อมกล้าแดน ดังเช่นเมืองปัว เคยเข้ามาเกณฑ์กำลังคน อาวุธ แลเสบียงอาหารจากเมืองหาง เมืองสาด เมืองต่วน แลเมืองจวาดไปช่วยรบเมืองหมอกใหม่²⁸

การปกครองดังกล่าวทำให้ไม่มีความผูกพันระหว่างกันเหมือนหัวเมืองของญาติพี่น้อง ความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะของผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองเท่านั้น ความไว้วางใจที่ให้เมืองขึ้นปกครองตนเองทำให้เมื่อใดที่ล้านนามีความอ่อนแอหรือหัวเมืองต่างๆ มีความเข้มแข็งมากขึ้นก็จะพยายามแยกตัวเป็นอิสระ เชียงใหม่ต้องยกทัพไปปราบปรามอยู่เสมอ ครั้นจักรวรรดินิยมอังกฤษได้แผ่ขยายเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเกิดเป็นปัญหาเขตแดนระหว่างรัฐบาลสยามกับชาติตะวันตกอันเนื่องมาจากหัวเมืองล้านนา

2.1.2 การแย่งชิงอำนาจระหว่างชนชั้นปกครองในอาณาจักรล้านนา

การแย่งชิงอำนาจระหว่างชนชั้นปกครองในอาณาจักรล้านนานั้นเป็นความขัดแย้งทางการเมืองประการหนึ่ง จะเห็นได้จากการกล่าวหาซึ่งกันและกันแต่ไม่มีความรุนแรงมากนัก ความขัดแย้งส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากความอิจฉาริษยาระหว่างเจ้านายล้านนาคู่ด้วยกัน และอีกสาเหตุหนึ่งมาจากการถูกแทรกแซงอำนาจจากกรุงเทพฯ ทำให้เจ้าผู้ครองนครซึ่งเดิมเคยมีอำนาจสิทธิเด็ดขาดถูกทำลายจากชนชั้นเจ้านายด้วยกันเองดังจะเห็นได้จากกรณีของพระยาอุปราชาธรรมปัญญา เจ้าราชวงศ์ และเจ้าราชบุตรฟ้องร้องมายังสยามว่าพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ฝักใฝ่พม่าโดยอ้างว่าทรงจัดช้างเผือก 2 เชือกไปถวายเจ้ากรุงอังวะ และพระเจ้ากรุงอังวะให้พม่านำสิ่งของตอบแทนมาพระราชทานแก่พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ด้วย รัฐบาลสยามได้สอบสวนเรื่องนี้

²⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 501.

โดยเรียกตัวผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดไปที่กรุงเทพฯ ผลปรากฏว่าเจ้าหลวงพ่न्छอกกล่าวหา ส่วนผู้ที่กล่าวโทษถูกกักตัวไว้ทำราชการที่กรุงเทพฯ เฉพาะเจ้าอุปราชธรรมปัญญาให้กลับไปรับราชการที่เชียงใหม่และถึงแก่อนิจกรรมในปีพ.ศ.2410²⁹

กฤษณา อโศกสิน นำเสนอเหตุการณ์ดังกล่าวไว้ในเรื่อง **เวียงแก้วฟ้า** เพื่อให้ข้อมูลซึ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะนิสัยเอาแต่ใจและความเป็นผู้ทรงอำนาจสิทธิ์ของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ อันนำไปสู่ความขัดแย้งกับหมู่เครือญาติ เมื่อเจ้าหลวงแอบติดต่อกับพระเจ้ากรุงอังวะ ญาติพี่น้องที่อยู่นคนละฝ่ายกับเจ้าหลวงจึงร้องเรียนไปยังสยาม

เหตุเกิดเมื่อสามสี่ปีที่แล้วมา ปรากฏว่า เจ้าหลวงเริ่มติดต่อกับพม่าโดยสั่งให้ตัดทางจากเชียงใหม่ไปถึงท่าผาแดงอันอยู่ในอำเภอแม่สะเรียงที่เป็นเขตติดต่อกับดินแดนพม่า ครั้นแล้วจึงจัดช้างพลายสองเชือกกับปืนนำไปถวายเป็นบรรณาการแก่พระเจ้ากรุงอังวะ กษัตริย์พม่ารับไว้แล้วให้คนนำสิ่งของมาตอบแทน เจ้าหลวงจึงทรงมีบัญชาสั่งให้ทูตพม่ากับล่ามไปพูดจากันในที่ลับ ครั้นพม่ากลับไปแล้วเจ้าหลวงทรงมีประกาศิตินำล่ามพม่าที่อาศัยอยู่ในเชียงใหม่ผู้นั้นไปฆ่าเสีย

เป็นเหตุให้บรรดาเจ้านายผู้ใหญ่ในนครพิงค์รวมตัวกันมีหนังสือไปกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์เจ้า รัชกาลที่สี่แห่งสยาม³⁰

ถ้าสยามเข้าข้างพระยาอุปราชธรรมปัญญา พระยาอุปราชธรรมปัญญาก็จะสามารถกำจัดอำนาจของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ได้และจะได้ครองเมืองเชียงใหม่เพราะในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอุปราชอยู่ นอกจากนี้พระยาอุปราชธรรมปัญญายังเป็นราชบุตรของเจ้าเศรษฐีคำฝั้นอดีตเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 3 อีกด้วย ตามสิทธิอันชอบธรรมนี้เจ้าอุปราชจะเป็นเจ้าครองนครองค์ต่อไป แต่รัฐบาลสยามได้เข้ามาแทรกแซงเพราะเห็นว่าถ้าพระยาอุปราชธรรมปัญญาได้ครองเมืองเชียงใหม่ การจัดการปกครองล้านนาจะเป็นไปได้ยาก ดังนั้นรัฐบาลสยามได้สนับสนุนให้เจ้าอินทนนท์เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ โดยมีเงื่อนไขว่าพระยาอุปราชอินทนนท์

²⁹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 63.

³⁰ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแก้วฟ้า*, หน้า 153-154.

ต้องยอมรับอำนาจของสยามอย่างเต็มที่ และยอมปฏิบัติตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ.2416 รัฐบาลจึงจะแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าเมือง³¹

ตำแหน่งพระยาอุปราชเป็นตำแหน่งที่มีสิทธิในการครองเมืองคนต่อไป เนื่องจากเป็นหนึ่งในผู้ที่ดำรงตำแหน่ง "เจ้าชั้นห้าใบ" ซึ่งประกอบด้วยพระยาเมือง พระยาอุปราช พระยาราชนูตร พระยาราชนวงศ์ และพระยาบุรีรัตน์ ทุกตำแหน่งมีสิทธิได้ขึ้นเป็นเจ้าหลวงเท่าเทียมกัน ขึ้นอยู่กับว่าในสถานการณ์นั้นๆ ผู้ใดจะมีความเหมาะสมมากกว่ากัน

ในเรื่อง **เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** ถ้าพระยาอุปราชธรรมบัญญัติได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ตระกูลของเจ้าจันทน์จะมีสิทธิในการสืบสันตติวงศ์ เจ้าปู่ของเจ้าจันทน์เป็นรัชทายาทอันดับหนึ่ง เจ้าพ่อของเจ้าจันทน์เป็นรัชทายาทอันดับสองเพราะเป็นหลานปู่ของพระยาอุปราชธรรมบัญญัติ

เจ้าพ่อกล่าวต่อไปว่า "ดั้งเดิมตามจารีตเมืองเรานั้น ควรที่อุปราชธรรมบัญญัติผู้เป็นปู่ของเจ้าพ่อควรได้นั่งเมืองเป็นเจ้าหลวง ตำแหน่งอุปราชเป็นตำแหน่งรองรอรับเมือง สืบต่อจากเจ้าหลวง อุปราชธรรมบัญญัติมีความผิด ผิดที่กล้าแข็งป้อมอ่อนง้อให้ข้าราชการชาวใต้ ต่อมาเจ้าปู่ของพ่อก็เลยตายลับ ตายลึกตายลับบ่ปรากฏสาเหตุ ชาวใต้จึงมาย่อยกเอาเจ้าอินทนนท์ขึ้นเป็นเจ้าหลวง เจ้าอินทนนท์เป็นคนอ่อน ชาวใต้จึงคุมไว้ในอำนาจอาชญาได้สะดวก เจ้าพ่อว่าหากอุปราชธรรมบัญญัติได้นั่งแทนกินเมือง ชาวใต้จะเปลื้องความคิดมากนัก³²

ผู้ประพันธ์สมมติให้เจ้าพ่อของเจ้าจันทน์สืบเชื้อสายมาจากพระยาอุปราชธรรมบัญญัติซึ่งเป็นบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ จึงอาจกล่าวได้ว่าเจ้าพ่อของเจ้าจันทน์เป็นตัวละครที่ผู้ประพันธ์ได้สร้างขึ้นเป็นตัวแทนของพระยาอุปราชธรรมบัญญัติ มีทัศนคติที่ต่อต้านสยามและมีอคติต่อเจ้าหลวงอินทวิชยานนท์ว่าเป็นเสมือนเบียด่างทางการเมืองของสยาม และต่อเจ้าหล้าอินทเทที่ยอมลดตัวจากเจ้าไปเป็นลูกจ้างของสยาม

³¹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, "บทบาททางการเมืองตระกูลเจ้าเจ็ดตน," เอกสารในการสัมมนาเรื่อง **ล้านนาคดีศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี** เสนอที่วิทยาลัยครูเชียงใหม่ วันที่ 16 กรกฎาคม 2528, หน้า 15. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

³² มาลา คำจันทร์, **เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน**, หน้า 90-91.

ในสมัยต่อมาเมื่อพระเจ้าอินทวิชยานนท์ครองเมืองเชียงใหม่ ถือได้ว่าเป็นยุคของการถ่วงดุลอำนาจทางการเมืองระหว่างเจ้าทิพไกรสรชายาของเจ้าหลวงกับเจ้าอุปราชบุญทวงษ์น้องชายต่างมารดาของเจ้าหลวง อำนาจในการบริหารบ้านเมืองนั้นตกอยู่ในมือของเจ้าทิพไกรสรกับเจ้าอุปราช เจ้าหลวงเป็นเพียงหุ่นเชิดเท่านั้น คาร์ล บ็อค ได้แสดงความคิดเห็นว่าเชียงใหม่เสมือนมีเจ้าเมืองสององค์ครองบัลลังก์ร่วมกัน เพราะเจ้าอุปราชสะสมกำลังไพร่พลไว้มากและสามารถดลบันดาลคำสั่งของเจ้าหลวงได้

What to me was a much more serious matter was the fact that he was also under the thumb of the Chow Oerat or second chief, who, having secured the allegiance of a much larger number of armed adherents than the titular first chief, was able to set his orders at defiance, and actually to countermand them.³³

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในทางปฏิบัติแล้วเจ้าอุปราชจะมีอำนาจเทียบเท่ากับเจ้าหลวง แต่เจ้าอุปราชก็ไม่เคยขัดแย้งรุนแรงกับเจ้าหลวงถึงขั้นต้องแย่งชิงอำนาจ เพราะเจ้าหลวงเป็นผู้ที่มีบุคลิกอ่อนโยนไม่คิดคัดค้านผู้ใด ดังจะเห็นได้จากบุคลิกของเจ้าบุรีรัตน์ซึ่งต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 5 ดังที่ปรากฏในเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว*

(...) เจ้าหลวงไม่ทรงเคยคิดจะโต้แย้งคัดค้านผู้ใดในเรื่องใดๆ ตลอดมา

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนใกล้ชิดพระองค์ทั้งสองข้าง พระชายาข้างหนึ่ง น้องชายต่างมารดาอีกข้างหนึ่ง

เนื่องจากทั้งคู่ไม่ลงรอยกันเป็นที่สุด

ยามใดมีพระชายา ยามนั้นต้องไม่มีเจ้าอุปราช หากมีเจ้าอุปราชคอยเพ็ดทูล พระชายาก็จะปลื้มตัวออกไป³⁴

ความขัดแย้งระหว่างเจ้านายล้านนา นอกจากจะปรากฏในรูปแบบของการแย่งชิงอำนาจแล้วยังมีปรากฏในรูปแบบของความหวาดระแวงระหว่างกันเองอีกด้วยอันเป็นเป็นผลสืบเนื่องจาก

³³ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881 – 1882*, P226.

³⁴ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 13.

ประวัติศาสตร์ที่มีการแย่งชิงอำนาจกันเองระหว่างพี่น้อง ในเรื่อง *รากนครา* หลังจากที่เจ้าศุขวงศ์กลับมาช่วยเจ้าหลวงศรีวงศ์ผู้เป็นอาทำราชการ เจ้าหลวงเกรงว่าเจ้าศุขวงศ์จะอ้างสิทธิในการครองเมือง เพราะเจ้าพ่อของเจ้าศุขวงศ์ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าหลวงองค์ก่อน และเมื่อเสียชีวิตเจ้าศรีวงศ์ได้ดำรงตำแหน่งแทน เมื่อเจ้าศุขวงศ์กลับมาจึงกลายเป็นคู่แข่งของเจ้าจักรคำบรูตรชายของเจ้าศรีวงศ์

...ท่านควรจะวางตำแหน่งหนุ่มน้อยคนนี้ไว้ที่ไหน?...

หากสูงเกินไป ความรักเคารพอย่างสูงซึ่งพ่อของเขาเคยได้รับก็จะถูกถ่ายโอนมาโดยง่าย...ใครจะบอกได้ว่าสักวันมันจะไม่กลายเป็นชวากหนาม กลายเป็นคมหมอก คอยทิ่มแทงท่านและจักรคำบรูตรชายผู้กำลังอยู่ในตำแหน่งเจ้าราชบุตร³⁵

ด้วยเหตุนี้เจ้าหลวงศรีวงศ์จึงหวาดระแวงว่าเจ้าศุขวงศ์จะแย่งชิงบัลลังก์ แต่ด้วยความที่เจ้าศุขวงศ์เป็นราชบุตรของเจ้าหลวงองค์ก่อน เจ้าหลวงศรีวงศ์จำเป็นต้องแต่งตั้งเจ้าศุขวงศ์ให้อยู่ในตำแหน่งอันเหมาะสม เจ้าศุขวงศ์จึงได้เป็นเจ้าราชภาติยะ

“...เรื่องตำแหน่งของเจ้า อาจะจัดให้กินตำแหน่งเจ้าราชภาติยะไปก่อน แล้วค่อยขยับปรับให้เหมาะสม...”

“หลานไม่ได้ต้องการเลย ขอให้เจ้าอาอย่ากังวล...หลานเติบโตห่างไกล เป็นอิสระจากกฎระเบียบแบบนี้นานาน นานเกินกว่าที่จะเก็บเนื้อเก็บตัว เก็บความคิดให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมของบ้านเราอีกแล้ว”

“แต่พ่อของเจ้าก็เป็นลูกชายคนโตของเจ้าปู่ หลายคนหวังให้เจ้าขึ้นมาเป็นผู้สืบทอดคนอื่นเขาจะตำหนิเอาได้ที่ไม่จัดที่ทางที่เหมาะสมให้กับศักดิ์เดิมของเจ้า”³⁶

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้านายล้านนาไม่ได้มีความรุนแรงมากกระทั่งถึงขั้นพัฒนาไปสู่การทำสงครามสู้รบฆ่าฟันกันเอง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่ล้านนาต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากภายนอกเช่นตะวันตกและสยาม ทำให้เจ้านายล้านนาจำเป็นต้องรวมกลุ่มกันไว้เพื่อความอยู่รอดเฉพาะหน้า

³⁵ ปิยะพระ ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 31.

³⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 32.

2.2 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างอาณาจักรล้านนากับดินแดนใกล้เคียง

อาณาจักรล้านนาตั้งอยู่ระหว่างสองขั้วอำนาจคือ สยามและพม่า อาณาจักรทั้งสองต่างต้องการแย่งชิงล้านนาเนื่องด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์ในการป้องกันประเทศ ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้ครอบครองดินแดนนี้ก็จะได้เปรียบในการทำสงคราม ล้านนาจึงต้องเผชิญกับภัยของการรุกรานแผ่นดินและการแสวงหาไพร่พลจากสองอาณาจักรใหญ่ แม้ว่าล้านนาจะปรารถนาการเป็นรัฐอิสระเพียงใดก็ตามแต่ก็ไม่อาจต้านทานอำนาจทั้งสองชาติได้ ล้านนาจึงต้องตกเป็นเมืองขึ้นของสยามกับพม่าสลับกัน ในที่สุดเมื่อสยามได้ยื่นมือเข้ามาช่วยล้านนาขับไล่พม่าและเข้ายึดครองล้านนาแทน ล้านนาจึงได้เปลี่ยนฐานะจากการเป็นประเทศราชของพม่ามาเป็นประเทศราชของสยามอย่างถาวร

2.2.1 การครอบงำของสยามเหนืออาณาจักรล้านนา

ในการดำเนินการปกครองระยะแรก ล้านนาอยู่ในฐานะประเทศราชของสยามจนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิรูปการปกครองหัวเมืองล้านนาให้อยู่ในฐานะมณฑลเทศาภิบาลเพื่อเตรียมความพร้อมของล้านนาก่อนจะรวมเป็นส่วนหนึ่งของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

2.2.1.1 ความสัมพันธ์ในฐานะประเทศราช

ล้านนาเคยอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านานกว่า 200 ปี และเพื่อมีอาณาเขตติดกับพม่า สยามจึงต้องดำเนินนโยบายปกครองล้านนาในฐานะประเทศราชอย่างระมัดระวัง และทำให้ล้านนารู้สึกจงรักภักดีต่อสยาม ดังนั้นสยามยังคงให้อิสระในการบริหารการปกครองแก่เจ้าผู้ครองนครต่างๆ อย่างเต็มที่ เพียงแต่เจ้าเมืองต้องส่งเครื่องราชบรรณาการเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทองทุกๆ 3 ปีให้แก่สยาม รวมทั้งยังต้องส่งส่วยอันได้แก่ของที่มีค่าในดินแดนทุกปี ได้แก่ ไม้สัก งาม้าง ยางรัก ฯลฯ และยังต้องจัดสิ่งของที่เรียกว่า “ของถวาย” มาถวายพระมหากษัตริย์สยามเนื่องในโอกาสสำคัญๆ เช่น ในงานพระบรมศพพระมหากษัตริย์สยาม เป็นต้น

นอกจากนั้นมีพิธีการต่างๆ ที่ต้องปฏิบัติเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ เช่นเมื่อมีการพลัดเปลี่ยนแผ่นดิน เจ้าเมืองและเจ้านายบุตรหลานต้องลงมาร่วมงานพระราชพิธีพระบรมศพและเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ด้วย มีการกระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์

สัตยาปีละ 2 ครั้งที่วัดสำคัญ พร้อมด้วยเจ้านายและบุตรหลานร่วมในพิธีเพื่อแสดงความจงรักภักดีตามหน้าที่ของเมืองประเทศราชต่อกษัตริย์สยาม

ในเรื่อง **เวียงแ่วนฟ้า** มีเหตุการณ์ที่เจ้าหลวงเชียงใหม่จะต้องมาเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวโรกาสที่ทรงขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่แห่งสยาม

ทรงปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของเจ้าเมืองประเทศราช ยามถึงคราวผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ ทรงอ่านคำกราบบังคมทูลสดุดีพระเกียรติยศแลพระมหากษัตริย์คุณที่พระราชทานแก่อาณาจักรล้านนามาเนิ่นนานจนกระทั่งถึงบัดนี้ ทรงเตรียมพระองค์เข้าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาอันเป็นพิธีที่สืบต่อกันมาแต่โบราณในครั้งนี้นี้ด้วย ครั้นแล้วจึงทรงนำเจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชบุตร เจ้าราชวงศ์เมืองละคอน รวมทั้งเจ้าพุทธวรณ เจ้า อินทจักร เจ้ามหาจักร แลบุตรชายเจ้าบุรีรัตน์เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกัน³⁷

รัฐบาลสยามใช้วิธีการควบคุมหัวเมืองล้านนาโดยอ้อมด้วยการแต่งตั้งเจ้าหลวงและเจ้าชั้นห้าไปซึ่งเป็นตำแหน่งทางการเมืองในระดับสูงที่พระมหากษัตริย์จะพระราชทานให้ ทุกครั้งที่ได้รับตำแหน่งใหม่บุคคลผู้นั้นจะต้องเข้าเฝ้าที่กรุงเทพฯ เพื่อรับพระราชทานตราตั้งและเครื่องยศ

ในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** มีการแต่งตั้งเจ้าบุรีรัตน์ขึ้นเป็นเจ้าหลวงองค์ที่ 7 และยังมีการแต่งตั้งเจ้านายล้านนาดำรงตำแหน่งเจ้าชั้นห้าไปในคราวเดียวกันอีกด้วย

หลังจากนั้นจึงทรงมีพระมหากษัตริย์คุณโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าอุปราชผู้รักษาการแทนเจ้าหลวงองค์ที่ ๖ แห่งราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนขึ้นเป็น 'เจ้านครเชียงใหม่' องค์ที่ ๗ ใน พ.ศ. เดียวกัน ตรงกับปีระกา เบญจศก เดือนหกเหนือ

พร้อมกันนั้นก็ทรงแต่งตั้งเจ้านายเชียงใหม่ให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ อีก ๕ คน³⁸

ในเรื่อง **เวียงแ่วนฟ้า** สมัยการปกครองของเจ้าหลวงกาวิโลรสสุริยวงศ์ ความสัมพันธ์ที่ดีกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้เจ้าหลวงเชียงใหม่รู้สึกว่าการปกครองตนเองพอสมควร

³⁷ กฤษณา อโศกสิน, **เวียงแ่วนฟ้า**, หน้า 515.

³⁸ กฤษณา อโศกสิน, **หนึ่งฟ้าดินเดียว**, หน้า 1.

รัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ก็ได้เข้ามาก้าวร้าวเกินขอบเขตแต่อย่างใด ยังคงให้อิสระในการปกครองตนเองตามสมควร ยามใดเจ้าผู้ครองนครถึงแก่พิราลัย ได้เวลาประกอบพิธีราชาภิเษกเจ้าองค์ใหม่ ยามนั้นเองจึงจักส่งข่าวไปกรุงเทพฯ หรือเดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อขอรับพระราชทานสัญญาบัตรแลเครื่องยศ³⁹

นอกจากล้านนาจะต้องยอมรับอำนาจของรัฐบาลสยามในรูปแบบของพิธีการต่างๆ แล้ว ยังมีวิธีการควบคุมอื่นๆ ที่แสดงถึงอำนาจเหนือกว่าของสยาม เช่น การเรียกตัวให้เข้าเฝ้าเพื่อสอบสวนความผิด ดังกรณีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรียกตัวพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เข้าเฝ้า เพราะได้ข่าวว่าเจ้าหลวงเชียงใหม่ฝักใฝ่พม่า ผลปรากฏว่าไม่มีมูลความผิดจึงทรงให้กลับไปครองเมืองตามเดิม

ในขณะเดียวกันกษัตริย์สยามก็ได้สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อล้านนาด้วยการพระราชทานสิ่งของเพื่อตอบแทนการถวายเครื่องราชบรรณาการ ดังนั้นจึงพบเอกสารของทางราชการที่แสดงความห่วงใยใต้ถ่มทุกข์สุขของเจ้านายในล้านนาอยู่เสมอ หากเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะส่งยาหรือหมอหลวงมารักษา⁴⁰ นอกจากนั้นทางกรุงเทพฯ ยังได้ทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยจากข้าศึก โดยส่งกองทัพหลวงไปช่วยราชการสงครามล้านนาเสมอ เมืองหลวงและหัวเมืองประเทศราชต่างก็มีพันธะที่ต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน วิธีการปกครองหัวเมืองประเทศราชของรัฐบาลสยามจึงมีลักษณะประนีประนอมและช่วยเหลือเกื้อกูลกันสูง เป็นผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับสยามเป็นไปอย่างราบรื่น

เรื่อง **เวียงแ่วนฟ้า** สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้าหลวงเชียงใหม่กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเจ้าหลวงเชียงใหม่จงรักภักดีต่อกษัตริย์สยามและสยามเองก็ให้ความช่วยเหลือล้านนาตลอดมา เมื่อถึงคราวที่ล้านนาถวายเครื่องราชบรรณาการพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงตอบแทนความจงรักภักดีด้วยการพระราชทานสิ่งของมีค่าให้ล้านนาด้วย

³⁹ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแ่วนฟ้า*, หน้า 130.

⁴⁰ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 301.

หากสยามก็มีได้เอาเปรียบประเทศราชแต่อย่างใด ทุกคราวที่เชียงใหม่ ลำพูน ละคร แพร่ น่าน ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระมหากษัตริย์เจ้าที่กรุงเทพฯ เมืองประเทศราชก็จักได้รับสิ่งของตอบแทนกลับมามีได้วัน⁴¹

การป้องกันประเทศถือเป็นหน้าที่สำคัญของเมืองประเทศราชที่ต้องช่วยเหลือรัฐบาลกลาง ยามมีศึกสงครามประเทศราชจะต้องเกณฑ์และส่งกำลังทหารมาช่วยอย่างรวดเร็วเพื่อไม่ให้ถูกเพ่งเล็งว่าอาจฉวยโอกาสตีตนออกห่าง ด้วยเหตุนี้เมื่อสยามมีศึกสงคราม ลำานาก็ต้องเกณฑ์คนมาช่วยทัพ ถ้าละเลยถือว่าเป็นกบฏ และเมื่อสถานการณ์ปกติเมืองประเทศราชต้องอยู่ในสภาพเตรียมพร้อมป้องกันบ้านเมืองเสมอ หากมีศึกสงคราม เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปางต้องแจ้งทางสยามซึ่งจะส่งกำลังไปช่วยเหลือไม่ให้ชาติอื่นมารุกรานจนเสียเขตแดนบ้านเมือง

การปกครองล้านนาในสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เป็นช่วงเวลาที่สยามติดต่อกับต่างประเทศอย่างเป็นทางการ ประกอบกับอังกฤษได้ยึดหัวเมืองมอญและบางส่วนของตอนใต้ของประเทศพม่าไว้ได้ทำให้พรมแดนของอังกฤษติดต่อกับเชียงใหม่ จึงเป็นการสะดวกสำหรับชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่จะเดินทางเข้ามาดำเนินธุรกิจป่าไม้ในเชียงใหม่ ก่อให้เกิดปัญหาข้อพิพาทระหว่างเจ้านายล้านนากับคนในบังคับอังกฤษ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวรัฐบาลสยามและรัฐบาลอังกฤษได้จัดทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ 2 ฉบับคือ สนธิสัญญาเชียงใหม่ ฉบับ พ.ศ. 2416 และสนธิสัญญาเชียงใหม่ ฉบับ พ.ศ. 2426 ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดในหัวข้อ 2.3.2.2 ต่อไป

ผลจากการทำสนธิสัญญาฉบับแรกทำให้รัฐบาลสยามส่งข้าราชการจากส่วนกลางขึ้นมาประจำการที่เชียงใหม่เพื่อควบคุมดูแลหัวเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ดังที่กษัตริย์ อโศกสินกล่าวถึงไว้ในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว**

พ.ศ. ๒๔๑๗ นี้ สยามจึงจะส่ง 'ข้าหลวงฯสามหัวเมือง' คนแรกคือพระนรินทรราชเสนี ปลัดบัญชากรมพระกลาโหม เป็นข้าหลวงฯที่ ๑ หลวงเสนีพิทักษ์จากกรมมหาดไทยเป็นข้าหลวงฯที่ ๒ พร้อมทหาร เสมียน ทนาย ล่าม ไพร่ รวม ๗๐ คน มาประจำการที่เชียงใหม่

42

⁴¹ กษัตริย์ อโศกสิน, **หนึ่งฟ้าดินเดียว**, หน้า 129.

⁴² กษัตริย์ อโศกสิน, **หนึ่งฟ้าดินเดียว**, หน้า 11.

พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ปกครองเชียงใหม่ 13 ปี หลังจากที่พระองค์ถึงแก่พิราลัยแล้ว พระเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นเจ้าหลวงองค์ต่อมา และรับภาระแก้ไขปัญหาคติพิพาทต่างๆ ที่ได้เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เนื่องจากมีคนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาทำป่าไม้ในเขตแดนของเชียงใหม่เป็นจำนวนมาก และเกิดการพิพาทกันระหว่างเจ้าหลวงกับคนในบังคับอังกฤษกลายเป็นคดีความฟ้องร้องมายังกรุงเทพฯ อยู่หลายคดี ประกอบกับการแผ่ขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกเข้ามาสู่สยาม ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ มีการยกเลิกหัวเมืองประเทศราชแล้วเปลี่ยนเป็นมณฑลเทศาภิบาล ล้านนาจึงกลายเป็นมณฑล ลาวเฉียงหรือมณฑลพายัพตั้งแต่ พ.ศ. 2442 เป็นต้นมา

2.2.1.2 ความสัมพันธ์ในฐานะมณฑลเทศาภิบาล

มหาอำนาจตะวันตกได้ขยายลัทธิจักรวรรดินิยมเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้ประเทศต่างๆ ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงว่าสยามจะถูกคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก จึงทรงปฏิรูปการปกครองให้ทันสมัย โดยยกเลิกหัวเมืองประเทศราชทั้งหมดและจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลการปกครองปกครองล้านและให้เป็นมณฑลพายัพเกิดขึ้นปลายปี พ.ศ. 2442 ยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชล้านนามาเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสยามอย่างแท้จริง ดังนั้นเจ้าเมืองประเทศราชจะไม่มีฐานะเป็น “หัวหน้ารัฐบาลท้องถิ่น” อีกต่อไป อำนาจถูกลดทอนจนในที่สุด “ระบบเจ้า” ก็สลายไปโดยปริยาย

ในเรื่อง **เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** มาลา คำจันทร์ นำเสนอภาพพ่อของเจ้าจันทน์ที่ต้องสูญเสียอำนาจและทรัพย์สินภายหลังจากที่รัฐบาลสยามเข้ามาควบคุม ล้านนา

พอถึงปี ๒๔๔๒ มีกฎหมายออกมาว่า บว่าชาติเชื้อเจ้านายสายใดก็ต้องเสียภาษีเหมือนกันหมด พอถึงปี ๒๔๔๓ กฎหมายปล่อยทาสก็ตกมาถึง เจ้าพ่อหมดทุกอย่าง นากว่างก็บิดแบ่งด้วยเอ็นดูหมู่เคยเป็นข้าเป็นทาส ทาสเฒ่าแก่ตกค้างก็ยังคงอยู่คุ้มเรือน อีกหลาย ข้าหญิงข้าชายบ่ยอมหนีจาก ก็หากเป็นภาระเจ้าพ่อหล่อเลี้ยง ที่เคยมีก็หมด เคยเป็นเจ้าใหญ่ศกก็ถูกปลด เจ้าพ่อสูญเสียหมด หมดสิ้นทุกสิ่งทุกอย่าง อ่างว่างหนาวเย็นหัวใจยิ่งนัก⁴³

⁴³ มาลา คำจันทร์, **เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน**, หน้า 90.

ระบบราชการแบบใหม่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทน “อำนาจ” รัฐซึ่งเข้ามาแทนที่ “ระบบเจ้า” ของล้านนา มีข้าหลวงเทศาภิบาลจากส่วนกลางมาปกครองและดำรงอำนาจสูงสุด ทำหน้าที่บังคับบัญชาทั่วไปในมณฑลและดูแลเมืองต่างๆ ในแต่ละเมืองมีข้าราชการจากส่วนกลางเป็นข้าหลวงประจำเมือง มีหน้าที่ควบคุมดูแลภายในเมืองรวมทั้งแขวงหรืออำเภอทั้งหมด

การปฏิรูปการปกครองครั้งนี้เป็นการวางรากฐานของการขยายอำนาจ สยามเข้าควบคุมเมืองเชียงใหม่อย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรมาทรงดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษจัดการปฏิรูปการปกครอง เพราะนอกจากจะทรงมีความรู้ความสามารถแล้ว ยังทรงเป็นเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงย่อมเป็นที่ยำเกรงของเจ้านายล้านนา

พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรทรงปรับปรุงการปกครองให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น โดยยังคงตำแหน่งเจ้าสนามหลวง⁴⁴ ไว้แต่ค่อยๆ ลดความสำคัญลงด้วยการแต่งตั้งเสนา 6 ตำแหน่งขึ้นใหม่ ประกอบด้วยกรมมหาดไทย กรมทหาร กรมคลัง กรมยุติธรรม กรมวัง และกรมนา การบังคับบัญชาในแต่ละกรมกำหนดให้เจ้านายบุตรหลานเป็นเสนาข้าราชการจากส่วนกลางเป็นผู้ช่วย แต่ในทางปฏิบัติเจ้านายบุตรหลานยังไม่เข้าใจรูปแบบการปกครองแบบใหม่ ข้าราชการจากส่วนกลางจึงเป็นผู้ที่คุมอำนาจการปกครองและจัดการด้านต่างๆ อย่างแท้จริง⁴⁵

สมัยการปกครองของเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 6 ในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* รัฐบาลกลางเริ่มส่งข้าราชการมาวางรากฐานการปกครองแบบใหม่เป็นมณฑลพายัพ

“อย่างดินแดนล้านนาทั้งหมดนี้ ก็จะจัดตั้งขึ้นเป็น ‘มณฑลพายัพ’ ” พระยาราชนิมิตกราบทูลชี้แจง “จะมีข้าราชการจากบางกอกมาเป็นข้าหลวงประจำเมือง ทำหน้าที่ควบคุมดูแลภายในเมือง ดูแลแขวง ส่วนผู้ดูแลตำบลแลหมู่บ้าน จะตั้งจากคนในท้องถิ่นนั้นๆ แต่อยู่ภายใต้การกำกับของการกระทรวงมหาดไทย”⁴⁶

⁴⁴ เจ้าสนามหลวง ประกอบด้วยขุนนางชั้นสูง 32 คน ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาข้าราชการของเจ้าหลวง และช่วยเหลือการบริหารบ้านเมือง

⁴⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 372.

⁴⁶ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 609.

การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เจ้าศรีวงศ์ในเรื่อง *รากนครา* รู้สึกกังวลกับการที่สยามส่งเจ้านายชั้นสูงมาเป็นข้าหลวงพิเศษ เนื่องจากสยามได้แสดงให้เห็นกำลังเข้ามามีอำนาจปกครองล้านนาอย่างเต็มที่

“นี่เป็นการแทรกแซงหรือเปล่า เจ้าน้อย รัฐบาลกลางกำลังพยายามลดทอนอำนาจของเจ้าผู้ครองนครแต่เดิมอย่างพวกเราหรือเปล่า”⁴⁷

หลังจากพระเจ้าน้อยยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรทรงจัดการวางรากฐานการปกครองตามแบบแผนสมัยใหม่เสร็จสมบูรณ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวงอีกหลายคนมาดำเนินการปกครองต่อไปจนสิ้นสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ รัฐบาลสยามให้เจ้าอุปราชวังเมืองเชียงใหม่อยู่หลายปี จนกระทั่งเห็นว่าเจ้าอุปราชให้ความร่วมมือกับรัฐบาลเป็นอย่างดี จึงได้แต่งตั้งให้เจ้าอุปราชเป็นพระเจ้าอินทวโรสุริยวงษ์เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 8 แต่อำนาจทางการปกครองยังเป็นของข้าหลวงประจำเมืองต่างๆ โดยที่เจ้าเมืองไม่มีหน้าที่ปกครอง บ้านเมืองโดยตรง ได้รับการยกย่องให้เกียรติแต่เพียงในนามเท่านั้น ดังนั้นพระเจ้าอินทวโรสุริยวงษ์และพลตรีเจ้าแก้วนวรัฐเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ต่อมาต่างก็มีฐานะเป็นเพียงประมุขของเมืองเชียงใหม่เท่านั้น

ใน *เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน* เหตุการณ์ตามท้องเรื่องของนวนิยายตรงกับปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่รัฐบาลสยามเข้าไปควบคุมอำนาจในเชียงใหม่ได้อย่างมั่นคงแล้ว เจ้าหลวงไม่มีอำนาจในการปกครอง และสถานะของเจ้านายล้านนากำลังลดจากความเป็นเจ้าผู้สามัญชน ทำให้ชาวล้านนาคึกคะนองเช่นเจ้าพ่อของเจ้าจันทน์คับแค้นใจที่ถูกลดทอนอำนาจไป เจ้าพ่อของเจ้าจันทน์ได้ถ่ายทอดความรู้สึกไม่พอใจสยามให้เจ้าจันทน์ฟัง

“เราข่มเหงเถกทั้งเรานักลูกเอ๋ย พ่อนี้เสียตาย เชื้อสายเจ็ดตนตระกูลใหญ่ยศมาตกต่ำ เข้าดินเข้าหญ้ากันไปหมดแล้ว อำนาจก็มี เงินทองก็พร่องกันไปหมดแล้ว เจ้าเจ็ดตนขอกำลังเมืองกอกซบม่าน ตกลงกันว่าซบม่านพันเมือง เราจะน้อมเข้าสู่โพธิสมภาร ถวายบรรณาการดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เข้ามายึดกุมเมืองเราไปหมดแล้ว”⁴⁸

⁴⁷ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 35.

⁴⁸ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*, หน้า 63.

นอกเหนือจากอำนาจที่เคยมีอยู่ในมือซึ่งได้ลดหายไปเรื่อยๆ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของเจ้านายล้านนาก็ถดถอยเช่นกัน เจ้านายล้านนาต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงผัน เดิมเจ้าหล้าอินทะเคยเป็นเจ้าของป่าไม้ทว่าในที่สุดต้องกลายเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยทำหน้าที่ตีตราไม้ในป่า เจ้าพ่อของเจ้าจันท์เองก็ต้องปรับตัว หันไปพึ่งพาพ่อเลี้ยงโดยไม่รังเกียจความเป็นชนชั้นไพร่สามัญ เช่นเดียวกับเจ้าหลวงเมืองน่านที่จำต้องขายช้างเชือกสำคัญของตนให้แก่พ่อเลี้ยง

...ช้างผู้เลี้ยงเอื้อมวงกินไผ่ เป็นช้างงามยาวเลี้ยงเพื่อย เล่ากันว่าเป็นช้างเอก เคยอยู่คุ้มหลวงเมืองน่าน ต่อมาอำนาจอาญาไทยได้ส่งข้าหลวงขึ้นมากำกับหัวเมืองต่างๆ ล้านนาประเทศ บ่ว่าบ้านใดเมืองใดก็จะล้มระส่ายไปหมด คุ้มหลวงเมืองน่านจึงแตกสลายหายห่าง ช้างเอกงามยาวเลยตกมาเป็นของผู้เลี้ยง⁴⁹

เจ้าผู้ครองนครต่างจำยอมต่ออำนาจของสยาม และรับเงินเดือนเหมือนกับข้าราชการทั่วไป เหตุการณ์นี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าเจ้านายล้านนาได้สูญเสียอำนาจที่เคยมีมาแต่เดิม และกลายเป็น ข้าราชการของสยาม แต่ในอีกมุมมองหนึ่ง นับเป็นความสำเร็จของสยามที่จะนำไปสู่การยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองประเทศราชในเวลาต่อมา

2.2.2 การครอบงำของพม่าเหนืออาณาจักรล้านนา

การเสียเอกราชให้แก่พม่านั้นเป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์การปกครองของล้านนา อาณาจักรล้านนาถูกพม่าปกครองนานกว่า 200 ปี และไม่สามารถกลับคืนสู่ความยิ่งใหญ่ได้อีกเหมือนครั้งที่พระยามังรายปกครองดินแดนนี้

2.2.2.1 ความสัมพันธ์ในฐานะประเทศราช

การขยายอำนาจของพม่าที่ต้องการรวบรวมรัฐต่อนเหนือและตอนใต้ได้ส่งผลกระทบต่อล้านนาในฐานะแหล่งแรงงานและศูนย์กลางทางการค้าจากพม่า ล้านช้าง และญวนนาน พระเจ้าบุเรงนองตัดสินใจเข้าครอบครองล้านนา และมีราชวงศ์พม่าที่ผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาปกครองล้านนาถึงสามราชวงศ์คือ ราชวงศ์ตองอู ระหว่าง พ.ศ. 2101 - พ.ศ. 2139 ราชวงศ์นยองยาน

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

ระหว่าง พ.ศ. 2157 – พ.ศ. 2295 และราชวงศ์คอนบองระหว่าง พ.ศ. 2306 – พ.ศ. 2317⁵⁰ เป็นระยะเวลารวมทั้งสิ้น 217 ปีที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า

เมื่อพระเจ้าบุเรงนองยึดครองเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว พม่ายังมิได้เข้ามาปกครองโดยตรง แต่ให้กษัตริย์ล้านนาปกครองตามเดิมด้วยสิทธิและอำนาจเหมือนครั้งสมัยราชวงศ์มังราย เมื่อ พระนางวิสุทธิเทวีเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่สิ้นพระชนม์⁵¹ พม่าจึงแต่งตั้งเจ้านายและข้าราชการจากพม่าเข้ามาปกครองล้านนาในฐานะมณฑลหนึ่งของพม่า บรรดาผู้ปกครองทั้งหลายในล้านนาต้องขึ้นตรงต่อราชสำนักพม่า พม่าได้ใช้อำนาจเข้าควบคุมกำลังคนและการจัดเก็บเก็บภาษีในล้านนาสร้างความเดือดร้อนให้แก่บรรดาผู้ปกครองและราษฎรชาวล้านนาเป็นอย่างมากจนทำให้บางกลุ่มปฏิเสธอำนาจการปกครองของพม่า อย่างไรก็ตาม อำนาจของพมามีใช้เป็นอำนาจที่มั่นคงถาวรตลอดเวลาเพราะภายในอาณาจักรพม่าเองก็มีการแย่งชิงอำนาจของราชวงศ์ต่างๆ ต้องเผชิญกับปัญหาการรุกรานจากประเทศจีน ปัญหาการฟื้นฟูอำนาจของกรุงศรีอยุธยาโดยการนำของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ประกอบกับสภาพภูมิประเทศของเมืองต่างๆ ในล้านนาซึ่งตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มระหว่างภูเขา การคมนาคมติดต่อกับเมืองอื่นโดยเฉพาะกับศูนย์กลางอำนาจทำได้ไม่สะดวก จึงกลายเป็นแหล่งลี้ภัยของกำลังของผู้ปกครองท้องถิ่นที่มีอำนาจและเกิดการเข้าต่อสู้แย่งชิงเมืองสำคัญๆ ในล้านนา เช่น เชียงใหม่ เชียงแสน เป็นต้น ตลอดระยะเวลาที่พม่าเข้ามาปกครองล้านนา พม่าจึงไม่สามารถควบคุมและปกครองหัวเมืองต่างๆ ได้อย่างเด็ดขาด มีกบฏเกิดขึ้นอยู่เสมอจนทำให้พม่าต้องเข้ามาปราบปรามอยู่บ่อยครั้ง

แม้ว่าช่วงเวลาที่ถูกประพันธ์เลือกมาใช้ดำเนินเรื่องในนวนิยายจะไม่ใช่มัยที่ล้านนาเป็นประเทศราชของพม่าแต่ก็มีความเกี่ยวเนื่องจากเหตุการณ์ในครั้งนั้น พม่าและล้านนายังคงติดต่อและมีความสัมพันธ์กันในหลายด้าน ในนวนิยายที่นำมาศึกษามีการอ้างถึงช่วงเวลาที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์พม่า ความรู้สึกคับแค้นใจของชาวล้านนาที่ถูกพม่ากดขี่ยังไม่ลบเลือนไปแม้เวลาจะผ่านไปหลายร้อยปีแล้วก็ตาม

ในเรื่อง **ทัพทัน 1902** เจ้าหลวงลำปางไม่ต้องการให้พี่น้องหลงเชื่อคำยุยงของพวกเงี้ยวที่อ้างว่าจะปลดปล่อยล้านนาให้เป็นอิสระจากสยามแต่ขึ้นตรงต่อพม่า ทั้งนี้เพื่อให้เจ้านายล้านนาสนับสนุนพวกตนในการก่อกบฏ เจ้าหลวงลำปางไม่ต้องการให้ล้านนากลับไปอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเช่นครั้งอดีต

⁵⁰ ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว, **200ปี พม่าในล้านนา**, (กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค, 2545), หน้า 162.

⁵¹ พระนางวิสุทธิเทวีครองเมืองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2107 – พ.ศ. 2121

เจ้าหลวงนครลำปางจึงกลืนไม่เข้าคายไม่ออกอยู่คนเดียว ในที่สุดจึงตัดสินใจเด็ดเดี่ยว
อยู่กับไทยตายกับไทยนี้แหละ อยู่กับพม่าอังกฤษมันจะพุดกันรู้เรื่องและจะดีได้อย่างไร
สองร้อยกว่าปีที่เจี้ยวพม่ามันปกครองอาณาจักรคนเมืองก็เคยถูกย่ำยีบีฑาไม่น้อยไป
กว่านี้เลย และอาจมากกว่านี้ไปเสียด้วยซ้ำ ใครจะจำได้ดีไปกว่าคนเมืองลำปาง⁵²

ในเรื่อง *รากนครา* เจ้าสุริยวัชรบิดาของเจ้าสุรวงศ์เลือกที่จะให้ล้านนาอยู่รอดท่ามกลาง
กระแสการเมืองที่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงปลูกฝังความคิดและส่งเจ้าสุรวงศ์ไปเรียนรู้การปกครอง
จากรัฐบาลสยาม เจ้าสุรวงศ์จึงเลือกที่จะอยู่ข้างสยามมากกว่ายอมกลับไปเป็นเมืองขึ้นของพม่า

....หากให้เลือก ท่านก็คงขอเลือกอยู่ข้างสยาม ซึ่งไม่เคยย่ำยีดินแดนแถบนี้รุนแรง
อย่างชาวเมืองม่านที่เคยส่งคนมาครอบครองแล้วกะเกณฑ์ผู้คนไปเป็นข้าทาสนานนับ
ร้อยปี⁵³

ในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าหญิงระยับเนตรรู้สึกเศร้าใจเมื่อบิดาเล่าว่าล้านนาได้ตกเป็น
เมืองขึ้นของพม่านานถึงสองร้อยปี

“ข้าเจ้าเศร้าใจนักเจ้าพ่อ” เจ้าหญิงระยับเนตรเอ่ยขึ้นเป็นประโยคแรกตั้งแต่ขี่ม้ามา
ด้วยกัน “ต่อนั้นมาเขาก็เป็นข้าม่านแมนก่อ”

เมืองรามจึงเหลือบมองโดยมิได้ตั้งใจ

(...)

“แมนแต่...ต่อนั้นเป็นต้นมา ล้านนาก็ตกเป็นข้าม่านนานถึง ๒๐๐ กว่าปี”

“๒๐๐ กว่าปีนานนัก” เสียงของหล่อนแผ่วเบา ดุจอารมณ์หยั่งลึกในเรื่องราว

ไม่น่าเชื่อว่าหล่อนจะติ่มด่าต่อความเป็นไปของมาตุภูมิ

“บ่บานได้จะใด ม่านบ่เคยปล่อยไผ่งายๆ ก็อู้้อยู่”⁵⁴

⁵² พ.วังน่าน, *ทัพทัน 1902*, หน้า 80.

⁵³ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 18.

⁵⁴ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 148-149.

ในนวนิยายเรื่อง **เจ้าจันทร์หม่อม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** แม้ว่ามาลา คำจันทร์จะไม่ได้กล่าวถึงความลำบากของชาวล้านนาในช่วงเวลาที่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าโดยตรง แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงความขมขื่นของชาวล้านนาที่ต้องตกเป็นประเทศราชทั้งสยามและพม่า ล้านนาต้องส่งเจ้าหญิงไปเป็นบาทบริจาริกาของกษัตริย์สยามและพม่า มาลา คำจันทร์ได้สะท้อนภาพในอดีตที่ล้านนาถูกพม่ากดขี่ผ่านพ่อเลี้ยงชาวพม่าผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจเหนือกว่าครอบครัวของเจ้าจันทร์

เจ้าจันทร์จันท้อย เจ้าแก้วรุ่งน้อยนึกถึงเจ้านางศรีอินชಾಯอมไปเป็นบาทบริจาริกากกรมพระราชวังบวรฯ นึกถึงพระอัครชายาดารารัศมีไปเป็นพระชายาพระพุทธรเจ้าหลวง นึกถึงเจ้าแม่ยอมเป็นเมียรองเจ้าพ่อ นึกต่อถึงพระนางเจ้าวิสุทธิเทวียอมเป็นเมียฟ้าอังวะหงสา เจ้าตนเป็นหน่อเนื้อเชื้อหงส์ ต่างสละตัวเพื่อบ้านเมืองทั้งนั้น⁵⁵

ภาพในอดีตดังกล่าวได้สะท้อนถึงการกดขี่ของพม่า เจ้าพ่อของเจ้าจันทร์จึงต้องพึ่งพิงพ่อเลี้ยงผู้เป็น “ปะหล่องต่องู” ที่ต่างเชื้อชาติและชนชั้น เจ้าจันทร์จึงตกอยู่ในภาวะถูกบีบคั้นจนจำยอมแต่งงานกับพ่อเลี้ยงชาวพม่าเพื่อค้ำจุนศักดิ์ดินาของเจ้าพ่อ

เจ้าจันทร์ถ่ายทอดความขมขื่นของชาวล้านนาอีกครั้งเมื่อเจ้าหล้าอินทะได้ขับโคลง ” มังทรารบเชียงใหม่” หรือ “พม่ารบเชียงใหม่” ให้เจ้าจันทร์ฟัง ทำให้เจ้าจันทร์รู้สึกเศร้าใจเมื่อรู้ว่า ล้านนาต้องสูญเสียเอกราชให้กับพม่า

เป็นกรรมเป็นเวรอันใดหนอ เสียตายนัก เมืองอาณาล้านข้าว เจ้าใหญ่ยศพญาใหญ่มังรายสร้างไว้แต่เมื่อปี ๑๘๓๙ ลุล่วงเข้าปี ๒๑๐๑ บุเรงนองผู้เป็นฟ้าอังวะหงสา จึงมาตีแตก กาละผ่านมายาวนานเนิ่นช้าถึงสองร้อยปี⁵⁶

ในนวนิยายเรื่อง **รากนครา** มีนัยยะของการกดขี่ล้านนาจากพม่าผ่านความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครหญิงคือเจ้านางหลวงปัทมสุตามเหสีของกษัตริย์พม่า กับมิ่งหล้าเจ้าหญิงล้านนาที่ถูกส่งตัวไปเป็นบาทบริจาริกาของกษัตริย์พม่า กล่าวคือ เมื่อเจ้านางหลวงปัทมสุทราบว่าเจ้ามิ่งหล้าเริ่มตั้งครมรจิ่งให้บ่าวไพร่ทรมานมิ่งหล้าจนแท้งบุตร ความเหี้ยมโหดของเจ้านางหลวงเมืองมณฑลต่อเจ้าหญิง ล้านนามีนัยถึงการกดขี่ของพม่าต่อดินแดนแห่งนี้

⁵⁵ มาลา คำจันทร์, **เจ้าจันทร์หม่อม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน**, หน้า 92.

⁵⁶ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 62-63.

มือหยาบแข็งมือหนึ่งข้อศีรษะเธอให้ผงกขึ้น หญิงสาวเห็นว่าร่างของเจ้านางหลวง บัทมสุดานั่งอยู่ที่เก้าอี้มุมห้อง ดูชาวโพลนราวกับเงา **ปิศาจ** อยู่ในความมืดที่บมัวมน ของห้องน้อย เก้าอี้ตัวนั้นคงเป็นเก้าอี้สั่งทำพิเศษด้วยมัน **สูงลิ่ว** อยู่ในตำแหน่งที่จะ สามารถมองเห็นทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในห้องได้ดีทีเดียว

มิ่งหล้าพยายามขบเม้มริมฝีปากไม่ให้ของเหลวอุ่นๆ เหม็นจุนล่องเข้าไป หากเมื่อ ฆาตรกรไกรของเธอดูถูกบีบอย่างแรงเช่นเดียวกับปลายจมูก หญิงสาวก็ต้องผวาสูด อากาศอย่างตะกรุมตะกรามจนความขมขื่นของสิ่งนั้นไหลเข้าลำคอสลัดกับการสำลัก กระอักกระอไอ⁵⁷ (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

การกระทำของเจ้านางหลวงบัทมสุดาในสายตาของมิ่งหล้าคือการกระทำของปิศาจ ชั่วร้าย เก้าอี้อันสูงลิ่วที่เจ้านางหลวงนั่งดูการทรมานมิ่งหล้าแสดงนัยยะของการมีอำนาจเหนือกว่า และการกดขี่ล้าหน้าของพม่า

นวนิยายเรื่อง **เวียงแ่วนฟ้า** สะท้อนให้เห็น “ภาพผู้รุกราน” ของชาวพม่าต่อชาวล้านนา บัวบุรีได้ติดตามเจ้านายไปดูนกยูงที่ปางไม้ คนงานได้ผ่านนกยูงตัวผู้ในฝูงนั้น ส่วนนกยูงตัวอื่นๆ ต่างวิ่งหนีกระจัดกระจาย ภาพของนกยูงที่ถูกฆ่าทำให้บัวบุรีนึกถึงพ่อของตนเองที่ถูกทหารพม่าฆ่า ตายในสงครามเชียงตุง

บัวบุรีแลเห็นอาการแตกตื่นของนกแม่ลูกอีกสี่ตัวที่คู่ของมันวางวายตายลงตรงหน้า ใจหล่อนจึงแสนสิ้น น้ำตาคลอตา แม้มิได้หวีดร้องดังเจ้านาย หากก็คงคล้ายคลึงพ่อถูก ฆ่าในสงครามเชียงตุงครั้งที่สามยามหล่อนยังอยู่ในครรภ์มารดา ภาพนกยูงงาม สะท้อนความโหดร้าย พ่อ แม่ ลูก พลัดพรากไปจากกัน⁵⁸

ปางไม้แห่งนี้มีความดูแลของหนานอินตา ผู้จัดการเชื้อสายพม่าที่เข้ามาทำสัมปทาน ป่าไม้ในล้านนา คนงานที่ผ่านนกยูงเป็นลูกน้องของหนานอินตา จึงเท่ากับเป็นคนของพม่า ส่วน นกยูงตัวผู้เปรียบได้กับพ่อของบัวบุรีซึ่งเป็นชาวล้านนา การที่คนงานในสังกัดชาวพม่าผ่านนกยูง สามารถเชื่อมโยงได้กับการที่พ่อของบัวบุรีถูกสังหารชีวิตในสงครามกับพม่า เหตุการณ์ทั้งสองจึงมี ความหมายเชิงสัญลักษณ์แทนการรุกรานของพม่าต่อล้านนา

⁵⁷ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 406.

⁵⁸ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแ่วนฟ้า*, หน้า 28.

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่าล้านนาตกเป็นเบี้ยล่างของพม่า เป็นฝ่ายที่ถูกกดขี่ข่มเหงมาโดยตลอด แม้เมื่อหลุดพ้นจากการเป็นประเทศราชแล้วก็ยังถูกพม่าแทรกแซงและรุกรานดินแดนอยู่เรื่อยมา

2.2.2.2 การรุกรานรัฐชายขอบ

ที่ตั้งของอาณาจักรล้านนามีความสำคัญต่อการควบคุมหัวเมืองไทใหญ่ของพม่า หากได้ครอบครองล้านนาแล้วจะสามารถควบคุมหัวเมืองไทใหญ่ได้สะดวก และการยึดครองล้านนาได้ก็ทำให้พม่าได้เปรียบในการทำสงครามกับไทยเพราะสามารถใช้ล้านนาเป็นฐานกองกำลังและเสบียงอาหาร นอกจากนั้นล้านนายังมีความอุดมสมบูรณ์ ในยามสงบจึงกลายเป็นแหล่งกอบโกยผลประโยชน์สำหรับพม่าได้อย่างเต็มที่

บริเวณรัฐชายขอบของล้านนาครอบคลุมพื้นที่ด้านตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ประกอบด้วยเมืองหาง เมืองสาด เมืองต่วน เมืองทา และเมืองจวาด⁵⁹ ซึ่งเป็นเขตวัฒนธรรมไตพลเมืองเป็นชาวไทใหญ่หรือเงี้ยว หัวเมืองเหล่านี้จึงเรียกรวมกันว่า “หัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า” และตั้งอยู่ระหว่างเขตแดนของล้านนากับพม่า เป็นดินแดนที่ทั้งสองฝ่ายต่างเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ เพราะไม่มีอำนาจรัฐใดเข้าไปยึดครองได้อย่างมั่นคง อาณาจักรล้านนาได้แผ่อิทธิพลไปสู่รัฐชายขอบด้วยการเข้าไปรุกรานและกวาดต้อนผู้คนเข้ามาไว้ในดินแดนของตน และเกลี้ยกล่อมให้เจ้าเมืองตามรัฐชายขอบยอมรับอำนาจจากล้านนาโดยปล่อยให้เจ้าเมืองปกครองดูแลเมืองของตนตามเดิม หัวเมืองเหล่านี้จึงเป็นเมืองขึ้นของล้านนาแต่เพียงในนามเท่านั้น และเมื่อมีโอกาสก็มักพยายามตั้งตัวเป็นอิสระ

เมื่ออังกฤษเริ่มเข้ามาครอบครองพม่า บรรดาหัวเมืองชายแดนของพม่าที่เข้มแข็งต่างถือโอกาสแยกตัวเป็นอิสระจนเกิดการสู้รบกันบ่อยครั้ง⁶⁰ และมักจะเข้ามาเกณฑ์เอากำลังคนรวมทั้งยึดเอาหัวเมืองชายแดนของล้านนาไปขึ้นอยู่กับตน ดังเช่นปี พ.ศ. 2428 เกิดการปะทะกันระหว่างเมืองหมอกใหม่กับเมืองปันซึ่งอยู่ชายแดนของพม่า ปรากฏว่าเจ้าฟ้าเมืองปันได้เกณฑ์กำลังคนเสบียงอาหารและอาวุธจากเมืองหาง เมืองสาด เมืองต่วน และเมืองจวาดไปช่วยรบ⁶¹ ในเวลา

⁵⁹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 343.

⁶⁰ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 340.

⁶¹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้าเดียวกัน.

เดียวกัน เจ้าเมืองเชียงตุงก็ฉวยโอกาสที่พม่ากำลังวุ่นวายแยกตัวเป็นอิสระ ขยายเขตแดนเข้ามายังหัวเมืองชายแดนของล้านนาโดยส่งกำลังเข้ามายึดเมืองปู้ไว้ในครอบครอง

ในเรื่อง **เวียงแ่วนฟ้า** สมัยที่เจ้าหลวงกาวิโลรสสุริยวงศ์ยังดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอุปราชตรงกับเวลาที่อังกฤษทำสงครามกับพม่า มีผลให้หัวเมืองชายแดนของพม่าต่างแยกตัวเป็นอิสระ และฉวยโอกาสนำกองกำลังมาปล้นสะดมที่หัวเมืองชายแดนของล้านนา

เมื่ออังกฤษเริ่มเข้าครอบครองพม่า บรรดาหัวเมืองชายแดนต่างก็ฉวยโอกาสแยกตัวเป็นอิสระจนเกิดการรบพุ่งบ่อยครั้ง ทุกหัวเมืองต่างตระเตรียมกำลังพลไว้พร้อมรบ เมื่อมีกำลังแล้ว ย่อมกล้าแดน ดังเช่นเมืองปั่น เคยเข้ามาเกณฑ์กำลังคน อาวุธ แลเสบียงอาหารจากเมืองหาง เมืองสาด เมืองต่วน แลเมืองจวาดไปช่วยรบเมืองหมอกใหม่⁶²

ปัญหาการรุกรานบริเวณรัฐชายขอบของล้านนาดังกล่าวทำให้สยามจำเป็นที่จะต้องเข้าแทรกแซงด้วยการส่งกองกำลังไปรักษาเขตแดน รวมทั้งประกาศข้อบังคับสำหรับหัวเมืองชายแดนดังกล่าวให้เอาใจใส่ต่อความเคลื่อนไหวของฝ่ายตรงข้าม ขณะเดียวกันก็เตรียมพร้อมในการป้องกันผู้มารุกราน⁶³

“นอกจากนั้น เสด็จในกรมยังจะทรงรวบรวมหัวเมืองเงี้ยวทั้ง ๕ คือเมืองต่วน เมืองหาง เมืองจวาด เมืองทา เมืองแม่สกุณ มาเป็นเมืองเดียวกัน เรียกว่า ‘เวียงไชยปรีชา’ โดยให้เจ้ามหาวงษ์ไปปกครอง ให้สร้างป้อม ชูดคูเมืองไว้เป็นที่มั่นป้องกันข้าศึกต่อไป⁶⁴

ทั้งนี้พระเจ้าน้อยยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรทรงรวมเมืองต่วน เมืองหาง เมืองจวาด เมืองทา และเมืองแม่สกุณเข้าด้วยกัน โดยใช้ชื่อใหม่ว่า “เวียงไชยปรีชา” เพื่อประกาศให้บรรดาผู้ปกครองตามหัวเมืองชายแดนพม่าได้ทราบถึงเขตแดนที่แน่นอนของเมืองเชียงใหม่ เหตุการณ์นี้

⁶² กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแ่วนฟ้า*, หน้า 501.

⁶³ วัลภา เครือเทียนทอง, *การปฏิรูปการปกครองล้านนาไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519, หน้า 38.

⁶⁴ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 611.

ปรากฏในตอนท้ายเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** ที่ล้านนาใกล้จะรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับสยาม การดำเนินการของพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรในการแก้ปัญหาการรุกรานชายแดนสร้างความปลาบปลื้มใจให้แก่เมืองรามเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากขณะนั้นเมืองรามได้ปกครองเขตสบรวกซึ่งมีปัญหาเรื่องชายแดนกับพม่ามาช้านาน เมื่อรวมหัวเมืองเงี้ยวเข้าด้วยกันทำให้พม่าหมดอิทธิพลในหัวเมืองดังกล่าว

'เขตแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือ เสมอกกลางลำแม่น้ำคงเป็นแดนขึ้นไปฝ่ายเหนือ ถึงดอนสันขุนแม่ต่วนและเขตแขวงดินแดนในหมู่แม่น้ำหาง และเมืองต่วนเมืองหางทั้งเมืองนี้ เป็นเขตแดนของกรุงเทพฯ...แต่นี้ต่อไปขออย่าให้เจ้านายฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดยกกำลังผู้คนลวงล้ำเขตแดน...ถ้าเจ้านายฝ่ายใดมิฟัง ชื่นลวงล้ำ ยกกำลังผู้คนมาเอาใช้คนมาเบียดเบียนไพร่ฟ้า ฝ่ายเราจำต้องถือว่ามาอย่า...จำเป็นต้องกระทำยุทธนาการด้วย'

พญาเมืองรามรักษาเขตยกมือพนมทวมศีระชะโดยไม่ทันรู้ตัว ทั้งหัวใจแลเรือนกาย เือบอาบซาบซ่านปานประหนึ่งได้โสรจสงวน้ำศักดิ์สิทธิ์⁶⁵

เมื่อพิจารณาความหมายเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร การปราบเงี้ยวได้หมายถึง เมืองรามสามารถเอาชนะเจ้าม่อนฟ้าได้แล้วหลังจากที่เจ้าม่อนฟ้าเคยพยายามศักดิ์ศรีถูกผู้ชายด้วยการจุดบัวปริศนาของรักของตนไป และเมื่อเมืองรามตามไปถึงเมืองนายก็ถูกเจ้าม่อนฟ้าแทงได้รับบาดเจ็บจนเกือบจะเสียชีวิต การรวมหัวเมืองเงี้ยวเข้าไว้ด้วยกันทำให้พม่าหมดอิทธิพลในหัวเมืองของล้านนาจึงนับเป็นชัยชนะทั้งของดินแดนล้านนาในประวัติศาสตร์และตัวละครเมืองรามในนวนิยาย

ด้วยเหตุนี้ล้านนาจึงหมดปัญหาในเรื่องพม่ารุกรานรัฐชายขอบ เพราะได้รับความช่วยเหลือจากสยาม แต่อย่างไรก็ตาม ดินแดนเหล่านี้ก็ไม่สามารถเป็นของล้านนาได้ตลอดไปเมื่ออังกฤษเข้ามามีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น

⁶⁵ กฤษณา อโศกสิน, **หนึ่งฟ้าดินเดียว**, หน้า 611.

2.3 การขยายอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกสู่ดินแดนล้านนา

จักรวรรดินิยมตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสเริ่มแผ่อิทธิพลสู่ประเทศไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อังกฤษขยายอิทธิพลเข้ามาทางทิศตะวันตก ส่วนฝรั่งเศสขยายอิทธิพลเข้ามาทางทิศตะวันออก ดินแดนล้านนาจึงต้องเผชิญกับการคุกคามของชาติมหาอำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วยเช่นกัน

2.3.1 ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการขยายอิทธิพลผ่านพม่า

ปัจจัยที่เอื้อให้ชาวอังกฤษและคนในบังคับเข้ามาในล้านนาได้โดยง่ายก็เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ ล้านนามีอาณาเขตติดต่อกับพม่า เพียงข้ามแม่น้ำสาละวินก็สามารถเข้ามาในดินแดนล้านนาได้แล้ว จึงทำให้มีการติดต่อค้าขายระหว่างชาวพม่ากับชาวล้านนามาช้านาน และดังนั้นเมื่ออังกฤษชนะสงครามจนสามารถครอบครองพม่าได้ทั้งประเทศแล้ว ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษจึงได้เดินทางเข้ามาทำธุรกิจในล้านนามากขึ้น

2.3.1.1 สงครามระหว่างอังกฤษและพม่า

หลังจากที่อังกฤษสามารถยึดครองอินเดียได้แล้วจึงเริ่มขยายอำนาจเข้าสู่พม่าด้วยการทำสงครามที่สืบเนื่องมาจากปัญหาการกระทบกระทั่งเรื่องพรมแดนในแคว้นยะไข่ แคว้นมณีปุระ และแคว้นฮัสสัมของพม่าที่มีเขตแดนติดต่อกับแคว้นเบงกอลของอังกฤษในอินเดีย พม่าต้องสูญเสียอิสรภาพให้แก่อังกฤษหลังจากทำสงครามกันถึง 3 ครั้ง การแพ้สงครามในครั้งแรกทำให้พม่าต้องยอมทำสนธิสัญญาอันดาโบ (The Treaty of Yandaboo) ในพ.ศ. 2369⁶⁶ ส่งผลให้พม่าสูญเสียหัวเมืองประเทศราชไปหลายเมือง เช่น มะริด ทวาย ตะนาวศรี บริเวรดังกล่าวเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยป่าไม้สัก อังกฤษจึงได้จัดตั้งโรงเลื่อยที่เมืองมะละแหม่งเพื่อดำเนินกิจการค้าไม้สักส่งไปขายยังต่างประเทศ นับเป็นการเริ่มต้นกิจการป่าไม้ของชาวอังกฤษในประเทศพม่า การแพ้สงครามในครั้งแรกจึงทำให้พม่าไม่เพียงแต่สูญเสียหัวเมืองประเทศราชแต่พม่ายังต้องเปิดประเทศทำการค้ากับอังกฤษด้วย

ต่อมาเมื่ออังกฤษชนะสงครามครั้งที่ 2 และได้ครอบครองเมืองท่าที่สำคัญตลอดจนดินแดนทางใต้ในแคว้นหงสาวดี อิทธิพลของอังกฤษก็ได้ขยายเข้ามาใกล้ชิดกับดินแดนล้านนา

⁶⁶ พรพวรรณ จงวัฒนา, *กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2401-2445)*, หน้า 39.

มากขึ้น ปรากฏว่ามีชาวพม่าในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาทำป่าไม้ในล้านนาเป็นจำนวนมาก ทำให้กิจการป่าไม้เจริญขึ้นทั้งในดินแดนมอญและล้านนา

เหตุการณ์ในเรื่อง *รากนครา* ตรงกับช่วงเวลาที่ยกทัพเข้ามาไปยึดครองเมืองมณฑลซึ่งเป็นชื่อที่ผู้ประพันธ์ได้สมมติขึ้นเพื่อเรียกอาณาจักรพม่า สันนิษฐานจากเสียงอ่านได้ว่าเมืองมณฑลน่าจะหมายถึงเมืองมณฑลทะเลซึ่งเป็นเมืองหลวงของพม่า และตรงกับสมัยการปกครองของกษัตริย์ธิบอหรือสีป้อกับพระนางศุภยลัต ผู้ประพันธ์ได้สมมติชื่อพระมหากษัตริย์พม่าขึ้นใหม่คือเจ้านางหลวงปัทมสุดาซึ่งมีอุปนิสัยเหมือนเหมือนเดียวกับพระนางศุภยลัต⁶⁷

ในนวนิยายเจ้านางหลวงปัทมสุดาเป็นผู้เหมือนเหมือนกันทั้งเป็นที่เกลียดชังโดยทั่วไปรวมทั้งชาวอังกฤษที่ติดต่อกับเมืองมณฑลด้วย เช่นเฮนรี ไมเยอร์แพทย์ชาวอังกฤษที่อยู่ในเมืองมณฑล ถึงกลับโกรธแค้นและแสดงความเกลียดชังเจ้านางหลวงปัทมสุดาเมื่อเห็นสภาพที่น่าสงสารของมิ่งหล้าหลังจากถูกทรมานอาการสาหัส ความเกลียดชังเจ้านางหลวงของหมอเฮนรีถูกถ่ายทอดให้แบร์กิ้นเพื่อนร่วมชาติได้รับรู้ คำว่า “นังปิศาจจอมโหด” เป็นสมญานามที่หมอเฮนรีเรียกเจ้านางหลวงปัทมสุดา

“นังปิศาจจอมโหดคนนี้นะรี” หมอเฮนรี ไมเยอร์ยกไหล่

“เลวจริงๆ... กองทัพอังกฤษยึดเมืองมณฑลได้เมื่อไหร่ ต้องตัดหัวเสียบประจานเหมือนที่มันทำกับคนอื่นถึงจะสาสม”⁶⁸ (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

อุปนิสัยนิสัยที่โหดร้ายและการดำเนินนโยบายการเมืองระหว่างประเทศที่ผิดพลาดของเจ้านางปัทมสุดาเป็นเหตุให้อังกฤษฉวยโอกาสเข้ายึดครองเมืองมณฑล แบร์กิ้นได้เล่าถึงการดำเนินนโยบายของอังกฤษที่กำลังจะยึดครองพม่าให้เจ้าศุขวงศ์ฟัง

⁶⁷ พระนางศุภยลัต เจ้านางผู้กระหายอำนาจถูกประณามว่าทารุณโหดร้าย เนื่องจากจับกุมและประหารชีวิตเจ้านายในราชวงศ์อลองพญา รวมทั้งขุนนางพม่าไปเป็นจำนวนมาก เพื่อมิให้เป็นเสี้ยนหนามในการครองอำนาจของตน แต่ในที่สุดเมื่ออังกฤษยึดอำนาจปกครองพม่าได้แล้วจึงเนรเทศพระเจ้าธิบอและพระนางศุภยลัต ออกนอกประเทศ และถูกคุมขังไว้ที่อินเดีย

⁶⁸ ปิยะพระ ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 463.

“การเมืองแถบนี้มันกระทบกระทั่งกันถึงกันไปหมด เจ้าคงยังไม่ทราบว่ามันนี่ทัพอังกฤษเริ่มเตรียมพล ก็จะยึดเมืองมัททให้ได้ภายในสองเดือนนี้ อีกไม่กี่วันหรือก็คงจะตีรุกเข้าทางด้านใต้”⁶⁹

การเมืองในพม่าอาจส่งปัญหาารลุกลามมาถึงล้านนาเนื่องจากมีมิงหล้าเป็นต้นเหตุ ดังนั้นเจ้าสุวงศ์จึงต้องวางแผนอย่างแยบยล เพื่อกลับเกลื่อนร่องรอยของเจ้ามิงหล้าไม่ให้อังกฤษสงสัย เพราะการลักพาตัวมิงหล้าเท่ากับการการพาตัวคนในบังคับอังกฤษมาจากพม่า ซึ่งอาจกลายเป็นสาเหตุให้อังกฤษใช้เป็นข้ออ้างฉวยโอกาสเข้าครอบครองเชียงใหม่ เนื่องจากมิงหล้าเป็นเจ้าหญิงจากเชียงใหม่ที่ถูกส่งไปเป็นสนมของกษัตริย์พม่า เท่ากับเชียงใหม่ยอมสวามิภักดิ์ต่อพม่า เมื่อพม่าตกเป็นของอังกฤษเมืองขึ้นของพม่าก็ต้องกลายเป็นของอังกฤษโดยปริยาย

สงครามระหว่างพม่าและอังกฤษดำเนินต่อเนื่องยาวนานกว่า 61 ปี⁷⁰ ผู้รบกันถึง 3 ครั้ง และพม่าได้สูญเสียอำนาจอธิปไตยในสงครามครั้งที่ 3 อังกฤษสามารถยึดครองมณฑลพะเยาซึ่งเป็นเมืองหลวงของพม่าได้ พม่าทั้งประเทศ จึงตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษในที่สุด

2.3.1.2 การเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้ของอังกฤษ

เมื่อพม่าแพ้สงครามครั้งที่ 1 อังกฤษได้ยึดบริเวณหัวเมืองมอญที่เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้สัก และได้ตั้งโรงเลื่อยที่เมืองมะละแหม่งเพื่อส่งไม้ไปขายยังต่างประเทศ ดำเนินกิจการโดยบริษัทบริติชบอร์เนียว (British Borneo) และบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา (Bombay Burma)⁷¹ ของอังกฤษ หลังจากนั้นบริษัทก็เริ่มขยายการทำป่าไม้มายังล้านนา เนื่องจากการคมนาคมสะดวก เพราะมีอาณาเขตติดต่อกับพม่า

ชาวมอญและพม่าในบังคับอังกฤษได้เข้ามาขอสัมปทานป่าไม้จากเจ้านายล้านนาเพราะป่าไม้ในล้านนาถือว่าเป็นทรัพย์สินของเจ้าเมืองและเป็นมรดกสืบทอดมาสู่บุตรหลาน⁷² เจ้าผู้ครองนครมีสิทธิให้สัมปทานโดยไม่ต้องขออนุญาตจากสยามเพราะถือว่าเป็นเรื่องภายในของดินแดนเมื่อได้รับอนุญาตจากเจ้าของป่าแล้ว ผู้เช่าสามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ การทำป่าไม้ใน

⁶⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 423.

⁷⁰ สงครามครั้งที่ 1 พ.ศ.2367 สงครามครั้งที่ 2 พ.ศ.2395 และสงครามครั้งที่ 3 พ.ศ.2428

⁷¹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 334.

⁷² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 335.

ระยะแรกไม่มีปัญหามากนักเพราะกิจการยังไม่ขยายตัวกว้างขวาง ต่อมาหลังจากที่คนในบังคับอังกฤษเข้ามาดำเนินกิจการป่าไม้ในล้านนาเพิ่มมากขึ้นจึงเกิดการแข่งขันและให้สัมปทานซ้ำซ้อน ปรากฏว่ามีการฟ้องร้องกันมากมายเช่น คดีมองชวยกาน (Mong Shuay Gan) ชาวพม่าในบังคับอังกฤษได้ฟ้องร้องพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์⁷³

ในเรื่อง **เวียงแ่วนฟ้า** ได้กล่าวถึงคดีความฟ้องร้องเจ้าหลวงที่ยืดเยื้อมาหลายปีและเป็นเรื่องรบกวนจิตใจทำให้อารมณ์ของเจ้าหลวงแปรปรวนอยู่เสมอ

“ไฉ่มานชั่วร้ายมันพยายามหาเรื่องให้ข้าจนได้” เพียงแต่ประทับลง เจ้าหลวงก็ทรงแผดสุรเสียงดังก้อง “คดียืดเยื้อมากี่ปีแล้ว ตั้งแต่ปีระงำโน่น...เก่าปีเข้านี้แล้ว ไฉ่มาน สดุดก็ยังคงฟ้องบ่จบสิ้น”⁷⁴

มองชวยกานเข้าสัมปทานป่าไม้แม่ยวม ต่อมากะเหรี่ยงเข้าโจมตีและยึดครองเมืองยวม ทำให้ส่งผลกระทบต่อเขตที่มองชวยกานทำป่าไม้จึงหนีไปอยู่มะละแหม่งโดยไม่ทำป่าไม้และไม่จ่ายค่าต่อไม้ 3 ปี ในช่วงที่มองชวยกานไม่ทำป่าไม้นั้นพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ได้อนุญาตให้ลีแน (Lenaine) เข้าไปทำสัมปทานต่อ เมื่อมองชวยกานกลับมาพบว่าลีแนได้เข้าไปทำป่าไม้ในเขตของตน จึงฟ้องร้องค่าเสียหายต่อกงสุลที่สยาม เซอร์ รอบีต ซอมบูร์ก (Sir Robert Schombourg) พิจารณาคดีความสรุปว่ามองชวยกานแพ้คดีเพราะถือว่าผิดสัญญาไม่ทำป่าไม้ถึง 3 ปี⁷⁵

นอกจากคดีมองชวยกานแล้ว ยังมีคดีความระหว่างชาวมอญและพม่าในบังคับอังกฤษกับเจ้าเมืองเชียงใหม่อีกเป็นจำนวนมากซึ่งก่อให้เกิดคดีฟ้องร้องกันอยู่เสมอ ดังปรากฏในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** มีคดีความฟ้องร้องเรื่องป่าไม้ในเชียงใหม่ที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์แพ้คดีและต้องเสียค่าปรับเป็นเงินหลายแสนรูปี

⁷³ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 336.

⁷⁴ กฤษณา อโศกสิน, **เวียงแ่วนฟ้า**, หน้า 245.

⁷⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, หน้า 337.

บริษัททำไม้ของอังกฤษชื่อบริทิชบอร์เนียว เริ่มเข้ามาประกอบธุรกิจป่าไม้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๗ ในสมัยของเจ้าหลวงองค์ที่ ๖ ได้นำลูกจ้างชาวพม่า กะเหรี่ยง และชาวพื้นเมืองอื่นๆ เข้ามาใช้งานในกิจการป่าไม้จำนวนมาก ก่อให้เกิดปัญหาป่าไม้ขึ้นฟ้องศาลที่กรุงเทพฯ หลายคดี จากพ.ศ.๒๔๐๑ ถึงพ.ศ.๒๔๑๖ ตูลาการตัดสินยกฟ้อง ๓๑ เรื่อง เหลืออีก ๑๑ เรื่อง พบว่าเจ้านายเชียงใหม่ทำผิดจริง จึงพิพากษาให้จ่ายค่าเสียหายรวมทั้งสิ้น ๔๖๖,๐๑๕ รูปี⁷⁶

ค่าปรับนับว่าเป็นเงินจำนวนมากที่ล้านนาไม่สามารถชำระได้หมด สยามจึงจ่ายแทนให้ก่อนโดยที่เชียงใหม่ต้องผ่อนชำระภายหลัง ในที่สุดรัฐบาลสยามได้แก้ปัญหาอย่างเด็ดขาดโดยโอนกรรมสิทธิป่าไม้ทั่วล้านนามาอยู่ในความดูแลของตน

นัยยะเชิงสัญลักษณ์ที่ผู้ประพันธ์ใช้ตรงกันในนวนิยายที่นำมาศึกษาแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในเรื่องที่เจ้านายล้านนาเป็นเจ้าของผืนดินที่บริบูรณ์ไปด้วยป่าไม้อันมีค่าสูง เช่นเดียวกับที่มีสาวงามในราชวงศ์หรือราชสำนัก ทำให้เป็นที่หมายปองของชายหนุ่ม หญิงสาวสวยล้านนาใน นวนิยายต่างก็เป็นที่หมายปองทั้งจากหนุ่มล้านนาและจากหนุ่มต่างชาติ ดังปรากฏในเรื่อง **เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** เจ้าจันทน์เป็นที่หมายปองของเจ้าหล้าอินทะและ พ่อเลี้ยงชาวพม่า ในเรื่อง **เวียงแว่นฟ้า และหนึ่งฟ้าดินเดียว** บัวยุรีเป็นที่หมายปองของเมืองรามและเจ้าม่อนฟ้าจากไทใหญ่ และในเรื่อง **รากนครา** เจ้ามิ่งหล้าเป็นที่สนใจของเจ้าศุขวงศ์ในตอนต้นเพราะความสวยงามสะกดตา แต่ก็เป็นเพียงความเอ็นดูฉันทนองสาวเท่านั้น ต่างกับเจ้าหลวงเมืองมณฑลที่ต้องการครอบครองมิ่งหล้าในฐานะบาทบริจาริกา

แม้ว่าชายหนุ่มทั้งสามคือ เจ้าหล้าอินทะ เมืองราม และเจ้าศุขวงศ์ จะเป็นชาวล้านนาโดยกำเนิด ทว่ามีความคิดและที่ทำโน้มเอียงไปทางสยาม เจ้าหล้าอินทะจากเรื่อง **เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** ยอมละทิ้งยศฐาบรรดาศักดิ์ไปเป็นเสมียนป่าไม้ รับเงินเดือนจากสยาม

นี่ไปถึงวันนั้น วันเมื่อเจ้าพี่หล้าอินทะตัดสินใจไปเป็นเสมียนป่าไม้ เจ้าพ่อกริ้วโกรธหาว่าเจ้าพี่ถอยยศลดศักดิ์ใคร่เป็นไทยได้⁷⁷

⁷⁶ กฤษณา อโศกสิน, **เวียงแว่นฟ้า**, หน้า 12.

⁷⁷ มาลา คำจันทร์, **เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน**, หน้า 61.

เมืองราม ตัวละครเอกจากเรื่อง *เวียงแ่วนฟ้า และหนึ่งฟ้าดินเดียว* ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้านายล้านนาผ่านการเห็นชอบจากรัฐบาลสยามให้เป็นพระยาเมืองรามรักษาเขต ปกครองเขตสบรรก จึงนับว่าเมืองรามเป็นข้าราชการคนหนึ่งของสยาม ตัวละครได้ถ่ายทอดความรู้สึกเป็นคนของสยามให้บุตรสาวฟัง

“พ่อมีงานมากนัก” อาบองค์ซบหน้ากับต้นแขนของบิดา เมืองรามจึงดึงตัวลูกสาวเข้ามากอด

(...)

“พ่อทำงานให้สยามเน้อลูก เขาเป็นคนของสยาม ก็ต้องขยันขันแข็ง บ่ให้ใผตีได้”⁷⁸

เจ้าศุขวงศ์ ตัวละครเอกจากเรื่อง *รากนครา* ได้แสดงออกอย่างชัดเจนว่าเป็นฝ่ายสยาม เจ้าศุขวงศ์ทำงานให้กับสยาม รวมทั้งความคิดและการแต่งกายก็ได้รับอิทธิพลจากสยาม ผู้อ่านรับรู้ได้โดยผ่านสายตาของเจ้าแม่เมือง การพบกันครั้งแรกระหว่างเจ้าศุขวงศ์กับเจ้าแม่เมืองเกิดขึ้นเมื่อเจ้าศุขวงศ์มาร่วมพิธีศพของเจ้าอุปราชเชียงใหม่ในฐานะญาติ แต่เจ้าศุขวงศ์ได้แต่งกายด้วยชุดข้าราชการของสยามแสดงให้เห็นว่าเจ้าศุขวงศ์เป็นสยามทั้งกายและใจ ทำให้เจ้าแม่เมืองมองเจ้าศุขวงศ์ด้วยสายตาดูหมิ่นว่าละทิ้งรากเหง้า ยินยอมอยู่ในคราบของคนต่างชาติต่างวัฒนธรรม

แม้แต่การแต่งกาย พี่ชายของเธอคงไม่มีวันเป็นเช่นนี้!... ไม่มีวันอยู่ใน ‘คราบ’ ของกุลสาวจนครบเครื่อง นับจากเส้นผมที่ต้องตัดยาวแบบฝรั่งไม่ใช่ตัดสั้นแบบเก่าจนกระทั่งถึงเสื้อผ้าและรองเท้า

ก็นั่นเองนั่น แม้กระทั่งการต้องถอดชุดพื้นเมืองเฉพาะของเชียงใหม่ไปใส่เสื้อนอกตามพระราชนิยมในกษัตริย์สยามและมุ่งใจยามเมื่อเข้าไปราชการที่เชียงใหม่ เขายังไม่พอใจเลย...⁷⁹

⁷⁸ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 624.

⁷⁹ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 61.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงทรงผมและการแต่งกายของข้าราชการสำนักให้เป็นแบบสากล โดยเปลี่ยนทรงผมจากทรงมหาดไทย⁸⁰ มาเป็นแบบชาวตะวันตก ส่วนการแต่งกายให้สวมเสื้อราชปะแตน และนุ่งผ้าม่วง⁸¹ รวมทั้งใส่ถุงเท้า และรองเท้าแบบตะวันตก

กล่าวได้ว่าเจ้าหล้าอินทะ เมืองราม และเจ้าศุขวงศ์ ต่างก็เป็น “สยาม” ในคราบล้านนา ส่วนตัวละครที่จัดเป็นตัวแทนของฝ่ายพม่าหรือคนในบังคับอังกฤษได้แก่ พ่อเลี้ยง เจ้าม่อนฟ้าและเจ้าหลวงเมืองมณฑล

พ่อเลี้ยงเป็นตัวละครจากเรื่อง *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน* ผู้ประพันธ์ไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนถึงชาติกำเนิดของพ่อเลี้ยงว่าเป็นพม่าหรือเป็นเพียงปะหล่องต่อง⁸² แต่ผู้อ่านก็สามารถรับรู้ได้ว่าพ่อเลี้ยงมีเชื้อสายพม่า ขณะเดียวกันรูปลักษณะของพ่อเลี้ยงก็นำมเอียงไปทางชาวตะวันตก เพราะมีรูปร่างสูงใหญ่ มีเส้นขนดก เจ้าจันทน์ถึงกับเคยกล่าวเสียดสีพ่อเลี้ยงว่าลืมตัวนี้กว่ากลายเป็นฝรั่งไปแล้ว

...สูงเป็นปะหล่องต่องสูง ผุงสูงก็สืบเชื้อผียักษ์ห้วยกินศพ แต่สูงลืมชาติ สูงอยู่กับกุลาหน้า
ชาวชาวฝรั่งตั้งขอ จนนี้กว่าตั้งสูงออกเป็นขอไปแล้ว สูลืมไปแล้วว่าหน้าสูงยังดาดังหมิ่น
หม้อ สูนี้กว่าสูเป็นฝรั่งไปแล้วอาพ่อเลี้ยง⁸³

แม้เจ้าจันทน์จะเกลียดชังพ่อเลี้ยงเพียงใดก็ต้องจำยอมแต่งงานกับพ่อเลี้ยงตามสัจจะที่เคยให้ไว้เมื่อไม่สามารถปฏิเสธผลอดพระธาตุได้สำเร็จ

เจ้าม่อนฟ้าเป็นตัวละครเอกจากเรื่อง *เวียงแว่นฟ้า และหนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าม่อนฟ้าเป็นไทใหญ่หรือเงี้ยว แต่ประพัตติตนแตกต่างจากชายชาวไทใหญ่ทั่วไป เช่น ไม่ยอมสักท้าวร่างกาย และหนีออกจากคุ่มไปอยู่กับคนอังกฤษในพม่า เจ้าม่อนฟ้ายอมรับว่าตนเองเป็น “เงี้ยวครึ่งหนึ่งอังกฤษครึ่งหนึ่ง”⁸⁴ และเรียกชาวอังกฤษที่เลี้ยงดูว่า “แด้ด” เจ้าม่อนฟ้าได้เล่าให้บัวบุรีฟังถึง

⁸⁰ ทรงมหาดไทยคือ การโกนผมรอบศีรษะและไว้ยาวประมาณ 4 เซนติเมตรเฉพาะกลางศีรษะ

⁸¹ เพี้ยนมาจากคำว่า “ราช แพทเทิร์น” เป็นเสื้อคอปิด มีกระดุมตลอดอก ส่วนผ้าม่วงเป็นการนุ่งงอกระเบนสีกรมท่า

⁸² ชาวล้านนาใช้เรียกคนนอกวัฒนธรรมในเชิงเหยียดหยาม

⁸³ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*, หน้า 79.

⁸⁴ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแว่นฟ้า*, หน้า 411.

ช่วงเวลาที่ใช้ชีวิตอยู่กับชาวอังกฤษในเมืองมะละแหม่ง พร้อมทั้งแสดงความนิยมชมชอบความรู้ความสามารถของคนอังกฤษ

“คนอังกฤษมีความรู้มาก อ้ายได้ทุกอย่างจากเป็น วิธีการจัดการป่า กับช้าง กับม้าทำจะได เป็นถ่ายทอดให้อ้าย ฮักอ้ายเหมือนลูก อ้ายเรียกอาร์เธอร์ว่าแต่็ด”⁸⁵

เจ้าม่อนฟ้ามีอุปนิสัยเหมือนกับม้าพยศที่ไม่ยอมอยู่หนึ่ง ชอบเดินทางผจญภัย จึงปลอมตัวมาเป็นไพร่ทำงานในคุ้มหลวงเชียงใหม่ และได้หลงรักบัวบุรีคูรักของเมืองราม เมื่อรู้ว่าบัวบุรีไม่สนใจตน เจ้าม่อนฟ้าจึงใช้กำลังจุดคร่าบัวบุรีและพาไปอยู่ด้วยกันที่เมืองนายซึ่งเป็นบ้านเกิด

เจ้าหลวงเมืองมณฑลเป็นตัวละครจากเรื่อง *รากนครา* ด้วยเหตุผลทางการเมืองของเชียงใหม่ที่ต้องการแยกตัวเป็นรัฐอิสระเชียงใหม่จึงต้อง “แสวง” สวามิภักดิ์ทั้งสยามและเมืองมณฑล เจ้ามิ่งหล้าถูกบังคับส่งตัวไปถวายกษัตริย์เมืองมณฑลทำให้เจ้าหลวงได้ครอบครองเจ้ามิ่งหล้า แต่เจ้ามิ่งหล้าพึงใจในเจ้าศุขวงศ์

การกระทำของพ่อเลี้ยง เจ้าม่อนฟ้า และเจ้าหลวงเมืองมณฑลเปรียบเสมือน “ผู้ร้าย” ที่มาแย่งชิงหญิงสาวคนรักไปจากชายหนุ่มผู้เป็นเจ้าของ ดังเช่นที่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากป่าไม้ของล้านนา

ตัวละครฝ่ายหญิงคือ เจ้าจันท์ เจ้ามิ่งหล้า และบัวบุรี ได้มอบความรักให้แก่ชายหนุ่มที่เป็นตัวแทนของสยาม แต่ในที่สุดฝ่ายที่ได้ครอบครองกลับเป็นพม่า คือ พ่อเลี้ยง เจ้าหลวงเมืองมณฑล และเจ้าม่อนฟ้า เช่นเดียวกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่พม่าได้ใช้วิธีรุกรานดินแดนล้านนาจนต้องตกเป็นประเทศราชของพม่า และแม้เมื่อล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของสยาม ก็ยังถูกชาติตะวันตกคุกคามผ่านการอ้างสิทธิเหนือพม่าไม่ต่างกัน

2.3.2 ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการขยายอิทธิพลผ่านสยาม

ลัทธิจักรวรรดินิยมแผ่อิทธิพลเข้ามาสู่ประเทศเพื่อนบ้านของสยาม อังกฤษเข้าครอบครองพม่า ส่วนฝรั่งเศสเข้าครอบครองดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง สยามต้องเผชิญกับมหาอำนาจตะวันตกรอบด้าน การติดต่อกับชาวตะวันตกกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงเกิดเป็นที่มาของสนธิสัญญา

⁸⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้าเดียวกัน.

ต่างๆ ที่สยามได้ทำขึ้นกับชาติตะวันตก ล้วนกลายเป็นเครื่องต่อรองการเจรจาผลประโยชน์ระหว่างสยามและตะวันตก

2.3.2.1 ความเกี่ยวข้องกับสนธิสัญญาเบาว์ริง

หลังจากอังกฤษได้ติดต่อค้าขายกับสยามมาช้านานแต่ยังไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างที่ควรจะเป็น จึงขอเจรจาทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring) ในปี พ.ศ.2398⁸⁶ รัฐบาลอังกฤษได้แต่งตั้งเซอร์ จอห์น เบาว์ริง (Sir John Bowring) เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญากับสยาม สนธิสัญญาฉบับนี้ได้ระบุไว้ว่าสยามยอมให้อังกฤษเข้ามาตั้งกงสุลในกรุงเทพฯ และมีอำนาจในการตัดสินคดีความของชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่เป็นจำเลย จึงเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่ยอมให้มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในสยาม

แม้ว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงจะเป็นกระทั่วยหว่างสยามกับอังกฤษแต่ก็มีผลกระทบมาสู่ล้านนา ยิ่งอังกฤษบีบบังคับสยามก็ยิ่งกระทบต่อล้านนาด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เพราะสนธิสัญญาได้ครอบคลุมถึงล้านนาในฐานะประเทศราชของสยาม แต่พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ไม่ยอมรับการบังคับใช้สนธิสัญญากับล้านนา ทำให้เกิดเป็นปัญหาตามมาเพราะพระองค์ไม่ยอมให้ความคุ้มครองแก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับที่เข้ามาทำป่าไม้ในล้านนา

ในเรื่อง *เวียงแ่วนฟ้า* ผู้ประพันธ์กล่าวถึงข้อพิพาทเรื่องป่าไม้ซึ่งเจ้าหลวงเป็นผู้ต้องหาอยู่หลายคดีที่สืบเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริง

มูลค่ามหาศาลจากสัมปทานป่าไม้ ทำให้เกิดกรณีพิพาทอยู่เนืองๆ ไม่เคยจบเรื่องลงได้ โดยเฉพาะหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในพ.ศ. ๒๓๙๘ ซึ่งเป็นสนธิสัญญาเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นการรับรองฐานะแลเสรีภาพทางการค้าของชาวอังกฤษในราชอาณาจักรสยาม นับเป็นโอกาสอันงามของคนอังกฤษแลคนในบังคับอังกฤษที่จะเดินทางเข้ามาในสยามอย่างถูกต้องตามกฎหมายดังที่ระบุไว้ในสัญญา⁸⁷

⁸⁶ การดี มหาพันธ์, *รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ.2394-2475)* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 15.

⁸⁷ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแ่วนฟ้า*, หน้า 246.

การลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริงได้เอื้อประโยชน์ให้แก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่เดินทางเข้ามาขอสัมปทานป่าไม้ในล้านนา ในขณะที่นั้นอำนาจในการครอบครองป่าไม้ในล้านนาขึ้นตรงกับเจ้านายล้านนาเท่านั้น เจ้าหลวงมีสิทธิเด็ดขาดในการอนุญาตให้สัมปทานป่าไม้ป่าไม้ในดินแดนล้านนามีเป็นจำนวนมากและอุดมสมบูรณ์ จึงมีชาวอังกฤษและคนในบังคับเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้มากขึ้น และเกิดการให้สัมปทานที่ซ้ำซ้อน จึงเกิดเป็นคดีความฟ้องร้องไปยังรัฐบาลสยามอยู่หลายคดีดังที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 2.3.1.2⁸⁸

ในเรื่อง *รากนครา* จอห์น แบร์กิ้น เพื่อนชาวอังกฤษของเจ้าศุขวงศ์ ได้เดินทางเข้ามาทำป่าไม้ในล้านนา และได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไม่ต้องขึ้นศาลไทย เมื่อครั้งที่ปัญหาถูกคนของเจ้าหน่อเมืองทำร้ายร่างกาย เจ้าศุขวงศ์ต้องรีบเข้าไปไกลเกลี่ยเพราะเกรงว่าแบร์กิ้นจะฟ้องร้องแล้วเรื่องจะลุกลามใหญ่โต อาจทำให้อังกฤษเรียกร้องค่าเสียหายจากสยามได้

นอกจากนี้ล้านนาต้องดูแลคนในบังคับอังกฤษที่เดินทางเข้ามาทำป่าไม้ในล้านนาเป็นพิเศษ เจ้าศุขวงศ์เล่าให้เจ้าแม่เมืองฟังถึงหน้าที่ของล้านนาที่จะต้องดูแลเรื่องการจัดการป่าไม้อย่างเป็นระบบ เมื่อเกิดเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทกันระหว่างคนงาน ก็ต้องควบคุมไม่ให้เกิดเป็นเรื่องใหญ่

“คนงานมีเรื่องราวกันเองเท่านั้น เพียงแต่พี่อยากจะเข้าไปดูแลให้ใกล้ชิด เพราะมิสเตอร์แบร์กิ้นไม่อยู่...กะเหรี่ยงพวกนั้นเป็นคนในบังคับอังกฤษ และสยามยอมรับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของอังกฤษตามสนธิสัญญาเบาว์ริง” (...)

“เราต้องระวังเพราะเรื่องการกระทบกระทั่งกันเล็กๆ น้อยๆ อย่างนี้อาจเป็นสาเหตุให้เกิดกระเทือนความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับอังกฤษได้....”⁸⁹

เรื่องราว “เล็กๆ น้อยๆ” ที่เกี่ยวข้องกับชาวต่างชาติอาจมีผลลุกลามจนทำให้สยามต้องเสียดินแดนให้แก่ชาติตะวันตกได้ เช่นการกระทบกระทั่งระหว่างล้านนากับคนในบังคับอังกฤษจากพม่าและอินเดีย ซึ่งส่วนมากมักเป็นปัญหาเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางการทำป่าไม้และปัญหาโจรผู้ร้าย ทำให้กงสุลอังกฤษเรียกร้องให้รัฐบาลสยามแก้ปัญหาให้เด็ดขาด มิฉะนั้นอังกฤษจะติดต่อกับเจ้านายล้านนาเองและจะถือว่าดินแดนล้านนาเป็นดินแดนอิสระ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสอินเดีย และทรงปรึกษาราชการกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของ

⁸⁸ ดูหัวข้อ 2.3.1.2 การเข้ามาทำสัมปทานป่าไม้, หน้า 48.

⁸⁹ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 411.

อังกฤษ ในที่สุดรัฐบาลสยามและรัฐบาลอังกฤษจึงตกลงทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ ณ เมือง กัลกัตตา

2.3.2.2 ความเกี่ยวข้องกับสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2

สนธิสัญญาเชียงใหม่ (The Treaty of Chiangmai) ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 เป็นการเจรจา ตกลงระหว่างสยามกับอังกฤษ แต่มีผลบังคับใช้กับล้านนา การทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับแรก ใน พ.ศ. 2416 สืบเนื่องมาจากปัญหาโจรผู้ร้ายเข้ามาปล้นและฆ่าคนในบังคับอังกฤษที่เดินทาง เข้ามาติดต่อค้าขายและทำกิจการป่าไม้ในดินแดนล้านนา รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงเรียกร้องให้ รัฐบาลสยามส่งกำลังเข้าไปคุ้มครองคนในบังคับอังกฤษ พร้อมกับเรียกร้องให้เจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่ชำระค่าเสียหายที่เกิดขึ้น⁹⁰

สนธิสัญญาฉบับนี้มีข้อตกลงทั้งหมด 17 ข้อ⁹¹ สาระสำคัญในสนธิสัญญาคือ อังกฤษยอม ให้คนในบังคับขึ้นศาลไทยซึ่งจัดตั้งขึ้นที่เชียงใหม่ในคดีแพ่งที่คนในบังคับอังกฤษเป็นโจทก์ ส่วนคดี ซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลยก็แล้วแต่ว่าคนในบังคับจะยอมขึ้นศาลไทยหรือไม่ ถ้าไม่ยอมก็จะ ส่งให้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ตัดสินคดี

สนธิสัญญาฉบับนี้ยังได้ระบุข้อกำหนดในการทำป่าไม้ โดยให้เจ้าของป่าไม้ทำสัญญา รัศมึกับผู้ขอเช่าเพื่อหลีกเลี่ยงการพิพาทในคดีความป่าไม้ที่เกิดขึ้นอยู่เนืองๆ และจุดมุ่งหมายที่ สำคัญอีกประการหนึ่งของการทำสนธิสัญญาก็คือเพื่อป้องกันและปราบปรามการปล้นทรัพย์ตาม ชายแดนจากพวกกะเหรี่ยงยางแดง

เนื่องจากล้านนาไม่เคยทำสัญญาระหว่างรัฐที่เป็นลายลักษณ์อักษรมาก่อน ส่วนใหญ่เป็น การตกลงด้วยวาจาทำให้ไม่คุ้นเคยกับการทำสนธิสัญญาในครั้งนี้ และข้อตกลงแต่ละข้อนั้นก็ เป็น สิ่งที่แปลกใหม่จนทำให้ชาวล้านนา รู้สึกว่ายุ่งยากเกินไป ตัวอย่างเช่นเจ้านายล้านนาในเรื่อง **หนึ่งฟ้า ดินเดียว** ชี้ชัดใจเกี่ยวกับข้อตกลงเรื่องการพกหนังสือเดินทางเมื่อต้องข้ามเขตแดนไปเชียงใหม่

⁹⁰ ชาวสิทธิ์ ณ ถลาง, *ประเทศราชของสยาม*, หน้า 180.

⁹¹ คูภาคผนวก ข หัวข้อสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอินเดีย

หนังสือเดินทางเป็นของใหม่ ทั้งเจ้านายไพร่ทาสยังไม่คุ้น เมื่อเอ่ยถึงหนังสือเดินทางอันเป็นหนึ่งในสนธิสัญญา ๑๗ ข้อ ที่เจ้านายผลัดกันอ่านแล้วต่างก็มีนงไปตามกันนั้น กลายเป็นการถกเถียงแกมล้อเลียน บางคราวก็แกมด้วยประชดประชันในหมู่เจ้าซึ่งแบ่งเป็นสามความเห็นด้วยกัน คือเห็นด้วยเต็มที่ เห็นด้วยบ้างไม่เห็นด้วยบ้างแลไม่เห็นด้วยเลย มีหน้าซำยังเก็บเป็นความขุ่นเคืองไว้ในใจ⁹²

หลังจากทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 1 รัฐบาลสยามได้เข้าควบคุมดินแดนล้านนาด้วยการส่งข้าหลวงสามหัวเมือง⁹³ มาแก้ไขปัญหาการปกครองที่เกิดจากกิจการป่าไม้และหัวเมืองชายแดน และที่สำคัญเชียงใหม่ต้องดูแลความสงบเรียบร้อยภายในล้านนา มีคำสั่งจากสยามให้จัดทัพไปดูแลขับไล่พม่า ไทใหญ่ ลื้อ และไทเขินที่เชียงแสน เมืองราม ตั๋วละครเอกในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** ก็ถูกเกณฑ์ให้ร่วมทัพของพระญาคูขี้หอมในการเดินทางครั้งนี้

ไพร่พลทั้งสองพันห้าร้อยคนต่างช่วยกันกวาดต้อนขนที่สี่เผ่าไปทางบกแลทางเรือสุดแต่กลุ่มใดสมัครใจไปทางใดโดยไม่ทำอันตรายฆ่าฟัน จนกระทั่งเหลือเพียงถนนหนทางว่างเปล่า กำแพงเมืองที่ครั้งกองทัพสยามยกมาตีเชียงแสนได้สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๗ แลเจ้าอุปราชเชียงใหม่สั่งให้เผาทำลายบ้านเรือนหรือป้อมปราการแลกำแพงบางส่วนเพื่อมิให้เป็นที่ตั้งมั่นของพม่า ก็ยังปรากฏให้เห็นเป็นพยาน⁹⁴

การบังคับใช้สนธิสัญญาส่งผลดีต่อหน้าที่การงานของเมืองราม กล่าวคือสยามต้องการให้ล้านนาทำงานอย่างเป็นระบบและสามารถตรวจสอบได้ เมื่อสยามต้องการตั้งเมืองเชียงแสนขึ้นมาใหม่หลังจากที่ปล่อยทิ้งร้างไว้นาน เชียงใหม่จึงต้องจัดไพร่พลมาสร้างบ้านแปงเมือง เมืองรามได้รับคำสั่งซึ่งขณะนั้นถูกส่งไปทำหน้าที่เป็นนายเหล้มฉางคุมหน้าที่แม่อนเพื่อดูแลความเรียบร้อยและทำบัญชีส่งเจ้าหลวง เมืองรามเป็นกำลังสำคัญในการตั้งเมืองที่เชียงแสนด้วย ทำให้สามารถยกระดับตนเองขึ้นมาเป็นพระยาเมืองรามรักษาเขต ปกครองดูแลเขตสบรรวที่เชียงแสนในที่สุด

⁹² กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 213.

⁹³ ข้าหลวงสามหัวเมืองคนแรก คือ พระนรินทรราชเสนี (พุ่ม ศรีไชยยันต์) ทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน

⁹⁴ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 154.

อย่างไรก็ตาม สนธิสัญญาฉบับที่ 1 ยังมีข้อบกพร่องและก่อให้เกิดความไม่สะดวกแก่คนในบังคับอังกฤษที่ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของศาลแห่งสยาม ทำให้รัฐบาลสยามกับอังกฤษเจรจาตกลงกันอีกครั้งเพื่อเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงสนธิสัญญาขึ้นมาใหม่เป็นฉบับที่ 2 ใน พ.ศ.2426

สนธิสัญญาฉบับนี้ได้ดำเนินการตามสาระสำคัญของสนธิสัญญาฉบับแรกหลายประการ เช่น เรื่องการทำป่าไม้ และการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ดูแลเขตแดนของล้านนากับพม่า สนธิสัญญาฉบับนี้มีส่วนทำให้รัฐบาลสยามให้ความสนใจในดินแดนล้านนามากขึ้นกว่าสมัยก่อนเพราะเป็นครั้งแรกที่สยามยอมให้รัฐบาลอังกฤษตั้งกงสุลประจำที่เชียงใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรก

ในการตกลงทำสนธิสัญญานี้ อังกฤษต้องการให้สยามส่งข้าหลวงที่มีอำนาจเต็มขึ้นไปดำเนินการ เพราะในขณะที่กำลังเจรจาทำสนธิสัญญากัน บรรดาหัวเมืองที่เป็นเมืองขึ้นของพม่าต่างเป็นอิสระและสะสมเสบียงอาหารด้วยการยกกำลังเข้าโจมตีหัวเมืองชายแดนล้านนา ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นนั้นเกินกำลังที่เมืองเชียงใหม่จะจัดการให้เรียบร้อยได้ ประกอบกับสถานการณ์ภายในเชียงใหม่ขณะนั้นกำลังยุ่งยาก เพราะเจ้าทิพไกรสรชายาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 2427⁹⁵

ในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ความวุ่นวายข้างต้นในช่วงเวลาเดียวกับที่เจ้าดารกาเด่นดวงถึงแก่พิราลัย สร้างความเศร้าโศกเสียใจให้แก่เจ้าหลวงและชาวล้านนาเป็นอย่างยิ่ง

ขณะที่ความวุ่นวายตามแนวชายแดนล้านนายังคงปะทุอยู่ทั่วไป เนื่องด้วยพม่ากับไตใหญ่ผิดใจกันรุนแรง พลันที่แสงประทีปแห่งชีวิตเจ้าหลวงดับสลาย เมื่อพระชายาถึงแก่พิราลัยอย่างสงบ⁹⁶

เมื่อเจ้าทิพไกรสรผู้มีบทบาทสำคัญในการบริหารราชการล้านนาถึงแก่พิราลัย และเจ้าอินทวิชยานนท์ไม่มีความเข้มแข็งพอ จึงนับเป็นโอกาสของสยามที่จะเริ่มต้นเข้าควบคุมการปกครองล้านนาและถ่ายโอนอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างเป็นทางการ

⁹⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 289.

⁹⁶ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 606.

2.4 การปฏิเสฐการครอบงำจากภายนอก

ล้านนาเป็นรัฐที่ไม่มีอำนาจอิทธิพลโดยสมบูรณ์และอยู่ท่ามกลางรัฐที่เข้มแข็งและเป็นใหญ่กว่า ดังนั้นจึงถูกครอบงำจาก “มหาอำนาจ” ด้วยวิธีการต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม หัวเมืองล้านนาได้พยายามตอบโต้อำนาจจากภายนอกด้วยวิธีการอันแยบยลเท่าที่รัฐเล็กๆ พึ่งกระทำได้

2.4.1 การปฏิเสฐการครอบงำของเชียงใหม่ต่อหัวเมืองล้านนาอื่นๆ

เชียงใหม่นับเป็นศูนย์กลางของล้านนามาตั้งแต่สมัยพระยามังราย ดังนั้นอำนาจสำคัญที่สุดในอาณาจักรล้านนาจึงอยู่ที่เชียงใหม่ สยามเล็งเห็นศักยภาพและความพร้อมของเชียงใหม่ จึงตั้งให้เป็นตัวแทนของสยาม และเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองล้านนา เชียงใหม่ก็ได้รับการวางรากฐานปฏิรูปการปกครองเป็นแห่งแรกในล้านนา เป็นเหตุให้หัวเมืองอื่นๆ มองเชียงใหม่ว่ายอมรับอำนาจของสยาม โดยคุณิ กลุ่มคนบางกลุ่มจึงเกิดความไม่พอใจและต่อต้านอำนาจของสยาม เช่นในเรื่อง **รากนครา** เจ้าหน่อเมืองและเจ้าแผ่นดินเมืองถูกปลุกฝังจากเจ้าอาสิงห์คำว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดคือเชียงเงิน จะต้องเป็นรัฐอิสระ ดังนั้นทั้งสองจึงมีจุดยืนที่เด่นชัดว่าต้องการให้เชียงเงินปกครองตนเองโดยไม่ขึ้นต่อรัฐใด

เมื่อเชียงเงินมีจุดยืนที่แตกต่างจากเชียงใหม่ จึงไม่ยอมรับอำนาจของเชียงใหม่และมองว่าเชียงใหม่ “ไร้ราก” เมื่อถึงคราวที่เจ้าหน่อเมืองขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอุปราชและจะต้องไปรับพิธีแต่งตั้งอย่างเป็นทางการที่เชียงใหม่ เจ้าหน่อเมืองคิดว่าการแต่งตั้งที่เชียงเงินก็สมบูรณดีแล้ว การเดินทางไปทำพิธีที่เชียงใหม่กลับยิ่งเน้นย้ำความเป็นประเทศราชของเชียงเงิน เจ้าหน่อเมืองจึงยังมีความรู้สึกต่อต้าน

“พี่อยากถือโอกาสนี้เหลือเกิน...ถือโอกาสปฏิเสฐไม่ยอมรับการปรับปรุงที่พวกเขา กำลังพยายามทำด้วยการแบ่งแยกตัวเองออกมาเป็นรัฐอิสระงดส่งส่วยและเครื่องราชบรรณาการ แล้วพี่ก็ไม่ต้องไปทำพิธีรับตำแหน่งเจ้าอุปราชกับผู้แทนพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินสยามที่เชียงใหม่”⁹⁷

⁹⁷ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 56.

การที่อุปราชเชียงเงินพยายามปฏิเสธอำนาจจากเชียงใหม่สะท้อนให้เห็นว่าหัวเมืองล้านนาไม่ต้องการอยู่ภายใต้การปกครองของสยามซึ่งเป็นคนต่างวัฒนธรรมแม้จะมีชาติพันธุ์ใกล้เคียงกันก็ตาม

ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับหัวเมืองอื่นๆ ในล้านนาแม้เป็นไปในทิศทางที่ดีเพราะต่างก็สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน แต่เชียงใหม่ก็มีความโดดเด่นมากกว่าหัวเมืองอื่นๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นในระดับความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร เช่นเจ้าหญิงดารกาเด่นดวงกับเมืองรามในเรื่อง *เวียงแว่นฟ้าและหนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าหญิงพุดย้าอยู่เสมอว่าให้เมืองรามซึ่งเป็นไพร่เมืองลำปางจงรักภักดีต่อเชียงใหม่ และเมืองรามสามารถลาออกได้ถ้าไม่พอใจทำงานต่อที่เชียงใหม่ แต่ในความเป็นจริง เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงก็บังคับให้เมืองรามทำงานต่อ ห้ามลาออก และแม้แต่จะลากลับไปเยี่ยมอาจารย์ที่ลำปางก็ยังไม่ได้ คำสั่งของเจ้าดารกาเด่นดวงไม่เพียงแต่แสดงอำนาจของเจ้าเหนือไพร่เท่านั้นแต่มีนัยแสดงให้เห็นว่าเชียงใหม่มีอำนาจเหนือหัวเมืองล้านนาอื่นๆ อีกด้วย

เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงเป็นผู้เลือกตำแหน่งหน้าที่ผู้ดูแลหน้าที่แม่อน และจัดการเรื่องที่อยู่ใหม่ของเมืองรามให้เสร็จสรรพ โดยที่เมืองรามไม่อาจโต้แย้งได้เลย

“ไปเป็นนายเหล้มฉางก็ไซว่าสูต้องไปอยู่เลย สูเพียงแต่ไปๆ มาๆ ข้าจะให้คำปันกับห้องไว้ให้สู เมื่อใดมีเรื่องต้องเข้าเวียง สูจะได้มีที่พักส่วนตัว” พระชಾಯาเกลี้ยกล่อมละม่อมละไม

เมืองรามเจ็บใจตนเองอีกแล้วที่อ้าปากมิได้ ทั้งๆ อยากราบทูลเสียเหลือเกิน

‘ข้าเจ้าขออนุญาตกลับละคอนก่อนเจ้า คิดถึงอาจารย์ยิ่งนัก’

หากก็มีอาจเอ่ยออกมา รวกับมีใครสักคนมากดลื่น⁹⁸

ความเป็นรองของหัวเมืองล้านนาอื่นๆ ได้สะท้อนออกมาจากมุมมองของเมืองราม เจ้าหญิงระยับเนตร และสะแล

แม้ว่าเมืองรามจะจงรักภักดีต่อเจ้านายเชียงใหม่ แต่ก็รู้สึกน้อยใจที่ลำปางไม่ได้เป็นศูนย์กลางล้านนาเหมือนกับเชียงใหม่ ทั้งๆ ที่ลำปางเป็นเมืองต้นกำเนิดตระกูลเจ้าเจ็ดตน เนื่องจากหนานทิพย์ช้างผู้เป็นบรรพบุรุษของตระกูลเจ้าเจ็ดตนเป็นชาวเมืองลำปาง เมื่อครั้งที่

⁹⁸ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 101.

เมืองรามกับเจ้าม่อนฟ้าทำงานในคุ้มของเจ้าบุรีรัตน์ด้วยกัน เมืองรามได้เล่าตำนานเจ้าเจ็ดตนให้เจ้าม่อนฟ้าฟัง และได้ระบายความน้อยใจที่ลำปางไม่ยิ่งใหญ่เท่าเชียงใหม่

“เหตุใดจึงจำแม่นจะนี้”

“จำแม่น เพราะน้อยใจอยู่ว่าเหตุใดโดนเมืองละคอน จึงบ่รุ่งเรืองเท่าเจียงใหม่ ทั้งๆ ที่เคยเป็นเวียงตันวงศ์”⁹⁹

นอกจากเมืองรามจะต้องอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้านายเชียงใหม่แล้ว เขาก็ยังถูกเหนียงไพร่สามัญญ์ด้วยกันเองข่มเหง ครั้งแรกที่พบกันเขาก็ถูกเหนียงบังคับแย่งชิงชิงอันเป็นเครื่องดนตรีแสนรักเนื่องจากเมืองรามมีโอกาสรู้จักบัวบุรีเป็นครั้งแรกขณะบรรเลงซึ่งนี้ ต่อมาเหนียงก็ดักทำร้ายร่างกายเมืองรามจนบาดเจ็บสาหัส พุทธิกรรม “นักเลงโตเจ้าถิ่น” ของเหนียงสร้างความไม่พอใจแก่เมืองรามเป็นอย่างมาก ทำให้ทั้งคู่มีเรื่องวิวาทกันอยู่เสมอ

“บ่ได้พ่อ บ่ได้ ข้าเจ้าต้องทำให้ไฉนเห็นว่ามันบ่ใช่เจ้าถิ่น กุมเหงคนง่าย ๆ บ่ควร”
เสียงของเขาสั้นครี๊ว เมื่อทบทวนถึงเหนียงยามแรกพบ

“ไฉนคนเมืองละคอน” เหนียงหันมาเยาะหยัน **“มิงบ่ยอมคนเจียงใหม่ มิงก็อยู่บ่ได้”**¹⁰⁰ (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

ข้อความที่เน้นเป็นคำพูดของเหนียงซึ่งแสดงให้เห็นถึงการกดขี่เมืองรามไพร่สามัญญ์ต่างเมือง ซึ่งมีนัยถึงเมืองเชียงใหม่กดขี่หัวเมืองลำปางแฝงอยู่ด้วย แต่การกระทำของเมืองรามที่ไม่ยอมถูกรังแกเพียงฝ่ายเดียวและลุกขึ้นต่อสู้ แสดงให้เห็นถึงการปฏิเสธการครอบงำของเชียงใหม่ได้เช่นกัน

เมื่อเมืองรามแต่งงานกับเจ้าหญิงระยับนครเมืองลำพูนแล้ว และได้รับตำแหน่งปกครองสบรวกที่เชียงใหม่ เมืองรามก็ไม่คิดกลับไปอยู่เชียงใหม่อีกทั้งๆ ที่กว่านซื้อที่ดินในเชียงใหม่ไว้มาก เพราะเกิดเหตุการณ์ที่เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงสังข์ลงโทษเจ้าด้อย เจ้าชายเมืองลำพูนหลังจากที่มีเรื่องทะเลาะกับลูกน้องของพระยาราชเสนาข้าหลวงสยาม หลังจากนั้นช้างของเจ้าหลวงที่พระยาราชเสนาขอยืมไปถูกทำร้าย เจ้าด้อยจึงถูกตัดสินประหารชีวิตต่างๆ ที่บริสุทธ์ ทำให้เจ้าหญิง

⁹⁹ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแ่วนฟ้า*, หน้า 174.

¹⁰⁰ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 546.

ระยับเนตรแสดงความไม่พอใจการปกครองที่ไม่เป็นธรรมของเชียงใหม่ และระบายความรู้สึกนี้กับเมืองรามหลังจากได้อ่านจดหมายที่เจ้าน้อยสิงห์ส่งมาให้ เนื้อความของจดหมายเล่าถึงการที่เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงสัง่ประหารชีวิตญาติผู้บริสุทธิ์

“ข้าเจ้าชังบ้านเมืองแบบนี้” เจ้าหญิงเอ่ยต่ออย่างซ้ำใจ

“ก็ดีแล้วที่เธอมาอยู่เจียงแสน” ชายหนุ่มจึงปลอบโยน¹⁰¹

สะแลหญิงชาวบ้านเมืองลำพูนผู้หลงรักเมืองรามก็ไม่ชอบเชียงใหม่เช่นกัน เพราะคึดเจ้านายเชียงใหม่มีกฎระเบียบที่เคร่งครัด ทำให้เมืองรามที่ทำงานรับใช้เจ้านายในคึดไม่สามารถกลับมาเยี่ยมพ่อและสะแลได้อย่างอิสระ

สะแลไม่สนใจความที่เขากำลังเอ่ย หล่อนสนใจแต่เพียงว่าเขาไม่ควรเข้าไปสู่คึดที่มีระเบียบประเพณีเคร่งครัด

“ข้าเจ้าบ่ชอบเจียงใหม่ ชอบแต่ลำพูนชอบแม่กวงของข้าเจ้า” หญิงสาวยืนยัน¹⁰²

ความรู้สึกไม่พอใจเชียงใหม่ของเมืองราม เจ้าหญิงระยับเนตร และสะแลซึ่งเป็นคนจากหัวเมืองลำปางและลำพูนชี้ให้เห็นว่าหัวเมืองล้านนาอื่นๆ รู้สึกต่อต้านอำนาจของเชียงใหม่อยู่ลึกๆ แม้มีอาจแสดงออกมาได้อย่างชัดเจนเช่นการต่อต้านอำนาจของสยามก็ตาม

2.4.2 การปฏิเสธรการครอบงำของสยาม

สยามเริ่มเข้ามาจัดการการปกครองล้านนาอย่างจริงจังในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ โดยส่งข้าหลวงพิเศษมาดูแลการปกครอง ข้าหลวงพิเศษมีอำนาจมากพอที่จะร้องขอให้เจ้าหลวงปฏิบัติตามคำสั่งจากรัฐบาลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อล้านนาต้องการต่อต้านอำนาจที่เข้มแข็งของสยามจึงกระทำได้แต่เพียงการแสดงออกทางอ้อม ล้านนาปฏิเสธอำนาจของสยามอย่างนุ่มนวลโดยใช้ความเชื่อท้องถิ่นในเรื่องชุกาตุ และความเชื่อในเรื่องผีที่ผูกพันอยู่กับสังคมล้านนามาเป็น

¹⁰¹ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 573.

¹⁰² กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแว่นฟ้า*, หน้า 160.

เวลาช้านาน อันเป็นสิ่งยากที่คนต่างวัฒนธรรมจะเข้าใจและไม่สามารถบดบังความเชื่อนี้ออกไปได้

2.4.2.1 ความเชื่อเรื่องชุธาตุ

เถียรชชาย อัครดิษฐ์และคณะได้อธิบายเรื่องชุธาตุหรือความเชื่อเรื่องพระธาตุดูประจำปีเกิดในล้านนา ไว้ในหนังสือชื่อ *ล้านนา จักรवाल ตัวตน อำนาจ*¹⁰³ มีหลักฐานปรากฏในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ว่าปราชญ์ชาวล้านนาได้นำความรู้และความเชื่อในเรื่องตำนานพระธาตุดู จักรवाल การกำหนดพื้นที่ ความเชื่อในเรื่องนักษัตร และพิธีกรรมดั้งเดิมซ้อนทับลงไปบนระบบความคิดหรืออุดมการณ์ในการทำทายอำนาจของสยามเพื่อตอกย้ำจิตสำนึกของการแบ่งแยกสยามและล้านนา อันเป็นผลจากความเหลื่อมล้ำทางเชื้อชาติ ความแตกต่างทางวัฒนธรรม และความขัดแย้งทางการเมือง

พระธาตุดูในตำนานมีทั้งหมด 12 แห่ง¹⁰⁴ อยู่ในเขตวัฒนธรรมของล้านนา พม่า และล้านช้าง แต่อยู่ในดินแดนล้านนา 8 แห่ง ได้แก่ พระธาตุดอยตอง พระธาตุดอยสุเทพ ที่เมืองเชียงใหม่ พระธาตุดอยสุเทพ เมืองลำพูน พระธาตุดอยหลวง เมืองลำปาง พระธาตุดอยสุเทพ เมืองแพร่ พระธาตุดอยสุเทพ เมืองน่าน และพระธาตุดอยตุง เมืองเชียงราย จะเห็นได้ว่าเชียงใหม่มีจำนวนพระธาตุดูมากที่สุดซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเป็นศูนย์กลางของล้านนาอย่างชัดเจน และมีเมืองใกล้เคียงเป็นบริวารตามแนวคิดระบบมณฑลในจักรवाल สะท้อนให้เห็นว่าเชียงใหม่ถือเป็นศูนย์กลางของจักรवालเช่นกัน

สำหรับพระธาตุดูที่ตั้งอยู่ในดินแดนอื่นและนับอยู่ในคติความเชื่อด้วยได้แก่ พระธาตุดอยตุง ศูนย์รวมความศรัทธาของคนในสังคมวัฒนธรรมล้านช้าง พระธาตุดอยสุเทพหรือชเวดากอง ศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในสังคมมอญและพม่า พระธาตุดอยสุเทพในพม่าถือเป็นตัวแทนของพระธาตุดอยตุง พระธาตุดอยสุเทพ และพระศรีมหาโพธิ์ที่อินเดีย

จากพื้นที่ตั้งของพระธาตุดูไม่ปรากฏว่ามีพระธาตุดูองค์สำคัญของสยามรวมอยู่ด้วยแม้แต่แห่งเดียวทั้งๆ ที่สยามคือกลุ่มตระกูลภาษาไทร่วมกับล้านนาและล้านช้าง และมีพระธาตุดูที่สำคัญและเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนอยู่มากมาย เช่น เจดีย์ภูเขาทอง พระเจดีย์วัดมหาธาตุ ถือเป็น

¹⁰³ เถียรชชาย อัครดิษฐ์, กรรณก รัตนวารภรณ์ และวันดี สันติคุณเมธี, *ล้านนา จักรवाल ตัวตน อำนาจ* (กรุงเทพฯ: ดรีม แคชเชอร์ กราฟฟิค, 2545), หน้า 20-93.

¹⁰⁴ คูภาคผนวก ค พระธาตุดูประจำปีเกิด

ว่าวัดมหาธาตุในจังหวัดต่างๆ เป็นศูนย์กลางของเมืองโบราณ อาทิ พิษณุโลก สุโขทัย ราชบุรี รวมทั้งวัดพระศรีสรรเพชญ์ในอยุธยา ตลอดจนพระบรมธาตุตามเมืองต่างๆ ได้แก่ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม พระมหาธาตุเจดีย์ศรีสองรักษ์ จังหวัดเลย พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระบรมธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช¹⁰⁵ และเป็นที่น่าสนใจที่ว่าพม่าและอินเดียกลับเป็นฝ่ายที่ได้รับเลือกต่างๆ ที่มีความแตกต่างทางด้านภาษาและชาติพันธุ์ คติความเชื่อนี้ได้สะท้อนแนวคิดของชาวล้านนาในการเลือกที่จะ “รับ” และ “ปฏิเสธ” กลุ่มวัฒนธรรมให้มาร่วมระบบคติชุด

คติความเชื่อเรื่องธาตุนี้เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ซึ่งสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาระหว่างสยามกับล้านนาที่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกและลบสลับกันไปตามนโยบายทางการเมือง กล่าวคือในพ.ศ. 2417- 2427 เชียงใหม่กำลังถูกคุกคามจากสยามที่ส่งข้าหลวงเข้ามาประจำเชียงใหม่หลังจากที่สยามทำสนธิสัญญาเชียงใหม่กับอังกฤษ สยามได้ส่งพระนรินทรราชเสนีมาควบคุมดูแลสามหัวเมืองในล้านนา ซึ่งรู้สึกไม่พอใจชนชั้นปกครองต่างถิ่นอย่างลึกๆ แต่ก็ไม่สามารถจะทำการตอบโต้ด้วยนโยบายใดๆ ได้ นอกจากแสดงออกผ่านคติความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่แฝงเร้นด้วยความรู้สึกต่อต้านและทำทลายอำนาจสยามอย่างแยบยล

คตินิยมในเรื่องพระธาตุมีการสืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาในสังคมของชาวล้านนา มีความเชื่อกันว่าเมื่อเสียชีวิตแล้วดวงวิญญาณจะไปสิงสถิตอยู่ตามธาตุประจำปีเกิดของตน ดังนั้นเมื่อมีชีวิตอยู่ก็ควรเดินทางไปสักการะพระธาตุประจำปีเกิดของตนเพราะถือว่าได้บุญกุศลมากและทำให้อายุยืนยาว คนล้านนาจึงนิยมเดินทางไปสักการะพระธาตุตามสถานที่ต่างๆ

ในนวนิยายเรื่อง **เจ้าจันทน์มหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน เรื่องเวียงแก้วฟ้า** และเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** มีการกล่าวถึงการบูชาพระธาตุของตัวละคร

เจ้าจันทน์มีความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุ เมื่อประสบวิกฤตการณ์ที่ยิ่งใหญ่สองครั้งในชีวิตคือป่วยหนักและถูกบังคับให้แต่งงานกับพ่อเลี้ยง สิ่งที่สามารถช่วยให้เจ้าจันทน์ผ่านวิกฤตชีวิตไปได้คือความศรัทธาในพระพุทธรูป เจ้าจันทน์ปรารถนาจะได้ไปบูชาพระธาตุอินทร์แขวนเพราะเชื่อว่าถ้าได้กราบไหว้พระธาตุประจำปีเกิดจะได้รับอานิสงส์และได้รับบุญมาก ความหวังนี้จึงเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตเจ้าจันทน์หลังจากหายป่วย

¹⁰⁵ ดูศรีศักร วัลลิโภดม, *ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2546), หน้า 140-162.

ตอนเจ้าจันท์ยังเป็นเด็กเล็ก ได้รู้ได้เห็นเจ้าพี่อ้ายเจ้าพี่นางได้ไปไหว้พระธาตุประจำปีเกิดเป็นที่เอ็กเกริกม่วนงันสนุกนัก เจ้าพี่อ้ายมีพระธาตุจอมทองเป็นพระธาตุประจำปีเกิด เจ้าพี่นางมีพระธาตุหริภุญไชยเป็นพระธาตุประจำปีเกิด แต่ตัวเจ้าจันท์ไม่เคยได้ไหว้พระธาตุอินทร์แขวนสุดแดนที่ฟ้าต่อ ก็เลยกลายเป็นอีกขลิคค้างคาใจสืบมา¹⁰⁶

การไหว้พระธาตุถือว่าได้นุญมากและเป็นสิริมงคลต่อตนเอง ชาวล้านนาจึงมีความศรัทธาในเรื่องพระธาตุประจำปีเกิด เมื่อมีโอกาสก็จะไปสักการะพระธาตุ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากเรื่อง **เวียงแ่วนฟ้า**

ชาวล้านนาถือวันมาฆบูชาเป็นวัน “ขึ้นพระธาตุ” เจ้าผู้ครองนคร บุตรหลานในราชสำนัก บ่าวไพร่ ตลอดจนชาวล้านนาทั่วไปต่างร่วมเดินทางขึ้นไปบูชาพระธาตุดอยสุเทพพระธาตุประจำปีเกิดเมืองเชียงใหม่อันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

การ ‘ขึ้นพระธาตุ’ หรือไหว้พระเจดีย์นี้ถือว่าเป็นกิริยาบุญอย่างสูงของทั้งภิกษุสงฆ์แลฆราวาส ด้วยว่าเป็นการจาริกแสวงบุญอีกโสดหนึ่งของพุทธศาสนิกชน

ความเชื่อที่สืบกันมาก็คือ เชื่อว่าบุคคลที่เกิดมามีว่าเศรษฐี ผู้ดี ไพร่ ต่างก็มี ‘ธาตุ’ หรือเจดีย์องค์หนึ่งเป็นที่พึ่งประจำตน แบ่งธาตุตามนักษัตรอันหมายถึงปีเกิดทั้งสิบสอง¹⁰⁷

ความรักของเมืองรามที่เกิดขึ้นทั้งสองครั้งก็เกี่ยวโยงกับการเดินทางไปบูชาพระธาตุเช่นกัน เมื่อมีความรักครั้งแรกกับบัวบุรี ทั้งสองได้ไปไหว้พระธาตุดอยสุเทพ การเดินทางของทั้งคู่เปรียบเสมือนกับการไปเที่ยวด้วยกันครั้งแรกของคู่รัก ทว่าเมืองรามกับบัวบุรีก็ต้องพลัดพรากจากกัน บัวบุรีแต่งงานและมีลูกกับเจ้าม่อนฟ้า โชคชะตาได้นำทั้งคู่มาพบกันอีกครั้งที่พระธาตุจอมยองในเชียงตุง บัวบุรีกับครอบครัวกำลังเดินลงบันไดมา ในขณะที่เมืองรามกำลังเดินขึ้นบันไดไปสักการะพระธาตุ การพบกันในครั้งนี้เป็นการตอกย้ำเส้นทางชีวิตที่สวนทางและไม่มีวันมาบรรจบกันได้อีกของคนทั้งสองโดยมีพระธาตุเป็นพยานรับรู้

¹⁰⁶ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันท์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*, หน้า 18.

¹⁰⁷ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแ่วนฟ้า*, หน้า 261.

แม่ทัพเดินนำทุกคนตามกันขึ้นบันได มีเจ้าน้อยสิ่งที่ยื่นแขนให้ลูกเกาะและ
เมืองรามเดินตามระแวงระวัง

แต่นัยน์ตาเขามองข้ามบ่าของเจ้านาย เฟ่งจับคนบนบันไดที่สวนมา ขณะที่เราตรี
กาลเริ่มย่างเยื้อง ดวงเดือนแลดวงดาวเร่งเดินทาง¹⁰⁸

ในการพบกับบัวบุรีครั้งนี้ เมืองรามได้อธิษฐานขอให้พระธาตุช่วยให้เขาตัดใจจากบัวบุรีได้
สำเร็จ อาจกล่าวได้ว่าความรักของเมืองรามที่มีให้บัวบุรีเกิดขึ้นและจบลงที่พระธาตุเช่นกัน

ความรักครั้งที่สองของเมืองรามเกิดขึ้นกับเจ้าหญิงระยับเนตร เมืองรามได้เดินทางไปไหว้
พระธาตุจอมยอของระหว่างการเดินทางร่วมไปกับขบวนทัพของพระยาอุตรการโกศลเพื่อมุ่งหน้าไป
ปราบเงี้ยวที่เชียงแสน เมืองรามและเจ้าหญิงระยับเนตรมีโอกาสทำความรู้จักกันมากขึ้น เกิดเป็น
ความประทับใจและในที่สุดกลายเป็นความรัก แต่ความรักต่างชนชั้นมีอุปสรรค ทั้งสองต้องพลัด
พรากจากกัน เมืองรามถูกเจ้าดารกาเด่นดวงบังคับให้กลับลำปาง เจ้าหญิงระยับเนตรจึงหาข้ออ้าง
ไปไหว้พระธาตุลำปางหลวง แต่แท้จริงเพื่อตามเมืองรามกลับเชียงใหม่ สำหรับความรักที่เกิดขึ้นใน
ครั้งนี้เมืองรามไม่ได้อธิษฐานต่อพระธาตุเพื่อให้สมหวังแต่ขอให้ทุกอย่างเป็นไปตามกรรม¹⁰⁹

ความศรัทธาในเรื่องการบูชาพระธาตุประจำปีเกิดเป็นที่แพร่หลายของผู้ที่นับถือพระพุทธ
ศาสนาในล้านนา อย่างไรก็ตามแม้ว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในสังคมล้านนาแต่อิทธิพล
ของพระพุทธศาสนาก็ไม่สามารถลบล้างความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมของชาว
ล้านนาไปได้ ดังสะท้อนให้เห็นในวัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนาที่มีการผสมผสานระหว่าง
พุทธ พราหมณ์ และผี

2.4.2.2 การทรงผีเจ้านาย

การนับถือผีของชาวล้านนามีสืบเนื่องกันมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามา ชาว
ล้านนามีโลกทัศน์ในเรื่องมนุษย์และผีว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน โดยเชื่อ
ว่าผีมีอยู่ทุกหนทุกแห่งทั้งในทุ่งนา ป่าเขา แม้แต่ในของใช้ในบ้านเรือน ผีนั้นมีทั้งที่ให้คุณและให้
โทษแก่มนุษย์และมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวล้านนา ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ ผีเจ้านาย
ผีครู และผีทั่วๆ ไป ผีส่วนใหญ่จะให้ความคุ้มครองและดูแลมนุษย์ถ้าได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดี

¹⁰⁸ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 167.

¹⁰⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 325.

เมื่อมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดขึ้นกับชุมชนหรือคนในชุมชน ชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นผลมาจากความไม่พอใจของผีจึงแสดงอิทธิฤทธิ์ทำให้ผู้คนเจ็บป่วยหรือเกิดความหายนะในชุมชน¹¹⁰

เมื่อสยามเข้ามาจัดการระบบเศรษฐกิจในสังคมล้านนาให้มีความเป็นระบบและมีระเบียบมากขึ้น สิ่งที่กระทบต่อชาวล้านนาในทุกชนชั้นคือการที่ข้าราชการจากสยามได้เข้าไปดูแลการจัดเก็บภาษี เปลี่ยนระบบการเก็บภาษีจากผลผลิตทางการเกษตรเป็นการชำระด้วยเงินตรา สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวล้านนาเป็นอย่างยิ่ง การคุกคามระบบเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้ชาวล้านนาตอบโต้การกระทำของสยามด้วยการใช้ความเชื่อเรื่องผี เนื่องจากไม่สามารถใช้วิธีการรุนแรงได้ เพราะสยามมีอิทธิพลในด้านการเมืองและสังคมเป็นอย่างมาก

เจ้าหญิงอุบลวรรณ ธิดาองค์ที่สองของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ อังค้ำสั่งของวิญญูณเจ้าฟ้าชายแก้วผู้เป็นบรรพชนของตระกูลเจ้าเจ็ดตนว่าการกระทำของข้าราชการสยามทำให้ผีไม่พอใจ จึงเกิดเหตุการณ์เลวร้ายต่างๆ ขึ้นมากมายในเชียงใหม่¹¹¹

ในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* หลังจากที่พระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรขึ้นมาดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษผู้มีอำนาจเต็มประจำที่เชียงใหม่ ทรงดำเนินการยกเลิกฐานะหัวเมืองประเทศราชที่มีมาแต่เดิม และจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นด้วยการให้ข้าราชการจากสยามมาควบคุมดูแลและมีบทบาทในการบริหารบ้านเมืองมากกว่าเจ้านายล้านนา เป็นเหตุให้เจ้านายท้องถิ่นบังเกิดความคับข้องใจเป็นอย่างยิ่ง จึงขอร้องให้เจ้าหญิงบัวหลวงเริงธารเป็น ‘ม้าขี่’ หรือ ‘คนทรง’ เพื่ออัญเชิญดวงวิญญาณของบรรพบุรุษมาเข้าร่าง และสอบถามเรื่องราวของบ้านเมืองหรือเรื่องความเจ็บป่วยที่ไม่อาจรักษาได้ เช่น ในขณะที่ล้านนาถูกสยามเข้ามาปฏิรูปการปกครองอย่างเบ็ดเสร็จ ทำให้เจ้านายล้านนาอยากทราบชะตากรรมของเชียงใหม่ จึงขอให้เจ้าบัวหลวงเริงธารเป็นคนทรง

“บ่สำเร็จดอกเจ้าเฮย...บ่สำเร็จ เป็นมานาน เดียวก็ปีกแล้ว เป็นกะจะมาสุมเมืองเฮา ฮู้ก่อ...แต่เจ้านายล้านนาบ่ยอม...ก็หนักเน้อ...หนักนัก...กว่าเป็นจะคายนเฮา...ทั้งส่วยทั้งป่าไม้...เป็นกะจะเอาหมด...”¹¹²

¹¹⁰ สุรพล ดำริห์กุล, *ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม*, (กรุงเทพฯ: รุ่งอรุณพับลิชชิ่ง, 2542), หน้า 116.

¹¹¹ เขียวชาย อักษรดิษฐ์, กรรณก รัตนวราภรณ์ และวันดี สันติภูมิเมธี. *ล้านนา จักรवाल ตั้วตนอำนาจ*, หน้า 41.

¹¹² กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 612.

จะสังเกตได้ว่าผู้ประพันธ์ใช้ชื่อตัวละครเจ้าหญิงบัวหลวงเรียงธารใกล้เคียงกับชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์ คือเจ้าหญิงอุบลวรรณ มีความหมายว่าดอกบัวเช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าเจ้าหญิงบัวหลวงเรียงธาร หมายถึงเจ้าอุบลวรรณซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถในเชิงคุณไสยตามบันทึกของคาร์ล บ็อค ซึ่งแสดงความคิดเห็นต่อพฤติกรรมของเจ้าหญิงอุบลวรรณไว้ว่าเป็นสตรีที่มักถูกเรียกไปเข้าทรงถามปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะปัญหาส่วนรวมหรือส่วนตัว เจ้านางจะร่วมฟ้อนรำอันแปลกประหลาดและบางครั้งก็มีคำพูดแปลกๆ ออกมาซึ่งถือว่าเป็นคำพูดของ “ผี”

Princess Oobon Lawana, the sister of the chief's wife, a homely but eccentric lady, with whom I established such friendly relations during my stay in that town that I often spoke to her on the subject of her relations with the spirit-world. (...) however, that she was called upon to question the spirits whenever any difficulty occurred either in public or private affairs. At such times she works herself into a state of great excitement, surrounding herself with a number of dancers, whom she occasionally joins in “tripping the light fantastic toe,” every now and then ejaculating short sentences, which are regarded as the utterances of the spirits.¹¹³

ข่าวการทรงผีเจ้านายล่วงรู้ไปถึงพระเจ้าแผ่นดินสยามหมื่นพิชิตปรีชากร พระองค์จึงกราบบังคมทูลรายงานพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สยามได้เข้มงวดต่อการจัดพิธีต่อต้านอำนาจสยามอย่างลับๆ ที่แอบแฝงกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่ล้านนานำมาใช้เพื่อต่อต้านอำนาจของสยามอย่างลับๆ ในเวลานั้นด้วยการคาดโทษถึงขั้นตัดศีรษะคนทรง

ผลจากการปฏิรูปการปกครองในล้านนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปกครองและเศรษฐกิจ เจ้านายล้านนาสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ ราษฎรเดือดร้อนกับระบบภาษีแบบใหม่ กลุ่มคนเหล่านี้จึงพยายามต่อต้านการดำเนินงานบริหารราชการของข้าราชการจากสยามด้วยการสนับสนุนและเข้าร่วมการก่อกบฏ

¹¹³ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881 – 1882*, pp.339-340.

2.4.2.3 การก่อกบฏ

กระแสความไม่พอใจของเจ้านายและราษฎรต่อการปฏิรูปการปกครองกระจายอยู่ทั่วล้านนา เนื่องจากถูกกลิดรอนอำนาจและสูญเสียผลประโยชน์ ประกอบกับเกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างข้าราชการสยามกับคนท้องถิ่น ทำให้ขาดสำนึกของความเป็นพลเมืองในรัฐเดียวกัน และข้าราชการสยามส่วนหนึ่งก็ดูหมิ่นและใช้อำนาจกดขี่ราษฎรพื้นเมือง¹¹⁴ ปัญหาเหล่านี้ได้สะสมมาตั้งแต่ล้านนาเปลี่ยนระบบการปกครองมาเป็นมณฑลเทศาภิบาลในพ.ศ. 2442 และลุกลามกลายเป็นการก่อกบฏพระยาปราบสงคราม และกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่แสดงให้เห็นการปฏิเสธอำนาจของสยามเหนือล้านนา

๙. การก่อกบฏของพระยาปราบสงคราม

สาเหตุสำคัญของการก่อกบฏเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจซึ่งเกิดจากความพยายามรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลางตามนโยบายของสยามที่ส่งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรมาดำเนินการปฏิรูปการปกครอง การปฏิรูปในครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างการปกครองในทุกระดับตั้งแต่เจ้านายล้านนา ข้าราชการท้องถิ่น และราษฎร กล่าวคือ เจ้านายล้านนาและข้าราชการท้องถิ่นต้องสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เพราะก่อนหน้านี้จะมีการปฏิรูปการปกครอง บุคคลเหล่านี้เคยเป็นกลุ่มที่มีผลประโยชน์จากการเก็บภาษี จึงพยายามต่อต้านการดำเนินงานปฏิรูปการปกครองตลอดมา

พระยาปราบสงครามเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากพระเจ้าอินทวิชยานนท์ให้ปกครองและเก็บภาษีอากรด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง เมื่อเกิดการปฏิรูปทั้งพระยาปราบสงครามและเจ้านายล้านนาต่างก็สูญเสียผลประโยชน์เรื่องรายได้ทางเศรษฐกิจร่วมกัน จึงพากันต่อต้านการดำเนินงานของรัฐบาลสยาม ส่วนประชาชนที่ให้ความร่วมมือก่อกบฏในครั้งนี้เป็นผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการเก็บภาษีอากรที่เป็นระบบผูกขาดโดยเฉพาะภาษีหมากพลู และมะพร้าว เนื่องจากพระองค์เจ้าโสณบัณฑิตยกำหนดให้เก็บอากรพืชสวนแบบสยามที่มี การออกเก็บปีละครั้งแทนระบบเดิมซึ่งจะมีการเสียภาษีเฉพาะเมื่อมีการซื้อขายเท่านั้น ฉะนั้นใน

¹¹⁴ สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 339.

ระบบใหม่แม้ไม่มีการซื้อขายราษฎรก็ต้องถูกเก็บภาษีทำให้ไม่สามารถหาเงินมาเสียภาษีได้ทัน จึงต้องการเสียภาษีเป็นผลผลิตทางการเกษตรตามการเก็บภาษีระบบเดิมของล้านนา¹¹⁵

ราษฎรที่ปลูกหมาก พืช มะพร้าวจำนวนไม่น้อยล้วนแล้วยากจน เมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ราษฎรในตำบลหนองจ้อมรวม ๔ คน ไม่มีเงินเสียภาษี คนของเจ้าน้อยวงศ์จึงเข้าจับกุมราษฎรทั้งสี่ (...)

นี่คือที่มาของกบฏพระยาปราบสงครามที่ถูกจุดชนวนจนปะทุขึ้น โดยพระยาปราบฯ นำชาวบ้านบุกเข้าปลดซื้อคาราษฎรทั้ง ๔ แล้วใช้กำลังขับไล่พวกเจ้าภาษีนายอากรออกจากหมู่บ้าน¹¹⁶

เหตุการณ์ที่พระยาปราบสงครามร่วมกับราษฎรก่อกบฏเริ่มต้นด้วยการประกาศห้ามเจ้าภาษีเก็บภาษีในเขตตำบลหนองจ้อมของตน แล้วเหตุการณ์ก็ลุกลามถึงขั้นวางแผนจะเข้าโจมตีเมืองเชียงใหม่ โดยมุ่งจะสังหารข้าราชการสยามและเจ้าภาษีชาวจีน แต่ถูกทางการปราบปรามได้เสียก่อน ความวุ่นวายครั้งนี้จึงเรียกชื่อว่ากบฏพระยาปราบสงคราม หรือกบฏพญาผาบในภาษาล้านนา

กฤษฎณา อโศกสิน ได้นำเสนอเหตุการณ์ที่พระยาปราบสงครามก่อกบฏไว้ในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว**

ขณะเดียวกัน พระยาปราบสงครามก็ประกาศตั้งตัวเป็นเจ้าของ จัดแบ่งกองกำลังให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน (...) ลูกขึ้นต่อต้านเจ้าภาษีนายอากร ต่อมาจึงขยายเป้าหมายกลายเป็นต่อต้านข้าราชการสยาม เนื่องด้วยเกลียดชังเจ้าขุนมูลนายจากสยามในฐานะผู้ปกครองที่นำเอาระบบการเสียภาษีมาใช้ ถึงกับกำชับกำชาชาวบ้านที่ร่วมเป็นกบฏไว้ด้วยว่า ให้ฆ่าพวกไทยจีน แลเผาบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำปิงเสียให้สิ้น¹¹⁷

¹¹⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 380.

¹¹⁶ กฤษฎณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 625.

¹¹⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 626.

ในการก่อกบฏของพระยาปราบสงคราม เจ้านายล้านนามีส่วนสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง โดยเฉพาะเจ้าอุปราชซึ่งต่อมาคือเจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์ ที่แสดงความจำนงว่าไม่ประสงค์จะนำกำลังไปปราบกบฏ

ในเรื่อง *รากนครา* เจ้าสุทนต์ได้เล่าให้เจ้าไศลรัตน์บุตรชายฟังถึงเจ้าหน่อเมืองผู้เป็นลูกว่า ได้เข้าร่วมกับพระยาปราบสงครามก่อกบฏขึ้น โดยมีญาติของเจ้าสุทนต์ให้การสนับสนุนด้วย

...ระยะนั้นมีข่าวลือว่าเจ้านายทางเหนือหลายคนหนุนหลังพญาผาบให้ทำการกบฏ และหนึ่งในผู้หนุนหลังก็มีเจ้าหลวงศรีวงศ์ น้องชายเจ้าปู่ศุขิระผู้ล่วงลับของเขาร่วมอยู่ด้วย¹¹⁸

หลังจากเกิดกบฏพระยาปราบสงคราม สยามยอมผ่อนปรนให้แก่เจ้านายล้านนาตามสมควร เพราะเห็นว่าการปฏิรูปการปกครองในมณฑลพายัพไม่สามารถกระทำให้สำเร็จในคราวเดียวได้ จึงต้องดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ข. การก่อกบฏเงี้ยวเมืองแพร่

ความไม่พอใจของพวกเงี้ยวถึงขั้นก่อกบฏมีสาเหตุมาจากที่รัฐบาลสยามเริ่มเข้มงวดให้คนเงี้ยวในบังคับอังกฤษต้องปฏิบัติตามสนธิสัญญาเบาว์ริงอย่างเคร่งครัด กล่าวคือเงี้ยวจะไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน และห้ามตัดไม้มาสร้างบ้านหรือวัด ทำให้เงี้ยวเกิดความรู้สึกเป็นชนกลุ่มน้อยที่ถูกรัฐบาลสยามกีดกันทั้งที่เงี้ยวส่วนหนึ่งได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและค้าขายกับชาวล้านนามาช้านานแล้วก็ตาม และอีกประการหนึ่งคือรัฐบาลสยามพยายามที่จะทำลายแหล่งสั่งสมของใจเงี้ยวที่บ่อแก้วซึ่งมักจะเข้าปล้นทรัพย์สินจากราชภูกองอยู่เสมอๆ¹¹⁹ ฝ่ายสลาไปชัย¹²⁰ หัวหน้าเงี้ยวที่เมืองแพร่

¹¹⁸ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 580.

¹¹⁹ ชวลีย์ ณ ถลาง, *ประเทศราชของสยาม*, หน้า 249.

¹²⁰ สลาไปชัยเป็นเงี้ยวในบังคับอังกฤษ และเป็นหัวหน้าเงี้ยวที่บ่อแก้วเมืองลำปางซึ่งเป็นแหล่งสั่งสมของกองโจรที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในหัวเมืองฝ่ายเหนือ เงี้ยวส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ที่บ่อแก้วมีอาชีพต้มสุราและเล่นการพนัน

เห็นว่ารัฐบาลสยามกำลังที่จะกวาดล้างพวกตน จึงร่วมมือกับพวกหม่อง¹²¹ ต่อสู้กับรัฐบาลสยาม โดยนำกองโจรเงี้ยวประมาณ 40 คนเข้าปล้นสถานีตำรวจภูธร ทำลายที่ทำการไปรษณีย์ และสายโทรเลข เพื่อมิให้เมืองแพร่ติดต่อขอความช่วยเหลือจากเมืองอื่นๆ ได้ จากนั้นกองโจรเงี้ยวเข้าโจมตีจวนข้าหลวง เข้าทำลายสิ่งของภายในจวนจนหมดสิ้น ส่วนข้าหลวงคือพระยาไชยบูรณ์หนีออกจากบ้านไปพร้อมภรรยาและบุตรแต่พวกเงี้ยวก็สามารถติดตามไปและสังหารสิ้นทั้งครอบครัว

สถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจในเมืองแพร่อยู่ในภาวะคับขัน เนื่องจากอยู่ในช่วงที่เมืองแพร่เปลี่ยนการปกครองได้ประมาณ 8 ปี เจ้าหลวงแพร่รู้สึกว่าการบริหารงานของสยามได้บีบบังคับแพร่่มาก เมื่อครั้งที่พระยาทรงสุรเดชผ่องปรนด้านการคลัง ไม่ได้แบ่งแยกเงินผลประโยชน์ของเจ้าเมืองออกจากเงินแผ่นดิน เจ้าวิริยเทพวงศ์เจ้าหลวงเมืองแพร่ได้นำเงินบางส่วนไปใช้ในกิจการป่าไม้ของตนเองโดยเข้าใจว่าเป็นเงินของตน เมื่อสยามตรวจสอบบัญชี ก็พบว่าเงินแผ่นดินขาดหายไป จึงสั่งกักขังเจ้าเมืองแพร่¹²²

ในเรื่อง **ทัพทัน 1902** เจ้าหลวงเมืองแพร่รู้สึกเกลียดชังสยามเพราะถูกดูหมิ่นศักดิ์ศรีด้วยการกักขัง จึงเป็นแกนนำสนับสนุนเงี้ยวให้ก่อกบฏ

แต่วันนั้นชาวเมืองแพร่กลับต้องตกตะลึงพิริ่งพิริดกันทั้งคุ้มหลวงและต่างพากันรำไห่โศกศัลย์ เมื่อเห็นเจ้าหลวงผู้ครองเมืองที่เคารพเทิดทูนบูชาของตนถูกตำรวจไทยพร้อมอาวุธครบมือจับกุมตัวออกไปเยี่ยงนักโทษ ผู้เฒ่าผู้แก่กับถึงร้องโฮโผลงชบกดเท้าของท่านเจ้าหลวงสะอึกสะอื้น¹²³

เรื่อง **ทัพทัน 1902** นำเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่มาเป็นท้องเรื่อง ผกาหม่องเป็นหัวหน้าในการก่อกบฏ นำพวกเงี้ยวเข้าปล้นสะดมสถานที่ราชการต่างๆ และได้ปล่อยนักโทษออกจากคุก เงี้ยวได้กวาดล้างเฉพาะข้าราชการไทย เมื่อพบก็จะสังหารทันที และประกาศให้รางวัลแก่ผู้ที่แจ้งเบาะแสที่หลบซ่อนของข้าราชการไทย ความโหดเหี้ยมนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเกลียดชังที่มีต่อข้าราชการไทย

¹²¹ ผกาหม่องเป็นเงี้ยวในบังคับอังกฤษ และเป็นหัวหน้าเงี้ยวที่ทำการปล้นอยู่แถบเมืองสวรรคโลกและเมืองลำปาง

¹²² สวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 397.

¹²³ พ.วังน่าน, *ทัพทัน 1902*, หน้า 22.

พญาอด เริ่มลงมือพาพวกกองโจรเงี้ยวพม่าไล่ล่าจับข้าราชการไทยและคนไทยภาคกลางทุกคน ไม่ว่าจะเด็ก สตรี หรือผู้รับใช้คนไหนเป็นไทยหรือพูดภาษาไทยก็จะถูกจับมัดคอล่ามติดกันออกมาจากที่พักอาศัยเป็นพวงเหยียดยาว¹²⁴

หลังจากที่โจรเงี้ยวยึดเมืองแพร์ได้โดยเด็ดขาดแล้ว ก็เริ่มวางแผนป้องกันการโจมตีจากกองกำลังฝ่ายสยาม สล่าไปชัยนำกำลังทัพเงี้ยวไปต่อสู้กับตำรวจที่รัฐบาลสยามส่งมาจากมณฑลพิษณุโลกและนครสวรรค์ ส่วนผกาหม่องนำกำลังเข้าโจมตีเมืองลำปางแต่เสียชีวิตในการปะทะกับกองทัพเมืองลำปาง ส่วนกองทัพสยามมีพระยาศรีสุนทรนาถราชวรานุวัตรเป็นผู้นำสามารถเข้ายึดเมืองคืนมาได้

ผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่องนี้ได้สร้างตัวละครวีรบุรุษในการปราบเงี้ยวจากเรื่องราวของนายทหารชาวตะวันตกคือพันตรี ฮันส์ มาร์ควาร์ด เจนเซน หรือที่คนไทยรู้จักในนาม “ทัพทัน” แต่ถ้าพิจารณาจากมุมมองของชาวล้านนาที่เป็นผู้สนับสนุนให้เงี้ยวก่อการกบฏ นายทหารชาวเดนมาร์กผู้นี้คือผู้ที่ทำงานให้กับสยามและถือว่าเป็น “ผู้รุกราน” ชาวล้านนาได้เช่นกัน เนื่องจากชาวล้านนาส่วนหนึ่งไม่พอใจที่รัฐบาลสยามได้กุมอำนาจการบริหารไว้ทั้งหมด เจ้านายล้านนาที่เคยมีอำนาจกลับมีเพียงยศตำแหน่ง แต่ไม่มีอำนาจอย่างแท้จริง

ในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** สยามได้ส่งกำลังเข้าไปยุติเหตุการณ์เงี้ยวก่อการกบฏเพื่อไม่ให้ลุกลามไปมากกว่าที่เป็นอยู่ และปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองเสียใหม่

ภายหลังกบฏเงี้ยวจบสิ้น รัฐบาลจึงคัดเลือกพระยาสุรสีห์สิทธิธรรมศักดิ์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลขึ้นไปปกครองมณฑลพายัพ ในพ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๕๘ ด้วยเห็นว่า เป็นผู้มีความสามารถสูง รู้วิธีสร้างสัมพันธอันดีกับเจ้านายแลราษฎร ใช้นโยบาย ‘ผ่อนปรน’ ไม่เกณฑ์แรงงานจนเกินไป ขณะเดียวกันก็สร้างความเจริญให้ท้องถิ่น¹²⁵

ผลจากการสอบสวนเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร์ พบว่าเจ้าเมืองแพร์มีส่วนสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง โดยใช้พวกกบฏเป็นเครื่องมือดำเนินการต่อต้านการปกครองของรัฐบาลสยาม หลังจากปราบกบฏเงี้ยวได้แล้วรัฐบาลสยามก็พิจารณาโทษพวกที่ก่อความวุ่นวาย และพวกที่สนับสนุนการก่อการกบฏ สำหรับเจ้าเมืองแพร์ รัฐบาลไม่สั่งประหารชีวิตเพื่อป้องกันมิให้เกิดความโกรธแค้นในหมู่

¹²⁴ **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 55.

¹²⁵ กฤษณา อโศกสิน, **หนึ่งฟ้าดินเดียว**, หน้า 627.

เจ้านายล้านนา แต่ปล่อยให้หนีออกจากราชอาณาจักรสยามไปอยู่ที่หลวงพระบาง พร้อมกันนี้ก็ได้ ถอดยศของเจ้านายเมืองแพร่ให้เป็นเสมือนหนึ่งสามัญชนธรรมดา เป็นการทำลายอำนาจทางการปกครองของเจ้าเมืองแพร่ที่มีมาแต่เดิม

2.4.2.4 การใช้เรื่องเล่าเพื่อแสดงจิตสำนึกล้านนา

ในขณะที่เชียงใหม่กำลังถูกคุกคามจากสยามและมหาอำนาจตะวันตก ชาวล้านนาจึงพยายามยืนยันความเป็นล้านนาโดยใช้เรื่องเล่าสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ให้แก่ลูกหลาน

ช่วงเวลาที่สยามเข้ามาจัดการควบคุมล้านนาด้วยอำนาจที่เหนือกว่า สิ่งที่ชาวล้านนาสามารถกระทำเพื่อต้านทานอำนาจของสยามได้ก็คือการใช้เรื่องเล่า แม้ว่าวิธีการนี้จะไม่ใช่ว่าการตอบโต้ที่รุนแรงและหวังผลให้ล้านนากลับมาเรื่องอำนาจเหมือนเดิม แต่ก็นับเป็นการปลุกจิตสำนึกให้ชาวล้านนาภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตน

ในนวนิยายเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าน้อยสิงห์เป็นผู้เล่าวีรกรรมของชาวล้านนาให้เจ้าหญิงระยับเนตรผู้เป็นธิดาฟัง ผู้ประพันธ์กำหนดให้เจ้าน้อยสิงห์เป็นผู้เล่าตำนานต่างๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการท้าทายอำนาจของสยามอย่างเงี้ยวๆ เพราะเจ้าน้อยสิงห์เป็นบุคคลหนึ่งที่ไม่พอใจกับการเข้ามาของสยาม

เรื่องเล่าส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับตำนานวีรบุรุษล้านนา โดยเฉพาะพระยามังรายผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ เจ้าน้อยสิงห์เล่าถึงความเก่งกล้าสามารถของพระองค์ให้เจ้าหญิงระยับเนตรฟังเมื่อครั้งที่เดินทางไปกับขบวนทัพของเชียงใหม่เพื่อไปขับไล่พม่าที่เชียงแสน

“เก่งกล้าชุก...บ่เก่งได้จะใด...ปองเมืองใดได้เมืองนั้น ได้เจียงฮาย แล้วได้เมืองฝาง ได้เจียงของ แล้วอยากได้หริภุญไชยสืบไปอีก ด้วยเมืองหริภุญไชยนั้นเป็นเมืองใหญ่บริบูรณ์ มั่งคั่งแลคับคั่งด้วยลูกค่านานาประเทศ ทางน้ำก็ละโว้แลอโยธยา” เจ้าน้อยสิงห์ผู้สนใจการเมือง บรรยายต่อไปถึงความยิ่งใหญ่ของวีรบุรุษนามว่าพระญาเมงราย¹²⁶

ในสมัยการปกครองของพระยามังราย ยังมีเมืองต่างๆ ที่มีความเจริญรุ่งเรือง เช่น เมืองพะเยา และเมืองสุโขทัย เจ้าเมืองทั้งสามต่างก็เป็นสหยาที่ติดต่อกัน เจ้าน้อยสิงห์ได้เน้นย้ำความ

¹²⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 126.

ยิ่งใหญ่ของพระยามังรายด้วยการเล่าถึงบทบาทการเป็นตุลาการตัดสินความขัดแย้งระหว่างพระยาจำเมืองกับพ่อขุนรามคำแหง

“พญาจำเมืองก็รำพึงว่า กูจะฆ่าพญาร่วงกะเมียวเสียก็ได้ แต่ว่าเมืองใต้กะกูจักเป็น
 เหวแอกันสืบไป บ่ควรฆ่า ฤจักตัดแต่งสินไหมเอาเองก็บ่ควร จำกูจักต้องขอให้พญา
 เมงฮายสหายกู**ผู้มีบุญสมภารมีปัญญาเฉลียวฉลาด** มาชำระโทษคราวนี้”¹²⁷
 (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

บทบาทของพระยามังรายในการตัดสินข้อพิพาทระหว่างพระยาจำเมืองและพ่อขุน
 รามคำแหงแสดงให้เห็นถึงอำนาจที่เหนือกว่าของเชียงใหม่และได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำเหนือ
 แคว้นต่างๆ

นอกจากนี้เจ้าน้อยสิงห์ยังได้เล่าถึงต้นตระกูลเจ้าเจ็ดตนที่มีกำเนิดมาจากนายพรานผู้ต่ำ
 ต้อยแต่เก่งกล้าที่รู้จักกันดีในนาม “หนานทิพย์ช้าง”

...ปู่ของเจ้ากาวิละเป็นปฐมวงศ์เจ้าเจ็ดตนนั้นเิงลูก...เมืองร้อยสี่สิบห้าปีมาแล้ว...เดิม
 ชื่อ หนานทิตีบจักกัวเนจรเป็นหมอโพนจ้างป่า”¹²⁸

เจ้าน้อยสิงห์เล่าถึงหนานทิพย์ช้างผู้มีชาติกำเนิดอันต่ำต้อยแต่สามารถเป็นเจ้าของ
 ลำปางได้เพราะความสามาถ ทำให้เจ้าหญิงมีความศรัทธาในตัวหนานทิพย์ช้าง และได้เรียนรู้ว่า
 ความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษไม่ใช่เกิดจากชาติตระกูลที่สูงส่งแต่เกิดจากการมีปัญญาและความ
 กล้าหาญ ทำให้เจ้าหญิงรู้สึกเสียใจที่เคยดูถูกความเป็นไพร่สามัญชนของเมืองรามมาก่อน

“ความสูงส่งเกิดจากฉะหญา ความสูงส่งเกิดจากความกล้าหาญ ความสูงส่งเกิด
 จากความเสียสละ...” เจ้าน้อยสิงห์ชี้แจง “เมื่อบรรพบุรุษของเรามีฉะหญา กล้าหาญ
 แลเสียสละ เป็นผู้นำชนชั้นทั้งหลาย ดังเช่นหนานทิตีบจ้าง ดังเช่นพระยากาวิละ ท่านจึง
 โดดเด่นกว่าผู้อื่น สูงส่งกว่าผู้ใด ความดีงามทำให้ท่านสูงส่ง”¹²⁹

¹²⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 133.

¹²⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 207.

¹²⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 208.

ผู้ประพันธ์สร้างภาพลักษณ์ของตัวละครเอกคือเมืองรามซ้อนทับบนภาพหนานทิพย์ช้าง เมืองรามและหนานทิพย์ช้างต่างมีวิถีชีวิตที่คล้ายกัน ทั้งสองมีต้นตระกูลเป็นเพียงพรานป่า อาศัยอยู่ที่ลำปางเช่นเดียวกัน แม้จะมีชาติกำเนิดที่ต้อยต่ำแต่ก็สามารถยกระดับตนเองขึ้นมาเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองได้เนื่องจากมีความรู้และความกล้าหาญซึ่งเป็นคุณสมบัติของวีรบุรุษ ในตอนเปิดเรื่องของ *เวียงแ่วนฟ้า* เมืองรามเป็นเพียงเด็กหนุ่มอายุ 19 ปีและเป็นลูกพรานป่ามาทำงานเป็นช่างไม้ให้เจ้าบุรีรัตน์ในคุ้มหลวงเชียงใหม่ แม้จะไม่มีทรัพย์สินเงินทองติดตัวแต่มีปัญญาและความรอบรู้รอบด้าน ประกอบกับตั้งใจทำงานและมีความจงรักภักดีต่อเจ้านายเมืองรามจึงได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าบุรีรัตน์และชายากระทั่งได้รับการแต่งตั้งเป็นนายเหล่าช้าง ดูแลการทำนาของเจ้าหลวงเมื่ออายุได้ 25 ปีและอีกสี่ปีต่อมาความสามารถของเมืองรามก็ส่งเสริมให้เมืองรามกลายเป็นพระยา จากเด็กหนุ่มที่ไม่มีทุนทรัพย์ใดๆ นอกจากความรู้และฝีมือ เมืองรามสามารถยกระดับตนเองให้อยู่ในฐานะชนชั้นผู้ปกครองภายในระยะเวลาเพียงสิบปี

ความเก่งกล้าสามารถของพระยามังรายและหนานทิพย์ช้างทำให้เจ้าหญิงระยับเนตรรู้สึกภาคภูมิใจในบรรพบุรุษล้านนา¹³⁰ เจ้าหญิงระยับเนตรบอกเจ้าพ่อว่ารักคนเก่งแต่จะพบบุรุษที่เก่งอย่างเช่นพระยามังรายได้ที่ไหน และเจ้าหญิงก็ได้ประจักษ์แก่ตนเองว่าบุรุษผู้เก่งกล้านั้นคือเมืองราม

...นายเมืองเฮย สู้ดีต่อเจ้าพ่อแลตัวข้ายิ่งนัก ข้าได้ประจักษ์ความสู้ที่สู้มี (...)
จนกระทั่งวันหนึ่ง...ข้าเกือบม้วยมรณในสายน้ำ สู้ก็โดดลงไปช่วยในทันที ข้าจึงสู้ดีว่า
แขนของสูเป็นที่ยึด...กอดข้าลากข้าขึ้นมาได้¹³¹

ช่วงเวลาที่เจ้าหญิงระยับเนตรเดินทางไปเชียงใหม่ เมืองรามได้ดูแลและรับใช้อย่างไม่เหน็ดเหนื่อย ไม่ว่าจะเจ้าหญิงต้องการสิ่งใดเมืองรามก็หามาให้ได้ เมื่อเจ้าหญิงถูกกระแสน้ำพัดไปเมืองรามก็เข้าไปช่วยทันที ด้วยเหตุนี้เจ้าหญิงระยับเนตรจึงเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อเมืองราม ความรู้ความสามารถรอบด้าน ความ “เก่งกล้า” และ “มีปัญญา” เช่นเดียวกับวีรบุรุษล้านนาทำให้เมืองรามชนะใจเจ้าหญิงได้ในที่สุด

¹³⁰ ในนวนิยายเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าหญิงได้กล่าวชื่นชมความเก่งกล้าของวีรบุรุษล้านนาถึง 13 ครั้งระหว่างหน้า 124-127

¹³¹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 269.

การปกครองของสยามที่ครอบคลุมดินแดนล้านนานั้นไม่ได้ยึดโยงความรู้สึกของชาวล้านนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสยาม แม้ว่าล้านนาจะขึ้นตรงต่อสยามมากขึ้น ทว่าความแตกต่างด้านวัฒนธรรมทำให้สยามและล้านนายังมี “ความเป็นอื่น” ภายใต้การปกครองเดียวกัน

2.4.3 การปฏิเสฐการครอบงำของพม่า

ช่วงระยะเวลาที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้ในการดำเนินเรื่องของนวนิยายเริ่มตั้งแต่ปลายสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์จนถึงสมัยพลตรีเจ้าแก้วขวัญ วัชโรทัย เป็นช่วงเวลาที่ล้านนากำลังถูกคุกคามจากสยามและตะวันตก ส่วนพม่ากำลังสู้รบกับอังกฤษจึงไม่เป็นภัยคุกคามต่อล้านนาดังเช่นในอดีตแต่อิทธิพลของพม่าก็ไม่ได้หมดสิ้นไปจากดินแดนล้านนาอย่างเด็ดขาด

พม่าเข้าแทรกแซงการเมืองในล้านนาด้วยการ “ยึดมือ” ของไทใหญ่ที่เข้ามาครอบงำหัวเมืองชายแดนของล้านนา แม้ว่าพม่าและไทใหญ่จะมีเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ไทใหญ่ก็อาจนับเป็นฝ่ายพม่า เนื่องจากสมัยพระเจ้าบุเรงนองพม่าได้ครอบครองอาณาจักรไทใหญ่ทั้งหมดในฐานะเมืองขึ้นของพม่า เมื่อไทใหญ่รุกรานรัฐชายขอบของล้านนา จึงถือได้ว่าพม่าได้รุกรานล้านนาเช่นเดียวกัน ชาวล้านนาจึงมีทัศนคติต่อต้านชาวพม่า ความรู้สึกนี้ได้สะท้อนออกมาจากการแสดงออกของนางฟองคำ ตัวละครในเรื่อง **เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุนิรันธร์แขวน**

นางฟองคำเกลียดชังพ่อเลี้ยงชาวพม่า แม้ว่าพ่อเลี้ยงจะร่ำรวยเพียงใดแต่นางฟองคำก็เรียกพ่อเลี้ยงว่า “ปะหล่องต้องสู้” ซึ่งเป็นคำที่ชาวล้านนาใช้เรียกชาวเขาหรือคนต่างวัฒนธรรมในเชิงเหยียดหยาม

“ชาวปะหล่องต้องสู้มันใจยักษ์ใจมารเหมือนกันไปหมด เจ้าจันทน์” นางพี่เลี้ยงมันว่า
“เขาฝูงนี้สืบเชื้อสายมาจากผียักษ์ร้ายเฝ้าห้วย มันบ่ออยู่บ้านอยู่เมือง ชุกอยู่รู่ห้วยกินซากกินศพ มันบ่ใช่คนในศาสนาพระพุทธเจ้าเรา...”¹³²

นอกจากชาวล้านนาจะมีทัศนคติด้านลบต่อชาวพม่าแล้ว ยังไม่ไว้ใจอีกด้วย เห็นได้จากในเรื่อง **ทัพทัน 1902** เมื่อเกิดเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองแพะ ชาวเมืองต่างไม่ไว้ใจชาวพม่าต่างๆ ที่บางส่วนได้เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานอยู่ในล้านนานานแล้ว

¹³² มาลา คำจันทร์, **เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุนิรันธร์แขวน**, หน้า 24.

เงี้ยวและม่าน เป็นชาวพม่าที่อยู่อาศัยในเมืองลำปางมานานตั้งสองร้อยกว่าปีมาแล้ว จึงกลายเป็นคนเมืองไปแล้วและไม่รู้จะอพยพไปไหน ถึงแม้ล่านนาจะมีอิสรภาพจากพม่าแล้วก็ตาม

พวกเขามีความสุขในยามสงบ อาศัยใกล้ชิดกับคนเมือง มีถ้อยที่ถ้อยอาศัยแบ่งปัน แลกเปลี่ยนข้าวของซึ่งกันและกันเหมือนพี่เหมือนน้อง....

แต่ในยามศึกสงครามพวกเขาต้องอยู่โดดเดี่ยวโดยเชื้อชาติ ไม่สามารถเข้าไปรวมกลุ่มกับผู้คนข้างในกำแพงเมืองได้ เพราะถูกหวาดระแวงและถูกต้องสงสัยจากฝ่ายปกครองว่าจะป็นได้ศึก¹³³

ความไม่ไว้วางใจเงี้ยวหรือไทใหญ่ได้ถูกถ่ายทอดไว้ในเรื่อง *เวียงแ่วนฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ด้วยเช่นกัน ชาวล้านนาทุกชนชั้นต่างก็ไม่เคยเชื่อใจพวกเงี้ยว เมื่อครั้งที่เจ้าม่อนฟ้าปลดอมตัวมาเป็นไพร่สามัญเพื่อขอทำงานในคุ้มหลวงเชียงใหม่ เจ้าดารกาเด่นดวงสั่งให้เมืองรามสังเกตเจ้าม่อนฟ้าว่ามีรอยสักแบบไทใหญ่หรือไม่ เพราะเห็นว่าเจ้าม่อนฟ้าไว้ผมยาวแบบชาวไทใหญ่

“ท่าทางมันแปลกๆ “ เจ้าหญิงชานาเอ่ยขึ้น “อาจมีเชื้อสายเงี้ยว ลือบ้างก็ได้ บ่ควรไว้วางใจมาก”

(...)” “ดูเคยเห็นรอยสักมันบ้างก่อ” ฝ่ายชายผู้ช่างสังเกต ละเอียดรอบคอบกว่า เอ่ยถามต่อไป “ถ้าเป็นเงี้ยว ต้องมีรอยสักแบบเงี้ยว”¹³⁴

แม้แต่ชาวบ้านสามัญเมื่อได้สนทนากับเจ้าม่อนฟ้า ต่างก็พากันสงสัยว่าคนผู้นี้มีเชื้อสายเงี้ยวเพราะมีลักษณะท่าทางและสำเนียงภาษาที่ไม่เหมือนชาวล้านนา สะแลเมื่อพบกับเจ้าม่อนฟ้า ครั้งแรกก็รู้ทันทีว่าชายผู้นี้เป็นเงี้ยวแน่นอน เมื่อทั้งสองมีปากเสียงกันสะแลก็ชู้ว่าจะไปฟ้องเจ้าหลวงเรื่องที่เงี้ยวอย่างเจ้าม่อนฟ้าลักลอบเข้ามาทำงานในคุ้มหลวง การกระทำของสะแลชี้ให้เห็นว่าชาวล้านนาไม่ไว้วางใจพวกเงี้ยวให้มาอยู่ใกล้ชิดพวกตน

¹³³ พ.วังน่าน, *ทัพทัน 1902*, หน้า 113-114.

¹³⁴ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแ่วนฟ้า*, หน้า 197.

“ไอ้เงี้ยวเจ้าเล่ห์ กูรู้เนาะว่ามึงคิดจะได้อัคนี่ขี้ล่าย ขี้ซาก ผู้ใดพามึงไปให้เจ้าหลวง กูจักตามไปประจานมึงให้ถึงที่...”¹³⁵

นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ได้สร้างให้ตัวละครเงี้ยวมีลักษณะเหมือนกับโจรผู้ร้าย เจ้าม่อนฟ้าที่ปลอมตัวมาเป็นคนลึกลับ ไม่มีใครรู้ที่มาที่ไปอย่างชัดเจน เจ้าม่อนฟ้าปรากฏตัวในนวนิยายและพบกับบัวบุรีเป็นครั้งแรกขณะแอบซ่อนอยู่บนต้นไม้ แม้แต่การจากไปก็ทำให้บัวบุรีแปลกใจที่เขาหลบหายไประหว่างรวดเร็ว

...หล่อนรีบเดินแกมวิ่งออกจากแนวไม้ที่มีทางเดินโปร่งตลอด แลเห็นผู้คนคับคั่ง ห้อมล้อมอยู่ไม่ไกล พลังเหลือวไปมองอีกครั้ง ก็พบแต่ความว่างเปล่าแห่งร่มไม้ที่เมื่อครู่เขาผู้นั้นเพิ่งปรากฏกาย

หล่อนก็ยังสะดุ้งหัวน้ไหว ชะงักทำแล้วยืนนิ่งไปเป็นครู่ พลังถามตนเอง เราฝันไปดอกกระมัง

เขาหายไปข้างไหนหนอ...หรือว่า...ปีนกลับขึ้นไปบนต้นไม้ดังเดิม...¹³⁶

นอกจากนี้เจ้าม่อนฟ้ายังมีพฤติกรรมเยี่ยงโจรลักพาตัว เขาขูดคร่าบัวบุรีไปจากแม่และคนรัก แม้ว่าเจ้าม่อนฟ้ากระทำไปด้วยความรักแต่บัวบุรีกลับมองความอุกอาจของเจ้าม่อนฟ้าว่าเป็นเสมีอนใจ

“โจรมีทุกแห่ง บ่มีเฉพาะชายแดน ในเวียงก็มี ในภาคก็มี ในคุ่มก็มี...”

“โจรอยู่ที่นั่นคนหนึ่ง” (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

เปาเป็นตัวละครอีกคนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพม่าเนื่องจากเป็นชาวเมืองหมอกใหม่ชายแดนพม่ากับล้านนา แม้เคยช่วยชีวิตเมืองรามไว้เมื่อคราวที่เมืองรามไปตามหาบัวบุรีที่เมืองนายและถูกเจ้าม่อนฟ้าแทงจนได้รับบาดเจ็บ แต่เปาก็ได้ยึดเงินทั้งหมดและมีดของเมืองรามไว้เป็นของตน เมื่อเปาได้ข่าวว่าเมืองรามเป็นพระยาปกครองที่สรวรจิงมาพบเมืองราม แต่แอบมาในเวลากลางคืน

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46-47.

หรือในสถานที่ปลอดภัยเพราะกลัวจะมีผู้พบเห็น แม้แต่เมืองรามเองก็เกรงจะถูกเจ้านายล่านาตำหนิเมื่อเปาออกปากจะให้ความช่วยเหลือเนื่องจากไม่ไว้วางใจในความเป็นคนเงี้ยวของเปา

“แต่มึงเป็นไตใหญ่...เป็นเงี้ยว...” ชายหนุ่มพูดกับอีกฝ่ายตรงไปตรงมา “ล่านาบไว้วางใจมานานัก มึงก็อยู่ ถ้าเป็นชาวเวียงจันทน์ก็เป็นหยิ่ง แต่ถ้ามีคนรู้ว่ามึงเคยเป็นทหารเมืองหมอกใหม่ เจ้านายจะว่าจะได่ ญ่อกบ่ออก”¹³⁷

พ่อเลี้ยงในเรื่อง **เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** ก็มีลักษณะเหมือนใจจรเช่นกัน บทขับลือที่ผู้ประพันธ์แทรกไว้ในนวนิยายโน้มน้าวให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกเปรียบเทียบเรื่อง **เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** กับเรื่อง **ลังกาสิบหัว** อยู่ตลอดเวลา ตัวละครพ่อเลี้ยงเทียบได้กับทศกัณฐ์ แม้เจ้าจันทน์มิได้ถูกพ่อเลี้ยงลักพาตัวมา แต่เจ้าจันทน์ก็ได้ยินดีที่ต้องเดินทางไปบูชาพระธาตุกับพ่อเลี้ยง เนื่องจากเจ้าหล้าอินทนะเคยให้สัญญาไว้ว่าจะเป็นผู้พาเจ้าจันทน์ไปไหว้พระธาตุแต่ก็ไม่สามารถทำตามสัญญาได้ การที่เจ้าจันทน์จำใจเดินทางไปไหว้พระธาตุกับพ่อเลี้ยงก็เสมือนหนึ่งว่าพ่อเลี้ยงลักพาตัวเจ้าจันทน์มาจากเจ้าหล้าอินทนะได้เช่นกัน

นอกจากนี้รูปลักษณ์ของทศกัณฐ์และพ่อเลี้ยงก็ไม่แตกต่างกัน ทศกัณฐ์เป็นยักษ์มีสิบหัว มีรูปกายที่น่าเกลียดน่ากลัว เช่นเดียวกับพ่อเลี้ยงที่มีรูปร่างสูงใหญ่ หน้าดำ คิ้วดกดำ หนวดเครารุงรังเหมือนใจจร และยังมีชาติกำเนิดที่ลึกลับไม่ชัดเจน ทำให้เจ้าจันทน์มีทัศนคติตัวพ่อเลี้ยงว่าเหมือนกับใจจรป่า

(...) แม่แน่แท้ มันผู้นี้เป็นใจจรป่ากัซพะหยาบซ้า เป็นตั้งปุพพานใจร้ายในคำวขอเจ้าสุวัตร นางบัวค้ำนั้นแล้ว ปุพพานมันเยยะร้ายประทุษโทษเจ้าสุวัตร แล้วอุดรบัวค้ำร้างน้อยไปเป็นเมียมัน¹³⁸

ทั้งทศกัณฐ์และพ่อเลี้ยงต่างก็มีรูปลักษณ์ที่คล้ายคลึงกัน และยังมีพฤติกรรมที่พวกรักไปจากผู้อื่นอีกด้วย ซึ่งไม่แตกต่างไปจากใจจรลักพาตัว

¹³⁷ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 539.

¹³⁸ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*, หน้า 34.

แม้เจ้าม่อนฟ้า เปา และพ่อเลี้ยงจะไม่มีพิษภัยต่อชาวล้านนาแต่ผู้ประพันธ์ก็สร้างให้ตัวละครทั้งสามมีพฤติกรรมลึกลับหลบๆ ซ่อนๆ ไม่น่าไว้วางใจเพื่อชี้ให้เห็นความหวาดระแวงของชาวล้านนา และปฏิเสธความสัมพันธ์กับพม่าและชนเชื้อสายใกล้เคียง

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ผู้ประพันธ์ชี้ให้เห็นความหวาดระแวงที่ล้านนามีต่อไทใหญ่ที่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ผู้ประพันธ์ได้อาศัยความเป็นไปของดินแดนนี้เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกต่อต้านพม่าของล้านนาให้เป็นภาพที่ชัดเจนสำหรับผู้อ่าน ผู้ประพันธ์จำลองอดีตของล้านนาที่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าผ่านปัจจุบันของไทใหญ่ดังปรากฏในเรื่อง **เวียงแ่วนฟ้าและหนึ่งฟ้าดินเดียว** เจ้าม่อนฟ้าพาบัวบุรีมาร่วมพิธีถวายพระเพลิงพระศพของเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ก่อน และมาราบขอขมาเจ้านายล้านนาที่อาจหาญจุดหญิงรับใช้ภายในคุ้มหลวงไป เจ้าอุปราชนันทน์ที่ได้สอบถามความเป็นไปของเมืองนายจากเจ้าม่อนฟ้าและได้พบว่าสถานะของเชียงใหม่และเมืองนายไม่แตกต่างกัน ทั้งสองเมืองถูกควบคุมจากเมืองที่มีอำนาจเหนือกว่า

เจ้าอุปราชเพ่งมองดวงหน้าเจ้าม่อนฟ้าจากแสงคบเพลิงอย่างพิริยพลางนึกถึงเชียงใหม่

เวียงนายกับเวียงพิงค์จะผิดกันสักเพียงใด ในเมื่อเวียงทั้งสองยังเป็นเช่นเวียงเล็กในเวียงใหญ่ พานเล็กบนพานใหญ่¹³⁹

เจ้าฟ้าไทใหญ่ทุกเมืองต่างถูกกดขี่จากกษัตริย์พม่าซึ่งบังคับส่งส่วยและรีดเก็บภาษีอย่างหนัก เจ้าฟ้าแต่ละเมืองต่างแข็งข้อก่อกบฏเป็นการปฏิเสธการครอบงำของพม่า ทำให้รัฐบาลพม่าเข้ามาปราบปราม โดยเฉพาะเจ้าฟ้าเมืองนายซึ่งพม่าตั้งให้เป็นศูนย์กลางการปกครองและควบคุมหัวเมืองต่างๆ ในอาณาจักรไทใหญ่ การกวาดล้างของรัฐบาลพม่าทำให้ครอบครัวของเจ้าม่อนฟ้า ต้องอพยพมายังเชียงตุง

เจ้าม่อนฟ้าพาบัวบุรีแลครอบครัวของตนของขึ้นข้างขี้ม้าจากเมืองนายไปต้นสูง (...) พ่อแม่จูงลูกคนละคน ยายชนของ เขียนคุมคน ย่าแลเครือญาตินับจนครบ ไพร่ทาส หอบลูกจูงหลาน สุนัขขุนนานสองตัวทิ้งมิได้ ลงจากหลังข้างม้า (...) หนีจนสุดกำลัง ภายใจที่ต้องหนี ฝ่ากระสุนปืนของไพร่ที่ตามล่า อย่างเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้¹⁴⁰

¹³⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 687.

¹⁴⁰ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 577.

ตอนจบของนวนิยายได้แสดงให้เห็นภาพเจ้านาย ไพร่ ทาส ตลอดจนสัตว์เลี้ยงต่างๆ พากันหนีตาย สะท้อนให้เห็นสภาพกตัญญูของเมืองนาย จากที่เคยมีอำนาจเหนือหัวเมืองไทใหญ่อื่นๆ ด้วยกันกลับกลายเป็นไม่มีแม่แผ่นดินจะอาศัย ทำให้เห็นความแตกต่างจากการเป็นเมืองขึ้นของสยาม ล้านนาไม่ต้องเผชิญกับภาวะเช่นที่เมืองนายประสบ

2.4.4 การปฏิเสธรูปทรงง่าของมหาอำนาจตะวันตก

สืบเนื่องมาจากลัทธิจักรวรรดินิยมที่แผ่อิทธิพลเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อังกฤษสามารถยึดครองพม่าได้ทั้งประเทศและเข้ามาทำธุรกิจในล้านนา และจากการทำสนธิสัญญาระหว่างสยามกับชาติตะวันตกทำให้มีชาวตะวันตกเข้ามาในล้านนามากขึ้นเป็นลำดับและทำให้ชาวล้านนารู้สึกว่าพวกตนกำลังถูกคุกคามวิถีชีวิตและระบบความเชื่อดั้งเดิม ดังนั้นชาวล้านนาจึงตอบโต้การคุกคามของชาติตะวันตกด้วยการต่อต้านการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ของคณะมิชชันนารี และปฏิเสธรูปทรงง่าในอาณานิคมของอังกฤษ

2.4.4.1 การต่อต้านการเผยแผ่คริสต์ศาสนา

คริสต์ศาสนาเผยแผ่เข้าสู่ล้านนาในสมัยเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ในครั้งที่พระองค์ได้เสด็จไปถวายเครื่องราชบรรณาการที่กรุงเทพฯ และได้พบกับคณะมิชชันนารี หลังจากที่ได้พูดคุยกันแล้วพบว่าคณะมิชชันนารีมีความสนใจที่จะมาเผยแผ่ศาสนาที่เชียงใหม่ พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เล็งเห็นว่ามิชชันนารีมีประโยชน์มากกว่าโทษเพราะคณะมิชชันนารีจะนำยารักษาโรคมาช่วยเหลือชาวล้านนา พระองค์จึงประทานอนุญาตให้คณะมิชชันนารีมาก่อตั้งคริสต์จักรที่เชียงใหม่ โดยมีศาสนาจารย์เดเนียด แมคกิลวารี (Daniel McGilvary) ชาวอเมริกันเป็นผู้บุกเบิกคณะแรกมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการสอนศาสนาคริสต์ไปพร้อมๆ กับการรักษาพยาบาลผู้ป่วยและให้การศึกษาแก่ประชาชน¹⁴¹

ตามบันทึกของศาสนาจารย์เดเนียด แมคกิลวารีในหนังสือเรื่อง *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว อดีตชีวิตประวัติของศาสนาจารย์เดเนียด แมคกิลวารี ดี.ดี.* ในระยะแรกความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์กับคณะมิชชันนารีดำเนินไปด้วยดี พระเจ้ากาวิโล

¹⁴¹ สงวน โชติสุขรัตน์, *คนดีเมืองเหนือ*, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2515), หน้า 549.

รส สุริยวงศ์และเจ้าหญิงอุบลวรรณฯ ได้เสด็จมาเยี่ยมเยือนและร่วมรับประทานอาหารกับครอบครัวศาสนาจารย์อยู่หลายครั้ง¹⁴²

ในเรื่อง **เวียงแก้วฟ้า** เจ้าหลวงและเจ้าบัวหลวงเริงธาวได้เสด็จมาเยี่ยมพ่อครูและศาสนาจารย์วิลสันที่บ้านเพื่อฟังดนตรีและร่วมรับประทานอาหาร ทำให้คณะมิชชันนารีวางใจว่าจะไม่มีปัญหาการจัดตั้งคริสต์จักรที่เชียงใหม่

เจ้าหญิงบัวหลวงเริงธาวมักพูดจาอ่อนหวานอยู่เสมอ คุ่นเคยกับพ่อครูแม่ครูเป็นอันดี บางทีพ่อครูก็เข้าเฝ้าเจ้าหลวงที่คุ้มกลางเวียงอย่างง่าย ๆ ทรงต้อนรับนักสอนศาสนา คล้ายปลอดจากข้อกังขาใดๆ

แต่ชาวบ้านที่มาคลุกคลี กระซิบบอกพ่อครู

‘อารมณืพระองค์บ่แน่นอน เดี่ยวดี เดี่ยวร้าย เอาใจยากนัก’¹⁴³

ก่อนที่คณะมิชชันนารีจะเดินทางทางมายังดินแดนล้านนา โรคฝีดาษได้ระบาดและคร่าชีวิตชาวล้านนาไปเป็นจำนวนมาก เมื่อศาสนาจารย์เดเนียลเดินทางมาตั้งคริสต์จักรที่เชียงใหม่ได้ปลุกผีให้กับชาวล้านนารวมทั้งหลานของเจ้าหลวง แต่กลับโชคร้ายที่หลานของพระองค์กลับท้องร่วงอย่างรุนแรงและเสียชีวิตในที่สุดทำให้พระองค์เชื่อว่าเหตุร้ายที่เกิดขึ้นมาจากความไม่พอใจของผีบรรพบุรุษ และการมาของคณะมิชชันนารียังเป็นสาเหตุทำให้เกิดทุกข์พิทภัย และความอดอยากยากแค้นขึ้น

ข้ออ้างที่น่าจะเป็นไปได้ที่สุดในการกำจัดพวกมิชชันนารีก็คือการเก็บเกี่ยวข้าวของปีนั้นประสบความล้มเหลว เพราะฝนไม่ตกเลยในต้นฤดูหว่านไถ และเมื่อหว่านไถแล้วก็เกิดน้ำท่วมที่ร้ายแรงที่สุดอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน และได้ทำลายต้นข้าวในเขตที่ลุ่มจนหมดสิ้น แต่พอพ้นวิกฤตแล้ว ฝนก็หยุดตกจนข้าวในเขตที่สูงขาดน้ำ การมาของพวกมิชชันนารีได้สร้างความไม่พอใจให้กับเสือเมือง จนนำไปสู่ดินฟ้าอากาศที่วิกฤตดังกล่าว¹⁴⁴

¹⁴² เดเนียล แมคคิลวารี. *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, (กรุงเทพฯ: สยามประเทศ, 2537), หน้า 134.

¹⁴³ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแก้วฟ้า*, หน้า 258.

¹⁴⁴ เดเนียล แมคคิลวารี. *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, หน้า 132.

ความขัดแย้งระหว่างเจ้าหลวงกับคณะมิชชันนารีรุนแรงถึงขีดสุดเมื่อชาวล้านนาหันไปนับถือศาสนาคริสต์ สาธุศิษย์กลุ่มแรกที่ยอมเข้ารีตคือ นานาอินตะ นานาวิชัย และน้อยสัญญา ทั้งสามเป็นกลุ่มปัญญาชนที่ได้รับการศึกษามากพอสมควร นานาอินตะและนานาวิชัยเคยเป็นถึงเจ้าอาวาสและมรรคทายก ส่วนน้อยสัญญาเป็นผู้ดูแลสัตว์เลี้ยงของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์¹⁴⁵ เมื่อคนในบังคับของพระองค์เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ทำให้พระองค์ไม่พอพระทัย นานาอินตะได้นิโอรสาไปอยู่ในพม่า ส่วนนานาวิชัยและน้อยสัญญาถูกจับประหารชีวิตด้วยข้ออ้างที่ว่าทั้งสองไม่ยอมทำงานให้เจ้าหลวง

“ทั้งๆ ที่มีข้อกล่าวหาต่างๆ นานาเป็นต้นว่า พวกเขาไม่นำไม้มาช่วยซ่อมเพนียดซึ่งก็ไม่มีมูลความจริง เพราะพวกเขากำลังจะทำตามแต่ก็ถูกจับเสียก่อน พระญาเทพเองก็รู้ดีว่าพวกเขาถูกประหารชีวิตโดยไม่มีความผิดใดๆ”¹⁴⁶

การเข้ารีตของชาวล้านนาสร้างความโกรธแค้นให้กับพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พระองค์ถึงกับกล่าวหาพวกเปลี่ยนศาสนาว่าเป็นกบฏและสั่งประหารชีวิตพวกคนพื้นเมืองที่เป็นคริสเตียนทันที

“ถูกต้อง สั่งประหารคนเหล่านี้เพราะพวกเขาเปลี่ยนศาสนา แลข้าก็จะประหารทุกคนที่ทำเหมือนกันต่อไป” ทรงหยุดเว้นระยะนิดหนึ่งก่อนเปล่งสุรเสียงดังกังวาน “การละทิ้งศาสนาเดิมของตน ถือว่าเป็นกบฏ แลข้าก็จะปฏิบัติต่อเขาเช่นนั้น...”¹⁴⁷

หลังจากมีการประหารคริสเตียนแล้ว ชาวบ้านก็ไม่กล้าไปมาหาสู่กับพวกมิชชันนารีอีกต่อไป ดังที่ศาสนาจารย์เดเนียด แมคกิลวารี ได้เขียนไว้ในบันทึก

พวกเราารู้แล้วว่า คำสั่งประหารพวกคริสเตียนออกมานานแล้ว จากพระยาเทพสิงห์คนนี่แหละ (...) แต่แขกที่มาเยี่ยมก็หายไปอย่างปัจจุบันทันด่วนด้วยเช่นกัน มีอยู่น้อยรายที่กล้ามาขอยา ด้วยเกรงจะถูกสงสัยว่าเปลี่ยนศาสนา¹⁴⁸

¹⁴⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 128.

¹⁴⁶ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแว่นฟ้า*, หน้า 497.

¹⁴⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 499.

ความขัดแย้งระหว่างเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่กับคณะมิชชันนารีดูเหมือนว่าจะผ่อนคลายลงเมื่อพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย แต่ศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารีได้แสดงความคิดเห็นว่าถึงแม้จะมีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่แต่ชาวล้านนาก็ยังมีอคติกับการเผยแผ่ศาสนาคริสต์อยู่ โดยเฉพาะราชบุตรบุญธรรมของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์และเจ้าอุปราชน้องชายต่างมารดาของเจ้าหลวงองค์ต่อมาก็เป็นอีกผู้หนึ่งที่ต่อต้านการเผยแผ่คริสต์ศาสนา¹⁴⁹ ในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** เมื่อมีการแต่งงานของคู่บ่าวสาวคริสเตียนคู่แรกและมีการจัดพิธีแบบคริสตชน้องชายของเจ้าอุปราชแสนวงศ์ส่งคนมาก่อวณ พิธีไม่ยอมให้มีงานแต่งงานเกิดขึ้น

อนุชาของเจ้าแสนวงศ์ผู้เคยต่อต้านศาสนาคริสต์ตลอดมากำลังตะโกนขู่จะขัดขวางการแต่งงานในครั้งนี้

“หมู่เฮาจะพร้อมใจกันลงโทษผู้ทั้งสอง ถ้าบ่ยอมจ่ายเงิน ๖ แถบค่าเซ่นผี”¹⁵⁰

อย่างไรก็ตาม เมื่อเจ้าหลวงสั่งประหารชีวิตนานวิชัยกับน้อยสัญญา ศาสนาจารย์ เดเนียล แมคกิลวารีก็ฟ้องร้องไปยังกรุงเทพฯ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ทำให้คณะมิชชันนารีดำเนินการเผยแผ่ศาสนาในล้านนาต่อไปได้ สร้างความเจ็บช้ำให้กับเจ้าหลวงเมื่อคราวที่เดินทางไปสยามกระทั่งป่วยหนักและถึงแก่พิราลัยระหว่างเดินทางกลับเชียงใหม่

แม้ว่าคณะมิชชันนารีจะถูกต่อต้านที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนา แต่ชาวล้านนาก็ยอมรับว่าคณะมิชชันนารีคือ “นักบุญ” ผู้เสียสละ เป็นผู้บรรเทาทุกข์ให้แก่ชาวล้านนาเนื่องจากคณะมิชชันนารีช่วยรักษาโรคให้แก่ชาวล้านนา คำที่ชาวล้านนาใช้เรียกศาสนาจารย์แมคกิลวารีและภรรยาที่แสดงการให้เกียรติสูงว่าเป็น “พ่อครู แม่ครู” และมองว่าการช่วยรักษาผู้ป่วยของทั้งสองเป็นเสมือนการกระทำของเทพเจ้าอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้ประพันธ์ใช้คำว่า “เทพธิดา” และ “ปาฏิหาริย์” ในการนำเสนอภาพของตัวละครภรรยาศาสนาจารย์

¹⁴⁸ เดเนียล แมคกิลวารี, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, หน้า 137.

¹⁴⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 186

¹⁵⁰ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 496.

แม่ครูวัยสามสิบปีสวมกระโปรงยาวสีนวลดอกน้ำตาลเล็ก ๆ จีบรูตเอว เสื้อขนสัตว์สี
ขาว แขนยาวคลุมทับเสื้อผ้าฝ้ายเนื้อหนา ... ร่างของเธอท่ามกลางแสงตะเกียงดูราว
เทพธิดา **ปรากฏกายขึ้นคล้ายปาฏิหาริย์** ท่ามกลางผู้คนที่มึนงงหันหน้าจันท่อมคอ นั่ง
 นอนกันอยู่เกือบเต็มโรงยาวโล่ง หากเธอก็ไม่ได้ออกปากไล่พวกเขา เพียงแต่ออกมา
 เดินดูเงียบๆ¹⁵¹ (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

ยาควินิน ยารักษาโรคคอกพอก และวัคซีนล้วนเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่สามารรักษาโรคที่หมอ
 พื้นเมืองไม่เคยรักษาให้หายขาดได้ ชาวล้านนาให้ความไว้วางใจและเชื่อว่ามิชชันนารีสามารถ
 รักษาโรคทุกอย่างได้ คนมากมายต่างมาให้พ่อครูและแม่ครูรักษาเมื่อเจ็บป่วย แม้แต่ชาวกะเหรี่ยง
 ที่อยู่ห่างไกลยังพร้อมใจกันมาฉีดวัคซีนป้องกันโรคระบาด

โรคคอกพอกยิ่งไม่ต้องพูดถึง หมอพื้นบ้านเก่งอย่างไร ก็ไม่เคยรักษาหาย ส่วนโรค
 ฝั่ดาศที่เริ่มระบาดเมื่อปีที่แล้ว เป็นโรคที่ทำให้ตายเกือบทั้งหมู่บ้าน

หากเมื่อ ‘พ่อครู’ มาถึงพร้อมควินินแล้ววัคซีน ควินินแก้โรคไข้จับสั่น วัคซีนสำหรับ
 ปลูกฝั่กันโรคฝั่ดาศ ชาวกะเหรี่ยงนับร้อยๆ คนถึงกับมาให้พ่อครูปลูกฝั่ภายในวันเดียว

152

การเผยแผ่คริสต์ศาสนาในล้านนาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรเนื่องจากผู้ศรัทธาเกรง
 กลัวว่าจะถูกลงโทษจากเจ้านาย และชาวล้านนาส่วนใหญ่ก็ยังคงศรัทธาในพระพุทธศาสนา ความ
 เชื่อมมั่นนี้เป็นเสมือนการตอบโต้อิทธิพลของชาติตะวันตกที่รุกรานระบบความเชื่อของชาวล้านนา

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนล้านนาเป็นเวลาช้านานมาแล้ว และได้ผสมผสานกับ
 ความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือผี กลายเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่มีการผสมผสานกัน
 ระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผี นวนิยายที่นำมาศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชาวล้านนา
 ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

ในเรื่อง **เจ้าจันทน์มหอม** **นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** เจ้าจันทน์คือตัวละครเอกที่ดำเนิน
 รอยตามความศรัทธาในพระพุทธศาสนา นั่นคือการได้บูชาพระธาตุอินทร์แขวนซึ่งเป็นพระธาตุ

¹⁵¹ กฤษณา อโศกสิน, **เวียงแว่นฟ้า**, หน้า 147.

¹⁵² **เรื่องเดียวกัน**, หน้า 96.

ประจำปีเกิดตามคติความเชื่อของพุทธศาสนิกชนล้านนาที่ว่าถ้าได้บูชาพระธาตุแล้วจะเกิดสิริมงคลกับตนเอง

เรื่อง **เวียงแว่นฟ้า** และ **หนึ่งฟ้าดินเดียว** ได้สะท้อนวิถีชีวิตของชาวล้านนาที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ชีวิตของเมืองรามเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตลอดตั้งแต่เด็กกระทั่งเป็นชายหนุ่ม วัดคือสถานที่ให้การศึกษาแก่เมืองราม พระภิกษุผู้เป็นอาจารย์สอนหนังสือให้เมืองรามจนมีความรู้ความสามารถในการรับราชการกับเจ้าหลวงเชียงใหม่ และได้รับความดีความชอบ ก้าวหน้าเป็นลำดับจนสามารถยกสถานะตนเองขึ้นมาเป็นชนชั้นปกครองได้ เมื่อมีปัญหาชีวิตอันเกิดจากความแตกต่างระหว่างชนชั้น พระภิกษุผู้เป็นอาจารย์ก็ได้ชี้ทางออกให้แก่เมืองราม วัดคือสถานที่ซึ่งเมืองรามไปพึ่งพิง แม้กระทั่งชื่อของลูกสาวพระก็เป็นผู้ตั้งให้

พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งเชื่อมโยงคนในทุกระดับชั้นเข้าด้วยกัน เมื่อถึงเทศกาลงานบุญเจ้านาย ไพร่ และทาสต่างก็ร่วมแรงร่วมใจกันทำบุญ เมืองรามและเจ้าหญิงระยับเนตรแสดงให้เห็นว่าการทำบุญไม่มีการแบ่งชนชั้น เมื่อครั้งที่ทำบุญทานก๋วยสลาก เจ้าหญิงระยับเนตรและเมืองรามร่วมใส่สลากของตนในขันใบเดียวกันตามความเชื่อเรื่องบุญในคติพุทธ ผสมผสานกับคติชาวบ้านเรื่องบุญเพสันนิวาสนที่เชื่อกันว่าหากชายหนุ่มหญิงสาวได้ตัดบาตรร่วมขันทำบุญร่วมชาติจะเกื้อหนุนให้เป็นผู้ครองกันในชาติภพหน้า

พระพุทธรูปในความเคารพและศรัทธาของชาวล้านนานั้นมีชีวิตจิตใจไม่แตกต่างไปจากมนุษย์ เมื่อถึงฤดูหนาวก็จะมีประเพณี “ทานหิ้วหิงไฟพระเจ้า” เพราะเกรงว่าเพราะพุทธรูปจะหนาว จึงต้องก่อไฟให้ความอบอุ่น เจ้าหญิงระยับเนตรและเมืองรามได้เข้าร่วมงาน “ผิงไฟพระเจ้า” ซึ่งเป็นการทำบุญร่วมกันครั้งแรกของทั้งสอง

“อากาศมันหนาวจัดนัก พระพุทธรูปก็หนาวเหมือนกัน เขาจึงทำหิ้วหิงมาจุดไฟให้พระคลายหนาว เป็นพุทธบูชา”¹⁵³

ความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติบางประการของชาวคริสต์ขัดแย้งกับความเชื่อของชาวล้านนาคือ ไม่นับถือผีหรือเทวดานอกจากพระผู้เป็นเจ้า ไม่ทำงานและใช้จ่ายเงินในวันอาทิตย์ การยึดมั่นในพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาจึงนับเป็นการร่วมใจกันต่อต้านอิทธิพลของชาติตะวันตกที่มาในรูปแบบการเผยแผ่ศาสนา ชาวบ้านถือโอกาสกล่าวหาพวกคริสเตียนว่าเป็นคนนอกศาสนาไม่ใช่พวกเดียวกับตน และไม่สามารถอยู่ร่วมในสังคมเดียวกันได้

¹⁵³ กฤษณา อโศกสิน, **หนึ่งฟ้าดินเดียว**, หน้า 56.

2.4.4.2 การแบ่งเขตที่อยู่เฉพาะของชาวตะวันตก

เมื่อชาวตะวันตกเข้ามาในดินแดนล้านนา ความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติและศาสนาเป็นสิ่งแสดงถึง “ความเป็นอื่น” ระหว่างชาวล้านนากับชาวต่างชาติ ความเป็นอื่นจึงเป็น “พื้นที่” ในความรู้สึกและมีความชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้นเมื่อปรากฏเป็นพื้นที่จริงโดยการแบ่งเขตที่อยู่ระหว่างเจ้าของพื้นที่คือชาวล้านนากับ “ผู้อื่น” คือชาวตะวันตก โดยใช้แม่น้ำปิงเป็นเขตแดน

เมื่อคณะมิชชันนารีเดินทางมาถึงเชียงใหม่ ยังไม่มีที่อยู่ถาวร ก็ได้อาศัยศาลาที่พักคนเดินทางเป็นที่พำนักและดำเนินการรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน แต่หลังจากที่มีความขัดแย้งกับพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์มากขึ้น ความหวังของคณะมิชชันนารีที่จะอยู่ในอาณาจักรกลายเป็นเรื่องยาก และทำให้ไม่สามารถมีที่อยู่อาศัยอันมั่นคงถาวรได้

ผลลัพธ์ที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงเจ้าผู้ครองนครก็คือพวกเราสามารถสร้างที่อยู่อาศัยแบบถาวรได้ นับเป็นเวลาสามปีแล้วที่พวกเราอาศัยอยู่ในกำแพงที่ทอถักด้วยไม้ไผ่ที่ของแหลมใดๆ ก็แทงผ่านได้ โดยปราศจากความพลัดภัยหรือมีผลดีต่องานของพวกเรา ฝายบ้านที่ทำจากไม้ไผ่สามเป็นพยานอย่างดีต่องานที่ไม่ถาวรเหมือนกับสภาพของบ้านที่พวกเราพักอาศัย¹⁵⁴

เมื่อพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัย ความขัดแย้งจึงผ่อนคลายและส่งผลดีต่อคณะมิชชันนารีคือ สามารถตั้งคริสตจักรถาวรได้

ในช่วงเวลาสามเดือนแรกหลังจากที่คุณวิลสันเดินทางมาถึง พวกเรามีงานจนล้นมือไม่ว่าจะเป็นงานเกี่ยวกับคริสตจักรหรือเกี่ยวกับครอบครัว จนกระทั่งไม่มีเวลาเลือกสถานที่ซึ่งองค์เจ้าหลวงสัญญาว่าจะยกให้ อย่างไรก็ตาม ในวันเดียวกับที่คุณหมอเฮาส์ออกเดินทางไป พระองค์ทรงมาเยี่ยมพวกเรา เพื่อช่วยเลือกสถานที่และทรงยกที่อันสวยงามทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงให้ ซึ่งกลายเป็นคริสตจักรมาจนบัดนี้¹⁵⁵

¹⁵⁴ เดเนียล แมคคิลวารี, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, หน้า 183.

¹⁵⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 123.

การแบ่งเขตที่อยู่ระหว่างชาวต่างชาติกับชาวล้านนาปรากฏเด่นชัดในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** เจ้าหลวงได้ยกที่ดินบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันออกให้คณะมิชชันนารีตั้งเป็นคริสต์จักร ขณะที่คุ้มหลวงอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำด้านตะวันตก ถ้าพิจารณาสภาพภูมิประเทศดังกล่าว จะเห็นว่าเป็น รูปแบบการเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มคนสองกลุ่มที่ยืนอยู่ตรงข้ามกันคือ เจ้าของพื้นที่กับผู้รุกราน เจ้าหลวงกับชาวล้านนาอยู่ในฐานะ “คนใน” ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ ส่วนคณะมิชชันนารีจากตะวันตกเท่ากับเป็น “คนนอก” ผู้มาจาก “ที่อื่น” และรุกรานเข้ามาในพื้นที่ของชาวล้านนา ด้วยเหตุนี้จึงต้องถูกกีดกันผลักดันออกไปอยู่ในบริเวณเฉพาะอย่างชัดเจนเพื่อแสดงให้เห็นและยืนยันว่าพื้นที่ของชาวล้านนายังคงเป็นอาณาเขตของตนอยู่อย่างมั่นคง

เป็นที่น่าสังเกตว่า “ความเป็นอื่น” ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะเรื่องเชื้อชาติและศาสนาเท่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับความเป็นอื่นยังสามารถนำมาอธิบายการแบ่งเขตที่อยู่ของตัวละครในเชิงสัญลักษณ์ได้อีกด้วย ตัวละครที่ฝ่าฝืนจารีตมีสถานภาพเป็น “คนนอก” ไม่แตกต่างจากคนต่างชาติต่างศาสนา ในเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** การแต่งงานระหว่างเมืองรามกับเจ้าหญิงระยับนเนตรนั้นขัดต่อขนบของชาวล้านนาในแง่ที่ว่าฝ่ายหญิงเป็นเจ้าฝ่ายชายเป็นสามัญชน อาจกล่าวได้ว่าทั้งสองถูกญาติพี่น้องตัดสินว่าเป็นพวก “นอกรีต” เช่นเดียวกับพวกมิชชันนารีและชาวล้านนาที่เปลี่ยนศาสนา ไม่มีใครคบค้าสมาคมด้วย ทำให้เจ้าหญิงระยับนเนตรต้องการขวานซื้อที่ดินบนฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันออกซึ่งเป็นฝั่งเดียวกับที่อยู่ของคณะมิชชันนารี ตรงข้ามกับบ้านญาติพี่น้อง ความปรารถนาของเจ้าหญิงคือต้องการแสดงให้ญาติพี่น้องที่เคยดูถูกตนเห็นความสำเร็จของสามีที่สามารถสร้างฐานะขึ้นมาเหนือกว่าได้

เมืองรามได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระยาปกครองเขตสรวก เมืองเชียงแสนแทนที่จะอยู่ในเขตของเชียงใหม่ เช่นเดียวกับครอบครัวของผู้ที่เปลี่ยนไปนับถือคริสต์ศาสนาก็ถูกส่งไปอยู่ที่เชียงแสนซึ่งเป็นเมืองที่เพิ่งบูรณะขึ้นใหม่ ยังไม่มีความพร้อม และอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา มีอันตรายรอบด้านจากโจรผู้ร้ายและโรคระบาด การถูกเกณฑ์ไปอยู่เชียงแสนจึงอาจนับเป็นการลงโทษรูปแบบหนึ่งได้ ในแง่มุมนี้ อาจกล่าวได้ว่าเมืองรามถูกกีดกันไปอยู่ในพื้นที่ของพวกนอกรีตเพื่อรับการลงโทษเนื่องจากล่วงละเมิดจารีตของล้านนาในการอาจเอื้อมแต่งงานกับหญิงสาวสูงศักดิ์ต่างฐานะจากตน

ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านที่ถูกเกณฑ์ไปอยู่ที่เชียงแสนจึงแสดงความไม่เต็มใจ บางคนพยายามหลบหนีไป หญิงชาวบ้านที่เจ้าหญิงระยับนเนตรอาศัยค้างคืนด้วยขณะเดินทางไปหาเมืองรามที่เชียงแสนได้เล่าให้ฟังว่า ต้องติดสินบนเจ้าหน้าที่ซึ่งมาเกณฑ์ลูกชายให้ไปเชียงแสน

....”ลูกข้าได้ข่าวว่าจะถูกเกณฑ์ไปอยู่เจียงแสน ก็เลยเผ่นแนบ บ่อยากไป กลัวถูกเกณฑ์...เจียงแสนไกลนัก แล้วก็อยู่ติดมาน ติดได้ใหญ่ เป็นรบกัณฑ์พันเดือด้ออัน... ไผเดือด้ออันละ นอกจากเขา”¹⁵⁶

ศาสตราจารย์เดเนียล แมคคิลวารีได้บันทึกไว้เช่นกันว่า คริสเตียนชาวล้านนาชื่อหนานสุวรรณก็ถูกเกณฑ์ให้ไปอยู่ที่เจียงแสนพร้อมครอบครัว

....สิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษของการขนย้ายผู้คนกลับไปครั้งนี้ก็คือในการขนย้ายครั้งนี้มีครอบครัวของหนานสุวรรณรวมอยู่ด้วยครอบครัวหนึ่ง หนานสุวรรณเป็นสมาชิกที่ดีที่สุดของพวกเรา และเป็นผู้ปกครองโบสถ์ด้วยในตอนแรก หนานสุวรรณคิดจะปฏิเสธเหมือนกับที่หลายๆ คนทำไปแล้ว¹⁵⁷

เจียงแสนและบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันออกจึงมีสถานะเป็นพื้นที่ของ “คนนอก” ซึ่งมีความแตกต่างจากล้านนาทางด้านวัฒนธรรม เชื้อชาติ และความเชื่อทางศาสนา

2.4.4.3 การกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับสยาม

อาณาจักรล้านนาเคยเป็นเมืองขึ้นของพม่ามาก่อน แต่ความหวั่นเกรงพม่าค่อยๆ หดไปเมื่ออังกฤษเข้ายึดครองพม่าได้ทั้งประเทศและได้แผ่อิทธิพลทางการเมืองเข้าสู่ล้านนาผ่านการเข้ามาทำกิจการป่าไม้ จนกลายเป็นชนวนทางการเมืองระหว่างสยามกับอังกฤษที่ต้องการแย่งชิงการครอบครองล้านนา

สยามได้เข้ามาแทรกแซงการปกครองล้านนาในต้นสมัยการปกครองของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และเข้ามาจัดการปกครองอย่างเป็นทางการเมื่อเจ้าทิพไกรสรชายาผู้มีบทบาทสำคัญต่อการปกครองล้านนาของเจ้าหลวงเชียงใหม่ถึงแก่พิราลัย ทำให้ล้านนาขาดผู้นำที่เข้มแข็งและไม่มีอำนาจในการปกครองตนเองในภาวะที่ต้องเผชิญกับการคุกคามทั้งจากสยามและอังกฤษ ล้านนาจึงต้องเลือกพึ่งพิงชั่วคราวหนึ่ง ในสองนี้

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 515.

¹⁵⁷ เดเนียล แมคคิลวารี, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, หน้า 266.

ขณะนั้นสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรียแห่งอังกฤษได้ส่งทูตมาเจรจาขอรับเจ้าหญิง ดาราร์ศมีธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์กับแม่เจ้าทิพโกสโรไปเป็นพระราชธิดาบุญธรรม¹⁵⁸ คำขอนี้เป็นวิธีการรุกรานทางการเมืองที่แยบยลของอังกฤษซึ่งหวังผลประโยชน์ทางการเมืองเพื่อเข้าครอบครองล้านนา

ในเรื่อง *รากนครา* เจ้าสุวงศ์ได้โน้มน้าวให้เจ้าหลวงศรีวงศ์เห็นความน่าเกรงขามของอังกฤษที่รุกรานดินแดนล้านนาด้วยการขอเจ้าหญิงดาราร์ศมีไปเป็นธิดาบุญธรรม หนทางเดียวที่ล้านนาจะรอดพ้นจากเงื้อมมือของอังกฤษได้คือการพึ่งพิงสยาม

“พวกฝรั่งคงรุกรานดินแดนแถบนี้หนักขึ้น...หลานมันใจว่าภายในสองปีนี่เมืองม่านก็คงไม่พ้นมือมัน...ถ้าเราอยากจะรอดก็ต้องเกาะเกี่ยวผูกพันสยามให้แน่นแฟ้น นี่เป็นเหตุผลว่าทำไมเจ้าหลวงแห่งเชียงใหม่จึงรับตุ้มพระกรรมกับพระธำมรงค์เพชรที่พระเจ้าแผ่นดินสยามโปรดเกล้าฯ ให้ส่งขึ้นมาเป็นของหมั้นเจ้าดารา...”¹⁵⁹

เมื่อความเรื่องวิเทโศบายของอังกฤษทราบถึงพระกรรมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรเสด็จขึ้นมาพระราชทานคุณทูลและพระธำมรงค์ฝังเพชรเพื่อเป็นของหมั้น และเจ้าดาราร์ศมีได้เข้าเฝ้าถวายตัวเมื่อครั้งเสด็จไปในการพระราชพิธีสมโภชสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวิสุทธิฯ ดังปรากฏในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว*

เจ้าหญิงน้อยกราบลาเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ผู้มาเฝ้าส่งเสด็จ ณ บริเวณท่าเรือ ส่วนเจ้านายท้าวพระญาติก็ก้มลงหมอบกราบพระเจ้านครเชียงใหม่ ส่งเสด็จลงเรือหางแมงป่องอันเป็นเรือพระที่นั่งที่ต่ออย่างพิเศษ¹⁶⁰

การที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ไม่ยกพระธิดาให้แก่สมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรีย แต่กลับยินยอมยกพระธิดาให้เป็นบาทบริจาริกาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพิจารณาได้จากประการแรกพระเจ้าอินทวิชยานนท์ไม่มีความเข้มแข็งพอที่ต่อต้านอำนาจของ

¹⁵⁸ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, *เพชรล้านนา (๑)* (เชียงใหม่: นอร์เทิร์นพริ้นติ้ง, หน้า 13.

¹⁵⁹ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 43.

¹⁶⁰ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 616.

สยามที่มีความแข็งแกร่งกว่า ประการต่อมาเกี่ยวกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่กษัตริย์สยามเคยเกื้อหนุนด้านทุนทรัพย์เมื่อครั้งที่พระองค์แพ้คือความป่าไม้ต่อคนในบังคับอังกฤษ และปัจจัยทางด้านการเมืองที่สยามได้สนับสนุนให้พระเจ้าอินทวิชยานนท์ขึ้นเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ โดยมีเงื่อนไขที่ต้องยอมรับอำนาจจากสยามอย่างเต็มที่ตามสัญญาที่ลงนามว่าด้วยการที่เจ้านครเชียงใหม่จะรักษาบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อย จึงสรุปได้ว่าสาเหตุที่ทำให้ล้านนาเลือกพึ่งพิงสยาม เพราะทั้งสยามและล้านนาต่างมีสายสัมพันธ์ที่เคยเกื้อหนุนกันมา และในตอนจบของเรื่อง **หนึ่งฟ้าดินเดียว** การถวายเป็นของเจ้าหญิงล้านนาต่อกษัตริย์สยามแสดงนัยยะของการรวมดินแดนล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม รวมสองอาณาจักรเข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่มีการแบ่งแยกความเป็น “เขา” กับ “เรา” อีกต่อไป

ภาพสะท้อนการเมืองในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาได้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของอาณาจักรล้านนาที่ในอดีตเคยเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองมากอาณาจักรหนึ่ง เป็นรัฐอิสระที่มีการปกครองตนเอง มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตน ได้ขยายอำนาจไปสู่เมืองต่างๆ ในเขตล้านนาและสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนา

ครั้งหนึ่งล้านนาถูกพม่ายึดครองเป็นเวลากว่า 200 ปี ในยุคที่พม่าครองเมืองนี้ ชาวล้านนาได้พยายาม “ฟื้นม่าน” หรือปลดแอกจากพม่าซึ่งก็สามารถปกครองหัวเมืองล้านนาได้เป็นครั้งคราว พม่าที่มารักษาเมืองต่างๆ ในล้านนาได้กดขี่ข่มเหงสร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎรและสร้างความไม่พอใจแก่ชาวล้านนาเป็นอย่างยิ่ง ชาวล้านนาได้ร่วมมือกับกษัตริย์อยุธยาขับไล่พม่าออกไปจนสำเร็จ จากนั้นล้านนาได้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์สยาม มีสถานะเป็นประเทศราชและมณฑลเทศาภิบาลของสยามตามลำดับ ในที่สุดล้านนาจึงผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้ประพันธ์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา ได้แก่ กฤษณา อโศกสิน ปิยะพร ศักดิ์เกษม มาลา คำจันทร์ และพ. วัจนาน ต่างก็มีมุมมองต่อการรวมดินแดนล้านนาเข้ากับสยามแตกต่างกัน ผู้ประพันธ์ที่เป็น “คนนอกพื้นที่” เช่น กฤษณา อโศกสิน และปิยะพร ศักดิ์เกษม¹⁶¹ ต่างเห็นด้วยกับการรวมล้านนาเป็นหนึ่งเดียวกับสยาม แต่นักประพันธ์ทั้งสองก็ให้ความสำคัญ ยุติธรรมกับทั้งสองฝ่ายโดยสร้างตัวละครสำคัญที่เป็นตัวแทนทั้งฝ่ายล้านนาและสยาม

ตัวละครส่วนใหญ่ในนวนิยายของกฤษณา อโศกสินล้วนแต่เป็นชาวล้านนา มีตัวละครจากสยามเพียงแค่ข้าหลวงจำนวนหนึ่งเท่านั้น ได้แก่ ข้าหลวงสามหัวเมือง กฤษณา อโศกสินได้สร้าง

¹⁶¹ กลับไปดูหน้า 4.

ตัวละครเอกคือเจ้าหญิงระยับเนตรและเมืองราม ซึ่งเป็นชาวล้านนาที่มีทัศนคติสนับสนุนสยาม และจัดเป็นตัวแทนสยาม แต่ในขณะเดียวกัน ผู้ประพันธ์ก็ไม่ได้ละเลยตัวละครฝ่ายล้านนา กฤษณา อโศกสินให้ความสำคัญกับตัวละครที่เป็น “เจ้าของพื้นที่” โดยสร้างตัวละครเจ้าดารกา เต๋นดวงจากภาพลักษณ์ของบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ ตัวละครนี้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ “บงการ” ตัวละครอื่นๆ ในนวนิยาย รวมทั้งสร้างตัวละครชาวล้านนา เช่น เจ้าอุปราชแสนวงศ์และเจ้าน้อยสิงห์ที่คัดค้านนโยบายของรัฐบาลสยามมาโดยตลอด ตัวละครเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าผู้ประพันธ์ให้ความสำคัญกับทั้งสองฝ่าย

ปิยะพร ศักดิ์เกษมสร้างตัวละครแทนฝ่ายสยามและล้านนาเช่นเดียวกับกฤษณา อโศกสิน แต่ตัวละครที่มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามซึ่งมีทัศนคติตรงข้ามอย่างชัดเจน ตัวละครเจ้าศุขวงศ์เป็นตัวแทนของสยาม มีความเฉลียวฉลาดและรู้เท่าทันชาวต่างชาติซึ่งได้แก่อังกฤษและพม่า ในขณะที่เจ้าหน่อเมืองตัวแทนฝ่ายล้านนา มีความภูมิใจในศักดิ์ศรีของชาวล้านนาและพยายามเรียกร้องอิสรภาพของมาตุภูมิ แม้ภายนอกจะดูเหมือนว่าตัวละครทั้งสองเป็นศัตรูกันและใช้นโยบายทางการเมืองตรงข้ามกันคือ เจ้าศุขวงศ์ใช้วิธีประนีประนอมและโอนอ่อนผ่อนตาม ขณะที่เจ้าหน่อเมืองใช้วิธีขัดขืนและแข็งกร้าว ทว่าทั้งสองก็มีอุดมการณ์ร่วมกันคือพยายามต่อสู้เพื่อรักษาแผ่นดินเกิดของตน

ส่วนนักประพันธ์ที่เป็น “คนในพื้นที่” เช่น มาลา คำจันทร์ และพ. วังน่าน เจาะจงใช้ช่วงเวลาที่บ้านนา “ไร่อานาจ” อย่างเป็นทางการเป็นเหตุการณ์ในนวนิยาย

มาลา คำจันทร์ชี้ให้เห็นผลลัพธ์จากการที่สยามผนวกดินแดนล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของตนและทำลายระบบศักดินาของชนชั้นปกครองจนกระทั่งสูญสลายไปในที่สุด การสร้างตัวละครของมาลา คำจันทร์แตกต่างจากกฤษณา อโศกสิน ปิยะพร ศักดิ์เกษม และพ. วังน่าน เพราะในนวนิยายเรื่อง **เจ้าจันทน์มหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** ไม่ปรากฏตัวละครที่เป็นฝ่ายสยาม มีเพียงเจ้าหล้าอินทะที่เป็นตัวละครชาวล้านนา “ในบังคับสยาม” และปรากฏตัวในเรื่องเล่าในฐานะ “บุคคลที่สาม” ที่ถูกกล่าวอ้างถึงเท่านั้น โดยไม่มีบทบาทโดดเด่นอยู่ในท้องเรื่อง ผู้อ่านรู้จักตัวละครนี้ผ่านการรำลึกและรำพันของเจ้าจันทน์เท่านั้น การกีดกันตัวละครสยามออกไปจากพื้นที่ของตัวบทนวนิยายชวนให้ผู้อ่านคิดไปได้ว่าเป็นผู้ประพันธ์ปฏิเสธการผนวกดินแดนล้านนาเข้ากับสยาม

พ. วังน่านชี้ให้เห็นภาพการต่อต้านและการปฏิเสธอำนาจจากสยาม โดยใช้เหตุการณ์ที่เจ้านายล้านนาให้การสนับสนุนพวกเงี้ยวก่อการจลาจลเข้าจับกุมและสังหารข้าราชการของรัฐบาลสยาม

แม้ว่านักประพันธ์ที่เป็น “คนนอกพื้นที่” และ “คนในพื้นที่” มีทัศนคติต่อการรวมดินแดน ล้านนาเข้ากับสยามแตกต่างกัน แต่ในที่สุดก็ต้องยอมรับกับการรวมเป็นหนึ่งเดียวของสอง อาณาจักร เนื่องจากนักประพันธ์ทั้งสองใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาเป็นท้องเรื่องในนวนิยาย ข้อมูลเหล่านั้นถูก “สร้าง” ขึ้นและบันทึกจากมุมมองของนักประวัติศาสตร์จากส่วนกลาง¹⁶² ดังนั้น เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่นักประพันธ์ใช้อ้างอิงในการเขียนนวนิยายจึงเป็นข้อมูลจาก ประวัติศาสตร์ “กระแสหลัก”

นอกจากนี้ นักประพันธ์ทั้งสองยังมี “ระยะห่าง” จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เพราะต่าง เป็นนักเขียนที่ถือกำเนิดและใช้ชีวิตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและ หันกลับไปมองเหตุการณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ ห่างกันกว่าหนึ่งร้อยห้าสิบปี ด้วยเหตุนี้นักประพันธ์ทุกคนจึงมี “ระยะห่าง” ด้านเวลาเท่ากัน สิ่ง ที่สามารถกระทำได้คือการมองเหตุการณ์ย้อนผ่านประวัติศาสตร์ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ เกิดขึ้นในอดีตได้

ทว่า มาลา คำจันทร์ และ พ.วังน่าน อาจมี “ระยะห่าง” น้อยกว่ากฤษณา อโศกสิน และ ปิยะพร ศักดิ์เกษม เนื่องจากเป็น “คนในพื้นที่” ล้านนา จึงสัมผัสความเป็นท้องถิ่นและภาคภูมิใจ ในความเป็นมา ความรุ่งเรืองในอดีตและวัฒนธรรมของแผ่นดินเกิดมากกว่า “คนนอกพื้นที่”

ทั้งนักประพันธ์ที่เป็น “คนนอกพื้นที่” ล้านนาและ “คนในพื้นที่” ต่างก็มีตัวแปรเรื่อง กาลเวลา มี “ระยะห่าง” จากเวลาในประวัติศาสตร์เท่ากัน และใช้ข้อมูลจากประวัติศาสตร์กระแส หลักมาใช้เป็นวัตถุดิบในการสร้างสรรค์ผลงานจนทำให้ดูสมจริง แต่นวนิยายคือเรื่องแต่งที่เพียงแต่ อาศัยประวัติศาสตร์เป็นท้องเรื่องและสร้างตัวละครจากจินตนาการ ทำให้นวนิยาย อิงประวัติศาสตร์ไม่อยู่ในฐานะที่ใช้อ้างอิงทางประวัติศาสตร์ได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁶² พระยาประชาภิจักรจักร (แหม่ม บุนนาค) เขียน *พงศาวดารโยนก* ซึ่งเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์ล้านนา ที่มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างยิ่ง นอกจากนี้ สวัสดิ์ อ่องสกุล ผู้เขียนหนังสือ *ประวัติศาสตร์ ล้านนา* ยังใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เป็นบันทึกราชการของสยามด้วย

บทที่ 3

ภาพสะท้อนสังคมล้านนาในนวนิยาย

กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายได้วางรากฐานความเจริญทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมในอาณาจักรล้านนา ทำให้ล้านนามีลักษณะเด่นเฉพาะตัว แม้ในขณะที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ล้านนาก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมและประเพณีของตนเอาไว้ได้ จนกระทั่งถึงสมัยประเทศราชของสยาม โครงสร้างทางสังคมล้านนาได้รับผลกระทบและเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายประการ ชนชั้นปกครองสูญเสียอำนาจทางการเมืองซึ่งส่งผลกระทบต่อ โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวล้านนาที่เคยอาศัยอยู่ในแนวทางจารีตและประเพณีดั้งเดิมต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3.1 ความสัมพันธ์ภายในสังคมของชาวล้านนาในมิติของชนชั้น

สังคมล้านนาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย สมัยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า และสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนประกอบด้วยกลุ่มคนหลายชนชั้นซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันที่กำหนดด้วยขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา และความเชื่อ ดังนั้น โครงสร้างของสังคมล้านนาจึงแสดงให้เห็นบทบาทและหน้าที่ตามชนชั้นของสมาชิกในสังคม

3.1.1 ความสัมพันธ์ของชนชั้นต่างๆ ในสังคมล้านนา

กฎหมายมังรายศาสตร์และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ต่างๆ ได้ระบุถึงสิทธิ อำนาจ หน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบในสังคมตามชนชั้น การแบ่งชนชั้นในสังคมล้านนาอาศัยเกณฑ์การแบ่งตามชาติกำเนิดและอำนาจทางการเมืองเป็นสำคัญ และเป็นสิ่งกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มคนระหว่างชนชั้นด้วย การแบ่งชนชั้นในสังคมตามอำนาจทางการเมืองสามารถแบ่งได้เป็น 2 ชนชั้น ได้แก่ ชนชั้นปกครอง และชนชั้นใต้ปกครอง¹

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, *ล้านนาไทยคดีศึกษา* (เชียงใหม่: สำนักงานตำราเอกสารและการพิมพ์กลาง วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2525), หน้า 54.

3.1.1.1 ชนชั้นผู้ปกครอง

ชนชั้นผู้ปกครองเป็นกลุ่มชนชั้นสูงที่อยู่ในโครงสร้างส่วนบนสุดของสังคมล้านนา ประกอบด้วยบุคคล 2 กลุ่มได้แก่เจ้านายและขุนนาง ทั้งเจ้านายและขุนนางได้ร่วมมือกันปกครองบ้านเมืองตามบทบาทหน้าที่ซึ่งลดหลั่นกันตามลำดับความสำคัญ

โครงสร้างส่วนบนสุดของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ทางการเมืองในล้านนา ในระยะแรกกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองได้แก่กษัตริย์ในราชวงศ์มังรายซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำในการปกครองล้านนา ต่อมาพม่าได้เข้ามายึดครองล้านนาทำให้กลุ่มผู้นำในชนชั้นผู้ปกครองในราชวงศ์มังรายได้สูญเสียสิทธิธรรมในการปกครอง พม่าได้ส่งขุนนางเข้ามาปกครองและควบคุมการบริหารบ้านเมืองอย่างใกล้ชิดเพื่อป้องกันผู้นำท้องถิ่นก่อการกบฏ โครงสร้างของชนชั้นผู้ปกครองของ ล้านนาจึงเปลี่ยนแปลง ขุนนางพม่าเป็นผู้ที่มีอำนาจการปกครองสูงสุด อย่างไรก็ตาม เมื่อพม่าหมดอิทธิพลในล้านนา กลุ่มอำนาจใหม่ภายใต้การนำของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนได้ขึ้นมาเป็นผู้นำการปกครอง ทำให้โครงสร้างของชนชั้นปกครองกลับเป็นรูปแบบเดียวกับราชวงศ์มังรายอีกครั้ง เจ้าผู้ครองนครมีอำนาจสูงสุดในราชอาณาจักร

ตามคติของศาสนาพราหมณ์ ชนชั้นผู้ปกครองเป็นกลุ่มคนที่มีบุญญาธิการ และอยู่ในฐานะที่สูงกว่าคนทั่วไป ความเชื่อนี้พบได้เช่นกันในสังคมล้านนาที่เจ้าผู้ครองนครเป็นผู้มีบุญบารมีและได้รับการยกย่องให้อยู่เหนือสามัญชน ดังนั้นเจ้าผู้ครองนครในกลุ่มราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจใหม่จึงต้องสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนเองในการปกครองล้านนาด้วยการรับอำนาจโดยตรงจากกษัตริย์สยามผ่านพิธีราชาภิเษกและถือน้ำพิพัฒน์สังข์

ในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าบุรีรัตน์ได้รับการแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลปกครองอาณาจักรล้านนา

หลังจากนั้นจึงทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เจ้าอุปราชผู้รักษาการแทนเจ้าหลวงองค์ที่ ๖ แห่งราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนขึ้นเป็น 'เจ้านครเชียงใหม่' องค์ที่ ๗ ในพ.ศ. เดียวกัน ตรงกับปีระกา เบญจศก เดือนหกเหนือ
พร้อมกันนั้น ก็ทรงแต่งตั้งเจ้านายเชียงใหม่ให้ดำรงตำแหน่งต่างๆ อีก ๕ คน²

² กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 1.

นอกจากจะได้รับพระราชทานตำแหน่งแล้วเจ้านายชั้นสูงยังได้รับพระราชทานเครื่องยศจากกษัตริย์สยามเป็นเครื่องแสดงถึงสถานะที่เหนือกว่าสามัญชน ในบันทึกของ คาร์ล บ็อค ได้กล่าวถึงขบวนเสด็จของเจ้าหลวงอินทวิชยานนท์ที่มีเหล่าข้าราชการอัญเชิญเครื่องยศติดตาม ประกอบด้วยหีบหมากทองคำลงยาสีน้ำเงิน พร้อมทั้งกาน้ำชา จอกน้ำ และบัวพระโอษฐ์ครบชุดที่กษัตริย์สยามพระราชทานให้

(...), his master drove up in Pra Udon's open carriage and pair, followed by a dozen-only a dozen, as the visit was a private one-attendants. Carrying as emblems of his dignity a solid gold and blue-enameled betel-box, with tea pot, goblet, and spittoon to match, all of which he informed me were present from his Majesty the King of Siam.³

ไม่เพียงแต่เจ้าผู้ครองนครเท่านั้นที่จะมีเครื่องยศ เจ้านายชั้นสูงต่างก็ได้รับพระราชทานเครื่องยศเช่นกันเพียงแต่ไม่หรูหราและมีมูลค่าสูงเทียบเท่าเจ้าผู้ครองนคร เมื่อเจ้านายเดินทางไปที่แห่งใดแม้จะในระยะใกล้ๆ ก็จะมีบ่าวไพร่ถือเครื่องยศเดินตาม ซึ่งสอดคล้องกับบันทึกของฮอลท์ ฮอลเลท (Holt Hallet) นักสำรวจชาวอังกฤษที่เดินทางมาสำรวจการสร้างทางรถไฟในเชียงใหม่ ฮอลเลทได้เล่าถึงครั้งที่เจ้าอุปฮาดเดินทางมาเยี่ยมเยือนที่บ้านพัก มีขบวนบ่าวไพร่ติดตามพร้อมกับถือร่มด้ามเงิน หีบหมากทองคำ ชันน้ำ และกล่องบุหรี่

Next day Chow Oo-boon, accompanied by her eldest son Chow Sook Ka Same and her niece, the only child of the queen, returned our call, and were followed by a long train of attendants bearing silver-handled umbrellas, and gold betel-boxes, water-jars, and cigarette-platters.⁴

³ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881-1882*, p.246.

⁴ H S. Hallet, *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan State*, (Bangkok : White Lotus, 2000), p.117.

เรื่อง *เวียงเว่นฟ้า* ได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานะของเจ้านายที่อยู่เหนือไพร่สามัญ เช่นเมื่อเจ้าหลวงเดินทางไปพักผ่อนนอกเมืองเชียงใหม่ ขบวนเสด็จประกอบด้วยช้างหลายเชือก ขบวนม้าพร้อมด้วยข้าทาสบริวารจำนวนมากติดตามเป็นขบวนใหญ่ซึ่งแสดงถึงความมีบุญบารมีของเจ้าหลวง

ขบวนช้างม้าแลเข้าคนเคลื่อนคลาออกจากคุ้มหลวงยามเดือนแจ่ม คาวเต็มฟ้าท่ามกลางความโกลาหลชั่วคราว พนักงานชุกบไฟสูงขึ้น ครั่งแล้วเสียงฆ้องกลองนำขบวนจึงกังวาน หัตถิสิบเชือกกอบปรด้วยเครื่องตกแต่งอลังการพร้อมพนักงานเชิญเครื่องยศย่างก้าวตามกันไป⁵

นอกจากจะมีเครื่องยศเป็นเครื่องแสดงถึงฐานันดรสูงส่งแล้ว เจ้านายล้านนาก็มีชีวิตความเป็นอยู่เหนือกว่าชนชั้นอื่นในสังคม นับตั้งแต่ที่อยู่ของเจ้านายซึ่งเรียกว่า “คุ้ม” สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง มีขนาดใหญ่กว่าบ้านของคนทั่วไป มีการแกะสลักลวดลายบนหน้าจั่ว⁶ มีกำแพงสูง ล้อมรอบตั้งอยู่บริเวณกลางเมือง⁷ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของความเจริญด้านต่างๆ มีความหรูหราและสะดวกสบาย ในบันทึกของคาร์ล บ็อคได้บรรยายถึงคุ้มหลวงของเจ้าอินทวิชยานนท์ว่าเป็นการก่อสร้างที่ผสมผสานระหว่างที่เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น

The building was a mixture of Chinese and Lao architecture; along the whole front extended a long, open room, partially furnished with European furniture, the only article of native workmanship I saw being a large gilt state chair of throne,(...)⁸

ภายในคุ้มเจ้านายได้จำลองความเป็นอยู่ของชนชั้นสูงในสยามมาไว้เช่น มีครูสยามมาสอนการรำให้นางรำ⁹ และมีบ่าวไพร่ในสังกัดเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงความมียศศักดิ์และ

⁵ กฤษณา โศกสิน, *เวียงเว่นฟ้า*, หน้า 1.

⁶ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881-1882*, p.303.

⁷ *Ibid.*, p.223.

⁸ *Ibid.*, p.244.

⁹ *Ibid.*, p.244.

อำนาจของเจ้าผู้ครองนคร

ในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* กลุ่มของเจ้าหลวงเชียงใหม่มีช่างและผู้เชี่ยวชาญแขนงต่างๆ รับผิดชอบอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ ช่างเย็บเสื้อ ช่างไม้ หมอยา หมอบีบนิ้ว นักร้อง โห่ เป็นต้น ซึ่งให้เห็นว่ากลุ่มของเจ้าหลวงเป็นสถานที่รวบรวมศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก

โรงละครใหญ่ที่อยู่ด้านข้างพระตำหนักต่อกับท้องพระโรงยามนี้ไสวสว่างด้วยดวงโคมแลตะเกียง แม้ภายนอกพระตำหนักอันจัดแต่งสำหรับรับแขกเมือง แลนอกโรงละครที่ตัวละครกำลังแต่งหน้าทาสาดอยู่ด้านหลังเตรียมเข้าเครื่อง ก็สว่างด้วยประทีปโคมไฟทุกแห่งหน¹⁰

ตามโครงสร้างสังคมของชนชั้นผู้ปกครอง กลุ่มผู้มีอำนาจจากเจ้าหลวงคือกลุ่มขุนนาง ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มเจ้านายในราชวงศ์และขุนนางที่มีได้เป็นราชินิกุลแต่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครอง แต่โดยมากแล้วตำแหน่งขุนนางต่างๆ จะจำกัดไว้เฉพาะเจ้านายในราชวงศ์เท่านั้นเพราะเจ้านายล้วนนามักนิยมแต่งงานกันในหมู่เครือญาติ ทำให้ลูกหลานในราชตระกูลเข้ามาดำรงตำแหน่งเหล่านี้ทั้งหมด

ชนชั้นผู้ปกครองมีอำนาจหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามสถานะทางสังคม เจ้าผู้ครองนครมีอำนาจสูงสุดในราชอาณาจักร ทำหน้าที่ในการบริหารบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยโดยมีกลุ่มเจ้าชั้นห้าใบทำหน้าที่ผู้ช่วย ส่วนระบบการปกครองในล้านนาเป็นแบบกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่ท้องถิ่น

ในการปกครองระดับหัวเมือง เจ้าหลวงจะส่งเจ้านายและขุนนางไปปกครอง โดยเจ้านายมีอำนาจคุมขุนนาง ขุนนางระดับท้องถิ่นเหล่านี้มีส่วนช่วยเจ้าหลวงในการบริหารบ้านเมืองตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับเมืองด้วยการดูแลทุกข์สุขของราษฎร ป้องกันโจรผู้ร้ายในเขตปกครองของตน รวมทั้งทำหน้าที่เกณฑ์แรงงานและเก็บส่วยจากไพร่ในสังกัดเพื่อส่งให้แก่เจ้าผู้ครองนครต่อไป ขุนนางกลุ่มนี้จึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้านายล้านนาโดยตลอด

ตลอดช่วงระยะเวลาการปกครองของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน สยามให้อิสระแก่ล้านนา ไม่เข้าไปแทรกแซงการปกครองทำให้โครงสร้างของชนชั้นผู้ปกครองไม่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยราชวงศ์มังรายมากนัก เห็นได้จากกลุ่มเจ้านายล้านนายังคงรักษาฐานอำนาจสูงสุดในการปกครองไว้ได้ ส่วนกลุ่มขุนนางสยามที่ถูกส่งมายังหัวเมืองล้านนายังไม่มีอำนาจในการปกครองมากนัก ในระยะต่อมา

¹⁰ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 16.

เมื่อสยามได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครอง และเริ่มดำเนินการแทรกแซงการปกครองในล้านนา ตั้งแต่สมัยเจ้าอินทวิชยานนท์ทำให้โครงสร้างชนชั้นปกครองเปลี่ยนไป ขุนนางสยามกลายเป็นผู้ได้รับอำนาจการปกครองโดยตรงจากกษัตริย์สยามทำให้มีอำนาจเหนือกว่าเจ้าผู้ครองนคร ข้าหลวงจากสยามเป็นผู้ที่มีอำนาจการปกครองสูงสุดอย่างเป็นทางการ เจ้าผู้ครองนครมีสถานะเป็นเพียงประมุขผู้ทรงเกียรติ กลุ่มเจ้านายมีสถานะเป็นเพียงข้าราชการของสยามเท่านั้น สะท้อนให้เห็นว่า กษัตริย์ล้านนามีสถานะด้อยกว่ากษัตริย์สยาม เนื่องจากตำแหน่งทางการเมืองต่างๆ จะได้รับความเห็นชอบและแต่งตั้งจากกษัตริย์สยามอย่างเป็นทางการเท่านั้น

นวนิยายที่นำมาศึกษาได้สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมล้านนา ช่วงปลายราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนตั้งแต่สมัยเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ถึงเจ้าแก้วนรรัฐประมุขสุดท้ายของเชียงใหม่ ในเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* เป็นช่วงปลายสมัยการปกครองของเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ซึ่งเป็นผู้นำที่มีบุคลิกเข้มแข็งและเด็ดขาดจนบางครั้งดุแข็งกร้าว ประกอบกับกษัตริย์สยามมิได้เข้ามาแทรกแซงการปกครองแต่อย่างใด พร้อมทั้งให้อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่เจ้าผู้ครองนคร เห็นได้ชัดในเหตุการณ์ความขัดแย้งเรื่องการประหารชีวิตชาวคริสเตียน กษัตริย์สยามก็ไม่ได้เข้าแทรกแซง ทำให้เจ้านครเชียงใหม่ยังคงรักษาอำนาจและอิทธิพลทางการเมืองเอาไว้ได้

ต่อมาในสมัยการปกครองของเจ้าอินทวิชยานนท์ซึ่งปรากฏในนวนิยายเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว และรากนครา* เป็นยุคสมัยการเปลี่ยนผ่านอำนาจ ทั้งล้านนาและสยามได้มีผู้นำองค์ใหม่ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงมากมายในล้านนา สยามได้เข้ามาควบคุมการบริหารงานในล้านนาโดยเข้ามาทำหน้าที่แทนกลุ่มอำนาจเดิม และทำให้กลุ่มเจ้านายล้านนาลดบทบาทลงเป็นเพียงผู้ช่วย จะเห็นได้ว่ากลุ่มเจ้านายล้านนาเริ่มมีปฏิกริยาต่อต้านกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองจากสยาม มีการก่อกบฏหลายครั้งดังที่พบตัวอย่างได้จากเหตุการณ์ในนวนิยายเรื่อง *ทัพทัน 1902* แต่ล้านนาก็มีอำนาจด้านทานอำนาจจากสยามได้ซึ่งเห็นได้ชัดในเรื่อง *เจ้าอินทมหมอม นิราศพระธาตุอินแขวน* ที่เจ้านายล้านนาไร้อำนาจและสิ้นอิทธิพลทางการเมืองจนต้องปรับเปลี่ยนสถานะสู่สามัญชน มากขึ้นดังเช่นเจ้าหล้าอินทะซึ่งต้องทำงานเป็นเสมียนป่าไม้และรับเงินเดือนจากสยาม เท่ากับเปลี่ยนสถานภาพจาก “เจ้านาย” ล้านนากลายเป็น “คนในบังคับ” ของสยาม

นวนิยายที่นำมาศึกษาสะท้อนให้เห็นความเสื่อมสลายของระบบเจ้าในอาณาจักรล้านนาในฐานะผู้ปกครองอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนสูญสิ้นอำนาจลงสู่สามัญชนในที่สุด ในขณะที่สยามเข้ามาครอบงำและลดทอนอำนาจผู้นำท้องถิ่นและเพิ่มอำนาจของตนเองกระทั่งเป็นฝ่ายมีอำนาจเหนือเจ้านายท้องถิ่นตลอดไป

3.1.1.2 ชนชั้นได้ปกครอง

ชนชั้นใต้ปกครองเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในโครงสร้างส่วนล่างของสังคมและมีจำนวนมากที่สุด ประกอบด้วยไพร่และทาสซึ่งมีหน้าที่และบทบาทแตกต่างกันออกไปตามสถานะของกลุ่มที่ตนสังกัด

ก. ไพร่

ไพร่คือสามัญชนทั่วไปที่ไม่ได้เป็นทาส เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในสังคมและถือว่าเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง ในยามสงบไพร่คือแรงงานในการพัฒนาสังคม และเป็นผู้เสียภาษีให้กับรัฐ ในยามสงครามก็เป็นกำลังสำคัญในกองทัพ

ในสมัยพระเจ้ากาวิละปกครองเชียงใหม่เป็นเจ้าหลวงองค์แรก เชียงใหม่ขาดแคลนกำลังคน ทำให้พระเจ้ากาวิละต้องหากำลังคนด้วยการ “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ซึ่งเป็นการกวาดต้อนผู้คนที่อยู่ตามหัวเมืองต่างๆ มาตั้งบ้านเรือนในเชียงใหม่ กลายเป็นราษฎรชนชั้นไพร่

ไพร่ในสังคมล้านนาแบ่งออกเป็นไพร่เมืองชั้นดีหรือไพร่สามัญ กับไพร่เมืองธรรมดาหรือไพร่ส่วย¹¹ ไพร่เมืองชั้นดีคือผู้ที่มีฐานะดีหรือมีความรู้ความสามารถพิเศษที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง ได้แก่ พระสงฆ์ หมอ นักปราชญ์ ช่างฝีมือ ผู้รู้หนังสือ เป็นต้น

ไพร่เมืองชั้นดีจัดไว้ในกลุ่มหาได้ยาก เจ้าเมืองจะต้องสงวนรักษาไว้ให้ดี ถ้าทำความผิดก็มีโทษเพียงเนรเทศไม่ถึงขั้นประหารชีวิต¹² เจ้าเมืองอาจจะให้ไพร่เมืองกลุ่มนี้ช่วยงานบ้านเมืองในฐานะข้าราชการระดับท้องถิ่น เพราะไพร่กลุ่มนี้เป็นผู้ที่มีบทบาทในสังคมระดับหมู่บ้านของตนมาก

ในนวนิยายเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ที่ดีของไพร่เมืองชั้นดี และเมื่อเข้ามาทำงานให้กับเจ้านายก็จะได้รับการดูแลเป็นพิเศษ เช่น ครอบครัวของบัวผันที่รับใช้เจ้านายด้วยความซื่อสัตย์และจงรักภักดี ในคราวที่สามีของบัวผันเสียชีวิตทำให้บัวผันเป็นเด็กกำพร้าตั้งแต่ยังไม่เกิด เจ้านายก็เมตตาให้การเลี้ยงดูแม่ลูกทั้งสองเป็นอย่างดี

พ.ศ. ๒๓๕๘ จึงเป็นปีตายของหนานหล้าแลเป็นปีเกิดลูกสาวของเขา เจ้าบุรีรัตน์จึงให้นามอันแสดงถึงความเมตตาเอ็นดูต่อหนานหล้าแลนางบัวผัน

¹¹ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 433.

¹² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, *ล้านนาไทยคดีศึกษา*, หน้า 158.

เป็นอย่างยิ่งแก่เด็กหญิงเกิดใหม่ในเวลาต่อมาว่าบัวบุรีเลี้ยงดูใกล้ชิดร่วมกัน
กับบิดาอีกสองคน¹³

แม้ว่าครอบครัวของบัวผันจะอยู่ในสถานะไพร่สามัญแต่ก็มีความใกล้ชิดกับเจ้านาย บัวผัน
และบัวบุรีทำงานรับใช้เจ้านายและได้รับความเมตตาจากเจ้านาย บัวบุรีมีโอกาสเรียนหนังสือและ
เรียนดนตรีเช่นเดียวกับบิดาของเจ้าบุรีรัตน์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าชีวิตไพร่สามัญในคุ้มเจ้านายมีความ
เป็นอยู่ที่ดีกว่าไพร่สามัญทั่วไป

ไพร่เมืองธรรมดาหรือไพร่ส่วยได้แก่ประชาชนทั่วไปที่ไม่มีความรู้ความสามารถพิเศษที่จะ
เป็นคุณประโยชน์ต่อบ้านเมือง ประกอบอาชีพตามความสามารถของตน เช่น พรานบุญคำ ตัว
ละครในเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* พรานบุญคำ บิดาของเมืองราม เป็นพรานป่ามี
อาชีพหาของป่าขาย แต่ก็ต้องส่งส่วยหรือของป่าที่ตนหามาได้ให้เจ้านายที่ตนสังกัดอยู่

ดังเช่นพ่อแลปู่ของเขา แท้จริงแล้วคือ ‘ไพร่ส่วย’ ผู้สืบทระกูลต่อกันมา
ด้วยการหาของป่ามาบำเรอเจ้านาย เนื่องด้วยที่อาศัยอยู่ในป่า ผ่านทาง ‘แก
บ้าน’ หรือผู้ใหญ่บ้าน เป็นเช่นนี้สืบมาช้านาน¹⁴

การส่งส่วยให้เจ้านายสะท้อนให้เห็นว่าไพร่ทุกคนต้องขึ้นสังกัดกับเจ้านายคนใดคนหนึ่ง
ในเมืองที่ตนอาศัยอยู่ ดังนั้นไพร่จึงมีฐานะเป็นสมบัติของเจ้านาย โดยเจ้านายจะใช้ให้ไพร่ทำงาน
ส่วนตัวของตน รวมถึงเข้าเวรรับราชการต่างๆ ตามระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดทุกปี นอกจากนี้
ไพร่จะมีเจ้านายต้นสังกัดแล้ว ยังมีผู้ปกครองระดับท้องถิ่นคือ “แกบ้าน” หรือผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่
ควบคุมไพร่โดยตรง ทำหน้าที่เกณฑ์แรงงานและเก็บส่วยให้ทางราชการ เช่น นานนชัยเป็นไพร่ใน
สังกัดของเจ้าอุบลวรรณา หลังจากได้ทราบว่านานนชัยเปลี่ยนศาสนา เจ้าอุบลวรรณาจึงสั่งให้แก
บ้านจับกุมนานนชัยมาลงโทษประหารชีวิต

ในเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* พ่อครูได้เข้าเฝ้าเจ้าหลวงเชียงใหม่และทูลว่าชาวคริสเตียนถูกประหาร
ชีวิตต่างๆ ที่ไม่มีความผิด โดยมีคำสั่งจากเจ้าบัวหลวงเรงธราให้จับกุมตัวเนื่องจาก คริสเตียนผู้
นั้นเป็นไพร่ในสังกัดของเจ้าหญิง

¹³ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแก้วฟ้า*, หน้า 35.

¹⁴ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 15.

(...) “ที่เราไม่เชื่อว่าเหตุการณ์นี้จะเกิดขึ้น ก็เพราะเมื่อวันที่ ๑๑ นี้เอง พระธิดาองค์เล็กได้ออกหนังสือคุ้มครองให้นายหนานในฐานะที่เขาเข้าเฝ้าถวายตัวเป็นคนของท่าน แต่พอตกบ่ายก็มีจดหมายจากหัวหน้าหมู่บ้าน ส่งให้นายหนานกลับบ้าน ข้อความค่อนข้างมากจนนายหนานไม่อาจเข้าพิธีสวดตอนเช้าวันอาทิตย์ได้ (...)”¹⁵

แม้เจ้านายมีอำนาจเหนือไพร่ทว่าทั้งสองฝ่ายต่างก็มีความเกื้อกูลกัน เพราะเจ้าต้องการแรงงานจากไพร่ในการสร้างความมั่นคงให้กับบ้านเมือง ส่วนไพร่ก็ต้องการความอุปถัมภ์จากเจ้านายเพื่อเป็นหลักประกันให้กับชีวิตความเป็นอยู่

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ากับไพร่ในนวนิยายเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ได้สะท้อนให้เห็นการเกื้อกูลกันระหว่างเจ้าและไพร่ เจ้านุริรัตนและเจ้าดารกาเด่นดวงได้ให้ความเมตตาเมืองรามเป็นอย่างดีต่างๆ ที่เมืองรามไม่ได้เป็นไพร่ในสังกัดของตน แต่สังกัดเจ้าเมืองลำปางด้วยความจงรักภักดีของเมืองราม เจ้านุริรัตนจึงได้สนับสนุนให้เมืองรามมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน และยังให้ความอุปถัมภ์ในชีวิตส่วนตัว เช่น เมื่อรู้ว่าเมืองรามรักอยู่กับบัวบุรี เจ้าดารกาเด่นดวงก็ออกปากว่าจะจัดงานแต่งงานให้

“เวลานี้ บ้านเมืองเรายังวุ่นวาย ทั้งเรื่องกุลาขาว เรื่องเงี้ยว และเรื่องผลัดแผ่นดินใหม่ของสยาม ฉะนั้น ข้าก็อยากให้สตูดกลั่นในเรื่องรักใคร่ รอไปอีกหน่อย เสร็จเรื่องยุ่งยากแล้ว ข้าจักขออิรีให้ตบแต่งครองกัน”¹⁶

แม้ว่าเมืองรามจะไม่ได้แต่งงานกับบัวบุรี แต่เจ้าดารกาเด่นดวงก็เป็นผู้จัดการงานแต่งงานให้เมืองรามกับเจ้าหญิงระยับเนตรเพื่อเป็นการตอบแทนเมืองรามที่ทำงานให้ด้วยความจงรักภักดี เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงสร้างบ้านให้เมืองราม และจัดเตรียมสินสอดไปสู่ขอเจ้าหญิงระยับเนตรด้วยตนเอง

คำพูดที่เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงและเมืองรามได้พูดขำกับเจ้าหญิงระยับเนตรอยู่เสมอว่า “ท้าวพระยาอยู่ได้ด้วยไพร่” สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันระหว่างเจ้ากับไพร่ เจ้าไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ถ้าขาดกำลังและแรงงานจากไพร่ ในขณะที่เดียวกันไพร่ก็ไม่อาจอยู่ในสังคมได้ถ้าไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้านาย

¹⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 495.

¹⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 301.

โดยหลักการระบบอุปถัมภ์ในสังคมล้านนาเป็นแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยและเกื้อกูลกัน แต่ในทางปฏิบัติแล้วชนชั้นได้ปกครองคือกลุ่มคนที่เสียเปรียบชนชั้นผู้ปกครอง เจ้านายมีอภิสิทธิ์เหนือชาวบ้านเนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่ออกกฎหมายและเป็นผู้บังคับใช้กฎหมาย คาร์ล บ็อค ได้บันทึกเกี่ยวกับกฎหมายการล่าสัตว์ป่า เช่น พวกเจ้านายได้สงวนสิทธิ์ในการล่าช้างและแรดไว้เป็นของพวกเขาคนแต่พวกเขาเดิยวเท่านั้น ในแต่ละปีมักออกล่าสัตว์กันเป็นการใหญ่ราวสองหรือสามครั้ง เมื่อขบวนล่าสัตว์นี้ออกจากเมืองหรือกลับเข้าเมืองก็เป็นภาพที่น่าตื่นตาตื่นใจอย่างยิ่ง เพราะมีช้างพลายที่เอาไปล่อหรือสู้กับสัตว์ป่าให้ติดกับนำขบวนมาราว 12 เชือก แต่ประชาชนส่วนมากก็ไม่สนุกลงานไปกับกิจกรรมนี้เนื่องจากการเสี่ยงภัย และถูกบังคับให้ทำหน้าที่ต่างๆ เพื่อช่วยเจ้านายเวลาออกล่าสัตว์

Two or three times a year, grand hunting expeditions are organized by the principal Chows, who reserve to themselves the sole right to hunt the elephant and rhinoceros. When one of these expeditions leaves or returns to a town, the scene is one of great animation and some splendor, as a dozen or more splendid tuskers, destined to decoy or do battle with their wild brethren, and bring them into captivity, head the procession.¹⁷

ไม่เพียงแต่ถูกเกณฑ์แรงงานในการล่าสัตว์เท่านั้น ไพร่สามัญยังถูกเรียกเก็บส่วยจากเจ้านายได้อีกด้วยโดยไม่อาจขัดจิ้นคำสั่งได้ เช่นในการเดินทางไปล้านนาตอนบนของคาร์ล บ็อค แม้ว่าเขาจะเป็นแขกรับเชิญและพำนักอยู่กับเจ้าราชสีห์ที่เชียงราย แต่ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเป็นของชาวเมืองทั้งสิ้น เพราะทุกๆ เจ้าทาสของเจ้าราชสีห์จะออกไปขอเปิด ไก่ ไช้ ผลไม้ และของกินอื่นๆ จากบ้านราษฎรรอบเมือง และเป็นที่แน่นอนว่าราษฎรไม่กล้าปฏิเสธการเรียกรื่องนี้

I was practically living at the expense of the community at large; for the slaves of my host were sent round every morning to the people, collecting fowls, eggs, fruit, and other comestibles, which the

¹⁷ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881-1882*, p. 269.

common folk did not dare to refuse to deliver on demand.¹⁸

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไพร่จะต้องถูกเกณฑ์แรงงานและส่งส่วยให้กับรัฐ แต่ไพร่ก็ยังคงมีความเป็นอยู่ที่ดี และมีอิสระมากกว่าทาส

ข. ข้าหรือทาส

ข้าหรือทาสเป็นชนชั้นต่ำสุดในสังคมล้านนา ถือว่าเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้าข้า¹⁹ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีข้าไว้รับใช้มากที่สุด รองลงมาคือเจ้านายบุตรหลาน ส่วนไพร่ที่มีฐานะดีก็สามารถมีข้าไว้ใช้สอยได้

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าข้ากับข้าเป็นลักษณะของการพึ่งพากันเช่นเดียวกับเจ้านายกับไพร่ กล่าวคือ เจ้าข้าอาศัยแรงงานจากข้า ในขณะที่ข้าก็อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองและการเลี้ยงดูของเจ้าข้า ทำงานให้กับเจ้าข้า และเจ้าข้ามีสิทธิลงโทษข้าของตนได้ตามสมควร ทั้งนี้เจ้าข้ามีหน้าที่ดูแลและควบคุมข้าของตนมิให้ประพฤติเสียหายหรือทำผิดกฎหมาย มิเช่นนั้นเจ้าข้าจะต้องมีส่วนรับผิดชอบร่วมกับข้าของตนด้วย

เรื่อง *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุนิทรแวงน* สะท้อนให้เห็นว่าข้าในสังคมล้านนามีสภาพความเป็นอยู่ดีพอสมควรแก่ฐานะของตน ไม่ถูกกดขี่จนเกินไป เช่น เจ้าจันทน์ให้ความเมตตาต่อนางฟองคำที่อยู่ในฐานะข้าและทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง เจ้าจันทน์เรียกขานนางฟองคำว่า “พี่ฟองคำ” ทุกครั้ง และเมื่อเจ้าจันทน์เดินทางไปนมัสการพระธาตุนิทรแวงนก็ได้นางฟองคำร่วมเดินทางไปด้วย เมื่อเห็นว่านางฟองคำเกล้าผมโดยไม่มีกระจกส่อง เจ้าจันทน์ได้ออกปากให้ยืมกระจกเพื่อจะได้เกล้าผมให้เรียบร้อยสวยงาม

“พี่เกล้าผมบ่ส่องกระจกจะเกล้าดีได้อย่างไร เอะแวนแยงข้าส่องเทอะพี่”
เจ้าจันทน์หมายถึงคั่นน้องแก้วกระจกญี่ปุ่น นางพี่เลี้ยงส่ายหน้า
“บ่ดี อีฟองคำข้าซ้อยเป็นบ่าวเป็นทาสส่องแวนเจ้ากลัวจี้กลากกินหัว”²⁰

¹⁸ *Ibid.*, p. 310.

¹⁹ เจ้าข้า คือผู้ที่มีสิทธิเหนือข้าในปกครองของตน สามารถขายข้าให้กับผู้อื่นได้

²⁰ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุนิทรแวงน*, หน้า 21.

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นชี้ให้เห็นว่าเจ้าไม่ได้ค้ำข้าแต่ให้ความเมตตาตามสมควร ส่วนข้าก็ยังคงให้ความเคารพและรู้สถานะตนเองอยู่ตลอดเวลา สังกัดได้จากการใช้สรรพนามเรียกขานตนเองของนางฟองคำ ว่า “ข้า” หรือ “ข้าข้อย”²¹ เช่น “ อีฟองคำบ่าวข้าขอธรรณาเจ้าจันทน์อนต่อเทอะ”²² หรือ “ข้าข้อยกลัวแต่เจ้าจันทน์จะล้มป่วยนอนยาวเหมือนหัวสาวปีนั้น เจ้าพ่อจะเอาหัวอีฟองคำข้าข้อยหลุดตกหลุม”²³ เช่นเดียวกับตัวละครคำใสในเรื่อง *รากนครา* ที่ใช้คำลงท้ายกับเจ้านายว่า “เจ้าข้า” เพื่อแสดงความเคารพเทิดทูน คำใสเป็นลูกสาวของคำแก้วผู้ที่ติดตามมารับใช้เจ้าแผ่นดินเมืองที่คุ้มเจ้าสุวงค์ คำใสเป็นเด็กที่มีนิสัยซุกซนและชอบสิ่งแปลกใหม่ เมื่อเห็นเจ้าไสรรัตน์บุตรของเจ้าสุวงค์ที่เพิ่งกลับมาจากสยามแต่งกายแปลกตาจึงติดตามไปทุกหนทุกแห่งด้วยความอยากรู้อยากเห็น

“รอด้วยเจ้า...รอด้วยเจ้าข้า” เสียงใสดังมาพร้อมกับร่วงอ้วนป้อมของเด็กหญิงวัยประมาณแปดขวบที่วิ่งหลุนๆ เกือบเซถลามาลงตัว²⁴

ตัวอย่างความสัมพันธ์ในลักษณะของการเกื้อกูลกันระหว่างเจ้าข้ากับข้าในสังคมล้านนา พบได้จากตัวละครฟองจันทร์ ในเรื่อง *รากนครา* ฟองจันทร์มีความจงรักภักดีต่อเจ้านาย ในคราวติดตามไปรับใช้เจ้ามิ่งหล้าที่เมืองมณฑลและพบว่าเจ้ามิ่งหล้าถูกรุกรานแสนสาหัสจากเจ้านาง ปัทมสุดา ฟองจันทร์ได้เสี่ยงชีวิตเดินทางมาขอความช่วยเหลือจากเจ้าสุวงค์ด้วยสำนึกของความภักดีต่อผู้อยู่ในฐานะเจ้านายของตน แม้ว่าฟองจันทร์จะไม่ได้เป็นนางข้าหลวงของเจ้ามิ่งหล้ามาแต่เดิมก็ตาม และเมื่อครั้งที่เจ้าแผ่นดินเมืองขอให้ฟองจันทร์เดินทางในเวลากลางคืนเพียงลำพังเพื่อไปส่งจดหมายลับให้เจ้าหน่อเมือง ฟองจันทร์ก็ยินดีกระทำด้วยความเต็มใจ

“ขนาดแค่เพื่อเจ้ามิ่งหล้า ฟองจันทร์ยังเสี่ยงภัยเดินทางรอนแรมทั้งกลางวันและกลางคืนจากเมืองมณฑลมาแล้ว...แล้วนี่เพื่อเจ้าแผ่นดินเมืองของข้าเจ้า...ยิ่งกว่านี้ร้อยเท่าก็ทำได้”²⁵

²¹ ข้อย มีความหมายเดียวกับข้าและทาส

²² มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*, หน้า 8.

²³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 9.

²⁴ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 572.

²⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 532-533.

จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นได้ปกครองเป็นไปในรูปแบบของการพึ่งพากัน ทั้งสองฝ่ายต่างก็ได้ผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน กลุ่มเจ้านายได้รับแรงงานและบรรณาการจากไพร่ในสังกัด ส่วนกลุ่มชนชั้นได้ปกครองก็ได้รับความคุ้มครองและการสนับสนุนจากเจ้านาย ถ้าความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายราบรื่น เจ้านายไม่กดขี่ไพร่จนเกินไปนัก และไพร่ก็ได้รับการเลี้ยงดูปกป้องจากเจ้านายเป็นอย่างดี ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ก็นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อให้ระบบชนชั้นดำรงอยู่อย่างมั่นคงในโครงสร้างทางสังคมของล้านนา

3.1.2 การเลื่อนชั้นทางสังคม

การเลื่อนชั้นของสมาชิกในสังคมเป็นการยกระดับฐานะทางสังคมให้สูงขึ้น เช่น กลุ่มเจ้านายเจ้านายและขุนนางได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น ไพร่สามัญได้เลื่อนฐานะ มียศศักดิ์ หรือมีหน้าที่การงานที่สูงขึ้น โดยอาจเลื่อนฐานะเป็นเศรษฐีหรือเลื่อนชั้นมาอยู่ในชนชั้นผู้ปกครอง แต่ก็มีโอกาสเป็นไปได้น้อยมากเพราะสังคมให้ความสำคัญกับชาติกำเนิดของบุคคล อย่างไรก็ตาม สังคมล้านนาเปิดโอกาสให้สมาชิกในสังคมสามารถเลื่อนชั้นของตนเองและครอบครัวให้สูงขึ้น ด้วยการสืบ สันตติวงศ์ การใช้ความรู้ความสามารถ และการแต่งงาน

3.1.2.2 การสืบสันตติวงศ์

การเลื่อนชั้นทางสังคมด้วยการสืบสันตติวงศ์เป็นการเลื่อนตำแหน่งทางการปกครองที่จำกัดเฉพาะสมาชิกในราชวงศ์เท่านั้น เช่น เจ้าอุปราชเลื่อนฐานะขึ้นเป็นเจ้าหลวงต่อจากเจ้าหลวงองค์ก่อน ตำแหน่งเจ้าอุปราชจำกัดเฉพาะบุตรชาย พี่ชาย น้องชาย หรือบุตรเขยของเจ้าหลวงเท่านั้นดังเช่นกรณีของเจ้าอุปราชบุญทวงษ์ เมื่อเจ้าอุปราชอินทนนท์ขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าหลวงอินทวิชยานนท์ ตำแหน่งเจ้าอุปราชจึงว่างลง ดังนั้น เจ้าบุญทวงษ์ที่มีศักดิ์เป็นน้องชายต่างมารดาของเจ้าหลวงจึงก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งเจ้าอุปราช

กฤษณา อโศกสินได้นำประวัติศาสตร์ช่วงนี้มาเขียนในนวนิยายเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าแสนวงศ์น้องชายต่างมารดาของเจ้าหลวงเชียงใหม่ได้ไปทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอุปราช

ครั้นแล้ว จึงทรงมีพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้น้องชาย ต่าง
มารดาของ 'เจ้านครเชียงใหม่' เป็นเจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่แต่นั้นเป็นต้นมา

26

ในเรื่อง *รากนครา* เจ้าหน่อเมืองได้เลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้าอุปราชแทนเจ้าอุปราชสิงห์คำผู้
เป็นอาที่เสียชีวิตลง ตำแหน่งเจ้าอุปราชสืบทอดให้กับเจ้าหน่อเมืองในฐานะบุตรชายคนเดียวของเจ้า
หลวงเชียงเงิน ซึ่งมีบุตรสาวที่เกิดกับชายาใหม่คือเจ้ามิ่งหล้าเท่านั้น

(...) ขณะที่หน่อเมืองโศกคิดว่าที่ทั้งคู่มีลูกสาวคนนั้นได้เพียงคนเดียวแล้ว
มิได้มีลูกชายเพิ่มเติมมาอีก

...มิฉะนั้นเจ้าหน่อเมืองก็คงเป็นได้แค่เจ้าราชบุตร หรืออาจต้องกินตำแหน่ง
ต่ำกว่านั้นเสียด้วยซ้ำ และคงไม่มีทางก้าวขึ้นถึงตำแหน่งเจ้าอุปราชเชียงเงิน
อย่างที่กำลังจะเป็นได้ในไม่กี่วันข้างหน้า...²⁷

การเลื่อนฐานะทางสังคมมิได้จำกัดอยู่เฉพาะเจ้านายในราชวงศ์เท่านั้นสามัญชนก็มีโอกาส
เลื่อนฐานะทางสังคมให้สูงขึ้นได้ โดยใช้ความรู้ความสามารถที่ตนมีเป็นเครื่องมือในการเลื่อน
ฐานะ

3.1.2.3 การใช้ความรู้ความสามารถ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁶ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 9.

²⁷ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 52.

ผู้ชายมีโอกาสเลื่อนชนชั้นทางสังคมได้มากกว่าผู้หญิง ทั้งนี้ไพร่สามัญอาจยกระดับของตนให้สูงขึ้นด้วยการบวชเรียน เพราะสังคมล้านนาให้การยกย่องผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ผู้ที่ผ่านการอุปสมบทมาแล้วเรียกว่า “หนาน” ส่วนผู้ที่ผ่านการบรรพชามาแล้วเรียกว่า “น้อย” ซึ่งแสดงถึงการยกย่องและให้เกียรติผู้ที่มีความรู้ และกลุ่มคนเหล่านี้ยังนับว่าเป็นไพร่เมืองชั้นดีอีกด้วย บุคคลเหล่านี้อาจประกอบอาชีพตามที่ตนได้เล่าเรียนศึกษามาจากวัด เช่น หมอยา ช่างไม้ นักดนตรี เป็นต้น

เมืองราม ตัวละครเอกจากเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เป็นตัวอย่างของชนชั้นได้ปกครองที่สามารถยกฐานะของตนเองขึ้นมาอยู่ในชนชั้นผู้ปกครองได้ ในนวนิยายภาคแรกเมืองรามเป็นเพียงเด็กหนุ่มอายุ 19 ปี เป็นลูกพรานป่าที่ติดตามพ่อมาถวายของป่าให้แก่ เจ้าหลวงซึ่งถือว่าเป็นภารกิจของไพร่ที่ต้องส่งส่วยให้เจ้านาย เหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้เมืองรามได้มีโอกาสเข้ามาทำงานเป็นช่างไม้ในคุ้มของเจ้าบุรีรัตน์ในเชียงใหม่ ด้วยความที่เมืองรามเคยได้เรียนหนังสือกับพระภิกษุที่วัดปงยางคกจนมีความรู้ความสามารถรอบด้านเช่น สามารถอ่านและเขียนหนังสือได้ มีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร ชำนาญการขี่ม้า ดนตรี และงานไม้ เมืองรามจึงได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนเป็นบันไดขั้นแรกในการผลักดันตนเองให้ก้าวหน้าในการทำงาน ภายในระยะเวลาเพียงหนึ่งปีเมืองรามก็กลายเป็นคนโปรดของเจ้านายทุกคน เนื่องจากมีความรู้ความสามารถและขยันทำงาน แต่ชีวิตของเมืองรามก็ถึงจุดพลิกผันเมื่ออายุได้ 20 ปี เมืองรามได้เดินทางไปตามบ่าวบริวารคนรักที่ถูกเจ้าม่อนฟ้าลุดไป และถูกเจ้าม่อนฟ้าแทงจนบาดเจ็บสาหัสแต่ก็ได้รับการช่วยเหลือจากเปาทหารในกองทัพเมืองหมอกใหม่ ทำให้เมืองรามมีโอกาสได้เข้าฝึกทหาร มีทักษะในการต่อสู้เพิ่มขึ้นอีกแขนงหนึ่ง ทำให้เมืองรามกลายเป็นชายหนุ่มที่กล้าแกร่ง ละทิ้งคราบเด็กหนุ่มนักดนตรีผู้อ่อนต่อโลกไปโดยสิ้นเชิง

ในนวนิยายภาคสองเมืองรามเป็นชายหนุ่มอายุ 25 ปีมีความก้าวหน้าในอาชีพการงานเนื่องจากเจ้าบุรีรัตน์แต่งตั้งให้เมืองรามเป็นผู้ช่วยผู้ดูแลคุ้ม และเมืองรามยังได้รับความไว้วางใจจากเจ้านายให้ดูแลเรื่องต่างๆ ทั้งด้านราชการและกิจการภายในคุ้ม เมืองรามกลายเป็นคนที่เจ้านายเรียกหาเนื่องจากเป็นผู้ที่มีความ “คล่องงาน” เช่นให้เมืองรามไปคุมข่าทาสทำถนน ติดตามทัพไปเชียงแสน หรือคอยดูแลรับใช้เจ้านายญาติวงศ์ ความเก่งกล้าสามารถของเมืองรามเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาของเจ้าหลวงเชียงใหม่ เมืองรามจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายแกล้มฉางผู้ดูแลนาของเจ้าหลวงที่แม่ฮ่องสอน เมืองรามดูแลรับผิดชอบการปลูกข้าวและการเก็บเกี่ยวด้วยความใส่ใจและซื่อสัตย์สุจริต ทำให้เจ้าหลวงได้รับผลผลิตจากที่นาอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเป็นที่น่าพึงพอใจ เมืองรามจึงได้รับส่วนแบ่งเป็นผลผลิตข้าวซึ่งนำไปขายได้เงินมาเก็บสะสมไว้อย่างสม่ำเสมอ นับได้ว่านอกจาก

เมืองรามจะสามารถก้าวหน้าในด้านการงานแล้ว เมืองรามยังกลายเป็นเศรษฐีสามารถซื้อที่ดินใน เชียงใหม่ได้หลายร้อยไร่ จากคำเรียกขานว่า “ไอ้เมือง” เมืองรามได้รับการยกย่องเป็น “นายเมือง”

ความเก่งกล้าสามารถของเมืองรามยังทำให้ชนะใจเจ้าหญิงระยับเนตร “นายเมือง” ของเจ้าหญิงคือวีรบุรุษ เป็น “อัศวินม้าขาว” มาช่วยชีวิตของเจ้าหญิงจากการจมน้ำและช่วยชีวิตของเจ้าน้อยสิงห์ผู้เป็นบิดาให้รอดพ้นจากความตายหลังจากกินเห็ดพิษ ความเก่งกล้าสามารถนี้ทำให้เจ้าน้อยสิงห์ประจักษ์แก่สายตาว่าเมืองรามเป็นชายหนุ่มผู้มีความกล้าและมีปัญญา เจ้าน้อยสิงห์จึงยกเจ้าหญิงระยับเนตรให้สามัญชนอย่างเมืองรามด้วยความเต็มใจที่สุดในที่สุด

ความก้าวหน้าด้านอาชีพการงานของเมืองรามถึงจุดสูงสุดเมื่อเมืองรามอายุ 29 ปีได้รับการแต่งตั้งให้เป็น “พญาเมืองรามรักษาเขต” ปกครองเขตสรวกในเชียงใหม่ การก้าวขึ้นสู่สถานะชนชั้นปกครองของเมืองรามใช้เวลาเพียง 10 ปี ทั้งนี้เพราะเมืองรามใช้ความรู้ของตนเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างอำนาจให้กับตนเองและครอบครัว

นอกจากการบวชเรียนแล้วอีกหนทางหนึ่งที่จะเปิดโอกาสให้ผู้ชายสามารถเลื่อนชนชั้นได้คือการเข้าร่วมรบในสงคราม เพราะเป็นการแสดงความสามารถของตนให้ประจักษ์โดยไม่ต้องคำนึงถึงชาติตระกูล ถ้าผู้ใดมีความสามารถในการรบก็จะได้รับราชการและมีโอกาสก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่สูงยิ่งๆ ขึ้นไป

ในเรื่อง **ทัพทัน 1902** กัปตัน ฮันส์ มาร์ควาร์ด เจนเซน ชาวเดนมาร์ก เข้ารับราชการในตำแหน่งร้อยเอก เป็นผู้บังคับการตำรวจภูธรลำปางคนแรก ชาวล้านนารู้จักกัปตันเจนเซนในนามทัพทัน ทัพทันเดินทางมาพร้อมกับเอกอัครราชทูตเดนมาร์กที่เดินทางมายังสยาม และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ทำงานเป็นครูฝึกตำรวจที่ลำปาง ในขณะที่เกิดเหตุการณ์เงี้ยวก่อการจลาจลที่หัวเมืองแพะ พวกเงี้ยวได้จับกุมและสังหารข้าราชการชาวสยามทำงานอยู่ที่เมืองแพะเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นพวกเงี้ยวจึงได้บุกไปที่ลำปาง แต่ทัพทันได้นำกองกำลังเข้าปกป้องเมืองลำปาง และต่อสู้กับกองทัพเงี้ยวที่บุกเข้ามาโจมตีเมือง ทัพทันได้รับชัยชนะในการต่อสู้ แต่ได้ถูกลอบสังหารในเวลาต่อมาขณะรุกไล่ข้าศึกที่กำลังหลบหนี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ พร้อมทั้งเลื่อนยศให้เป็นนายพันตรี และพระองค์ยังพระราชทานเสาศิลาจารึกเกียรติคุณปักไว้บนหลุมฝังศพของทัพทัน เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงเกียรติยศของวีรบุรุษผู้กล้าหาญ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราชได้ทรงพระราชทานยศนายพลตรีให้แก่เจ้าเมืองลำปาง และพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์สูงสุด มงกุฎไทยพร้อมรางวัล ๑๐,๐๐๐ บาทให้ทัพทันและเลื่อนยศเป็นนาย พัน

ตรีในวีรกรรมปกป้องชาติครั้งนั้น²⁸

บำเหน็จรางวัลของทัพทันชี้ให้เห็นว่าการมีบทบาทในการร่วมรบในสงครามมีส่วนช่วยผลักดันให้สามัญชนสามารถเลื่อนฐานะของตนเองได้ แต่การเลื่อนฐานะด้วยการออกรบในสงครามมีข้อจำกัดเนื่องจากในระยะหลังเมืองล้านนาอยู่ในความสงบไม่ถูกรุกรานจากดินแดนอื่นๆ ทำให้การใช้ความสามารถในการรบเป็นเครื่องมือเพื่อเลื่อนฐานะทางสังคมพบได้น้อยลงตามไปด้วย

3.1.2.3 การแต่งงาน

กลุ่มชนชั้นปกครองในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนนิยมถ่ายโอนอำนาจในหมู่พี่น้อง สังกัดได้จากการขึ้นมาเป็นเจ้าผู้ครองนคร และนิยมสมรสกันภายในกลุ่มเพื่ออาศัยความสัมพันธ์อันแนบแน่นทางสายโลหิตสร้างความเป็นเอกภาพและเพิ่มความเข้มแข็งทางการเมืองภายในกลุ่ม

การขึ้นมามีบทบาททางการเมืองของฝ่ายชายซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการแต่งงานสามารถสังเกตได้ในกรณีของเจ้าอินทวิชยานนท์ เพราะการขึ้นมาเป็นเจ้าหลวงเกิดจากการแต่งงานกับเจ้าทิพไกรสร เดิมเจ้าอินทวิชยานนท์เป็นเพียงเจ้าน้อยอินทนนท์ ราชบุตรของเจ้าราชวงศ์มหาพรหมคำคง และเป็นหลานปู่ของเจ้าเศรษฐีคำฝั้นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 3 เนื่องจากพระบิดาของเจ้าอินทนนท์มิได้มีบทบาททางการเมืองการปกครองเท่าใดนัก²⁹ ทำให้เจ้าอินทนนท์มาจากสายตระกูลที่ไม่ค่อยมีอิทธิพลทางการเมืองถ้าเปรียบเทียบกับตระกูลของเจ้าทิพไกรสรที่สืบเชื้อสายจากตระกูลของเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์โดยตรง

การที่เจ้าอินทนนท์อยู่ในฐานะบุตรเขยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่มีส่วนทำให้มีโอกาสก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองหลายประการ ได้แก่ เจ้าอินทนนท์ได้แต่งงานเข้ามาอยู่ในสายตระกูลของเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ตามจารีตประเพณีล้านนาถือว่าเจ้าอินทนนท์ได้กลายเป็นคนของฝ่ายหญิงเท่ากับว่าเป็นการรักษาอำนาจเจ้าผู้ครองนครให้อยู่ในสายตระกูลของภรรยา และน่าจะเป็นเหตุผลที่ครอบครัวของฝ่ายหญิงให้การสนับสนุนทางการเมือง

ประการที่สองเจ้าอินทนนท์แต่งงานกับธิดาของเจ้าเมืองที่มีอิทธิพลทางการเมืองและมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจสูงซึ่งเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนให้สามีมีความมั่นคงและความมั่งคั่งตามไปด้วย และยังช่วยเป็นฐานอำนาจในการก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครต่อไปได้

²⁸ พ. วังน่าน, *ทัพทัน 1902*, หน้า 189.

²⁹ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, *เพชรล้านนา (๑)*, หน้า 104.

ในเรื่อง *เวียงเว่วนฟ้า* เจ้าหลวงเชียงใหม่ให้เจ้าคารกาเด่นดวงเลือกคู่ครองด้วยตนเอง เพราะเห็นว่าบุตรสาวสมควรมีคู่ครองได้แล้ว

‘เลือกเอาลูก ลูกชอบเจ้าองค์ไหน จงเลือกเอา แล้วพ่อจะจัดการให้’ (...)

‘ลูกเลือกคุณแล้ว เห็นก็แต่เจ้าบุรีรัตน์องค์เดียวที่เป็นผู้ใหญ่พอจะปกครองบ้านเมืองต่อไปได้’³⁰

การเลือกแต่งงานกับเจ้าบุรีรัตน์แสดงให้เห็นว่าเจ้าคารกาเด่นดวงธิดาของเจ้าหลวงเชียงใหม่ มีส่วนผลักดันให้เจ้าบุรีรัตน์มีโอกาสก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งเจ้าหลวงเชียงใหม่ได้

อย่างไรก็ตาม การก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งเจ้าหลวงเชียงใหม่ของเจ้าอินทวิชยานนท์ก็อาศัยปัจจัยอื่นประกอบด้วย กล่าวคือ เจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์มีเพียงบุตรสาวสองคนไม่มีบุตรชายสืบทอดอำนาจต่อ ในฐานะที่เป็นสามิบุตรสาวคนโตของเจ้าหลวงทำให้เจ้าอินทวิชยานนท์ได้เปรียบกว่าบุคคลอื่น และรัฐบาลสยามให้การสนับสนุนเพราะเจ้าอินทวิชยานนท์ยอมรับอำนาจจากสยามอย่างเต็มที่

สำหรับสตรีล้านนามีโอกาสในการเลื่อนชั้นในสังคมน้อยมากเมื่อเทียบกับชาย เนื่องจากสังคมไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เรียนหนังสือหรือออกรับร่วมกับผู้ชาย ดังนั้นผู้หญิงจึงไม่มีความรู้ความสามารถมาใช้เป็นเครื่องมือในการเลื่อนชนชั้นเช่นเดียวกับผู้ชาย ทว่าสังคมล้านนาก็เปิดโอกาสให้ผู้หญิงสามารถเลื่อนชั้นได้ด้วยการแต่งงาน

การแต่งงานเป็นการเลื่อนชั้นที่ปรากฏในสังคมปิตาธิปไตยที่ผู้ชายเป็นใหญ่ สังคมยอมรับว่าผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน และเป็นค่านิยมในกลุ่มชนชั้นสูงที่จะมีภรรยาหลายคนซึ่งแสดงถึงความมีบารมีและมีอำนาจมาก

ในนวนิยายเรื่อง *เวียงเว่วนฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ได้สะท้อนให้เห็นว่าชายชนชั้นสูงมีภรรยาหลายคน เช่นเจ้าบุรีรัตน์ มีชายาถึง 7 คน ซึ่งในจำนวนนี้เป็นหญิงสามัญชนถึง 4 คน

อันเจ้าบุรีรัตน์ผู้นี้มีชายาผู้สกสมรสกันมาแล้วคือเจ้าหญิงดวงแก้วกึ่งทองให้กำเนิดบุตรชายสองคน คนหนึ่งชื่อเจ้าน้อยดวงอาทิตย์ อีกคนหนึ่งคือเจ้าน้อยปราบริปู ส่วนชายาคนอื่นเป็นสามัญชน จึงเรียกขานกันว่า ‘หม่อม’ ชายาทุกคนของเจ้าบุรีรัตน์ต่างก็มีตำแหน่งอยู่ในคุ้มกลางเวียง บุตรแลธิดาของชายาทุกคนได้รับการยกย่องให้เป็นเจ้าชายเจ้าหญิง มิได้ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน³¹

³⁰ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงเว่วนฟ้า*, หน้า 117.

³¹ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงเว่วนฟ้า*, หน้า 117.

การเลื่อนชนชั้นของสตรีล้านนาทำได้ด้วยการแต่งงาน เมื่อสมรสกับเจ้านายในราชตระกูล หญิงสามัญชนจะกลายเป็นหญิงสูงศักดิ์ทันที และลูกที่เกิดมาก็จะกลายเป็นชนชั้นสูงโดยชาติกำเนิด ทว่าหญิงสามัญชนที่แต่งงานกับชายชนชั้นสูงไม่สามารถเทียบชั้นได้กับหญิงชนชั้นสูงที่แต่งงานกับชายชนชั้นเดียวกันได้ กล่าวคือ หญิงสามัญชนได้รับการยกย่องเป็น “หม่อม” เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ชีวิตความเป็นอยู่ในฐานะภรรยาเจ้าก็ดีกว่าภรรยาของสามัญชน เนื่องจากการยกย่องสมกับฐานะ มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย และมีบ่าวไพร่คอยรับใช้

ครู่ต่อมา หม่อมวัยสามสิบห้าจึงขึ้นนั่งบนคานหามภายใต้จ้องหลวงสีฟ้า
อมคราม กระหนาบด้วยมหาดเล็กนางกำนัล³²

ข้อความข้างต้นหมายถึงหม่อมเสลาในนวนิยายเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* หม่อมเสลาเป็นชายาของเจ้าน้อยสิงห์ เดิมหม่อมเสลาเป็นเพียงสามัญชน เมื่อแต่งงานกับเจ้าก็เลื่อนฐานะเป็นหม่อมและได้รับการยกย่องเชิดชูอย่างสมเกียรติ

ในวัฒนธรรมของไทยใหญ่มีการยกย่องหญิงสามัญที่แต่งงานกับเจ้าชายเช่นเดียวกับ ธรรมเนียมล้านนาโดยเรียกว่า “แม่นาง” ในขณะที่เจ้าหญิงแต่งงานกับเจ้าชายชนชั้นเดียวกันจะได้รับการยกย่องอย่างสูงสุดเป็น “เจ้านาง”

บัวบุรีเป็นหญิงชนชั้นสามัญที่ได้แต่งงานกับเจ้าม่อนฟ้าเจ้าชายไทใหญ่ บัวบุรีมีกิริยามารยาทดี เก่งการบ้านการเรือน และมีรูปร่างหน้าตางดงาม กล่าวได้ว่าบัวบุรีมีทั้งคุณสมบัติและรูปสมบัติที่ถูกตาต้องใจเจ้าม่อนฟ้า บัวบุรีจึงสามารถใช้คุณสมบัติเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการเลื่อนชั้นของตนเอง

เมื่อพิจารณาถึงการเลื่อนชั้นของบัวบุรีและเมืองรามจะพบว่าผู้หญิงสามารถเลื่อนชนชั้นได้ง่ายแต่มีโอกาสน้อย ในขณะที่ผู้ชายเลื่อนชนชั้นได้ยากกว่าแต่มีโอกาสมาก ในนวนิยายทั้งสองภาคของกฤษณา อโศกสินได้แสดงให้เห็นระยะเวลาที่ใช้ในการเลื่อนชนชั้นของตัวละครทั้งสอง บัวบุรีสามารถเลื่อนชนชั้นได้ในภาคแรกเนื่องจากบัวบุรีมีสถานะดีกว่าเมืองราม โดยชาติกำเนิด เพราะแม่ของบัวบุรีสืบเชื้อสายมาจากไพร่เมืองชั้นดี ตาของบัวบุรีเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในขณะที่ เมืองรามมีสถานะต่ำกว่าบัวบุรีโดยชาติกำเนิด เพราะพ่อของเมืองรามสืบเชื้อสายมาจากไพร่ส่วย และเมืองรามกำพร้าแม่ซึ่งในสังคมล้านนาให้ความสำคัญในการสืบสายตระกูลจากมารดา เมื่อขาดแม่ก็

³² กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 118.

เท่ากับว่าเมืองรามชาติศึกษาพอดโนมิติในการเลื่อนชั้นทางสังคม ดังนั้นเมืองรามจึงต้องแสวงหาหนทางด้วยตนเอง ในขณะที่บัวบุรีมีศักยภาพทางฝ่ายแม่ซึ่งมีพื้นฐานใกล้ชิดกับชนชั้นสูงอยู่แล้ว การแต่งงานกับเจ้าม่อนฟ้าทำให้บัวบุรีเลื่อนสถานะเป็นแม่นางบัวบุรีในนวนิยายภาคแรก ส่วนเมืองรามต้องอาศัยระยะเวลา 5-9ปีต่อมาในการสร้างหนทางที่นำไปสู่การเลื่อนฐานะเป็น “นายเหล็มนาง” และ “พระยาเมืองราม” ตามลำดับในนวนิยายทั้งสองภาค

ความสัมพันธ์ของชนชั้นต่างๆ ในสังคมล้านนาเป็นไปตามบทบาทและหน้าที่ทางด้านการเมือง วัฒนธรรม และประเพณี ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะพึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกัน สำหรับการเลื่อนชนชั้นของสมาชิกในสังคมพบว่าบุรุษมีโอกาสเลื่อนฐานะได้มากกว่าสตรี ทั้งนี้บุรุษสามารถใช้ความรู้ที่ได้รับจากการบวชเรียนที่วัดมาใช้ประโยชน์ในการทำงาน และในยามศึกสงครามก็มีโอกาสแสดงความสามารถให้เจ้านายประจักษ์ ในขณะที่สังคมไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เรียนหนังสือหรือไปร่วมรบกับผู้ชาย ทว่าสังคมก็เปิดโอกาสให้สตรีสามารถเลื่อนฐานะของตนให้สูงขึ้นด้วยการแต่งงานกับผู้มีฐานะหรือกับเจ้านาย ทั้งนี้สตรีจะใช้คุณสมบัติของกุลสตรีมาเป็นเครื่องมือในการเลื่อนชนชั้น

3.2 ความสัมพันธ์ภายในสังคมของชาวล้านนาในมิติของสถานภาพทางเพศ

ความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในหลายสังคมได้ยกย่องให้ผู้ชายมีสถานะเหนือกว่าผู้หญิง เพศชายเป็นฝ่ายรับเลือกให้เป็นผู้นำทั้งในระดับสังคมและในระดับครอบครัว ในระดับสังคมผู้ชายเป็นผู้นำทางการปกครอง และในระดับครอบครัวผู้ชายก็ได้รับบทบาทเป็นผู้นำครอบครัว ทว่าสังคมล้านนามีความแตกต่างจากที่กล่าวข้างต้น เนื่องจากสังคมล้านนายอมรับความสามารถของผู้หญิงและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเป็นผู้นำทางการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม อย่างไรก็ตามแม้ผู้หญิงล้านนาจะมีบทบาทสำคัญในสังคม แต่ขณะเดียวกันผู้หญิงล้านนาก็ยอมรับสถานะที่ต่ำกว่าผู้ชายตามข้อกำหนดของจารีตประเพณี

3.2.1 การยินยอมปฏิบัติตามจารีตประเพณีของสตรี

ชาวล้านนาได้กำหนดบทบาทของสตรีในฐานะบุตรสาว ภรรยา และมารดาให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณีซึ่งถือว่าเป็นบรรทัดฐานในการวัดคุณค่าของการเป็นผู้หญิงที่ดีและไม่ดีของสังคม ทั้งนี้สตรีล้านนาในแต่ละบทบาทพึงประพฤติตนให้อยู่ในกรอบจารีตเพื่อให้เป็นที่ยอมรับในสังคม

3.2.1.1. ความเป็นบุตรสาวในโอวาท

บทบาทหลักในครอบครัวของสตรีในฐานะบุตรสาวคือปรนนิบัติบิดามารดา โดยทั่วไปบุตรสาวจะได้รับการฝึกฝนเพื่อเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี ถ้าเป็นสตรีที่มีฐานะทางสังคมสูง จะได้รับการอบรมให้อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เรียนรู้การปรนนิบัติสามี บิดามารดา การทำอาหาร งานเย็บปักถักร้อย เพื่อนำไปใช้เป็นประโยชน์ในครอบครัว

เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงในเรื่อง *เวียงเว่นฟ้า* ได้ทำหน้าที่บุตรสาว ทั้งคอยดูแลปรนนิบัติบิดาในด้านความเป็นอยู่ และคอยแบ่งเบาภาระในการปกครองบ้านไพร่

เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงมีงานทำตลอดทุกยาม หากมิได้เข้าเฝ้าเจ้าพ่อหลวง ณ คู่มกลางเวียง หรือดูแลจัดการงานเมืองแทนเจ้าหลวงแลไปวัด ก็มักใช้เวลาว่างเย็บปักถักร้อยอันเป็นงานที่เธอเชี่ยวชาญแลชมชอบตามแบบอย่างกุลณารีแห่งกำแพงขัตติยะ นอกเหนือจากทำของกินถวายพระ³³

สตรีที่เกิดในชนชั้นสูงมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าสตรีในชนชั้นสามัญ โดยทั่วไปหญิงชนชั้นสูงจะแวดล้อมไปด้วยข้าทาสบริวารคอยรับใช้ และมีพี่เลี้ยงคอยดูแลอย่างใกล้ชิด สตรีชั้นสูงจึงได้รับการอบรมอย่างดีส่วนหนึ่งเพื่อปกครองบริวารเหล่านี้

สตรีในชนชั้นสามัญหรือไพร่นั้นได้รับการฝึกฝนการทำงานของแม่บ้านอย่างสามัญ ไม่มีการประดิษฐ์หรือเน้นความละเอียดลออมากนัก ส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องประโยชน์ในการอุปโภคเป็นสำคัญ³⁴ และต้องออกไปช่วยครอบครัวทำงานตามไร่นาด้วย เนื่องจากผู้ชายถูกเกณฑ์แรงงานให้กับรัฐ ผู้หญิงจึงต้องทั้งดูแลบ้านและเศรษฐกิจของครอบครัว คาร์ล บ็อคบันทิกไว้ว่าสตรีล้านนาเป็นแรงงานสำคัญในการผลิต ทั้งปลูกข้าว เกี่ยวข้าว นวดข้าว และหุงข้าว ซึ่งเป็นงานเพียงสองสามอย่างที่ผู้หญิงกระทำได้เท่าเทียมผู้ชาย ส่วนพวกผู้ชายมักจะชอบแสดงว่าคอยช่วยเหลือผู้หญิงในฤดูกาลทำนา แต่ความจริงแล้วชอบไปดื่มน้ำมากกว่าไปช่วยทำงาน และปล่อยให้ผู้หญิงเป็นฝ่ายทำงานหนักเพียงลำพัง

The women do all the really hard work which falls to the lot of the

³³ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงเว่นฟ้า*, หน้า 113.

³⁴ วีรวรรณ ศรีตำราญ, *สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497-2530)*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 9.

Laosians. (...)

The men certainly make a great show of helping their “better halves” during the planting season, but they are present rather as spectators than as workers, and allow the women to monopolize the honor and privilege of doing all the hard labor.³⁵

นอกจากนี้คาร์ล บ็อคระบุไว้อีกด้วยว่าผู้หญิงล้านนาค้าขายเก่งเหมือนกับผู้หญิงที่เกาะบาห์ลี ทุกๆ เช้าตั้งแต่ 8 นาฬิกา ถึง 11 นาฬิกา ผู้หญิงนำของจากริมฝั่งแม่น้ำและจากตำบลใกล้เคียงมานั่งเรียงกันขายอยู่เต็มตลอดสองฟากถนนในตลาดเมืองเชียงใหม่ ผู้หญิงจึงเป็นฝ่าย ผูกขาดการทำหน้าที่ค้าขาย

Among the daily sights worth seeing in Chengmai is the market, which is held every morning from eight to eleven a.m. Along the main streets, on both sides, is one long file of women, who have come from the suburbs or neighboring villages to sell their produce. As in the island of Bali, the women do all the selling.³⁶

ด้วยเหตุนี้สตรีล้านนาสามัญชนจึงจัดเป็น “ผู้หญิงเก่ง” ที่มีบทบาทสำคัญด้านเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นทั้ง “แรงงาน” ในการผลิตและ “กำลัง” ในการหารายได้เพื่อยังชีพสามชิกในครัวเรือน

นวนิยายเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* สะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของหญิงสามัญชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับระบบการผลิตและเป็นแรงงานในครอบครัว

สะแลเป็นผู้หญิงที่มีความชำนาญในการค้าขาย ติดตามขบวนวัวต่างไปค้าขายกับพ่อในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วล้านนา และยังเป็นแรงงานในการทำนา

³⁵ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881- 1882* , p. 317.

³⁶ *Ibid.*, p. 229.

“ข้าเจ้ามีความรู้เพียงแค่ทำนา คำนานา เกี่ยวข้าว ต่ำข้าว แลตามขบวนจัวต่างของ พ่อไปค้าขาย พอหมดหน้าแล้งแล้วขบวนจัวของพ่อก็ต้องกลับบ้าน กลับมา ทำนา”³⁷

สะแลไม่เพียงแต่ชำนาญในงานนอกบ้านเท่านั้น งานในครัวเรือนสะแลก็สามารถทำได้ดี ทั้งทำกับข้าวและดูแลความเรียบร้อยภายในบ้าน

(...) พ่อไปแล้ว หล่อนยังมีงานอยู่บ้าง อันได้แก่ช่วยแม่เลี้ยงหมู คลุกรำกับ เศษข้าวให้หมูกิน หรือมิฉะนั้นก็ซักผ้าแลซักมุ้ง หากนานๆ ซักสักหน โดย หอบผ้าไปที่แม่กวง ซักแลตากไว้บนต้นไม้ชายตลิ่งจนกระทั่งผ้าแห้ง จึงขับ เกวียนกลับบ้าน ตักน้ำกลับมาด้วย

ระหว่างฝ้ายยังไม่แห้ง หล่อนก็จะเที่ยวเก็บเศษไม้เล็กๆ ที่ตกหล่นอยู่แถว นั้นหรือไม้ที่ใช้มัดที่ติดตัวไปตัดพินกิ่งย่อมๆ ที่ไม่สูงเกินควร แล้วทอน ออกเป็นท่อน นำไปทำเป็นเชื้อเพลิงกองไว้ใต้ถุนเรือน³⁸

จะเห็นได้ว่าในชีวิตประจำวันสะแลมีงานทำตลอดวัน สะแลไม่ปล่อยให้เวลาให้สูญเปล่า ทำให้สะแลเป็นผู้หญิงที่ขยันและแรงแรง ทำงานได้เทียบเท่าชายและบางครั้งอาจเหนือกว่า ด้วยเหตุนี้ทำให้สะแลค่อนข้างเลือกผู้ชายที่จะมาเป็นคู่ชีวิต ชายผู้นั้นจะต้องเก่งและขยันทำงานเช่นเดียวกับ ตน สะแลไม่นิยมชมชอบชายหนุ่มในหมู่บ้านซึ่งต่างเกียจคร้านและเจ้าชู้

(...) ด้วยว่าหนุ่มในหมู่บ้านที่มีอยู่แลเห็นอยู่ บ้างก็เจ้าชู้เกินควร บ้างก็เกียจคร้านหากิน ปล่อยให้ผู้หญิงทำงานฝ่ายเดียว ตนเองเที่ยวลอยชาย หากจักช่วยงานสักเล็กน้อยก็หมายถึงต้องเกี่ยวเข้าเกี่ยวเย็นจนกว่าจะได้ตัวแม่หญิง เมื่อได้ใจแลกายสบายแล้ว ต่อจากนั้นเป็นต้นไป แม่หญิงก็จักถูกทิ้งไว้กับงาน หนัก³⁹

³⁷ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแก้วฟ้า*, หน้า 73.

³⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 72-73.

³⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 70.

สะแลเป็นตัวอย่างของหญิงล้านนาที่ได้รับการฝึกฝนให้มีคุณสมบัติของบุตรสาวซึ่งมีหน้าที่สำคัญคือ ตอบแทนพระคุณบิดามารดาด้วยการช่วยเหลือการงานในครอบครัว ปรนนิบัติรับใช้บิดามารดา ทำหน้าที่หุงหาอาหาร ดูแลบ้านให้สะอาดเรียบร้อย บริการทุกคนในบ้าน โดยเฉพาะหัวหน้าครอบครัว คือบิดาหรือพี่น้องผู้ชาย

นอกจากนี้ บุตรสาวที่ดีจะต้องเชื่อฟังและต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ โดยแสดงออกด้วยการเลี้ยงดูในยามแก่ชรา ความกตัญญูที่ปรากฏเด่นชัดประการหนึ่งคือ การเลือกแต่งงานกับชายตามความประสงค์ของบิดามารดา และเป็นหน้าที่ของบุตรสาวที่ดีในการแต่งงานกับผู้ชายที่ดีและสามารถช่วยเหลือเกื้อหนุนครอบครัวได้

อย่างไรก็ตาม สตรีในชนชั้นสามัญมีอิสระในการเลือกคู่ครองมากกว่าสตรีชนชั้นสูงซึ่งบิดามารดาจะเป็นฝ่ายเลือกคู่ครองให้ แต่อิสระในการเลือกคู่ครองก็มีบรรทัดฐานสังคมในเรื่องฝิ่ฟู่ยามควบคุมและลงโทษเพื่อไม่ให้หนุ่มสาวทำผิดจารีตประเพณี

3.2.1.2 ความเป็นภรรยาผู้จงรักภักดี

ในฐานะภรรยา สตรีสูงศักดิ์มีชีวิตความเป็นอยู่ที่หรูหรา สะดวกสบาย มีข้าทาสบริวารรับใช้เป็นจำนวนมาก ส่วนภรรยาเจ้านายท้องถิ่นหรือขุนนาง แม้จะได้รับการยกย่องและมีความเป็นอยู่สบายสมฐานะแต่ก็มีวิถีชีวิตที่ไม่แตกต่างจากภรรยาสามัญชนเท่าใดนัก ภรรยาของเจ้านายท้องถิ่นอาจต้องประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ดังบันทึกของคาร์ล บ็อค เกี่ยวกับภรรยาของเจ้าเมืองเชียงรายที่มีบทบาททางด้านค้าขายเครื่องถ้วยชามเงิน

The princess, my hostess, was in the crockery trade, and dealt in china cups, among other things. One day she sold fourteen cups of the commonest Chinese make to a visitor for two rupees, and tried to induce me to invest in some of a slightly better quality at a considerably higher price.⁴⁰

สังคมล้านนาคาดหวังให้สตรีในฐานะภรรยาต้องดูแลกิจการงานในบ้านเรือน รับผิดชอบทุกคนในครอบครัว โดยเฉพาะมีหน้าที่ต่อสามี ปรนนิบัติรับใช้ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ภรรยาต้อง

⁴⁰Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881- 1882*, p.313.

เป็นผู้คล้อยตามที่ดีของสามี พร้อมกับยอมรับฐานะทางสังคมที่ต่ำกว่าสามี ภรรยาจะมีฐานะทางสังคมระดับใดขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมของสามี เช่นสตรีที่เป็นภรรยาของขุนนางจะมีฐานะทางสังคมสูงกว่าภรรยาของไพร่และทาส นอกจากนี้ฐานะของภร่ายังขึ้นอยู่กับสถานภาพการสมรสอีกด้วยเช่น กรณีที่สามีมีภรรยาหลายคน ภรรยาคนแรกที่แต่งงานอย่างถูกต้องจะมีฐานะทางสังคมสูงสุดในบรรดาภรรยาของชายคนนั้น

เจ้าหญิงคารกาเด่นดวงตระหนักดีว่า เป็นหน้าที่ของเธอที่จะต้องโอบอ้อมอารีต่อหม่อมแลบุตรธิดาดั้งเดิมของสามี จึงใส่ใจดูแลอย่างพร้อมพรัก ด้วยได้รับการอบรมสั่งสอนมาแต่อ่อนแต่อกว่า ‘เจ้าที่ดี’ คืออย่างไร⁴¹

สตรีชนชั้นสูงไม่ต้องยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมในการผลิตเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวหรือทำงานในบ้านเรือนโดยตรง เพียงแต่คอยควบคุมไพร่ทาสในสังกัดให้ทำงานด้วยดีเท่านั้น ทำให้สตรีสูงศักดิ์พึงปฏิบัติตนให้เป็นที่เคารพรักของบริวาร ดังเช่นคำพูดในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ที่เจ้าหญิงคารกาเด่นดวงสั่งสอนหลานว่า “ท้าวพระยาอยู่ได้ด้วยไพร่”⁴² สะท้อนให้เห็นว่าทุกชนชั้นต่างก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อเจ้านายไม่กตัญญู ไพร่ทาสก็ยินดีรับใช้ ตามบันทึกของคาร์ล บ็อค สตรีล้านนามีความสามารถสูงในการปกครองผู้อยู่ใต้ปกครอง

เอกภรรยาของเจ้าเมืองหรือพวกเจ้าต่างๆ มักจะมีอำนาจมากแต่มิใช่เป็นเพราะพวกนี้คอยบงการใช้อำนาจต่างๆ อยู่เบื้องหลังสามี หากเป็นเพราะในประเทศทั้งสองนี้ (ประเทศไทยและประเทศล้านนา)ยอมรับว่าสติปัญญาอันสุขุมของผู้หญิงนั้นมีค่าควรแก่การยกย่อง⁴³

ค่านิยมของสังคมปีตาธิปไตยให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง และตามสถานภาพในครอบครัวแล้วภร่ายามีหน้าที่ในกิจการงานในบ้าน ส่วนสามีได้รับยกย่องให้เป็นหัวหน้าครอบครัว ทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความแตกต่างทางสรีระของชาย

⁴¹ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแก้วฟ้า*, หน้า 107.

⁴² ข้อความ “ท้าวพระยาอยู่ได้ด้วยไพร่” ปรากฏในหน้า 42 หน้า 75 และหน้า 225

⁴³ อรุณ เวชสุวรรณ, *พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับกรรมกรรมหัวเมืองภาคเหนือ* (กรุงเทพฯ: อรุณวิทยา, 2543), หน้า 94.

และหญิง ทำให้สังคมกำหนดบทบาทและหน้าที่ของชายหญิงให้แตกต่างกันออกไป โดยธรรมชาติแล้วฝ่ายหญิงจะเป็นผู้ให้กำเนิดบุตร จึงต้องทำหน้าที่ภรรยาและมารดา เลี้ยงดูและอบรมบุตร ส่วนสังคมเชื่อในความเข้มแข็งของชาย ผู้ชายจึงเป็นผู้นำและเป็นฝ่ายคุ้มครองผู้หญิง

ในแง่มุมนี้สังคมล้านนาสนับสนุนให้สามีอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าภรรยาด้วยการกำหนดให้ผู้หญิงกราบเท้าสามีก่อนนอนแล้วเช็ดด้วยเส้นผมตนเอง ความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลอยู่ในกลุ่มสตรีชนชั้นสูงมากกว่าสตรีสามัญชน เพราะสตรีชนชั้นสูงถูกขัดเกลาจากจารีตประเพณีต่างๆ ของราชสำนักให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสามี โดยต้องการพยักย่องสามีอย่างสูงส่ง

ในเรื่อง *เวียงแว่นฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงมีบทบาทในการช่วยเหลือบิดาและสามีในการปกครองบ้านเมืองและบ่าวไพร่จนดูเหมือนว่ามีอำนาจเหนือกว่า เจ้าบุรีรัตน์ผู้เป็นสามี แต่เจ้าหญิงก็ไม่ได้แสดงตนว่าอยู่เหนือหรือข่มขู่สามีให้อยู่ในอำนาจตน หากแต่ดำรงตนตามแบบอย่างของภรรยาที่ดี เป็นกำลังใจและเป็นທີ່ปรึกษาที่ดี ในยามทำศึกสงครามกับเมืองหมอกใหม่เจ้าหญิงได้แสดงความคิดเห็นทางด้านกรรพ และให้กำลังใจสามีในการทำศึกครั้งนี้

“เจ้าพี่บ่ควรวิดกมมากนัก เดี่ยวเหมือนเจ้าพ่ออีกคน จักกลัดกลุ้มกันไปทั้งเวียง” เธอเอนตัวเข้าไปกระซิบเบาๆ พร้อมยิ้มแย้มอารมณ์ดี “เฮาได้เปรียบมันอยู่แล้ว ไพร่พลของเขาเหลือเฟือ มันเมืองน้อยแค่นี้ จักมีหน้ามาสู้กะเฮากา แม้มืองนายเล็กกว่าเฮา ยังสู้บ่ได้ สาอะหยังกะเจียงใหม่”⁴⁴

การวางตนของเจ้าดารกาเด่นดวงชี้ให้เห็นว่าสตรีในฐานะภรรยาในฐานะที่ต่ำกว่าสามีเมื่ออยู่ในครอบครัว สังคมได้กำหนดค่านิยมให้สตรีที่ดีต้องเชื่อฟังบิดามารดาเมื่อยังเด็ก และภายหลังการแต่งงานก็ต้องอยู่ในโอวาทของสามี

กรณีของบัวบุรีจากนวนิยายเรื่อง *เวียงแว่นฟ้า* เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของสตรีล้านนาในฐานะภรรยาผู้จงรักภักดีต่อสามี เมื่อบัวบุรีแต่งงานกับเจ้าม่อนฟ้าแล้ว หน้าที่ของบัวบุรีนอกจากจะต้องปรนนิบัติดูแลเจ้าม่อนฟ้า ยังต้องดูแลเจ้าพ่อและเจ้าแม่ของเจ้าม่อนฟ้าด้วย บัวบุรีอยู่ในฐานะไพร่สามัญชนล้านนาที่ถูกขูดมาเป็นภรรยาเจ้าไทใหญ่ แม้สถานะทางสังคมจะสูงขึ้นแต่ก็ไม่ได้รับการยกย่องมากนักเพราะเป็นคนต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมซึ่งก็ยังไม่สำคัญเท่ากับเรื่องชาติกำเนิด เห็นได้จากสถานะของไพร่ที่เป็นภรรยาเจ้าได้รับยกย่องเป็น “แม่นาง” ในขณะที่หญิงสูงศักดิ์ที่แต่งงานกับเจ้าไทใหญ่จะได้รับการยกย่องเป็น “เจ้านาง” เช่นเดียวกับ วัฒนธรรมล้านนาที่

⁴⁴ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงแว่นฟ้า*, หน้า 295.

เรียกไพร่ซึ่งเป็นภรรยาเจ้าว่า “หม่อม” เห็นได้ชัดว่าเรื่องชาติกำเนิดเป็นสิ่งกำหนดชนชั้นอันสำคัญ แม้สามัญชนจะได้เลื่อนชั้นทางสังคมสูงขึ้นแต่ก็เป็นเพียงการยอมรับในระดับหนึ่งเท่านั้นและไม่อาจทัดเทียมกับชนชั้นสูงโดยกำเนิดได้

ด้วยเหตุนี้ในระยะแรกบัวบุรีจึงถูกรังเกียจจากญาติพี่น้องของเจ้าม่อนฟ้า ทำให้บัวบุรีต้องพยายามทำตัวเองให้กลืนเข้ากับวัฒนธรรมของไทยใหญ่ บัวบุรีเปลี่ยนการแต่งกายจากแบบล้านนาเป็นไทยใหญ่ เริ่มจากมวยผมที่เคยเกล้าสูงแบบล้านนาก็เปลี่ยนเป็นมุ่นมวยไว้กลางศีรษะและใช้ผ้าโพก สถานะของบัวบุรีเปลี่ยนจากแม่หญิงล้านนาเป็นแม่นางไทยใหญ่เลื่อนขึ้นเป็นภรรยาเจ้าในวันที่ตัดสินใจเข้าพิธีแต่งงานกับเจ้าม่อนฟ้า

นอกจากนี้บัวบุรีพยายามเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทยใหญ่ โดยเริ่มจากภาษาและวัฒนธรรมของไทยใหญ่

บัวบุรีรู้จักและเติบโตใหญ่ภายในหนึ่งปีที่ถูกพราก ความทุกข์ยากในใจที่ต้อง พลัดพรากจากมารดา มาตุภูมิ แลคนรัก มาตกอยู่ท่ามกลางคนแปลกหน้า ต้องปรับกาย วาจาใจให้สอดคล้องไปกับวัฒนธรรมของชาวไต แม้จะคล้ายคลึงกับล้านนา หากก็ต้องร่ำเรียนเขียนอ่านภาษาของเขา รวมทั้งเจ้าม่อนฟ้าพาหล่อนไปรู้จักวัดวาอาราม เข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ ของไตใหญ่ เจ้ากาบเสอครุหมอไตสอนประวัติศาสตร์ ไตใหญ่ให้หล่อน ได้ล่วงรู้ถึงการต่อสู้อันยาวนานและการแตกแยกกระจายกระจายของแคว้นแคว้น⁴⁵

การกระทำของบัวบุรีแสดงให้เห็นว่าบัวบุรีได้ทำลายความเป็นล้านนาของตนเองทิ้งไปพร้อมกับเรียนรู้วัฒนธรรมไทยใหญ่และปรับตัวให้เป็นส่วนหนึ่งในสังคมของสามี

นอกจากนี้บัวบุรียังใช้คุณสมบัติความเป็นแม่บ้านแม่เรือนเป็นเครื่องมือในการเอาชนะใจพ่อแม่และญาติพี่น้องของสามี

บัวบุรีเลือกที่จะทำกับข้าว ทอผ้า และซักผ้าให้พ่อแม่และเจ้าม่อนฟ้า แม้ในระยะแรกจะถูกเหยียดหยามว่าทำงานของ “ไพร่” แต่บัวบุรีก็ใช้งานของไพร่เป็นเครื่องมือในการเอาชนะใจพ่อแม่สามีซึ่งเป็นบุคคลผู้ทรงอำนาจสูงสุดในครอบครัว สถานะของแม่นางบัวบุรีจึงได้รับการยอมรับมากยิ่งขึ้น

เห็นได้ชัดว่าชาติกำเนิดของบัวบุรีเป็นสิ่งที่ทำให้บัวบุรีไม่ได้รับการยกย่องเท่าที่ควร แต่บัวบุรีก็ได้ใช้คุณสมบัติความเป็นกุลสตรี ความเป็นแม่บ้านแม่เรือน เป็นเครื่องมือสร้างการ

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 602.

ยอมรับในครอบครัวของเจ้าม่อนฟ้า และบัวบุรีก็ประสบความสำเร็จเพราะหลังจากนั้นลูกๆ ของบัวบุรีก็กลายเป็นหลานคนโปรดของพ่อแม่เจ้าม่อนฟ้า

นอกจากนี้บัวบุรียังมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสามี เห็นได้จากเดิมที่เจ้าม่อนฟ้าเป็นผู้ที่ไม่สนใจความเป็นไปของบ้านเมือง ชอบเดินทางผจญภัย และสนใจเรื่องค้าขายเท่านั้น พฤติกรรมของเจ้าม่อนฟ้าขัดแย้งกับความต้องการของครอบครัวที่ปรารถนาให้เจ้าม่อนฟ้ารับราชการ แต่ไม่มีใครสามารถชักจูงให้เจ้าม่อนฟ้าเปลี่ยนใจได้ ทว่าบัวบุรีใช้ความรักที่เจ้าม่อนฟ้ามีต่อตนเป็นเครื่องมือโน้มน้าวให้เจ้าม่อนฟ้าเปลี่ยนใจมารับราชการและเอาใจใส่ต่อความเป็นไปของเวียงนาย

การกระทำของบัวบุรีแสดงให้เห็นว่าแม้จะอยู่ในฐานะภรรยาที่ไม่ได้รับการยกย่องเสมอสะกั้อื่นๆ ที่มีเชื้อสายเจ้านาย แต่บัวบุรีก็สามารถใช้คุณสมบัติของลูกผู้หญิงเป็นเครื่องมือในการสร้างความยอมรับจากครอบครัวของสามี เห็นได้จากการที่บัวบุรีได้เป็นผู้กระตุ้นให้เจ้าม่อนฟ้าเปลี่ยนแปลงนิสัยจนได้รับการยอมรับในสายตาของพ่อแม่และญาติพี่น้อง และบัวบุรียังใช้คุณสมบัติความเป็นแม่บ้านแม่เรือนดูแลพ่อแม่สามีและสามีจนได้รับการยกย่องชมเชยในที่สุด

สังคมล้านนามีความคาดหวังให้ภรรยาดูแลรับใช้สามี และยอมรับสามีในฐานะที่สูงกว่าตน ความคาดหวังนี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งในกลุ่มสตรีชนชั้นสูงซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบหนึ่ง ความเชื่อนี้กลับไม่มีอิทธิพลมากนักสำหรับสตรีชนชั้นสามัญ เนื่องจากสตรีชนชั้นสามัญมีอิสระในการดำเนินชีวิตและมีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ภรรยาในครอบครัวของชนชั้นสามัญนอกจากจะมีหน้าที่ดูแลกิจการบ้านเรือนแล้ว ยังช่วยสามีทำไร่นาและเป็นที่ปรึกษาแก่สามี แม้สามีจะเป็นผู้นำครอบครัว แต่ในเชิงปฏิบัตินั้น ภรรยามีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับครอบครัวที่ติดเทียมกับสามี

3.2.1.1 ความเป็นมารดาผู้ทุ่มเท

สตรีในฐานะภรรยาเมื่อให้กำเนิดบุตรแล้วต้องมีความรับผิดชอบมากขึ้นนอกเหนือจากการทำหน้าที่ดูแลบ้านเรือน และสามี สตรีในฐานะมารดาต้องดูแลบุตร ให้ความรักความเอาใจใส่ และอบรมเลี้ยงดูบุตร จึงทำให้สตรีในฐานะมารดามีสถานะในครอบครัวสูง ได้รับความเคารพจากบุตรเสมอบิดา

ในเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* บัวผันได้เลี้ยงดูบัวบุรีเพียงลำพังเพราะสามีเสียชีวิตตั้งแต่บัวบุรียังไม่เกิด บัวผันจึงเป็นทั้งแม่และพ่อให้กับลูก อบรมและดูแลเอาใจใส่ในทุกๆ เรื่อง เช่น ว่ากล่าวตักเตือนการไว้ผมสั้นของบัวบุรีที่ขัดกับค่านิยมของสตรีล้านนา

เรื่องไว้ผมยาวเกล้ามวยเสียบดอกไม้เหมือนแม่หญิง นางก็เคยท้วงติงอยู่ (...) นางก็เพียงแต่ตักเตือนว่ากล่าวเป็นพิธี ไม่ถึงกับคู่คารุนแรง⁴⁶

แม้ว่ามารดาอาจจะไม่ได้เป็นผู้หาคู่ให้กับบุตร แต่ก็ควรดูแลว่าชายหรือหญิงที่จะเป็น บุตรชายหรือบุตรสะใภ้ของตนนั้นเหมาะกับบุตรของตนหรือไม่ หากเห็นว่าเหมาะสมก็สนับสนุนให้เป็น คู่ครองของบุตร

ในเรื่อง *เวียงเว่นฟ้า* ขุนต้นแสงและเจ้าแม่เนวลคำได้เลือกหญิงสาวไว้ให้แต่งงานกับเจ้าม่อนฟ้า แต่เหตุการณ์ก็ไม่เป็นดังที่หวังไว้เมื่อเจ้าม่อนฟ้าพาบัวบุรีมาที่คุ้มและขอให้จัดพิธีแต่งงานให้ ในขั้นแรกเจ้าแม่เนวลคำไม่สนับสนุนเพราะเห็นว่าบัวบุรีเป็นเพียงสามัญชน แต่เมื่อเห็นกิริยาท่าทางที่ดีพร้อมของบัวบุรีก็เปลี่ยนใจยอมรับได้ เมื่อถึงวันแต่งงานเจ้าแม่เนวลคำเมตตาดูแลการแต่งกายของบัวบุรีเป็นอย่างดี

เจ้าแม่เนวลคำช่วย ‘ขอดเกล้า’ ให้ตามเคยโดยใช้มุ่นมวยผมไว้กลางศีรษะ เสียบปิ่นทองกลุลาฯ เป็นปิ่นอันใหม่ใหญ่กว่าปิ่นหยกที่เธอขอคืน ที่หู ข้อมือ แลนิ้วสวมตุ้มหูกำไล แลแหวนทองเต็มเพียบ

“จะได้สมเป็นเจ้าสาว” เธอพูดพลางพินิจดวงหน้าผุดผาด นัยน์ตาดำลับของสาวน้อยตรงหน้าอย่างปราณี⁴⁷

เพราะเจ้าแม่เนวลคำรักและห่วงใยเจ้าม่อนฟ้าจึงเพื่อแผ่ความรักมาถึงบัวบุรีในฐานะลูกสะใภ้ด้วยเช่นกัน

ตัวละครที่เป็นแม่ผู้ทุ่มเทอีกผู้หนึ่งคือหม่อมเสลาในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* หม่อมเสลารักและดูแลเอาใจใส่เจ้าหญิงระยับเนตรอย่างไม่เห็นค่อน้อยแม้บุตรสาวจะประพฤติตัวนอกกรอบจารีตของเจ้าหญิงล้านนา เช่น รักการท่องเที่ยวผจญภัย ไม่เกรงภัยอันตรายใดๆ บ่อยครั้งที่ เจ้าหญิงแอบหนีออกไปขี่ม้าโดยไม่คำนึงถึงเวลาและความปลอดภัย ทำให้หม่อมเสลาห่วงใย อยู่

⁴⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 144.

⁴⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 476.

เสมอ และมีหลายครั้งที่เจ้าหญิงแกล้งเจ็บป่วยเพื่อหลบเลี่ยงการพบหน้าเจ้าชายผู้ที่ตนไม่พึงปรารถนาหม่อมเสลาที่ไม่เคยตำหนิกลับดูแลด้วยความเป็นห่วง เช่น ขอให้เมืองรามจัดคานหามา รับบุตรสาวกลับที่พัก

“อยากได้คานหามสักคัน” สตรีผู้ตามลงมาคือหม่อมเสลาบอกกล่าว “ลูกสาวข้าบ่สบาย หนานักหรือจะไต่บ่สู้ ขามาเดินมา แต่จากกลับเดินบ่ไหว ก็ไต่สู้ แคนี่เอง”⁴⁸

ไม่ว่าบุตรสาวจะป่วยจริงหรือเสแสร้งแกล้งทำ หม่อมเสลาที่ยังดูแลและเป็นห่วงด้วยความจริงใจ ไม่ละเลยหน้าที่มารดา เมื่อบุตรสาวมีความสุขมารดาก็พลอยเป็นสุขไปด้วย เมื่อบุตรสาวเป็นทุกข์มารดาก็เป็นทุกข์ยิ่งกว่า เช่น เมื่อเจ้าหญิงมีความรักที่ขัดต่อจารีตประเพณีทำให้หม่อมเสลาเป็นทุกข์เพราะเป็นห่วงว่าบุตรสาวจะถูกตำหนิจากญาติพี่น้องและถูกปฏิเสธจากสังคม ทำให้หม่อมเสลาเป็นกังวลจนนอนไม่หลับ

เธอเกือบไม่หลับเลยตลอดคืนที่เพิ่งผ่าน หวนคิดถึงอาการของธิดาแลท่าทางชายหนุ่ม ก็ถึงกับต้องลุกออกมานั่งจับเจ้าอยู่บนยกพื้นจนคืนคึก⁴⁹

เมื่อบุตรสาวไม่อาจตัดใจจากชายคนรักได้ ด้วยความรักลูกทำให้หม่อมเสลายอมตามใจบุตรสาวและรับเป็นแม่งานคนสำคัญคนหนึ่งจัดเตรียมงานแต่งงานให้ลูก หม่อมเสลามีฝีมือในงานหัตถศิลป์จึงลงมือทำพานบายศรีงานแต่งงานของลูกอย่างสุดฝีมือ

“งามแต่เจ้า” นางมะกือเอ่ยชมเมื่อหม่อมยกขันบายศรีที่ทำเสร็จขึ้นวางบนตั่งกลางห้อง

“งามแต่เนื้อแม่เนื้อ” เจ้าหญิงระยับเนตรเอียงซ้ายเอียงขวามองดูงานที่สำเร็จด้วยฝีมือของมารดา (...)

“ก็ต้องจัดให้งามสุดฝีมือแม่นั้นแลลูก” หม่อมอ้มพรายสบายใจ⁵⁰ (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

⁴⁸ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 19.

⁴⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 284.

⁵⁰ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 413.

นอกจากความรักที่มอบให้บุตรสาวแล้ว หม่อมเสลาฯยังแผ่แผ่ความรักความห่วงใยมายังหลานเช่นเดียวกับที่เคยมอบให้บุตรสาว เมื่อครั้งที่เจ้าหญิงระยับเนตรเดินทางไปพบเมืองรามที่เชียงแสนและทิ้งบุตรสาวไว้ที่บ้าน หม่อมหม่อมหลวงจึงเป็นฝ่ายดูแลหลานแทนลูกสาว

อย่างไรก็ตาม สังคมมีความคาดหวังให้สตรีในฐานะบุตรสาว ภรรยา และมารดาพึงประพฤติตนอยู่ในกรอบจารีตประเพณี แต่ก็มีสตรีบางส่วนที่ประพฤติตนฝ่าฝืนและท้าทายจารีตประเพณีของสังคม

3.2.2 การฝ่าฝืนจารีตประเพณีของสตรี

สังคมล้านนาเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเป็นทั้งผู้นำในการปกครองและมีบทบาทสำคัญในครอบครัวรวมทั้งสังคมยังเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีอิสระในการเลือกคู่ครองเอง บางครั้งอิสระที่มีอยู่นี้ก็ทำให้ผู้หญิงล้านนาประพฤติตนออกนอกกรอบจารีตประเพณี

3.2.2.1 การแต่งงานข้ามชนชั้นระหว่างหญิงสูงศักดิ์กับชายสามัญ

สังคมล้านนาให้อิสระชายและหญิงเลือกคู่ครองดังสะท้อนให้เห็นในประเพณีการแ้วสาวที่เปิดโอกาสให้ชายหนุ่มและหญิงสาวได้ทำความรู้จักและเรียนรู้ซึ่งกันและกันในขอบเขตของประเพณีโดยมีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่ามาควบคุม แต่อิสระในการเลือกคู่ครองก็อยู่มีเฉพาะชนชั้นสามัญเท่านั้น เพราะชนชั้นสูงให้ความสำคัญในเรื่องชาติกำเนิด เกียรติยศของครอบครัวชนชั้นสูงจะลดลงหากเจ้าหญิงมีคู่ครองเป็นไพร่ การแต่งงานข้ามชนชั้นระหว่างหญิงสูงศักดิ์กับชายสามัญจึงไม่เป็นที่ยอมรับ แต่สังคมอนุญาตในกรณีที่ชายชนชั้นสูงแต่งงานกับหญิงชนชั้นสามัญ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะค่านิยมสังคมที่เปิดโอกาสให้ผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน และมีปรากฏว่าชายชนชั้นสูงนิยมมีภรรยาหลายคนซึ่งมีทั้งหญิงชนชั้นสูงและหญิงสามัญชน ส่วนการแต่งงานระหว่างหญิงสูงศักดิ์กับชายสามัญพบได้ไม่มากในสังคม เนื่องจากสังคมไม่ยอมรับและมองว่าเป็นการแต่งงานที่ผิดจารีต

อย่างไรก็ตาม การแต่งงานข้ามชนชั้นระหว่างหญิงสูงศักดิ์กับชายสามัญก็ยังเป็นที่ยอมรับได้ถ้าชายสามัญผู้นั้นมีตำแหน่งงานที่สังคมยกย่องหรือเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีซึ่งถือเป็นการชดเชยความต่ำต้อยในชาติกำเนิดได้ เช่นในเรื่อง *เจ้าจันทน์หม่อม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*

พ่อเลี้ยงเป็นผู้ที่มีฐานะร่ำรวยจากการค้าขาย มีทรัพย์สินเงินทองมากกว่าเจ้านาย ล้วนบางคนเห็นได้จากการที่พ่อเลี้ยงสามารถครอบครองสิ่งของที่เป็นสัญลักษณ์ของเจ้านาย อาทิ คาบเงินของเจ้าพ่อเจ้าจันท์ มีคณาญาของเจ้าหลวงเมืองบ่อ⁵¹ ช้างเอกของเจ้าหลวงเมืองน่าน⁵² รวมทั้งมินตอตราสัญลักษณ์ของกษัตริย์พม่าซึ่งเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่ชาติกำเนิดของพ่อเลี้ยง ผู้อ่านไม่อาจทราบได้ว่าเป็นสิ่งที่ใช้เงินซื้อมาหรือว่าเป็นมรดกที่สืบทอดต่อกันมา จนถึงมือพ่อเลี้ยง

วัตถุสูงค่าที่เคยเป็นของเจ้านายแต่กลับตกเป็นทรัพย์สินสมบัติของพ่อเลี้ยงเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าพ่อเลี้ยงมีอำนาจเทียบเท่าชนชั้นเจ้านาย ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจได้กลายเป็น “อำนาจ” ชนิดใหม่ แทนฐานันดรและบรรดาศักดิ์ซึ่งเป็นเครื่องหมายแสดงอำนาจทางสังคมแบบเก่าซึ่งกำลังสูญสลายไป และช่วยยกระดับความเป็นสามัญชนพ่อเลี้ยงให้มีความเท่าเทียมกับเจ้านายชนชั้นสูงได้ ดังนั้นเจ้าพ่อของเจ้าจันท์จึงยินดียกลูกสาวให้แต่งงานกับพ่อเลี้ยง

(...) “พ่อเลี้ยงเป็นคนดี มั่งมีข้าวของเงินทอง จะซื้อเชียงใหม่ก็ซื้อได้เกือบครึ่งเมืองแท้แล้ว มันรักลูก รักนักรักหนา ปานจะขยอใส่เกล้า พ่อกับแม่คิดอ่านถ้วนถี่แล้ว”⁵³

แม้ชาติกำเนิดของพ่อเลี้ยงจะคลุมเครือแต่เจ้าพ่อของเจ้าจันท์ก็ยินดียกเจ้าจันท์ให้พ่อเลี้ยงด้วยเหตุผลเพียงประการเดียว นั่นคือพ่อเลี้ยงมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย

ในนวนิยายเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ได้สะท้อนทัศนคติของชาวล้านนาที่ปฏิเสธการแต่งงานข้ามชนชั้นระหว่างหญิงสูงศักดิ์กับชายสามัญ จากตัวอย่างการแต่งงานของเจ้าหญิงระยับเนตรกับเมืองราม ความรักของตัวละครทั้งสองเกิดขึ้นท่ามกลางความแตกต่างด้านชนชั้นและขัดต่อจารีตประเพณี

เจ้าหญิงระยับเนตรสามารถฝ่าฝืนจารีตประเพณีได้เพราะเจ้าหญิงมีบุคลิกที่ไม่เหมือนกับเจ้าหญิงล้านนาโดยทั่วไป กล่าวคือมีความเก่งกล้าเกินหญิง ชอบท่องเที่ยว กระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จึงไม่แปลกที่เจ้าหญิงระยับเนตรขอติดตามไปกับกองทัพซึ่งไปจับไล่พม่าที่เชียงแสน ประกอบกับการอยู่ในฐานะเจ้าหญิงที่ได้รับการเลี้ยงดูมาอย่างตามใจ และเป็นหลานคนโปรดของเจ้านางหลวงเชียงใหม่ เจ้าหญิงระยับเนตรจึงอยู่ในสถานะที่ทุกคนต้องยินยอมให้ตามความปรารถนา

⁵¹ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันท์ผสมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*, หน้า 23.

⁵² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 32.

⁵³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 71

ในขั้นแรก เจ้าหญิงระยัชนทรรู้สึกขัดแย้งภายในจิตใจที่หลงรักเมืองรามทั้งๆ ที่เคยดูถูกชาติกำเนิดของฝ่ายชายมาก่อน ความรักที่เป็น “ความลับ” ของเจ้าหญิงระยัชนทรเนื่องจากขัดต่อจารีตประเพณีทำให้เจ้าหญิงไม่อาจเปิดเผยให้ใครล่วงรู้ได้ จึงทำให้เจ้าหญิงแสดงออกด้วยอาการเจ็บป่วยหลายครั้ง เมื่อความรักที่มีต่อเมืองรามเพิ่มมากขึ้นจนมีอาจปิดบังซ่อนเร้นอีกต่อไปได้ เจ้าหญิงระยัชนทรจึงตัดสินใจทำตามใจปรารถนาแม้ว่าญาติพี่น้องต่างคัดค้าน เป็นเหตุให้เจ้าหญิงและเมืองรามถูกพรากจากกัน เมืองรามถูกบังคับให้กลับไปบ้านเกิดที่ลำปาง แต่เจ้าหญิงก็ยังมั่นคงในความรักและได้เดินทางไปตามเมืองรามกลับมา หนุ่มสาวทั้งสองตัดสินใจแต่งงานกันท่ามกลางกระแสคัดค้านและความไม่พอใจของญาติพี่น้อง โดยเฉพาะครอบครัวของพี่ชายและ พี่สาวของเจ้าหญิง

ผู้ที่ยึดมั่นประเพณี ‘ฮิตเมือง’ อย่างเคร่งครัดถึงกับประกาศออกมาดังๆ

‘เข้าบ่อาจไปให้พรมันได้ อายแทนเจ้าสิงห์นั่น’ (...)

ญาติๆ ทั้งฝ่ายเจ้าน้อยสิงห์แลหม่อมเสลาชาวลำพูนเมื่อรู้ข่าว หากสูงอายุมากสักหน่อยก็ถึงกับเอนกายลงนอนหลับตา

‘นี่เจ้านทรคิจะใด จึงผิดฮิตผิดฮอยปานนี้’⁵⁴

เจ้านายในราชตระกูลที่คัดค้านการแต่งงานข้ามชนชั้นระหว่างเจ้าหญิงระยัชนทรกับ เมืองรามไม่ต้องการมาร่วมอวยพรคู่บ่าวสาว ดังนั้นเจ้าดารกาเด่นดวงซึ่งให้ความเมตตาแก่ เมืองรามด้วยการรับเป็นเจ้าภาพงานแต่งงานครั้งนี้จึงเชิญเฉพาะผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ร้องลงมาเช่น ขุนนาง และ ข้าหลวงจากสยาม

“น้องตัดสินใจทำให้มันแล้วก็บ่กลัว บ่มีแขกก็บ่ว่า น้องจัดของน้องได้ เชิญเจ้านายบ่มา ก็เชิญท้าวพระยา หมื่น นาย เลยไปถึงควาญช้าง” พระชยามิไซผู้ที่จจะท้อแท้แพ้ง่ายๆ “คนที่ลืมนบ่ได้ก็คือข้าหลวงฯ แลคนของเป็น แล้วยังมีน้องบ่าวอีกคน”⁵⁵

⁵⁴ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 410.

⁵⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 411.

จากทัศนคติของเจ้าคารกาเด่นดวงที่เชิญเจ้าบัวหลวงเริงธารและข้าหลวงจากสยาม จะเห็นได้ว่าบุคคลเหล่านี้คือผู้ที่ถูกจัดเป็นพวก “นอกรีต” เช่นเดียวกับคู่บ่าวสาว

หากพิจารณาพฤติกรรมในการเลือกคู่ของเจ้าคารกาเด่นดวง ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ตัวละครนี้ “แย่งสามีชาวบ้าน” เพราะแต่งงานกับชายที่มีภรรยาและบุตรอยู่ก่อนแล้ว และกำจัดบรรดาภรรยาคนก่อนๆ ของสามีไปให้พ้นทาง ส่วนเจ้าบัวหลวงเริงธารก็มีคนรักหลายคนซึ่งมีทั้งเจ้าและไพร่ ส่วนข้าหลวงคือ “คนนอก” ของวัฒนธรรมล้านนา ทำให้เห็นว่ากลุ่มคนที่ยินดีมาร่วมพิธีแต่งงานของเจ้าหญิงระยับเนตรกับเมืองรามคือกลุ่มคนที่ถูกคนส่วนใหญ่ในสังคมปฏิเสธ

แม้ตัวละครเอกทั้งสองได้ฟันฝ่าอุปสรรคจนสามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้ แต่เจ้านายส่วนมากได้เลิกคบค้าสมาคมกับเจ้าหญิงระยับเนตร ทำให้เจ้าหญิงคับแค้นใจและรอวันที่จะแสดงให้ญาติพี่น้องยอมรับสามีของตน เจ้าหญิงช่วยเมืองรามเก็บเงินและกว้านซื้อที่ดินริมฝั่งแม่น้ำปิงตรงข้ามกับคุ้มเจ้านายทั้งหลาย ด้วยความมุ่งมั่นที่จะสร้างที่อยู่ให้ยิ่งใหญ่กว่าบ้านญาติพี่น้องผู้เคยดูถูกเหยียดหยามตนกับเมืองราม

“ข้าเจ้าบ่สู้จักกลางเวียงเท่าใดนัก...ก็แถวกลางเวียงนั่น มันเป็นที่อยู่ของเจ้านาย ด้านเหนือแลตะวันออกมีแต่คุ้ม...”

“มีแต่คุ้มนั่นละเจ้า ม่วนนัก...” เสียงของหล่อนแน่นหนักแลลึกซึ้ง

เมืองรามนึกไม่ถึงแลนึกไม่ทัน...ความอันฝังแน่นในใจหล่อน มิเคยคลอนแคลนเสื่อมคลาย เนื่องด้วยเจ้านายท้าวพระญาซึ่งคงมองเห็นหล่อนอย่างเหยียดหยามจนบัดนี้

“บ่มีวันของข้าเจ้าก็แล้วไป”⁵⁶

แม้ว่าตัวละครทั้งสองสามารถก้าวข้ามความแตกต่างของชนชั้นมาได้ แต่จารีตประเพณีก็ไม่เปิดกว้างสำหรับการแต่งงานข้ามชนชั้น สังเกตได้จากสังคมไม่ยกย่องบุตรที่เกิดมาให้มีสถานะเป็นเจ้าเช่นเดียวกับมารดา แต่ให้ถือสถานะตามชาติกำเนิดของบิดา ดังนั้นลูกของเมืองรามกับ เจ้าหญิงระยับเนตรจึงเป็นเพียงสามัญชน ในขณะที่ลูกของบัวบุรีกับเจ้าม่อนฟ้าที่ถือกำเนิดจากการแต่งงานข้ามชนชั้นเช่นกันได้รับรองสถานะเป็นเจ้าโดยกำเนิดตามเชื้อสายทางบิดา

บุตรหญิงชายของเมืองรามและเจ้าหญิงระยับเนตร มีชื่อเรียกว่าอาบองค์และเมืองสิงห์โดยไม่มีคำแสดงตำแหน่งหน้าชื่อ แตกต่างจากบุตรทั้งสองของเจ้าม่อนฟ้าและบัวบุรีที่ได้รับการยกย่องเป็นเจ้าม่าวฟ้าและเจ้าบัวฟ้า (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 492.

3.2.2.2 การครองตัวทำทนายจารีต

สตรีล้านนาถูกคาดหวังจากสังคมให้ประพฤติตนเป็นกุลสตรีและเมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องซื่อสัตย์ต่อสามี รักเดียวใจเดียว ผู้หญิงที่ประพฤติตัวขัดต่อจารีตประเพณีจะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดีและถูกปฏิเสธจากสังคม

ก. ผู้หญิงต้องประพฤติตนเป็น “กุลสตรี”

ค่านิยมในสังคมล้านนาคาดหวังให้ผู้หญิงเป็นกุลสตรีเพื่อเตรียมตัวเป็นภรรยาที่ดีต่อไป ดังนั้นผู้หญิงจึงถูกปลูกฝังและอบรมสั่งสอนจากครอบครัวให้เรียนรู้งานบ้าน ตลอดจนการวางตัวให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณีที่อิงตามค่านิยมของสังคม เช่น ขยันหมั่นเพียรและดูแลรับผิดชอบงานบ้านงานเรือน นอกจากนี้ผู้หญิงยังถูกปลูกฝังให้รักนวลสงวนตัว สังเกตได้จากการมีระบบความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าเป็นบรรทัดฐานควบคุมความประพฤติของชายหนุ่มหญิงสาวในสังคม

ในเรื่อง *เวียงเว่วน้ำ* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* สะแลเป็นหญิงชาวบ้านที่มีบทบาทสำคัญในครอบครัว การเป็นที่ยอมรับและเกรงใจของคนในครอบครัวมีส่วนทำให้สะแลมีลักษณะนิสัยที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง กล้าแสดงความคิดเห็น กล้าตัดสินใจ และที่สำคัญสะแลเป็นหญิงสาวที่ไม่ให้ความสำคัญกับกฎระเบียบของสังคมเท่ากับความต้องการของตนเอง เมื่อสะแลเห็นว่า เมืองรามเป็นชายหนุ่มผู้มีความเหมาะสมที่จะเป็นคู่ครองของตน สะแลก็ยอมละทิ้งหน้าที่ของ บุตรสาวไม่ดูแลปรนนิบัติพ่อแม่ จากบ้านเกิดด้วยต้องการพิชิตใจชายหนุ่มผู้นี้ การกระทำของ สะแลถูกมองว่าเป็นการอกตัญญูต่อพ่อแม่เพราะเห็นชายหนุ่มสำคัญกว่าผู้ให้กำเนิด

การที่สะแลพักอาศัยอยู่บ้านเดียวกับเมืองรามทำให้ชาวบ้านเข้าใจผิดว่าสะแลเป็นภรรยาของเมืองราม แต่เมืองรามก็ปฏิเสธความสัมพันธ์ฉันชู้สาวกับสะแล ทำให้สถานภาพทางสังคมของสะแล กลับตกต่ำลงไปอีกเพราะสังคมไม่ยอมรับการอยู่ร่วมเรือนระหว่างชายหนุ่มและหญิงสาวที่มีใช้สามีภรรยากัน

สถานภาพที่ไร้การยอมรับของสะแลปรากฏทั้งในบ้านของเมืองรามและในสังคม กล่าวคือเมืองรามรู้สึกลำบากใจที่มีสะแลมาอยู่ร่วมชายคาและยื่นกรานปฏิเสธความสัมพันธ์ฉันคนรัก

ระหว่างตนกับสะแลอยู่เสมอ การกระทำของสะแลที่แสดงตนเป็น “เจ้าของ” เมืองรามทำให้หม่อมเสลาเข้าใจผิดว่าสะแลเป็นภรรยาของเมืองราม

“นั่นเมียสุกา” เธอพยักหน้าไปทางสะแล

“บ่แม่นเจ้า เพียงแต่เป็นญาติกัน”⁵⁷

แม้ว่าสะแลมาอยู่ร่วมชายคาเดียวกับเมืองรามเป็นระยะเวลาจนถึงแปดปี และดูแลปรนินัติชายหนุ่มแลพ่อของเขาเป็นอย่างดี แต่เมืองรามยังคงยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างตนกับหญิงสาวผู้นี้ในฐานะญาติพี่น้องเท่านั้น

“อ้ายเมือง ข้าเจ้าฮักอ้ายบ่ฮักก่า”

“ฮู้...อ๋อฮักอ้าย อ้ายฮู้ แต่ฮักอ๋อฮักอ๋ออย่างน้องแต่”⁵⁸

(ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

แม้สะแลจะเป็นผู้หญิงที่ขยันและมีความอดทนในการทำงานสูงจนอาจกล่าวได้ว่าสะแลเป็นผู้หญิงที่เก่งและแกร่ง แต่คุณสมบัติเหล่านี้ก็ถูกมองข้ามเมื่อความประพฤติของสะแลเป็นการทำทนายจารีตประเพณี สังคมพิพากษาโทษสะแลเป็น “คนนอกจริต” สะแลเป็นที่ยอมรับของพ่อ เมืองรามเท่านั้นและต้องเก็บตัวอยู่แต่ในบ้าน เห็นได้จากการที่สะแลไม่อาจมี “พื้นที่” อยู่ทั้งในชีวิตส่วนตัวของเมืองรามและในชุมชนที่แวดล้อมอยู่ เมื่อเมืองรามแต่งงานกับเจ้าหญิงระยับเนตร สะแลจึงเท่ากับถูกบังคับโดยปริยายให้กลับคืนสู่บ้านเกิดด้วยความเจ็บช้ำ อาจกล่าวได้ว่า โทษทัณฑ์จากการผิดจารีตของสะแลมีความรุนแรงถึงขั้นถูก “ขับไล่” ออกไปจากชีวิตและสังคมของชายผู้เป็นที่รักตลอดไป

แม้ว่าสตรีล้านนาจะมีบทบาทและได้รับการยกย่องในครอบครัว แต่ในระดับสังคมผู้หญิงยังคงมีสถานะด้อยกว่าผู้ชาย สะแลเป็นตัวอย่างเป็นที่เห็นได้ชัดว่าคนในครอบครัวยอมรับ พ่อแม่และน้องชายต่างยกย่องว่าสะแลเก่งที่สุดในครอบครัว⁵⁹ แต่ในสังคมที่ใหญ่กว่า การกระทำของสะแลที่กล้าท้าทายอำนาจของผู้ชายทำให้สะแลกลายเป็นผู้หญิง “ไม่ดี” เช่น สะแลทะเลาะกับเจ้าม่อนฟ้า

⁵⁷ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 20.

⁵⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 310.

⁵⁹ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงเว่วน้ำ*, หน้า 158.

รุนแรงถึงขั้นลงไม้ลงมือกัน เจ้าม่อนฟ้ากล่าวเสียดสีซะแล้วเป็นผู้หญิงนอกรีตถึงขนาดผิยังไม่ปกป้องกัน และยากที่จะหาสามีได้

“คนอย่างมึง ยากจักหาผัวได้”

คราวนี้ อีกฝ่ายร้องกรี๊ด ปราดจากที่ ตรงเข้ามาพร้อมเงื้อมมือหากแต่เมืองรามรวบแขนหล่อนไว้ฉับพลัน

(...)

“ทำไมมึงไม่กอดมันล่ะ เมือง ปศิดผีดอก” ม่อนแสรังขั่วต่อไป ความนัยที่เปลอประกาศจึงถูกกลบเกลื่อนด้วยการวิวาท “คนอย่างมันทำอะไรก็ทำไปเถอะ ปศิดผี หญิงอย่างมันไม่มีผีคุ้ม”⁶⁰

การโต้เถียงในครั้งนั้นเกิดจากการที่สะแลรู้ว่าเจ้าม่อนฟ้าเป็นเงี้ยวและขู่ว่าจะไปฟ้อง เจ้าหลวง ทำให้เจ้าม่อนฟ้าโกรธ ทั้งๆที่สะแลพูดความจริงแต่กลับเป็นฝ่ายควรวอมแพ้และเลิกราสะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงที่มีพฤติกรรมทำทนายอำนาจของผู้ชาย ถือว่าเป็นเรื่องที่ผิด

นอกจากนี้สังคมให้ความสำคัญกับพรหมจารีของหญิงซึ่งเป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของความเหมาะสมในฐานะภรรยาที่ดี หญิงสาวที่เสียความบริสุทธิ์ก่อนแต่งงานถือว่าเป็นผู้หญิงที่ไม่มีค่า ไม่เพียงแต่เฉพาะความคาดหวังของผู้เป็นสามีที่ต้องการให้หญิงที่จะมาเป็นภรรยาเป็นสาว พรหมจรรย์มาก่อน ในทัศนคติของชายโดยทั่วไปก็ให้ความสำคัญกับความบริสุทธิ์ของหญิงสาวด้วย หญิงที่ผ่านชายมาแล้วถือว่าเป็นหญิงที่มีมลทิน ไม่คู่ควรแก่การยกย่องเป็นภรรยา เช่น พรานบุญค้ำไม้ต้องการได้บัวบุริมาเป็นลูกสะใภ้หลังจากที่บัวบุริถูกเจ้าม่อนฟ้าลูดไปแล้ว

พรานบุญค้ำมองลูกชายอย่างเวทนา นัยน์ตาเมืองรามบอดแน่แล้ว จึงไม่รู้ว่าตนเองควรเลือกใคร

“โอ้เมือง อีริถูกไอ้ม่อนลูดไปทำเมีย มึงควรวูตรงให้ตายก็บ่ได้คืน ถึงได้คืนก็บ่ม่วนแล้ว”⁶¹

ในขณะที่สังคมตั้งข้อรังเกียจกับความไม่บริสุทธิ์ของหญิง แต่กลับไม่ถือว่าความไม่บริสุทธิ์ของชายเป็นความด่างพร้อย เห็นได้จากในนวนิยายที่นำมาศึกษา พบว่าตัวละครชายสำคัญ

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 433.

ส่วนใหญ่เคยผ่านการมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงหรือเคยแต่งงานมาก่อน และสังคมให้การยอมรับได้แก่ เจ้าม่อนฟ้าและเจ้าบุรีรัตน์ ในเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* พ่อเลี้ยงและพ่อเจ้าจันท จากเรื่อง *เจ้าจันทน์ผมหอม นีราศพระราชอุอินทร์แวน* และเจ้าหลวงแสนอินทจากเรื่อง *รากนครา* จะเห็นว่าตัวละครที่ยกตัวอย่างมาแล้วล้วนแล้วแต่มีสถานะสูงทางสังคมและสามารถมีภรรยาได้หลายคน ในทัศนะของชาวบ้านสามัญชนมองเห็นว่าเป็นเรื่องปรกติ แต่ผู้ที่มีภรรยาคนเดียวกลับถูกมองว่าเป็นเรื่องน่าขบขัน ดังความคิดของหนานอินทาทิเห็นว่าการมีภรรยาหลายคนเป็นเรื่องธรรมดา

“มีแล้วมีอีกไปได้กา...กูก็มีเมียแล้วมีอีก มีงมีแล้วมีอีกยอมจักได้ พ่อกูมีเมียสี่คน กูมีสามคน...เห็นก็แต่เจ้าหลวงองค์นี้เท่านั้นมีเมียคนเดียว แต่ท่านก็เอาเวลาไปรบเกือบหมด บ่มีกะใจเรื่องสาว” ว่าแล้วผู้พูดก็หัวเราะ “สู้เจ้าบุรีรัตน์ไปได้”⁶²

แม้ว่าบัวบุริจะถูกเจ้าม่อนฟ้าลุมมาอยู่ที่เมืองนาย แต่บัวบุริก็ไม่ยินยอมมีความสัมพันธ์กันสามีภรรยา กับเจ้าม่อนฟ้าก่อนเข้าพิธีแต่งงาน เพราะเกรงว่าจะถูกดูหมิ่นจากครอบครัวของ เจ้าม่อนฟ้า

“เจ้าม่อนฟ้าเจ้า ข้าเจ้าต้องเป็นเมียเจ้าแน่ๆ เพียงแต่ขอเข้าพิธีตามประเพณีเท่านั้น ไหนๆ เจ้าก็พาข้าเจ้ามาถึงนี้ อย่าให้พ่อแม่พี่น้องของเจ้าดูแคลนข้าเจ้าเลย”⁶³

การลักพาตัวบัวบุริมาอาจนับได้ว่าเป็นการ “ผิดผี” ดังนั้นการเข้าพิธีแต่งงานตามประเพณีจึงเท่ากับเป็นการแก้ไขความผิดนี้ให้กลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมได้

เนื่องจากสังคมคาดหวังให้ผู้หญิงต้องรักษานวลสงวนตัว ผู้หญิงที่เป็นฝ่าย “รุก” หรือกระทำตนเสมือนหนึ่งไล่จับผู้ชายจะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี จัดเป็นการกระทำที่สังคมไม่ให้การยอมรับและมีนัยของการดูแคลนและเหยียดหยาม

สะแลเป็นหญิงสาวที่ไม่เหมือนกับหญิงทั่วไป มีความคล่องแคล่วว่องไว เชื้อมั่นในตนเอง สูงจนอาจเรียกได้ว่า “กำกั้น” จึงกล้าแสดงออกอย่างเปิดเผยว่ารักชอบเมืองราม ทำให้สะแลถูกมองด้วยสายตาตำหนิจากผู้อื่น

⁶² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 63.

⁶³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 454.

“ลุงปู้เรื่องฮัก...ลุงปู้...ถึงมีบ่าวอีกสักกร้อย ข้าเจ้าก็บ่ฮักไผ นอกจากอ้ายเมือง”
 ทั้งครอบครัวพรายสีทนต์ต่างก็ตกตะลึงในคำหล่อน
 พ่อแม่ไม่สั่งสอนหรืออย่างไร จึงประกาศออกมาว่ารักชายทั้งๆ เขาก็หลบลิ้นหนีหน้า
 ไปไม่เหลือวหลัง⁶⁴

นอกจากผู้หญิงจะต้องรักษานวลสงวนตัวแล้ว ก็ต้องรักษาเกียรติของวงศ์ตระกูล ไม่ทำเรื่อง
 เสื่อมเสียต่อวงศ์ตระกูล เช่น ไม่ประพฤติดัวเสื่อมเสียทางเพศ

ในเรื่อง *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุนิทรแวง* เจ้าจันทน์ตัดสินใจชวนเจ้าหล้า อินทะ
 หนีไปด้วยกัน เพราะไม่ต้องการแต่งงานกับพ่อเลี้ยง แต่เจ้าหล้าอินทะไม่เห็นด้วยกับความคิดนี้

“มันบ่ดีกับน้อง คิดคิดฟังพี่ถืหน้าเทอะน้องรักพี่เฮย พี่เป็นชาย การเสียหายบ่กับพี่
 แต่น้องเป็นสาว ขาวฟองฟูเนื้ออ่อนเนียนฝ้ายพี่เฮย เจ้าพ่อเจ้าแม่น้องเล่า ชัดดิยะตระกูล
 ชาติเชื่อน้องเล่า ผูกเขาจะเอาหน้าไปซุกไว้ที่ไหน⁶⁵

ในทัศนคติของเจ้าหล้าอินทะ ผู้หญิงหนีตามผู้ชายเป็นเรื่องเสื่อมเสีย ฝ่ายหญิงเป็นฝ่าย
 เสียหายมากกว่าผู้ชาย สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องรักษานวลสงวนตัว ซึ่ง
 เป็นเครื่องกำหนดและประเมินค่าของผู้หญิงว่าเป็นผู้หญิงดีหรือเลว เพศหญิงจึงเป็นผู้เสียเปรียบและ
 เสื่อมเสียได้ง่ายมากกว่าผู้ชาย

การเดินทางไปบูชาพระธาตุนิทรแวงมีความยากลำบาก แต่ที่พักของเจ้าจันทน์ก็ถูกสร้างขึ้น
 เป็นสัดส่วนเฉพาะ มีองครักษ์คุ้มกันด้านนอก และมีนางฟองคำรับใช้ดูแลอยู่ภายใน ผู้ชายไม่ได้รับ
 อนุญาตให้เข้ามาในที่พักได้เนื่องจากผิดธรรมเนียมที่ห้ามชายหญิงซึ่งไม่ใช่สามีภรรยาได้อยู่ด้วยกัน
 เพียงลำพังในที่รโหฐาน

“ดูเข้าไปบ่ได้พ่อเลี้ยง บ่แม่นผิวแม่นเมียงกัน อยู่ในที่ลับกันบ่ได้ *ผิตรีตผิตรอย* ชาวเรา
 ใหญ่หลวงนัก”⁶⁶ (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย)

⁶⁴ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 587.

⁶⁵ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุนิทรแวง*, หน้า 73.

⁶⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 26.

การลักลอบพบกับเจ้าหล้าอินทนะในแต่ละครั้งทำให้เจ้าจันทน์ต้องสร้างเรื่องปดหลอกหลวงพ่อแม่ แม้จะไม่ได้กระทำการเรื่องเสื่อมเสียทางเพศ แต่เจ้าจันทน์ก็ตระหนักดีว่าการกระทำของตนไม่เหมาะสมและสำนึกผิดอยู่เสมอ

(...) กว่าที่จะพบกันได้แต่ละครั้งต้องสร้างเรื่องสร้างราวเหมือนคนจี๋หลอกจี๋ล่าย เหมือนเป็นหญิงร้ายหน้ายพ้อร่อซู้ (...) เหมือนว่านางลูกน้อยไฟ้คล้อยชายฝั่ว เหมือนตัวลูกนี้ กาลีมีกซู้⁶⁷

เมื่อครั้งที่เจ้าหล้าอินทนะป่วยหนัก เจ้าจันทน์ได้คิดสัญญาที่ให้ไว้กับพ่อแม่ว่าจะไม่พบกับเจ้าหล้าอินทนะอีก เจ้าจันทน์หาโอกาสแอบไปพบกับชายคนรัก

“เจ้าพี่ ขัดขิยะนาริชาติเชื่อบ่ควรรชยต้องตัว แต่เนื่องกุมมือพี่ เอามือพี่มาวางไว้บนหัว ก้มหน้าไปให้ใกล้ตัวแต่เจ้าพี่ไม่รู้”⁶⁸

การลอบหนีไปพบเจ้าหล้าสร้างความไม่พอใจแก่พ่อของเจ้าจันทน์และพ่อเลี้ยง เหตุการณ์นี้จึงถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นข้ออ้างที่พ่อเลี้ยงใช้เร่งรัดการแต่งงานกับเจ้าจันทน์ให้เร็วขึ้น

ข. ผู้หญิงต้อง “รักเดียวใจเดียว”

ค่านิยมสำคัญที่สังคมคาดหวังจากสตรีล้านนาเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางเพศ หญิงสาวจะต้องระมัดระวังตัว สังคมรังเกียจสตรีที่ไม่ระมัดระวังตัวในทางเพศหรือเป็นหญิงเจ้าชู้ หากหญิงสาวคนใดประพฤติตัวไม่เหมาะสมในเรื่องดังกล่าว ก็จะไม่มีการเลือกเป็นคู่ครอง และหญิงสาวคนใดไม่มีคู่ครองจะเป็นที่อับอายของครอบครัว

ในเรื่อง *เจ้าจันทน์มหมอม นีราศพระธาตุนินทร์แขวน* ได้สะท้อนค่านิยมของสังคมที่คาดหวังให้สตรีล้านนารักเดียวใจเดียว เจ้าจันทน์เมื่อรักเจ้าหล้าอินทนะแล้วก็มอบใจให้แก่ชายคนรักเพียงผู้เดียวเท่านั้น เมื่อเจ้าจันทน์เดินทางไปบูชาพระธาตุนินทร์แขวน เจ้าจันทน์อยากได้ดอกเอื้องแซะที่ขึ้นอยู่บนหน้าผาสูง พ่อเลี้ยงจึงปีนขึ้นไปเก็บ และจะเสียบผมให้เจ้าจันทน์ แต่เจ้าจันทน์ไม่ยินยอม

⁶⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 72.

⁶⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 99.

เพราะหากเจ้าจันทน์ยอมให้พ่อเลี้ยงเสียบดอกกล้วยไม้ให้บนศีรษะจะเท่ากับเป็นการแสดงถึงการยอมรับไมตรีจิตของพ่อเลี้ยง

(...) เจ้าคนงามอึ้งอึ้งอีกอึ้ง นึกไปถึงคนรักเจ้าหล้า เกล้าเกลี้ยงฟ้ามวยนี้ เจ้าพี่เคยเห็นบ
เอื้องคำให้แล้ว ปันให้ชายหนึ่งแล้วยังแบ่งเป็นสอง นึกถึงเจ้าคนงามผู้อยู่ในใจก็ละอาย
อดสู่นัก⁶⁹

ทว่าในประวัติศาสตร์ล้านนาปรากฏว่ามีเจ้าหญิงล้านนาที่มีพฤติกรรมทางเพศไม่
เหมาะสม คือเจ้าอุบลวรรณา ธิดาองค์ที่สองของเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าอุบลวรรณาได้สมรสกับ
เจ้ามหายักษ์ซึ่งเป็นเจ้านายจากสายตระกูลที่ต่ำกว่า จึงทำให้ฐานะในครอบครัวของเจ้า
อุบลวรรณาเหนือกว่าสามี และเป็นไปได้ว่าเจ้าอุบลวรรณาไม่มีความเกรงใจสามีเนื่องจากคบชู้ใน
ขณะที่ยังมีสามีอยู่ และมีชู้รักหลายคนในวาระต่างๆ กัน เจ้าอุบลวรรณาแบ่งเวลาไปอยู่กับชู้รักคน
ต่างๆ ตามความพอใจ คนแรกเป็นขุนนางสยาม คนต่อมาเป็นชายเงี้ยวที่สอนหนังสือให้กับบุตรของ
เจ้าหญิงเอง รวมทั้งเจ้าชายลาวและพม่าอีกด้วย

She had many husbands and lovers at different times, and had dispensed
with them at her pleasure : first a Siamese official, then a Ngiou who was tutor
to her children, next a Lao prince, then Burmese, (...)⁷⁰

มีผู้บันทึกเกี่ยวกับชีวิตรักของเจ้าอุบลวรรณาไว้ว่าเป็นเจ้าหญิงที่พั่วพั่นกับเรื่องชู้สาว
มากมาย เมื่อหลายปีมาแล้วเคยทำให้พี่สาวต้องยุ่งยากกังวลใจในการควบคุมดูแลความคิดถึงตันของ
เจ้าอุบลวรรณาอยู่ไม่น้อย เจ้าอุบลวรรณามีสามีคนแรกเป็นนั้ดคองค์แรกของเจ้าหลวงเชียงใหม่
องค์ก่อน ซึ่งควรจะไ้ครองเมืองสืบต่อไปตามกฎของการสืบราชสมบัติตัวอย่างในยุโรป เมื่อแรกที่เจ้า
อุบลวรรณาตกเป็นพุ่มม่าย ได้มีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับสามัญชนหลายคน ทำให้ พี่สาว
หนักใจและไม่เพียงแต่ไม่รับรู้ในความสัมพันธ์เหล่านี้เท่านั้น หากแต่ยังคอยขัดขวางความรักของ
เจ้าอุบลวรรณาทุกวิถีทาง เมื่อเจ้าอุบลวรรณาคบกับพ่อค้าไม้สักชาวพม่าผู้ร่ำรวยคนหนึ่ง และคิดว่า
พี่สาวคงไม่กล้ามายุ่งด้วย เพราะชาวพม่าผู้นั้นเป็นคนในบังคับอังกฤษ พี่สาวกลับสั่งคุมตัวพม่าผู้นั้น

⁶⁹ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันทน์ผอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*, หน้า 77.

⁷⁰ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881- 1882*, p.365.

แล้วส่งออกไปนอกดินแดนล้านนา และห้ามกลับเข้ามาอีก แต่เจ้าอุบลวรรณก็ติดต่อเริ่มความสัมพันธ์กับชายอีกคนหนึ่งแทน

Since her first widowhood the princess had made several *mésalliances* with people not of the royal family, much to the annoyance of the queen, who not only refused to acknowledge the marriages, but removed the objects of her affection beyond her reach. At length Chow Oo-boon sought to foil her sister by selecting a wealthy Burmese timber-trader, over whom she thought the queen dare not exercise authority, as he was a British subject. Here she was mistaken. The queen had him apprehended and escorted to the frontier, where he was told that it would be well for him to deep away from Zimmé for the future. Not to be balked, as soon as this Burmese was over the border, she selected another, and began philandering with him.⁷¹

ในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* พุทธิกรรม “มารัก” ของเจ้าหญิงบัวหลวงเริงธารก็ถูกสังคมกล่าวขานในแง่ลบ เจ้าหลวงเชียงใหม่ได้วิจารณ์น้องสะใภ้ว่ามีความประพฤติทางเพศที่ผิดต่อจารีต

(...) ‘ดูแต่เจ้าบัวกะน้อง เป็นราชธิดากษัตริย์ที่ยังบ่เกรงฮีตเมือง ก่าติเตียน สำเนียงจ่มसान ย่อมเกษมีทั่วทิศ’⁷²

แม้ว่าจะเป็นหญิงสูงศักดิ์แต่ถ้าประพฤติตนผิดจารีตประเพณีก็ถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดีได้เช่นกัน

3.2.3 บทบาทด้านการเมืองการปกครองของสตรีล้านนา

⁷¹ Holt S. Hollett, *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan State*, p.118.

⁷² กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, หน้า 300.

สังคมได้เปิดโอกาสให้สตรีล้านนาได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในการเมือง แต่ส่วนใหญ่จะถูกจำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงสตรีชนชั้นสูงเช่นสตรีในครอบครัวของเจ้านายและขุนนางเท่านั้น การมีบทบาททางการเมืองนี้พบได้ทั้งในกรณีที่สตรีเป็นฝ่ายมีอำนาจในการปกครองและเป็นผู้ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเมืองด้วยเช่นกัน

3.2.3.1 การมีอำนาจด้านการเมืองการปกครอง

กิจกรรมด้านการเมืองการปกครองจัดเป็น “พื้นที่” ผูกขาดเฉพาะของผู้ชาย ค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมได้กำหนดบทบาทและหน้าที่ระหว่างชายหญิงไว้ชัดเจน ผู้ชายในสังคมไทยมักได้รับการปลูกฝังและถูกคาดหวังให้เรียนหนังสือและรับราชการ ขณะที่ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากสังคมการเมืองการปกครองซึ่งเป็นพื้นที่ของผู้ชายและถูกจำกัดแวดวงให้อยู่กับงานในบ้าน ทว่าบทบาทของสตรีล้านนามิได้ถูกกีดกันมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับสตรีสยาม กล่าวคือ ในประวัติศาสตร์ล้านนาสตรีสูงศักดิ์มีบทบาทและฐานะตามสิทธิของตนในงานด้านการเมือง โดยได้รับยกย่องให้เป็นผู้นำของบ้านเมืองหรือเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของบ้านเมือง ในอดีตล้านนาได้ยกย่องให้สตรีเป็นกษัตริย์ปกครองอาณาจักรล้านนาในราชวงศ์มังรายถึงสองพระองค์คือ พระนางจิระประภา ซึ่งปกครองอาณาจักรระหว่างพ.ศ. 2088-2089 และพระนางวิสุทธิเทวี ปกครองล้านนาช่วงพ.ศ. 2107-2121⁷³ กล่าวได้ว่าบทบาทของสตรีในการมีส่วนร่วมในการปกครองพบได้ในแวดวงสตรีสูงศักดิ์และเกี่ยวข้องกับชนชั้นปกครองอันได้แก่สตรีที่อยู่ในฐานะภรรยาหรือบุตรสาวของเจ้าผู้ครองนคร รวมทั้งเจ้านายและขุนนาง แม้สตรีจะไม่ได้บริหารบ้านเมืองโดยตรงแต่ก็มีส่วนช่วยในการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของเจ้าเมือง เช่น ให้อำนาจใจ ให้คำปรึกษาหรือคอยสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยภายในคุ้ม

บทบาททางการเมืองการปกครองของสตรีล้านนาเด่นชัดมากในสมัยเจ้าหลวงกาวิโลรสสุริยวงศ์ เนื่องจากเจ้าหลวงมีแต่บุตรสาวคือเจ้าทิพไกรสรและเจ้าอุบลวรรณ ต่างเป็นเจ้าหญิงล้านนาที่มีบทบาทสำคัญต่อการเมืองล้านนาในยุคนั้น

เจ้าทิพไกรสรเป็นชายาของเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 และเป็นพระมารดาของเจ้าดารารัศมีพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัจจัยที่สนับสนุนให้เจ้าทิพไกรสรมีอิทธิพลทางการเมืองสูงมากคือการเป็นผู้สืบทอดอำนาจทางการเมือง

⁷³ เอมอร ชิตโสภณ, *ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ* (เชียงใหม่: ชนบรรณการพิมพ์, 2533), หน้า 86.

และความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจต่อจากบิดา เนื่องจากเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ไม่มีโอรสทำให้เจ้าทิพไกรสรมีบทบาทสำคัญในการปกครองล้านนา ตามที่ศาสตราจารย์เดเนียล แมคคิลวารีได้บันทึกไว้

(...) ฐานะของสตรีภายในครอบครัวก็ได้รับการยอมรับกันทั่วไป ในช่วงเวลาที่พวกเรากำลังพูดถึงอยู่นี้ ฐานะของสตรีเป็นที่ยอมรับในหน่วยงานของรัฐบาลเช่นกัน จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยเลยว่าอิทธิพลของสตรีในด้านวิเทโศบายต่างๆ จึงเพิ่มทวีขึ้นอย่างมากมาตั้งแต่ครั้งเจ้าหลวงองค์ก่อนยังทรงครองราชย์อยู่ ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์ไม่มีพระราชโอรส จึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่พระธิดากลายเป็นผู้มีอำนาจ และยังได้รับการฝึกฝนให้เข้าใจถึงงานต่างๆ ของรัฐด้วย⁷⁴

นอกจากนี้ ปัจจัยที่ส่งเสริมให้เจ้าทิพไกรสรมีอิทธิพลในการปกครองล้านนาคือบุคลิกที่เข้มแข็งและเด็ดขาด ตรงข้ามกับเจ้าอินทวิชยานนท์ที่มีบุคลิกอ่อนแอ ดังที่คาร์ล บ็อคได้แสดงทัศนะต่อเจ้าหลวงเชียงใหม่ไว้

He looked - as he had the reputation of being - a kindly-disposed man, but weak.⁷⁵

ความอ่อนแอของเจ้าหลวงทำให้เจ้าทิพไกรสรควบคุมอำนาจในการตัดสินใจและการบริหารบ้านเมืองรวมทั้งควบคุมเจ้าหลวงได้ด้วย เหตุผลที่ทำให้เจ้าทิพไกรสรสามารถควบคุมสวามีได้เนื่องจากเจ้าอินทวิชยานนท์มาจากสายตระกูลของเจ้าคำฝั้นซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 4 ซึ่งมีอิทธิพลทางการเมืองและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจดี้อยกว่าสายตระกูลของเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ และเมื่อเปรียบเทียบฐานะทางสังคมกับเจ้าทิพไกรสร ก็พบว่าเจ้าอินทวิชยานนท์อยู่ในสถานะที่ต่ำกว่าเจ้าทิพไกรสร⁷⁶ เนื่องจากก่อนแต่งงานพระองค์มีตำแหน่งเป็นเจ้าบุรีรัตน์ซึ่งเป็นเพียงขุนนางของเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เท่านั้น ในขณะที่เจ้าทิพไกรสรเป็นถึงธิดาของเจ้าหลวงเชียงใหม่

⁷⁴ เดเนียล แมคคิลวารี, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, หน้า 189.

⁷⁵ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881 - 1882*, p. 226.

⁷⁶ เดเนียล แมคคิลวารี, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, หน้า 190.

เมื่ออยู่ในสถานะทางสังคมที่สูงกว่า เจ้าทิพไกรสรจึงสามารถบังคับให้เจ้าอินทวิชยานนท์ แต่งงานกับตน และยังบังคับให้สามีขับไล่ชายคนก่อนๆ ออกจากค้ำได้

She was his third wife, and when he married her she compelled him not only to enter the priesthood, but to put away all his concubines.⁷⁷

เจ้าทิพไกรสรมีบทบาทสำคัญในการสร้างอิทธิพลทางการเมืองให้กับกลุ่มเจ้าอินทวิชยานนท์เนื่องจากในสมัยดังกล่าวเจ้าอุปราชบุญทวงษ์ได้สร้างอิทธิพลเป็นคู่แข่งทางการเมือง

(...)ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ ฐานะของพระนางจึงจำเป็นต่อการคานอำนาจกับองค์อุปราชซึ่งเป็นพระอนุชาต่างมารดาขององค์เจ้าหลวง เป็นที่รู้กันว่าองค์อุปราชเป็นคนที่มีความทะเยอทะยานและปราศจากหลักเกณฑ์ใดๆ ทั้งสิ้น⁷⁸

อย่างไรก็ตาม กลุ่มอำนาจของเจ้าอุปราชบุญทวงษ์มีอาจสู้กับอิทธิพลของเจ้าทิพไกรสรได้ เนื่องจากเจ้าอุปราชบุญทวงษ์ไม่มีคุณสมบัติของผู้นำ เป็นผู้ไม่มีวิชาความรู้

(...) นอกจากนี้อุปราชไม่สามารถเขียนคำสั่งใดๆ ได้ เนื่องจากเป็นคนไม่รู้หนังสือ ทั้งๆ ที่คำพูดของพระองค์คือกฎหมาย⁷⁹

ฐานอำนาจของเจ้าอินทวิชยานนท์มีความมั่นคงมาโดยตลอดจนกระทั่งเจ้าทิพไกรสรถึงแก่พิราลัย ทำให้เจ้าอินทวิชยานนท์จำต้องดึงสยามเข้ามาเป็นฐานอำนาจใหม่ให้กับตนโดยใช้ธิดาเป็นเครื่องมือทางการเมือง ดังจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

ในเรื่อง *เวียงแวนฟ้า* เจ้าหลวงเชียงใหม่มีธิดาสององค์คือ เจ้าดารกาเด่นดวงกับเจ้าบัวหลวงเรงธาร เจ้าหญิงทั้งสองทำหน้าที่ช่วยเหลือบิดาในการปกครองบ้านเมือง เจ้าดารกาเด่นดวงเป็นสตรีผู้มีบทบาทสำคัญทางการเมืองในเชียงใหม่ เพราะเป็นธิดาคณโฑ มีส่วนช่วยบิดาในการ

⁷⁷ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881 - 1882*, p. 226.

⁷⁸ เคนเน็ล แมคกิลวารี, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, หน้า 190.

⁷⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 189.

บริหารบ้านเมืองโดยตรง ในยามศึกสงครามเจ้าดารกาเด่นดวงก็มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการทำสงครามด้วย

“เจ้าพี่ควรพาเจ้าน้อยรวราชย์กับเจ้าน้อยหริรักษ์ไปด้วย เพราะทั้งสองคนอยู่กองกำลัง มีความรู้ทางรบทัพจับศึก” เจ้าหญิงดารกาเด่นดวงเอ่ยขึ้น “เจ้าน้อยดวงอาทิตย์ยังละอ่อน นอกนั้นก็ยังไม่ถึงวัยหรือมิฉะนั้นหนานของเจ้าพี่มีผู้ใด ก็นำจักพาไปด้วยนะเจ้า เป็นการฝึกปรือไปในตัว นานไปวันหน้า เจียวกำริบขึ้นมาอีก จักได้เกณฑ์แทน เจ้าพี่ที่นับวันจักด้อยกำลังลงบ่เทียบเท่าบ่าวจี้”⁸⁰

การมีส่วนร่วมของเจ้าดารกาเด่นดวงในการตัดสินใจและการจัดทำสงครามกับกองทัพเมืองหมอกใหม่แสดงให้เห็นถึงอำนาจทางการเมืองและความเป็นผู้นำที่ไม่เพียงแต่พิจารณา การศึกเฉพาะหน้าในครั้งเดียว แต่มองการณ์ไกลถึงการวางแผนในอนาคตด้วย

สังคมล้านนาให้ความสำคัญแก่ฝ่ายหญิงซึ่งเห็น ได้จากการ สืบทอดมรดกผ่านผู้หญิง ดังเช่นที่ศาสนาจารย์เดเนียล แมคกิลวารี บันทึกไว้

หลังจากแต่งงาน ประเพณีโดยทั่วๆ ไปของดินแดนแถบนี้กำหนดให้สามีอาศัยอยู่กับครอบครัวของภรรยา จึงทำให้บุรุษนั้นกลายเป็นสมาชิกของครอบครัวภรรยาไป และยังเป็นสมาชิกที่ไม่มีอำนาจใดๆ ไประยะหนึ่งหรือจนกระทั่งโยกย้ายออกจากครอบครัวเดิมของตน⁸¹

หากพิจารณาจากมุมมองของชาวต่างชาติ จะเห็นว่าผู้หญิงล้านนามีบทบาทและศักยภาพในการบริหาร ไม่น้อย ซึ่งเป็นผลมาจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่างๆ ของสังคมค่อนข้างมาก

การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของเจ้าอุปถรรณเป็นไปในลักษณะเดียวกับ เจ้าทิพไกรสรที่มีพื้นฐานมาจากการเป็นธิดาของเจ้าเมืองที่มั่งคั่งและมีอิทธิพลทางการเมือง แต่ เจ้าอุปถรรณได้สร้างอิทธิพลทางการเมืองเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนมากกว่าที่จะเข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรง เจ้าอุปถรรณเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองค้าในล้านนา มี

⁸⁰ กฤษณา อโศกสิน, *เวียงเว่นฟ้า*, หน้า 294.

⁸¹ เดเนียล แมคกิลวารี, *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*, หน้า 235.

กิจการป่าไม้และกิจการค้าสุรา ดังที่ ฮอลท์ ฮอลเล่ท์ ได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับเจ้าอุบลวรรณาไว้ว่าเป็น เจ้าหญิงที่เฉลียวฉลาด และยังเป็นนักธุรกิจและนักการค้ามือหนึ่ง เป็นเจ้าของที่ดินหลายแห่ง มีป่าไม้สักอันกว้างใหญ่ มีช้างและข้าทาสบริวารเป็นจำนวนมาก

(...) highly intelligent. And a capital woman of business, a great trader, and the owner of large tracts of land, extensive teak-forests, and numerous elephants, serfs, and slaves, (...).⁸²

นอกจากนี้เจ้าอุบลวรรณายังใช้ความเชื่อท้องถิ่นในเรื่องผีบรรพบุรุษเป็นเครื่องมือในการปกป้องอำนาจและผลประโยชน์ของตนด้วยการเป็น “ม้าจี้” หรือร่างทรงของผีเจ้านาย ดังเห็นได้จากเหตุการณ์ที่ชาวจีนได้เข้ามาประมุขการเก็บภาษีสุรา ทำให้เจ้าอุบลวรรณาได้รับความเดือดร้อน เพราะมีกิจการต้มสุรา ดังนั้นเจ้าอุบลวรรณาจึงจัดพิธีเข้าทรงขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นว่าวิญญูณของบรรพบุรุษไม่พอใจที่เจ้าทิพไกรสรอนุญาตให้ชาวจีนผูกขาดภาษี ทำให้ต้องยกเลิกการขอสัมปทานไปในที่สุด

(...) the chief's wife was seized with illness, and Chow Oobon was called upon to ask the spirits the cause of this visitation. After a great deal of terpsichorean exercise, and the pouring out of the needful libations, the spirit was pleased to utter, through the medium of the princess, the following portentous warning : “ The spirit forbids the whisky monopoly!”⁸³

กล่าวได้ว่าการอยู่ในฐานะบุตรสาวของเจ้าผู้ครองนครและการได้รับความเชื่อถือจากการเป็นคนทรงเกื้อหนุนให้เจ้าอุบลวรรณานำอิทธิพลทางการเมืองมาใช้ปกป้องผลประโยชน์ทางการค้าของตน

เจ้าหญิงระยับเนตรในเรื่อง *หนึ่งฟ้าดินเดียว* เป็นหญิงสูงศักดิ์ที่มีบทบาททางด้านการปกครอง แม้จะไม่ใช่การปกครองทางการเมือง แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของเจ้าหญิงในการคุมแรงงานไพร่ในการทำนา เมื่อเมืองรามถูกเกณฑ์ไปฟื้นฟูเมืองเชียงแสน เจ้าหญิงระยับเนตรต้องทำหน้าที่คุมคนทำนา เกี้ยวข้าว ขนข้าวเข้ายังฉาง และรายงานให้เจ้าหลวงรับทราบ

⁸²Holt S. Hallett, *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan State*, p.117.

⁸³*Ibid.*, p.135.

เจ้าหญิงระยับเนตรคุมงานนาในปีนี้แทนเขา... ขึ้นม้าพาขบวนช้างแลเกวียนขนข้าว
คู่นางหลวง

“เจ้าเนตร ป่าบ่ निकเลยว่าจะแคว่นเพียงนี้” พระชายายินดีเป็นอย่างยิ่งนัก “ทำแทนผัวได้
ทุกอย่าง คนทั้งนั้นก็แปลกใจ”⁸⁴

บทบาทของเจ้าหญิงระยับเนตรแสดงให้เห็นถึงการมีบทบาทของสตรีล้านนาในการ
ปกครองคนงาน สามารถควบคุมแรงงานไพร่จนงานสำเร็จลุล่วงไปได้ แม้ว่าจะเป็นผู้หญิงแต่ก็
สามารถทำงานได้เหมือนกับชาย

3.2.3.2 การตกเป็นเครื่องมือทางการเมือง

สตรีชนชั้นสูงถูกใช้เป็นเครื่องมือให้กับกลุ่มเจ้านายในการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนด้วย
การดึงสยามมาเป็นแนวร่วม เห็นได้ชัดในสมัยการปกครองของเจ้าหลวงอินทวิชยานนท์ การเมือง
แบ่งเป็นสองขั้วอำนาจคือกลุ่มของเจ้าหลวงอินทวิชยานนท์โดยมีอิทธิพลของเจ้าทิพไกรสร
สนับสนุนอยู่ กับกลุ่มของเจ้าอุปราชบุญทวงษ์ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลในล้านนามาก ดังที่คาร์ล บ็อค
ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า เจ้าอุปราชมีอำนาจลบล้างคำสั่งของ เจ้าหลวงได้

(...) was able to set his orders at defiance, and actually to countermand
them.⁸⁵

เมื่อเจ้าทิพไกรสรถึงแก่พิราลัย เจ้าหลวงผู้มีความอ่อนแอจึงต้องพึ่งพิงอำนาจจากสยามเพื่อ
ใช้หนุนฐานอำนาจของตนไว้ เจ้าหลวงอินทวิชยานนท์จำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับ
สยามโดยการถวายเจ้าหญิงดารารัศมีให้กับกษัตริย์สยาม ส่งผลให้เจ้าหลวงอินทวิชยานนท์ ยังคง
รักษาฐานอำนาจทางการเมืองให้กับกลุ่มตระกูลของตนไว้ได้ เห็นได้จากการที่กษัตริย์สยามทรง
แต่งตั้งให้ราชบุตรของเจ้าหลวงอินทวิชยานนท์สืบราชบัลลังก์ต่อจากบิดา ถึงแม้จะเป็นเพียงแค่
ตำแหน่งที่ “ไร้อำนาจ” แต่ก็เป็นข้อพิสูจน์ได้ว่าตำแหน่งสำคัญทางการเมืองยังสืบทอดภายใน
ตระกูลของเจ้าหลวงอินทวิชยานนท์เช่นเดิม

⁸⁴ กฤษณา อโศกสิน, *หนึ่งฟ้าดินเดียว*, 506.

⁸⁵ Carl Bock, *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881 - 1882*, p. 226.

ในแง่มุมมองของการดำเนินวิเทศขยายทางการเมือง อาจกล่าวได้ว่าการถวายเป็นของเจ้าหญิงล้านนาต่อกษัตริย์สยามเป็นเครื่องมือในการช่วงชิงอำนาจสำหรับทั้งสองอาณาจักร กล่าวคือ เจ้านายล้านนาใช้เจ้าหญิงของตนเป็นเสมือน “บ่วง” ที่ยึดโยงความสัมพันธ์เข้ากับสยามที่จะสนับสนุนฝ่ายของตนให้ดำรงอำนาจอยู่ได้ ในขณะที่เดียวกันสยามก็อาศัยเจ้าหญิงล้านนาเป็น “สะพาน” เชื่อมสัมพันธ์ไมตรีให้แน่นแฟ้นกับดินแดนใต้การปกครองของตนเพื่อสกัดกั้นการรุกร้าอริปไตยจากอาณาจักรวรรคินิยมอังกฤษ

นอกจากนี้เจ้าหญิงล้านนายังถูกกลุ่มขุนนางจากสยามใช้เป็นเครื่องมือในการทำลายอิทธิพลของเจ้านายท้องถิ่น เห็นได้จากขุนนางสยามที่ถูกส่งเข้ามาบริหารราชการในเชียงใหม่ต่างก็แต่งงานกับเจ้าหญิงล้านนา แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกกฎหมายห้ามข้าหลวงที่มาทำงานในล้านนามีภรรยาเป็นชาวพื้นเมือง แต่การที่พระองค์ทรงรับเจ้าหญิงล้านนาไว้เป็นบาทบริจาริกา ทำให้เจ้านายและขุนนางจากสยามหลายคนแต่งงานกับเจ้าหญิงล้านนา ได้แก่ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรกับเจ้าหญิงสุมิตรา พระองค์เจ้าโสธมบัณฑิตย์กับเจ้าหญิงชายแก้ว พระยาทรงสุรเดชกับเจ้าหญิงกอบคำ เหตุผลที่สนับสนุนว่าเจ้าหญิงล้านนาเป็นเพียง เครื่องมือของขุนนางสยามก็คือ เมื่อขุนนางสยามเหล่านี้เสร็จสิ้นภารกิจในล้านนาก็เดินทางกลับสยามโดยไม่รับผิดชอบภรรยาชาวล้านนาอีกต่อไป

การตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองของเจ้าหญิงล้านนาปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ ในระยะแรกเจ้าหญิงล้านนาถูกบังคับให้แต่งงานด้วยเหตุผลทางการเมืองคือเพื่อความมั่นคงของอาณาจักร ในยุคต่อมาเมื่ออำนาจทางการเมืองถูกแย่งชิงไปจากเจ้านายล้านนา เจ้าหญิงล้านนาถูกบังคับให้แต่งงานเพื่อพยุงฐานะของครอบครัวไว้ ด้วยเหตุว่า หลังจากที่เจ้านายล้านนาไร้อำนาจทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ต้องแสวงหาความมั่นคงทางการเงินเพื่อความอยู่รอดในสังคม ยุคใหม่ เช่นครอบครัวของเจ้าจันทน์ในเรื่อง *เจ้าจันทน์มหมอม นิราศพระธาตุอินแขวน* ที่กำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ตามเวลาในท้องเรื่อง ขณะนั้นล้านนาคอยอยู่ภายใต้อำนาจของสยามอย่างเป็นทางการแล้ว ครอบครัวของเจ้าจันทน์สะท้อนภาพกลุ่มเจ้าที่อยู่ในยุคศักดินากำลังล่มสลาย เจ้านายล้านนากำลังลดฐานะความเป็นเจ้าลงสู่ความเป็นสามัญชน

เจ้าจันทน์คือตัวแทนของผู้หญิงที่อยู่ในอาณัติของพ่อแม่และตกอยู่ภายใต้พันธนาการของจารีตประเพณี เจ้าจันทน์มีสถานะเป็นทั้งลูกสาวมีหน้าที่เชื่อฟังพ่อแม่และหญิงสูงศักดิ์ล้านนา มาลา คำจันทร์ได้แสดงให้เห็นความรู้สึกขมขื่นของเจ้าจันทน์ที่ต้องจำยอมแต่งงานกับชายที่พ่อแม่เลือกให้ แม้จะเป็นผู้ที่ตนแสนเกลียดชัง แต่ท้ายสุดเจ้าจันทน์ก็ยินยอมตามคำขอของพ่อแม่ตามค่านิยมของสังคมล้านนาที่บุตรสาวต้องเชื่อฟังบิดามารดาในทุกเรื่อง คำพูดของเจ้าจันทน์กับหญิงพี่เลี้ยงสะท้อน

ทัศนคติของเจ้าจันทน์ในเรื่องการแต่งงานตามใจพ่อแม่ “เกิดเป็นแม่หญิง การเรื่องลูกเรื่องผัวสุดแล้วที่พ่อแม่ พี่เฮย”⁸⁶

ผู้ประพันธ์ได้ใช้ขนบของนิราศเน้นย้ำความขมขื่นในชะตากรรมของเจ้าจันทน์ โดยใช้บทชมความงามของธรรมชาติและพฤติกรรมของสัตว์มาเปรียบเทียบโดยนัยกับชะตากรรมของเจ้าจันทน์ เช่น การกล่าวถึงกวางน้อยกินลูกไม้เป็นอาหาร แต่ต้องตกเป็นเหยื่อเสียโดยไม่มีทางสู้⁸⁷ การกล่าวพรรณานาธรรมชาติของสัตว์ใหญ่ที่ไล่ล่าสัตว์เล็กเป็นอาหาร และธรรมชาติของสัตว์เล็กที่เก็บกินอาหารในธรรมชาติ ภาพพจน์เหล่านี้มีนัยสื่อถึงกระแสอำนาจของสยามที่เข้ามากลืนกินล้านนาจนเจ้านายล้านนาไม่อาจต้านทานได้ ต้องสูญเสียอำนาจและทรัพย์สิน เจ้านายท้องถิ่นที่เคยเป็นเจ้าของป่าไม้ต้องกลับกลายเป็นลูกจ้างทำงานในป่าไม้ซึ่งเคยเป็นกรรมสิทธิ์ของตนมาก่อน

บทขับไถลื้อที่แทรกเข้ามาช่วยถ่ายทอดความเจ็บปวดและเสียงคร่ำครวญภายในใจของเจ้าจันทน์ที่ยังอาลัยอาวรณ์เจ้าหล้าอินทษะชายคนรัก

“สายตามันเหมือนปลายมีดแทงทะลุ เหมือนสว่านอันนายช่างฉะฉลุทะลุแทงถึงใจ
ส่วนลึก”⁸⁸ (ข้อความที่เน้นเป็นของผู้อธิบาย)

ในมุมมองของเจ้าจันทน์ สายตาของคนขับเพลงลื้อเปรียบเหมือนปลายมีดและสว่านที่แหลมคมจนสามารถแทงทะลุถึงจิตใจของตน แสดงให้เห็นว่าบทขับนี้คือเสียงร่ำไห้อันขมขื่นของเจ้าจันทน์ที่ถ่ายทอดแทนเป็นคำพูดโดยช่างขับผู้นี้

เจ้าแผ่นดินเมืองและเจ้ามิ่งหล้าในเรื่อง *รากนครา* ตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองเช่นกัน เจ้าหญิงทั้งสองต้องอยู่ในสถานะเครื่องบรรณาการสำหรับรัฐที่มีความแข็งแกร่งกว่า เนื่องจาก เชียงเงินพยายามสานสัมพันธ์ไมตรีกับทั้งสยามและพม่าเพื่อถ่วงดุลอำนาจและแสวงหาเอกราชเมื่อสบโอกาสที่เหมาะสม

เจ้าหลวงเชียงเงินยกเจ้าแผ่นดินเมืองให้กับเจ้าสุวงค์ซึ่งแม้ภายนอกจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญใดๆ ในล้านนาแต่เจ้าหลวงเชียงเงินก็รู้ว่าเจ้าสุวงค์คือตัวแทนของสยาม และส่งเจ้า มิ่งหล้าไปถวายกษัตริย์พม่า ผู้ประพันธ์ชี้ให้เห็นชีวิตแร้นแค้นของเจ้าหญิงล้านนาในสังคมศักดินายุคที่ชะตาชีวิตของผู้หญิงต้องถูกกำหนดโดยฝ่ายชาย

⁸⁶ มาลา คำจันทร์, *เจ้าจันทน์ผมหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน*, หน้า 20.

⁸⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 121.

⁸⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 15-16.

เจ้าแผ่นดินเมืองเป็นผู้หญิงที่เฉลียวฉลาด นิสัยดี ตลอดชีวิตมีแต่เสียสละเพื่อคนอื่นและบ้านเมือง เจ้าแผ่นดินเมืองเป็นธิดาของเจ้าหลวงแห่งเชียงเงินกับเจ้านางหลวงคนก่อนที่เสียชีวิตไปแล้ว เจ้าแผ่นดินเมืองถูกปลุกฝังมาตั้งแต่เล็กว่าชีวิตเป็นของแผ่นดินถิ่นกำเนิด ด้วยเหตุนี้เจ้าแผ่นดินเมืองจึงยินยอมทำทุกอย่างตามคำสั่งของพ่อและพี่ชาย ในขณะที่เจ้ามิ่งหล้าเป็นตัวละครที่สร้างขึ้นมาให้แตกต่างจากเจ้าแผ่นดินเมือง เจ้ามิ่งหล้าเลือกที่จะปฏิเสธในสิ่งที่ไม่เต็มใจทำ

อย่างไรก็ตาม ทั้งเจ้าแผ่นดินเมืองและเจ้ามิ่งหล้าต่างก็มีอาจปฏิเสธคำสั่งของบิดาที่ส่งมาถึงตนได้ แสดงให้เห็นว่าไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งสำคัญและยิ่งใหญ่เพียงใด เมื่อเกิดมาเป็นหญิงก็ถูกใช้เสมือนเป็น “เบี้ย” ตัวหนึ่งที่ถูกจับเดินในเกมการเมืองเท่านั้น เจ้าหลวงเชียงเงินมองลูกสาวเป็นพันธมิตรในมหากาฬการเมือง เช่นเดียวกับสายตาของเจ้าสุวงค์ที่มองว่าเจ้าแผ่นดินเมืองและเจ้ามิ่งหล้าเป็นประหนึ่งเบี้ยบนกระดานหมากรุกการเมืองระหว่างเชียงเงินกับสยามและเมืองมณฑล

“...มหากาฬการเมืองที่เจ้าหลวงแสนอินทะวางไว้กำลังมีช่องโหว่ให้เขาเดินเข้ากินสองต่อ...⁸⁹

ความคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าในสายตาของผู้ชาย ผู้หญิงเป็นเพียง “วัตถุ” ของผู้ชายเท่านั้น ผู้ชายมีสิทธิในชีวิตของผู้หญิง ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากแผนการของเจ้าหลวงแสนอินทะ

ชีวิตของเจ้าแผ่นดินเมืองถูกกำหนดโดยฝ่ายชาย ทั้งพ่อและพี่ชายมิได้มองเจ้าแผ่นดินเมืองในฐานะลูกสาวหรือน้องสาว เจ้าแผ่นดินเมืองมีสภาพเป็นเพียง “เบี้ย” ตัวหนึ่งในเกมการเมืองเพื่ออิสรภาพของเชียงเงิน เมื่อเจ้าแผ่นดินเมืองแต่งงานกับเจ้าสุวงค์ ชีวิตของเจ้าแผ่นดินเมืองก็ถูกกำหนดโดยสามี เจ้าแผ่นดินเมืองเป็นฝ่ายรอและทำตามคำสั่งของเจ้าสุวงค์

แค่นี้ใช่ไหมที่เป็นจุดหมาย เป็นความต้องการของเขาทั้งหมดนี้ มีทั้งเหตุและผลที่เหมาะสมหาได้มีความรู้สึกอันเลื่อนลอยเหลวไหลอื่นใดปนอยู่ด้วยเลย...

ก็เธอจะคิดหรือหวังอะไรให้มากกว่านี้เล่าแผ่นดินเมือง!⁹⁰

แม้ว่าเจ้าแผ่นดินเมืองจะมีฐานะอันครครึเป็นเจ้าหญิงแห่งเชียงเงินแต่ฐานะแท้จริงของเจ้าแผ่นดินเมืองก็ถูกกดให้ต่ำกว่าเจ้ามิ่งหล้าผู้เป็นน้องสาวต่างมารดาที่เกิดกับเจ้านางหลวงคนปัจจุบัน ตลอด

⁸⁹ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 451.

⁹⁰ ปิยะพร ศักดิ์เกษม, *รากนครา*, หน้า 451.

ชีวิตเจ้าแม่นเมืองถูกปฏิบัติให้อยู่ในฐานะเป็นรองเจ้ามิ่งหล้ามาโดยตลอดทั้งในเรื่อง สถานภาพ และความรัก

ผู้ประพันธ์อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกับสถานที่เพื่อชี้ให้เห็นบทบาทของตัวละครชาย 3 คนซึ่งได้แก่เจ้าหลวงแสนอินทะ เจ้าอุปราชหน่อเมือง และเจ้าสุวงค์ที่ต่างกำกับควบคุมชะตาชีวิตของตัวละครเอกหญิงในเรื่อง *รากนครา* ดงต้นชมพูพนพญาหรือชมพูป่าที่อยู่ระหว่างรอยต่อของหอน้ำ หอหลวง และเรือนรับรองแขกของเชียงใหม่ เป็นสถานที่โปรดปรานของเจ้าแม่นเมือง และอาจกล่าวได้ว่าเป็น “พื้นที่” เฉพาะของตัวละครผู้นี้ ในขณะที่หอน้ำเป็นสถานที่พำนักของเจ้าหน่อเมืองผู้เป็นพี่ชาย และดำรงตำแหน่งอุปราชเชียงใหม่แทนเจ้าสิงห์คำ หอหลวงเป็นที่ประทับของเจ้าหลวงแสนอินทะผู้เป็นบิดา ส่วนเรือนรับรองเป็นที่อยู่ของเจ้าสุวงค์ระหว่างเยือนเชียงใหม่ ดงต้นชมพูป่าซึ่งเป็นสถานที่ของแม่นเมืองอยู่ระหว่างที่พักของชายทั้งสามจึงมีนัยถึงการที่แม่นเมืองต้องมีสภาพเป็นเสมือนเดิมพันทางการเมืองระหว่างเชียงใหม่ของบิดาและพี่ชายกับสยามซึ่งมีเจ้าสุวงค์เป็นตัวแทน

เจ้าแม่นเมืองกำพร้าแม่มาตั้งแต่เล็ก เจ้าอุปราชสิงห์คำผู้เป็นอาเป็นผู้เลี้ยงดูเจ้าแม่นเมืองมาโดยตลอด เจ้าแม่นเมืองเติบโตขึ้นมาในหอน้ำคือที่อยู่ของเจ้าอุปราชและจัดเป็นสถานที่ของบุรุษเพศ จนกระทั่งเจ้าแม่นเมืองโตเป็นสาวจึงถูกส่งตัวไปอยู่ในราชสำนักที่หอหลวงซึ่งเป็นที่อยู่ของพ่อ แม่เลี้ยง และน้องสาว ทว่าสำหรับเจ้าแม่นเมือง ทั้งหอน้ำและหอหลวงไม่ใช่สถานที่ของตน เนื่องจากเจ้าแม่นเมืองถูกปฏิบัติจากผู้คนรอบข้างราวกับไม่มีตัวตน

...ความรู้สึกรู้สึกที่ว่า ถ้ามิได้เกิดมาเป็นหญิงก็คงไม่ต้องเข้าหอหลวง และถ้าไม่ต้องเข้า

หอหลวงก็คงไม่ต้องเผชิญกับสภาพแบบที่กำลังเป็นอยู่...สถานที่กำลังกึ่งๆ กลางๆ

และอ้างว่างชอบกล...⁹¹

ด้วยเหตุนี้ เจ้าแม่นเมืองจึงพยายามสร้าง “พื้นที่” สำหรับตนเองขึ้นมาบนพื้นที่ของดงชมพูพนพญาโดยยึดเอาสถานที่แห่งนี้เป็นหนึ่งในประหนึ่งสมบัติส่วนตัวและสามารถแสดงออกถึงความมีตัวตนได้ เจ้าแม่นเมืองอาศัยดงไม้นี้เป็นแหล่งพักพิงจิตใจและสร้างกำลังใจให้ตนเองเพื่อเผชิญกับสภาวะไร้ตัวตนในหอน้ำและหอหลวง

“วันนั้นข้าเจ้าขอหยุดพักอยู่ที่ดงชมพูป่านานทีเดียว ใช้เวลารุ่นคิดและเตรียมใจอยู่ที่นั่น...ข้าเจ้าทำอย่างนี้แทบทุกครั้งเมื่อเข้าออกระหว่างหอน้ำกับหอหลวง”⁹²

⁹¹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 54.

ยามต้องออกจากหอหน้า เจ้าแผ่นดินเมืองต้อง “แสดง” ความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวตามแบบอย่าง เจ้าอาสิงห์คำและเจ้าหน่อเมือง และเมื่อกลับมาสู่หอหลวง เจ้าแผ่นดินเมืองก็อาศัยสถานที่ แห่งนี้เพื่อเตรียมใจให้ยอมรับสภาพความเป็นอยู่ที่ด้อยกว่าเจ้ามิ่งหล้าผู้เป็นน้องสาวต่างมารดา ราวกับตนมิใช่เป็นเจ้าหญิงราชธิดาคนหนึ่งของเชียงเงิน

นอกจากนี้ ดงชมพูป่านับเป็นพื้นที่จุดเปลี่ยนของชีวิตเจ้าแผ่นดินเมืองการได้พบกับเจ้า ศุขวงศ์เป็นครั้งแรกเกิดขึ้นที่นี่ เจ้าศุขวงศ์จึงไม่เพียงแต่รุกกล้าเข้ามาในพื้นที่ส่วนตัวของเจ้า แผ่นดินเมืองเท่านั้น แต่ยังรุกกล้าเข้าไปใน “พื้นที่หัวใจ” ของตัวละครหญิงผู้นี้อีกด้วย

ในสถานที่อันเป็นส่วนตัวแห่งนี้การเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิตของเจ้าแผ่นดินเมืองจึงเริ่มต้นขึ้น

ตัวละครเจ้าแผ่นดินเมืองถูกสร้างขึ้นมาราวกับเป็นตัวละครที่ไร้อัตนและไร้ความหมาย กล่าวคือเมื่อเจ้าแผ่นดินเมืองมีชีวิตอยู่ที่เชียงเงินก็ถูกปฏิบัติราวกับเป็นเจ้าหญิงผู้ถูกมองข้ามและ ถูกกลืน เมื่อแต่งงานกับเจ้าศุขวงศ์ เจ้าแผ่นดินเมืองก็คิดว่าตนเองเป็นเพียง “รูปเงา” ของเจ้ามิ่งหล้าด้วยเข้าใจผิดว่าเจ้าศุขวงศ์รักเพียงน้องสาวต่างมารดาของตนเท่านั้น เจ้าแผ่นดินเมืองจึงมีชีวิตแต่งงานกับชายที่ตนรักโดยปราศจากความสุข และในตอนใกล้จบเรื่องที่เจ้าแผ่นดินเมืองยอมสละชีวิตเพื่อปกป้องเจ้าศุขวงศ์ เจ้าแผ่นดินเมืองได้ปลอมตัวเป็นเจ้าศุขวงศ์โดยใส่ชุดเดินป่าของสามี และตัดผมยาวของตนทิ้งเพื่อลวงให้เจ้าหน่อเมืองเข้าใจผิดว่าได้สังหารเจ้าศุขวงศ์สำเร็จ การกระทำของเจ้าแผ่นดินเมืองซึ่งให้เห็นว่าในวาระที่มีชีวิตอยู่เจ้าแผ่นดินเมืองก็ตกอยู่ในสภาพไร้อัตนและไร้ความหมายมาโดยตลอด และเมื่อถึงวาระสุดท้ายของชีวิตเจ้าแผ่นดินเมืองก็ตายในคราบบุรุษเพศและในฐานะ “ผู้อื่น”

เครื่องแต่งกายแบบชายและผมยาวที่ถูกตัดสั้นเป็นสิ่งบ่งชี้ว่าตัวละครนี้ปราศจากตัวตนของ “แผ่นดินเมือง” ทั้งในสภาพของปัจเจกบุคคลและในฐานะที่เป็นสตรีเพศ

เนื่องจากเหตุผลทางการเมืองที่เจ้าศุขวงศ์ลักพาตัวเจ้ามิ่งหล้ามาจากเมืองมณฑลแล้วนำมา รักษาอาการป่วยภายในคุ้มของตนจะทำให้อังกฤษใช้เป็นข้ออ้างในการผนวกเมืองเชียงเงิน เข้ากับดินแดนเมืองมณฑล การตายของเจ้าแผ่นดินเมืองจึงถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ เจ้าศุขวงศ์จัดการให้เจ้ามิ่งหล้าสวมรอยเข้าแทนที่เป็นเจ้าแผ่นดินเมือง ส่วนเจ้าแผ่นดินเมืองตัวจริงกลายเป็นเพียง “วิญญาณที่ไร้นามเรียกขาน” ⁹²ร่างถูกฝังอยู่ที่เจดีย์สี่ขาในดงชมพูป่าบนลานกุหาเมือง ดงชมพูป่าแห่งนี้ปลูกขึ้นจากเมล็ดพันธ์ซึ่งนำมาจากดงไม้ดั้งเดิมที่เชียงเงิน จึงนับได้ว่ามีสถานะเป็นเพียงสถานที่ “จำลอง”

⁹² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 341.

⁹³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 570.

เท่านั้น การฝังศพเจ้าแม่นเมืองไว้ที่นี้เน้นย้ำสภาพไร้อำนาจของตัวละครให้ชัดเจนมาก ยิ่งขึ้น เนื่องจากเจ้าแม่นเมืองสามารถเป็นเจ้าของได้แต่เพียงสิ่งที่เป็นภาพจำลอง แม้กระทั่งเมื่อเสียชีวิตไปแล้วร่างก็ยังถูกฝังไว้ใต้ผืนดินซึ่งเป็นพื้นที่จำลองจากสถานที่อื่นเป็นที่รัก

การสละชีวิตของเจ้าแม่นเมืองเปรียบเสมือนดังรากของต้นไม้ที่ถูกฝังอยู่ใต้ผืนดินเพื่อ ค้ำจุนต้นไม้ให้เติบโตต่อไปได้ ไม่มีใครมองเห็นรากไม้ใต้ดินได้ เช่นเดียวกับการเสียดสละของเจ้าแม่นเมืองที่กลายเป็นความลับตลอดไป สิ่งเกี่ยวข้องกัเจ้าแม่นเมืองในเชิงสัญลักษณ์ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มียุสสัน ได้แก่ ต้นชมพูป่าซึ่งเป็นไม้ยืนต้นที่ออกดอกปีละครั้งและดอกบานอยู่เพียงแค่ 10 วัน แล้วร่วงโรยจนหมดต้น อีกสิ่งหนึ่งคือชุดแต่งงานของเจ้าแม่นเมืองที่ปักเชิงชั้นเป็นรูปแมลงปอกับผีเสื้อ และกระดุมเสื้อทำด้วยเพชรรูปแมลงปอ ผีเสื้อและแมลงปอเป็นแมลงที่มีช่วงชีวิตสั้นเช่นกัน พิษและสัตว์ดังกล่าวล้วนมียุสสัน สื่อให้เห็นว่าชีวิตของเจ้าแม่นเมืองจะไม่อยู่ ยืนยาว

หญิงสูงศักดิ์ไม่อาจลิขิตชีวิตของตนเองได้ ชะตากรรมของเจ้าแม่นเมืองคือชะตากรรมของเจ้าหญิงล้านนาที่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในอดีต เช่น เจ้าศรีอโนชาและเจ้าคารารัศมี ที่ถูกใช้เป็นเสมือน “บรรณาการ” ถวายกษัตริย์และเจ้านายสยาม จะเห็นได้ว่าสถานะของผู้หญิงถูกลดค่าจากความเป็นมนุษย์กลายเป็นเพียงวัตถุสิ่งของอย่างหนึ่งเท่านั้นตามระบบชายเป็นใหญ่ และตามค่านิยมของสังคมที่มองเห็นว่า “พ่อแม่เป็นเจ้าของลูก สามีเป็นเจ้าของภรรยา”⁹⁴

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าในนวนิยายที่นำมาศึกษาซึ่งผู้ประพันธ์เป็นสตรี ได้แก่ กฤษณา อโศกสินและปิยะพร ศักดิ์เกษม ภาพลักษณ์ของสตรีล้านนาในนวนิยายทั้งหญิงชนชั้นสูง อาทิเจ้าแม่นเมือง เจ้ามิ่งหล้าจากเรื่อง *รากนครา* เจ้าหญิงระยับเนตร และหญิงชนชั้นสามัญ เช่น บัวบุรี และสะแลจากเรื่อง *เวียงแว่นฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ต่างก็มีร่องรอยบุคลิกของผู้หญิงในยุคปัจจุบันที่มีความคิดของตนเอง มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก มีความสามารถทั้งงานในบ้านและนอกบ้าน ลักษณะที่ปรากฏเช่นนี้อาจเป็นเพราะผู้ประพันธ์เป็นผู้หญิงยุคใหม่จึงถ่ายทอดภาพลักษณ์ของสตรีในยุคปัจจุบันผ่านการสร้างตัวละครหญิงในนวนิยาย ประกอบกับสังคมล้านนาไม่ปิดกั้นบทบาทของผู้หญิงจนเกินไปนัก แตกต่างจากภาพลักษณ์ของเจ้าจันท์ตัวละครเอกเรื่อง *เจ้าจันท์ผมหอม นิราศพระธาตุนิทรแหวน* ซึ่งอยู่ในชนบจารีตประเพณี มีภาพลักษณ์ของ เจ้าหญิงสูงศักดิ์ราวกับจะเอื้อมไม่ถึงและต้องไม่ได้จนคล้ายไม่มีตัวตนอยู่จริง ทั้งนี้อาจเนื่องจากมาลา คำจันทร์ผู้ประพันธ์นวนิยายเรื่องนี้เป็นคนในพื้นที่ดินแดนล้านนาโดยตรง จึงนำเสนอตัวละครหญิงในภาพลักษณ์ของเจ้าหญิงล้านนาตามแบบฉบับ

⁹⁴ สรรค์ รังสฤษดิ์, *วิวัฒนาการแห่งสังคมสยามภาคต้น* (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือแสงดาว, 2524), หน้า

สตรีล้านนาถูกกำหนดบทบาทและหน้าที่ด้วยโครงสร้างของสังคม ระบบความเชื่อ และค่านิยม โครงสร้างทางสังคมเป็นสิ่งกำหนดตำแหน่งของสตรีเป็นสองชนชั้น คือชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญ สตรีทั้งสองชนชั้นมีแบบแผนการดำเนินชีวิตแตกต่างกัน สตรีชนชั้นสูงมีบทบาทในครอบครัว ในฐานะบุตรสาว ภรรยา และมารดา มีหน้าที่ในการรับใช้บิดา มารดา และสามี และเลี้ยงดูบุตรเช่นเดียวกัน โดยไม่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของครอบครัว ส่วนสตรีชนชั้นสามัญก็มีหน้าที่ในครอบครัวไม่ต่างไปจากสตรีชนชั้นสูงแต่ต้องทำงานใช้แรงงานในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่ง

ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าและศาสนามีอิทธิพลต่อการยอมรับฐานะของสตรีในสังคมระดับหนึ่ง สังคมล้านนาเปิดโอกาสให้สตรีก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งผู้นำทางการเมืองได้ แต่โดยภาพรวมแล้วบทบาททางการเมืองของสตรีก็ยังคงด้อยกว่าบุรุษเพราะถูกจำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มสตรีสูงศักดิ์เท่านั้น และถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองระหว่างรัฐอีกด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

บทสรุป

หากประวัติศาสตร์เป็นคัวบทแห่งการ “สร้าง” การรับรู้เกี่ยวกับล้านนาในฐานะดินแดน ภายใต้อาณาเขตของสยาม นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาที่เป็นพื้นที่แห่งการ “ถ่ายทอด” การรับรู้ ดังกล่าวของผู้ประพันธ์แต่ละคนในรูปแบบบันเทิงคดีที่อาศัยข้อมูลจากประวัติศาสตร์นั้นเพื่อสร้างความสมจริงผสมผสานกับวรรณศิลป์ของนักประพันธ์ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาเรื่อง **เจ้าจันทน์มหอม นิราศพระธาตุอินทร์แขวน** ของมาลา คำจันทร์ **รากนครา** ของปิยะพร ศักดิ์เกษม **ทัพทัน 1902** ของพ.วังน่าน **เวียงเว่วน้ำ** และ **หนึ่งฟ้าดินเดียว** ของกฤษณา อโศกสิน สะท้อนให้เห็นภาพการเมืองและสังคมล้านนาตั้งแต่สมัยของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ ในครั้งที่ล้านนามีฐานะเป็นประเทศราชของสยาม จนกระทั่งถึงสมัยพลตรีเจ้าแก้ววันรัฐประมุของค์สุดท้ายของเชียงใหม่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ดินแดนล้านนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม

นวนิยายที่นำมาศึกษาข้างต้นได้นำเสนอภาพความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหัวเมืองต่างๆ ภายในอาณาจักรล้านนา และความสัมพันธ์กับรัฐภายนอก ได้แก่ สยาม พม่า และมหาอำนาจตะวันตก ล้านนาต้องเผชิญกับกระแสอำนาจจากรัฐที่เข้มแข็งและมั่นคงกว่า แต่ไม่อาจต้านทานได้ จึงถูกรวบงำและครอบครองดินแดนในที่สุด

อาณาจักรล้านนามีความเจริญรุ่งเรือง มีกษัตริย์ปกครองสืบสันตติวงศ์มาเป็นเวลาช้านาน มีขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว ที่ตั้งของอาณาจักรล้านนาซึ่งอยู่ระหว่างพม่ากับสยามจึงมีความสำคัญในด้านการเป็นจุดยุทธศาสตร์ ทำให้ล้านนาเป็นที่ต้องการครอบครองของรัฐทั้งสอง ต่อมาล้านนาได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่ายาวนานกว่าสองร้อยปี โดยมีราชวงศ์ของพม่าผลัดเปลี่ยนเข้ามามีอำนาจและบริหารการปกครองในล้านนา ทว่าขุนนางพม่าได้ใช้อำนาจหน้าที่เอารัดเอาเปรียบผู้ปกครองท้องถิ่นและประชาชนทำให้ผู้ปกครองบางกลุ่มไม่พอใจและหันไปร่วมมือกับสยามขับไล่พม่าออกไปจนสำเร็จ ดังนั้นล้านนาจึงกลายเป็นประเทศราชของสยามนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ทั้งนี้ล้านนาเคยอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเป็นระยะเวลาช้านาน สยามจึงเกรงว่าล้านนาอาจหันกลับไปหาพม่า และขณะเดียวกันพม่าก็พยายามแย่งชิงดินแดนล้านนากลับไปอีก สยามจึงดำเนินนโยบายปกครองล้านนาโดยไม่เข้าไปแทรกแซงกิจการภายใน โดยยอมผ่อนผันให้เจ้าผู้ครองนครมีอิสระในการปกครองภายในอาณาจักร แต่ต้องปฏิบัติหน้าที่ของประเทศราช เช่น ส่งเครื่องราชบรรณาการ ช่วยเหลือในราชการสงคราม และป้องกันอาณาเขต นับว่าการเมืองภายใน

ล้านนามีอิสระอยู่มาก แม้วิธีการปกครองล้านนาจะไม่รัดกุมเท่าไรนัก แต่ก็เหมาะสมกับสถานการณ์ในสมัยนั้นเพราะสยามควบคุมหัวเมืองประเทศราชประเทศราชต่างๆ ไม่ทั่วถึง

อย่างไรก็ตาม เมื่อจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อังกฤษเข้าครอบครองพม่าได้สำเร็จ ทำให้บรรดาหัวเมืองชายแดนพม่าต่างถือโอกาสแยกตัวเป็นอิสระและเข้ามาเกณฑ์ไพร่พลของล้านนาไปช่วยรบ ตามชายแดนเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมได้ปล้นฆ่าคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามารับทำสัมปทานป่าไม้สักและค้าขายในล้านนา ประกอบกับการรับทำสัมปทานป่าไม้สักในล้านนาของคนในบังคับอังกฤษก่อให้เกิดข้อพิพาทกับเจ้านายผู้เป็นเจ้าของป่าไม้อยู่เสมอ ทำให้สยามจำเป็นต้องเข้าควบคุมดูแลล้านนาอย่างใกล้ชิดมากยิ่งขึ้น ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่หนึ่งกับรัฐบาลอังกฤษซึ่งมีผลบังคับใช้ในล้านนาโดยตรง ทำให้หลังจากการทำสนธิสัญญาสยามได้ส่งข้าหลวงสามหัวเมืองมาแก้ไขปัญหาคความวุ่นวายในเขตชายแดนและปัญหากิจการป่าไม้ อย่างไรก็ตาม ผลการปฏิบัติงานของข้าหลวงสามหัวเมืองก็ไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ รัฐบาลสยามจึงได้ทำสนธิสัญญากับรัฐบาลอังกฤษอีกครั้งหนึ่งเป็นฉบับที่สองและได้ได้ส่งข้าหลวงที่มีอำนาจเต็มเข้าไปดำเนินการแก้ปัญหาต่างๆ ในขณะนั้นล้านนากำลังเผชิญกับสถานการณ์การคุกคามความมั่นคงระหว่างรัฐและความมั่นคงภายใน เกิดการปะทะกันระหว่างหัวเมืองชายแดนพม่ากับหัวเมืองชายแดนล้านนาและภายในเชียงใหม่ประสบกับความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเมื่อเจ้าทิพไกรสรชายาของ เจ้าอินทวิชยานนท์ถึงแก่พิราลัย เจ้าอินทวิชยานนท์ไม่มีความเข้มแข็งพอ ทำให้สยามเข้าควบคุมการปกครองภายในล้านนาเป็นทางทางอย่างจริงจัง สยามยกเลิกหัวเมืองฐานะหัวเมือง ประเทศราช ล้านนา และรวบรวมหัวเมืองต่างๆ ของล้านนาเป็นมณฑลพายัพและมณฑลเทศาภิบาลตามลำดับ สยามได้ส่งข้าหลวงที่มีอำนาจเต็มเข้ามาปกครองล้านนา ขณะเดียวกันก็พยายามยกเลิกตำแหน่งและลดอำนาจของเจ้านายท้องถิ่นโดยลำดับ

ทว่าการปรับปรุงการปกครองตามแบบสยามนี้ประสบปัญหามากเพราะข้าหลวงที่ไปปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้รับความเคารพและเชื่อถือจากเจ้านายท้องถิ่น และดำเนินนโยบายผิดพลาด ทำให้เกิดการต่อต้านจากคนในท้องถิ่นถึงขั้นก่อการกบฏถึงสองครั้งคือกบฏพระยาปราบสงคราม และกบฏเงี้ยวเมืองแพร่ รัฐบาลสยามต้องปราบปรามขึ้นเด็ดขาด และทำให้ท่าทีของเจ้านาย ล้านนาอ่อนลงและยอมรับอำนาจจากสยามทุกอย่าง ทำให้อำนาจของรัฐบาลสยามเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จนในที่สุดการปกครองในล้านนาก็เป็นไปตามแบบแผนความต้องการของสยาม

ผู้ประพันธ์นวนิยายที่นำมาศึกษาต่างมีทัศนคติแตกต่างกันต่อกันผนวกดินแดนล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ผู้ประพันธ์ที่เป็น “คนนอกพื้นที่” เช่น กฤษณา อโศกสิน และปิยะพรศักดิ์เกษมแสดงท่าทีเห็นด้วยกับการรวมอาณาจักรทั้งสองเป็นหนึ่งเดียวกัน แต่ก็ให้ความยุติธรรม

กับทั้งสองฝ่ายโดยสร้างตัวละครสำคัญที่เป็นตัวแทนทั้งฝ่ายล้านนาและสยาม ตัวละครสองฝ่ายต่างแสดงจุดยืนทางความคิดของตน เมื่อพิจารณาทัศนคติของตัวละครแต่ละฝ่ายจึงไม่อาจตัดสินได้ว่าความคิดของฝ่ายใดถูกหรือผิด เนื่องจากต่างกระทำเพื่อความอยู่รอดของ “อาณาจักร” ของตน

ส่วนนักประพันธ์ที่เป็น “คนในพื้นที่” เช่น มาลา คำจันทร์ และพ. วังน่าน ต่างจะจงใจใช้ช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ที่ล้านนา “ไร้อำนาจธิปไตย” อย่างเป็นทางการมาเป็นเหตุการณ์ในท้องเรื่อง มาลา คำจันทร์ได้ “กีดกัน” สยามออกจากนวนิยายโดยการกำจัดตัวละครสยามมิให้มีบทบาทโดดเด่นในนวนิยายของตน ส่วนนิยายของพ. วังน่านสะท้อนให้เห็นภาพการต่อต้านและการปฏิเสธอำนาจจากสยาม โดยใช้เหตุการณ์ที่เจ้านายล้านนาอยู่เบื้องหลังการก่อกบฏและสนับสนุนให้พวกเงี้ยวก่อการจลาจลเข้าจับกุมและสังหารข้าราชการของรัฐบาลสยาม

แม้ว่าความเป็น “คนนอกพื้นที่” และ “คนในพื้นที่” ของนักประพันธ์จะส่งผลต่อการสร้างตัวละครและการนำเสนอนวนิยาย แต่ก็ไม่สามารถมองข้ามปัจจัยทางด้านข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ผู้ประพันธ์ใช้อ้างอิงในการสร้างสรรค์ผลงานของตน ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่นำมาใช้นั้นอยู่ในความรับรู้ของผู้อ่านในฐานะประวัติศาสตร์กระแสหลักซึ่ง “เล่า” และบันทึกโดยนักประวัติศาสตร์ของรัฐสยาม จึงทำให้เหตุการณ์ท้องเรื่องของนวนิยายเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือ ดินแดนล้านนาจำเป็นต้องรวมเข้ากับสยาม

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่นำมาอธิบายการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับอาณาจักรล้านนาตามประวัติศาสตร์กระแสหลักในนวนิยายดังกล่าวข้างต้นก็คือ นักประพันธ์ทั้งสองมี “ระยะห่าง” จากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เท่ากัน เพราะทุกคนล้วนอยู่ในยุคสมัยปัจจุบันที่ย้อนมองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาแล้วกว่าหนึ่งร้อยห้าสิบปี และไม่สามารถเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ในอดีตได้

นวนิยายที่นำมาศึกษาไม่เพียงแต่นำเสนอภาพความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้านการเมืองเท่านั้น ในด้านสังคม นวนิยายเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของชาวล้านนาในมิติของชนชั้นและสถานภาพทางเพศ บทประพันธ์ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคม คติความเชื่อ ค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของคนในสังคม ปัจจัยทางสังคมเหล่านี้ได้แบ่งชาวล้านนาออกเป็นชนชั้นปกครองและชนชั้นได้ปกครอง ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนทั้งสองชนชั้นอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ และมีความเกื้อกูลกันสูง

ในด้านสถานภาพทางเพศ นวนิยายนำเสนอภาพลักษณ์ของสตรีที่มีบทบาทเป็นปักษีฐานเดียวกันตามความคาดหวังของสังคมในฐานะบุตรสาว ภรรยา และมารดา สังคมกำหนดการวางตัวของสตรีให้เหมาะสมกับฐานะ มีหน้าที่หลักในการปรนนิบัติรับใช้บุรุษในฐานะที่เป็นบิดาและสามี ถ้าสตรีล้านนาประพฤติตนทำทนายารีจะถูกรับมองว่าเป็นพวกนอกรีตและถูกปฏิเสธจากสังคม

อย่างไรก็ตาม สตรีล้านนามิได้ถูกจำกัดบทบาทจนเกินไปนัก เพราะสังคมล้านนามิระบบความเชื่อ และจารีตประเพณีต่างๆ ที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดฐานะและยกย่องบทบาทของสตรี ทั้งในระดับสังคมและในระดับครอบครัว ทำให้ภาพลักษณ์ของสตรีล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของกฤษณา อโศกสินและปิยะพร ศักดิ์เกษมมีลักษณะของ “ผู้หญิงเก่งและแกร่ง” เช่นเดียวกับลักษณะของผู้หญิงยุคใหม่ร่วมสมัยกับนักประพันธ์สตรีทั้งสอง ในขณะที่มีเวลา คำจันทร์ที่เป็นนักประพันธ์ชายได้ยึดภาพลักษณ์ของสตรีสูงศักดิ์ภายใต้กรอบจารีตประเพณีดั้งเดิมของล้านนา ทำให้ภาพลักษณ์ของสตรีล้านนาในนวนิยายของนักประพันธ์หญิงกับชายมีความแตกต่างกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่ามีงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาและวรรณกรรมล้านนาเป็นจำนวนมาก แต่งานวิจัยทางด้านนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาโดยตรงยังพบไม่มากนัก ในทางตรงกันข้าม ผลงานวรรณกรรมใหม่ๆ เกี่ยวกับอาณาจักรล้านนารวมทั้งแคว้นไทใหญ่มีจำนวนเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน เช่น นวนิยายเรื่อง *ขุนหอคำ* ซึ่งจัดเป็นนวนิยายภาคต่อมาของเรื่อง *เวียงแก้วฟ้า* และ *หนึ่งฟ้าดินเดียว* ของกฤษณา อโศกสิน แต่เน้นเรื่องราวของรัฐไทใหญ่โดยตรง เรื่อง *นางพญาหลวง* ของผู้ประพันธ์คนเดียวกันเป็นนวนิยายอิงชีวประวัติของพระนางจिरประภาภษตรีย์ในประวัติศาสตร์ล้านนา¹ เรื่อง *เวียงกุมกาม* ของทมยันตี เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระยามังราย กษัตริย์ผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนาและสถาปนาราชวงศ์มังราย รวมทั้งผลงานของนักประพันธ์รุ่นเก่า เช่น เรื่อง *เจ้าหญิงแสนหวี* ของหลวงวิจิตรวาทการ จะเห็นได้ว่าเรื่องราวเกี่ยวกับอาณาจักรล้านนาได้กลายเป็น “ตำนาน” อันไม่รู้จบที่ได้รับการเล่าขานและถ่ายทอดผ่านนวนิยายทั้งของนักประพันธ์รุ่นก่อนและนักประพันธ์ร่วมสมัย การค้นคว้าและการทำวิจัยเกี่ยวกับนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนาเรื่องอื่นๆ นอกเหนือจากขอบเขตของการวิจัยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ รวมทั้งการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมแนวเดียวกันแต่ในมิติเวลาและสถานที่ซึ่งแตกต่างออกไป เช่น นวนิยายอิงประวัติศาสตร์อยุธยา จึงยังเป็นช่องทางที่เปิดกว้างสำหรับผู้ศึกษาวรรณกรรมต่อไป

¹ ขณะที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับการอนุมัติหัวข้อ นวนิยายเรื่อง *ขุนหอคำ* กำลังตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในนิตยสาร *สกุลไทย* ส่วนเรื่อง *นางพญาหลวง* ยังไม่มีการตีพิมพ์ ผู้เขียนวิทยานิพนธ์จึงต้องกำหนดขอบเขตการวิจัยดังที่ปรากฏอยู่ในที่นี้เท่านั้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กฤษณา อโศกสิน. *เวียงเว่วน้ำฟ้า*. กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลเดย์, 2544.

กฤษณา อโศกสิน. *หนึ่งฟ้าดินเดียว*. กรุงเทพฯ: เพื่อนดี, 2546.

การดี มหาจันทร์. *รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ. 2394-2475)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย. *เมืองและแหล่งชุมชนโบราณในล้านนา*. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2539.

ชวลีย์ ณ ถลาง. *ประเทศราชของสยาม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

เดเนียด แมคคิลวารี. *กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว*. กรุงเทพฯ: สยามประเทศ, 2537.

เดือนใจ ไชยศิลป์. *ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437 - 2476*.

ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.

เรียรชัช อักษรดิษฐ์และคณะ. *ล้านนา จักรवाल ตัวตน อำนาจ*. กรุงเทพฯ: ครีမ် แคมเชอร์กราฟฟิค, 2545.

ปิยะพร ศักดิ์เกษม. *รากนครา*. กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลเดย์, 2543.

พ.วังน่าน. *ทัพทัน 1902*. กรุงเทพฯ: วงศ์สว่างการพิมพ์, 2545.

พรพรรณ จงวัฒนา. *กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเข็ญใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็น*

เหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401 - 2445) วิทยานิพนธ์

ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

พรพรรณ อพิชพงษ์. *เจ้าไพร่กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2427 -*

2476. วิทยานิพนธ์ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2534.

พิชญ จันทวิทัน. *ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การ์นต์, 2539.

- ไพลิน รุ่งรัตน์. *แกะลายไม้หอม...กฤษณา อโศกสิน*. กรุงเทพฯ: เพื่อนดี, 2546.
- ภักดีกุล รัตนา. *ภาพลักษณ์ 'ผู้หญิงเหนือ' ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- มรกต อารียะ. *การค้าไม้สักในดินแดนล้านนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ.2411-2453)* วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2534.
- มาลา คำจันทร์. *เจ้าจันทร์พม่อม นิราศพระราชอุทยานสวรรค์*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2544.
- ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว. *200ปี พม่าในล้านนา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- วัลภา เครือเทียนทอง. *การปฏิรูปการปกครองล้านนาไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- วิไล สุทธิศิริกุล. *เชียงใหม่ 'ก่อนเทศบาล' พ.ศ. 2389 - 2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ* วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- วีรวรรณ ศรีสำราญ. *สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของ กฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497 - 2530)* วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. *ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2546.
- ศิริรัตน์ อาสนะ. *สตรีในวรรณกรรมล้านนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.
- สงวน โชติสุขรัตน์. *คนดีเมืองเหนือ*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2521.
- สรרך รังสฤษดิ์. *วิวัฒนาการแห่งสยามภาคต้น*. กรุงเทพฯ :ชมรมหนังสือแสงดาว, 2524.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. *บทบาททางการเมืองคณะกุลเจ้าเจ็ดตน. ในรวมเอกสารสัมมนา ล้านนาคดีศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี*, หน้า 3-18. วันที่ 16 กรกฎาคม 2528 ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

สำนักนายกรัฐมนตรี. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2508.

สุรพล คำหรีห์กุล. *ล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: รุ่งอรุณพับลิชชิ่ง, 2542.

อรุณ เวชสุวรรณ. *พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับการรวมหัวเมืองภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ :อรุณวิทยา, 2543.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. *ความรู้พื้นฐานทางลานนาคติ:ประวัติศาสตร์*. เชียงใหม่ :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

एमОР ชิต โสภณ. *ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ*. เชียงใหม่ :ชนบรรณการพิมพ์, 2533.

ภาษาอังกฤษ

Bock, C. *Temples and Elephants Travels in Siam in 1881-1882*. Malaysia : Peter Chong, 1986.

Hallet, H.S. *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan State*. Bangkok : White Lotus, 2000.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

- ไกรศรี นิมมานเหมินทร์. "ความรู้พื้นฐานด้านลานานาคี ศาสนา และวัฒนธรรม." ใน *ลานนาปริทัศน์*. พิมพ์ในวาระครบรอบปีคล้ายวันมรณะของนางกิมฮ้อ นิมมานเหมินทร์, 2525.
- จิรนนท์ พิศรปริชา. *ถูกผู้ชายชื่อนายหลุยส์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสาร, 2534.
- ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. *ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. *ศักดิ์นาถกับพัฒนาการของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2419.
- ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. *100 ปีแห่งการปฏิรูประบอบราชการ; วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจการเมือง*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2541.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. *พม่า ประวัติศาสตร์และการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. *พ่อค้าวัวต่าง: ผู้บุกเบิกการค้าในหมู่บ้านภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ.2398-2503)*. รายงานการวิจัย วิทยาลัยครูเชียงใหม่ กระทรวงศึกษาธิการ, 2525.
- ณัฐกานต์ ลิ้มสถาพร. *เชียงใหม่หัวใจล้านนา*. กรุงเทพฯ: ภัครรรศ์, 2544.
- เดือนใจ ไชยศิลป์. *ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437 - 2476*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536.
- นงเยาว์ กาญจนจारी. *दारวาศมิ*. เชียงใหม่: สุริวงค์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2539.
- บ็อก, คาร์ล. *ห้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, 2529.
- บุญยงค์ เกศเทศ. *สถานภาพสตรีไทย*. กรุงเทพฯ: โอเอส พรินต์ติ้งเฮาส์, 2532.
- ประชากิจกรจักร์, พระยา. *พงศาวดารโยนก*. พระนคร: โรงพิมพ์สัมพันธ, 2498.
- พรพรรณ จงวัฒนา. *กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401 – 2445)* วิทยานิพนธ์

- ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- พรรณนิภา อพิษฐพงศ์. *เจ้าไพร่กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2427 – 2476*. วิทยานิพนธ์ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2534.
- เพนซ์, ฮันส์. *ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของล้านนาไทย*. เชียงใหม่: ทิพย์เนตร, 2526.
- เฟลด์ส ยอร์จ ฮอลล์. *ดร.เรโนลด์ เฮาส์ หมอฝรั่งสามรัชกาล*. กรุงเทพฯ: สุริยบรรณ, 2525.
- ภักดีกุล รัตนา. *ภาพลักษณ์ 'ผู้หญิงเหนือ' ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26*. วิทยานิพนธ์ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- มรกต อารียะ. *การค้าไม้สักในดินแดนล้านนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2453)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2534.
- มณี พยอมยงค์ และนรินทร์ชัย พัฒนพงศา. *วิถีชีวิตและค่านิยมของชาวลานนาไทย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.
- ริคส์ เฟรด ดับบริว. *การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า*. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.
- วัลภา เครือเทียนทอง. *การปฏิรูปการปกครองล้านนาไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. วิทยานิพนธ์ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. *ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์*. กรุงเทพฯ: ด่านสิทธิการพิมพ์, 2542.
- วิไล สุทธิศิริกุล. *เชียงใหม่ 'ก่อนเทศาภิบาล' พ.ศ. 2389 – 2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- วีรวรรณ ศรีสำราญ. *สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของ กฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497 – 2530)*. วิทยานิพนธ์ปริญญาหมาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. *มณฑลเทศาภิบาล: วิเคราะห์เปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์, 2524.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. *ลูกแก้วเมียขวัญ*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2540.

- ศิริรัตน์ อาสนะ. *สตรีในวรรณกรรมล้านนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.
- สงวน โชติสุขรัตน์. *ไทยยวน-คนเมือง*. กรุงเทพฯ: บางสะพานการพิมพ์, 2512.
- สนิท สมัครการ. “ลักษณะพิเศษบางประการของวัฒนธรรมภาคเหนือ.” ใน *สังคมและวัฒนธรรมของภาคเหนือประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 2521.
- สุรพล คำริห์กุล. *แผ่นดินล้านนา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2545.
- สุวรรณ สถาอานันท์ และเนื่องน้อย บุญนคร. *คำ: ร่องรอยความคิด ความเชื่อไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- อมรา พงศาภิชญ์. “สตรีศึกษาในประเทศไทย.” ใน *รวมบทความประเด็นเรื่องสตรี*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- อนุ เนินหาด. *สังคมเมืองเชียงใหม่เล่ม 4*. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2545.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. *พัฒนาการชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา*. กรุงเทพฯ: มิตรนราการพิมพ์, 2527.
- อุคม รุ่งเรืองศรี. *วรรณกรรมล้านนา*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

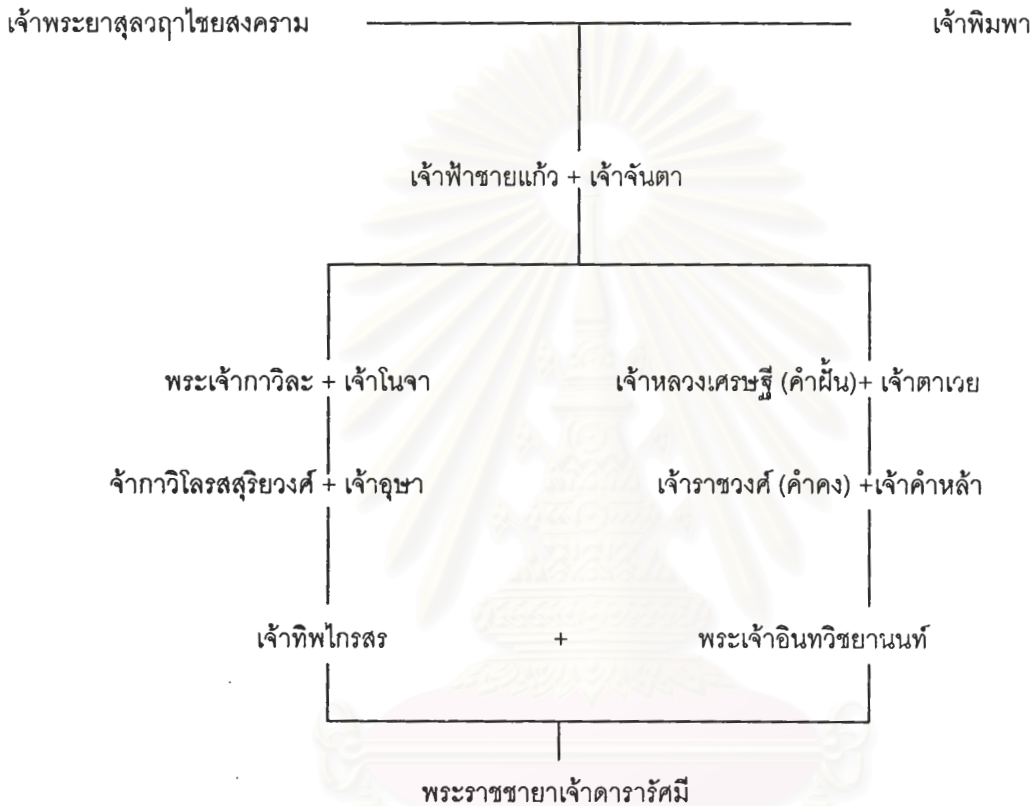

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

สายปฐมวงศ์เจ้าอินทวิชยานนท์และเจ้าทิพไกรสร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มาของข้อมูล : ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. *เพชรลานนา (๑)*(เชียงใหม่: นอร์ทเทิร์นพรีนติ้ง, 2538), หน้า 3.

ภาคผนวก ข

สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอินเดีย
เพื่อส่งเสริมการค้าติดต่อทางพาณิชย์ ระหว่างพม่าของอังกฤษ
กับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน (สัญญาเชียงใหม่)
ลงนาม ณ เมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ 14 มกราคม ค.ศ.1876

ด้วยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหาเมฆมกุฎนุระยรัตนราช
รวิวงษวรุฒมพงษ์บริพัตร วรชติยราชนิกรโธม จาตุรัตนบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศบรมธรรมมิก
มหाराชธิราช บรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในราชการที่ห้า
ในพระบรมราชวงศ์ซึ่งได้ดำรงรัตนราชไมหัยสวรรยาธิปัต ณ กรุงเทพมหานครรัตนโกสินทรหมิน
ทรายุทธยาพระเจ้ากรุงสยาม มีพระราชประสงค์จะดำรงรักษาทางพระราชไมตรีให้วัฒนาถาวรยิ่ง
ขึ้นไป ด้วยเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นของฝ่ายไทยแลเขตแดนซึ่งเป็น
กอลอนนีเมืองขึ้นฝ่ายอังกฤษติดต่อกันกับเมืองเชียงใหม่ ลูกค้าไปมาค้าขายเกิดโรคผู้ร้ายแลเหตุ
ต่างๆ จะต้องจัดการระงับโจรผู้ร้ายให้ลูกค้าทั้งสองฝ่ายไปมาค้าขายโดยสะดวก ท่านเสนาบดีกรุง
สยาม แลคอเวอนแมนต์ฝ่ายอินเดียเห็นพร้อมกันแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงโปรดให้พระยา
เจริญราชไมตรี เป็นผู้ใหญ่ได้บังคับการสิทธิขาดในศาลต่างประเทศเป็นมินิสเตอเปลนิโปเตนติ
เอเรียที่หนึ่ง พระยาสมุทรบุรานุรักษ์ผู้บังคับการเมืองสมุทรปราการเปนมินิสเตอเปลนิโปเตนติเอเรีย
ที่สอง พระมหามนตรีศรีอริราช สมุหเจ้ากรมพระตำรวจในขวาเป็นที่ปรึกษาคนหนึ่ง กับหลวง
สยามานุเคราะห์ทงสุลเมืองราชวงษุนายหนึ่ง ฝ่ายท่านเรตฮอนเนอเรเปเลทอมมาศยอศแบริงบารอน
นอตบรุกทิสแตร์ต่อน เปนบารอนเนต แลเป็นที่ปรึกษาของสมเด็จพระนางเป็นเจ้าแผ่นดินเกรต
บริตเตนแลอารีแลนด์ แลเปนแครนตามาศเดอเครื่องอสิริยศชื่อสะตารอินเดียอย่างที่สุด แลเปน
ไวสรอยคอเวอนอนเนอเยเนรอลอินเดียอยู่ในที่ประชุมจึงได้ตั้งท่านชาเลอัมเฟอซอนเอตจิซอนคอม
แปเนียมซึ่งได้รับเครื่องอสิริยศอย่างสูงซึ่งสะตารอินเดียเปนเปลนิโปเตนติเอเรีย และผู้ซึ่งมีอำนาจ
ทั้งสองฝ่ายได้ปรึกษาเห็นถูกต้องตกลงกับตามข้อสัญญาซึ่งจะกล่าวนี้

ข้อ 1 ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้าเชียงใหม่ตั้งด่านกองตระเวนแลให้มี
เจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสะระวิลที่เป็นเขตแดนเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นของฝ่ายสยาม แล้วให้
มีโปลิตตั้งอยู่พอสมควร จะได้ระงับห้ามโจรผู้ร้ายแลการอื่นๆ ที่เป็นสำคัญ

ข้อ 2 ว่า ผู้หนึ่งผู้ใดเปนโจรผู้ร้ายในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปางเมืองนครลำพูนหนี
ข้ามไปในเขตแดนอังกฤษ เจ้าพนักงานอังกฤษ แลโปลิตจะช่วยติดตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรงถ้าได้

ตัวผู้ร้ายเป็นคนในบังคับสยาม ต้องส่งให้เจ้าพนักงานสยามที่เมืองเชียงใหม่ ถ้าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ให้ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ ณ เขตแดนของละตินชำระให้ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดเป็นผู้ร้ายในเขตแดนอังกฤษหนีเข้าไปในเขตแดนเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับไปลิศจะช่วยติดตามผู้โดยแรง ถ้าได้ตัวผู้ร้ายเป็นคนในบังคับอังกฤษ ต้องส่งให้ขุนนางที่ยองละติน ถ้าเป็นคนในบังคับสยามเจ้าพนักงานที่ตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่จะชำระให้ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่มีหนังสือเดินทางตามใบสัญญาข้อ 4 ถ้าไม่มีหนังสือสัญญาเดินทาง เป็นโจรผู้ร้ายในเขตแดนอังกฤษ เขตแดนสยาม ถ้าจับตัวผู้ร้ายได้ ไม่ต้องถามว่าเป็นคนชาติของผู้ใด ต้องชำระตัดสินโทษตามกฎหมายบ้านเมืองนั้น ถ้าทรัพย์สินของผู้ร้ายที่ลักไป เจ้าพนักงานในเขตแดนฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดชำระได้ทรัพย์สินของมาแล้วต้องส่งทรัพย์สินของให้แก่เจ้าของฝ่ายนั้น

ข้อ 3 ว่า เจ้าพนักงานสยามที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะต้องช่วยป้องกันคนในบังคับอังกฤษซึ่งไปมาค้าขายและมีธุระอื่นๆ ในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนโดยสมควร แลคอเวอนแมนต์อังกฤษในฝ่ายอินเดียนก็จะต้องช่วยป้องกันคนในบังคับสยามซึ่งมาจากเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไปค้าขายหรือมีธุระอื่นๆ เข้าไปในเขตแดนอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ 4 ว่า คนในบังคับอังกฤษแต่เมืองพม่า ฝ่ายอังกฤษเข้าไปในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวของผู้ครอบครองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ฤๅขุนนางซึ่งผู้ครอบครองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษตั้งให้เป็นเจ้าพนักงานในหนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้น ให้ใส่ชื่อแลตำแหน่งมาธุระด้วยเหตุใดๆ หนังสือเดินทางนั้นต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แต่หนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้นเจ้าพนักงานซึ่งอยู่ในเขตแดนชั้นนอกฤๅชั้นใน เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะเรียกดูต้องให้ดู ถ้าผู้มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้ามตามหนังสือสัญญาราชไมตรี ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม กับสมเด็จพระเจ้ากรุงเองแคลนต์ทำไว้ เมื่อวันที่สิบแปดเดือนเอปริล คฤศตศักราช 1855 ปี แลข้อเพิ่มซึ่งคอเวอนแมนต์กับกอมิสเนอฝ่ายอังกฤษ ได้ทำไว้เมื่อวันที่สิบสาม เดือนเม คฤศตศักราช 1856 ปี มิให้ขาดวางไว้ต้องยอมให้ไปตามระยะทาง ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวจะให้กลับก็ได้ แต่อย่าให้ทำอันตรายด้วยประการใด

ข้อ 5 ว่า มีประสงค์จะตกลงกันระวางความซึ่งคนในบังคับอังกฤษคนในบังคับสยามที่อยู่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ซึ่งเป็นฝ่ายของไทยที่จะเป็นความแก่กันต่อไปข้างนำมิใช่เป็นความตีพันมหันตโทษ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจะตั้งผู้ซึ่งสมควรให้เป็นตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ และตระลาการนั้นจะมีอำนาจได้ชำระตัดสินความของคนในบังคับอังกฤษฟ้องคนบังคับสยามที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าคนในบังคับสยามฟ้องคนในบังคับอังกฤษ

ที่มาแต่ฝ่ายพม่าฝ่ายอังกฤษเข้าไปที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ 4 ถ้าไม่ยอมให้ตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ตัดสินก็ต้องให้กงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ ฤาขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่เขตแดนของสะลินชำระตัดสิน ถ้าคนในบังคับสยามฟ้องคนในบังคับอังกฤษเข้าไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามสัญญาข้อ 4 ความนั้นต้องชำระตามกฎหมายเมืองนั้น

ข้อ 6 ว่า คนในบังคับสยามที่อยู่เมืองพม่าผ่านอังกฤษ ถ้าเป็นความกันเองจะหาตระลาการฝ่ายอังกฤษในตำบลนั้นให้ชำระความ ตระลาการอังกฤษนั้นจะต้องช่วยว่ากล่าวให้สำเร็จตามไมตรี ถ้าใจทจำเลยยอมกันความนั้นก็แล้วกันได้ ถ้าคนในบังคับอังกฤษที่อยู่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นความกันเอง จะไปหาตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ซึ่งที่ตั้งอยู่ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 ตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ต้องให้สำเร็จตามไมตรี ถ้าใจทจำเลยยอมกันตามตัดสิน ความนั้นก็แล้วกันได้

ข้อ 7 ว่า คนในฝ่ายอินเดีย ซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษมาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษเข้าไปในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ที่ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือข้อ 4 ถ้าทำความผิดในเขตแดนสยาม ต้องชำระตามศาลตามกฎหมายเมืองนั้น ถ้าคนเกิดในฝ่ายอินเดีย ซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษอย่างทีกล่าวมาแล้ว ถ้ามีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ 4 แล้วทำความผิด ต้องให้กงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ ฤาให้ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินชำระตามกฎหมายอังกฤษ

ข้อ 8 ว่า เจ้าพนักงานที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าขุนนางที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินฤากงสุลในกรุงเทพฯ จะต้องการคำหา ให้การพยานแลผู้ที่เป้นความซึ่งต้องการจะได้ต้องการตัดสินความมหันตโทษแลความมิใช่มหันตโทษที่ยังไม่แล้ว ก็ต้องให้ทุกครั้ง ถ้าตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ ต้องการคำหา คำให้การ คำพยานแลผู้ที่เป้นพยาน ต้องให้เหมือนกันทุกครั้ง

ข้อ 9 ว่า ความที่ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่เขตแดนของสะลินชำระก็ดี ฤาตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ก็ดี ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 นี้ ถ้าคนในบังคับสยามเป็นความเกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษ ฤาคนในบังคับอังกฤษเกี่ยวข้องกับคนในบังคับสยาม เจ้าพนักงานสยาม ฤาเจ้าพนักงานอังกฤษ ทั้งสองฝ่ายจะใช้ขุนนางนายหนึ่งไปฟังชำระความก็ได้ ถ้าต้องการคำหา คำให้การ คำพยาน เจ้าพนักงานสยาม ฤาเจ้าพนักงานอังกฤษจะคัดส่งให้อ่านให้คิดเอาค่าจ้างแต่สิ่งใด

ข้อ 10 ว่า คนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามสัญญาข้อ 4 ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะซื้อไม้ตัดไม้กานไม้ที่ป่าเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องทำหนังสือสัญญา

กับเจ้าของป่าให้กำหนดปี หนังสือสัญญานั้นทำเป็นสองฉบับ เอาไว้คนละฉบับ ต้องประทับตรา ตระลาการไทยที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 แลประทับตราเจ้าเชียงใหม่ ด้วย และตระลาการเมืองเชียงใหม่ต้องสำเนาหนังสือสัญญาข้อไม้นั้นให้แก่ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ เขตแดนของสะลินฉบับหนึ่งทุกครั้ง ถ้าผู้หนึ่งทั้งสองฝ่ายให้มีอำนาจในการนี้แล้ว จึงได้แก่นหนังสือ สัญญาได้ตามที่เห็นขาดเห็นเกิดประการใด

ข้อ 11 ว่า ตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 แลเจ้า เชียงใหม่ต้องห้ามอย่าให้เจ้าของป่าทำหนังสือสัญญาขายไม้ฤาป่าไม้ในตำบลเดียวเป็นสองราย สามราย แลห้ามอย่าให้ผู้หนึ่งผู้ใดไปตีตราถูบลตราที่เป็นเจ้าของแท้ได้ตัดตีตราไว้ แลต้องช่วย ค่าที่ตัดไม้แลซื้อไม้ตามสมควร จะได้เก็บไม้ของตัวได้ ถ้าเจ้าของป่าไม่ไม่ให้ตัดไม้กานไม้ ฤาไม้ให้ ถอยไม้ตามหนังสือสัญญาข้อไม้นี้ว่าไว้ในหนังสือสัญญาข้อ 10 ให้ตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่ง ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 กับเจ้าเชียงใหม่บังคับให้เจ้าของป่าเสียค่าบวการให้กับผู้ซึ่งทำ หนังสือสัญญานั้นพอสมควร ตามกฎหมายฝ่ายสยาม

ข้อ 12 ว่า คนในบังคับอังกฤษซึ่งมาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษเข้าในเขตแดนสยาม สิ่งของ ต้องพิทักษ์ภาษีต้องเสียภาษีตามธรรมเนียมเมืองนั้น ถ้าคนในบังคับสยามเข้าไปในเขตแดนอังกฤษ สิ่งของต้องพิทักษ์ภาษีต้องเสียภาษีตามคอเวอนแมนต์ได้ตั้งไว้

ข้อ 13 ว่า ขุนนางอังกฤษ ซึ่งตั้งอยู่เขตแดนของสะลิน จะมีอำนาจตามหนังสือสัญญานี้ แลมีอำนาจทุกอย่างเหมือนกงสุลอังกฤษนายหนึ่ง ตามหนังสือสัญญาพระราชไมตรีสมเด็จพระ นางเจ้ากวินกรูเองแคลนที่ได้ทำไว้ต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เมื่อวันที่สิบแปด เดือนเอปริล คฤศตศักราช 1855 ปี แลข้อเพิ่มเติมซึ่งคอเวอนแมนต์ฝ่ายสยามกับกอมิคเนอฝ่ายอังกฤษได้ทำไว้ ให้วันที่สิบสามเดือนเม คฤศตศักราช 1856 ปี

ข้อ 14 ว่า ไม่มีข้อใดข้อหนึ่งในหนังสือสัญญานี้จะยกข้อความหนังสือสัญญาทางพระ ราชไมตรี ฤาหนังสือสัญญาอื่นๆ ซึ่งไม่ได้อยู่ในระวางคอเวอนแมนต์อังกฤษคอเวอนแมนต์ สยามปัจจุบันนี้ได้ แต่ข้อความที่มีอยู่ในสัญญานี้ ใช้ได้เฉพาะที่ได้สัญญาตกลงกันเต็มในหนังสือ สัญญาใหม่นี้

ข้อ 15 ว่า เมื่อพ้นเจดปีนั้นแต่วันได้ใช้หนังสือสัญญานี้ ฝ่ายประเทศอังกฤษฤาประเทศ สยาม จะขอตรวจแก่นหนังสือสัญญานี้ให้บอกล่วงหน้าสิบสองเดือน แลตั้งขุนนาง แลประทับตราเจ้า เชียงใหม่ด้วย แลตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ต้องส่งสำเนาหนังสือสัญญาข้อไม้นั้น ให้แก่ขุนนาง อังกฤษที่ตั้งอยู่เขตแดนของสะลินฉบับหนึ่งทุกครั้ง ถ้าผู้หนึ่งทั้งสองฝ่ายเป็นผู้ให้มีอำนาจในการนี้ แล้ว จึงได้แก่นหนังสือสัญญาได้ตามที่เห็นขาดเห็นเกินประการใด

ข้อ 16 ว่า หนังสือสัญญาที่ทำไว้เป็นภาษาอังกฤษแลภาษาสยามเนื้อความอันเดียวกัน แต่ผู้ซึ่งมีอำนาจเต็มในฝ่ายอังกฤษไม่รู้ภาษาไทยได้ตกลงกัน ถ้าเป็นเหตุการณ์ุ่เดียวกันในหนังสือสัญญานี้ต้องเอาคำอังกฤษเป็นแน่

ข้อ 17 ว่า ท่านไวยสรอยคองเวอนเนอเยเนรอลอินเดียได้รติฟายหนังสือสัญญานี้ ได้ให้ผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายสยามทราบแล้ว หนังสือสัญญานี้ขอให้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามรติฟายแล้วให้ส่งแก่สะเกรตตารีคองเวอนเนนตผ่านอินเดียที่ว่า การต่างประเทศเมืองกัลกัตตาในกำหนดสี่เดือนเข้ามาหนังสือสัญญานี้เมื่อรติฟายแล้วจึงใช้ได้ ในวันที่หนึ่ง เดือนยันวารี คฤศตศักราช 1875 ปี ตรงกับวันศุกร์แรม 9 ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอ จศก จุลศักราช 1236 ปี แลท่านผู้มีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อประทับตราในหนังสือสัญญาสองฉบับเป็นอังกฤษอักษรสยามไว้เป็นสำคัญ หนังสือสัญญานี้ทำที่เมืองกัลกัตตาลงวันที่สิบสี่ เดือนยันวารี คฤศตศักราช 1874 ปี ตรงกับวันพุธ เดือนยี่ แรม สิบสองค่ำ จุลศักราช 1235 ปีรกาเบญจศก

หนังสือสัญญาฉบับนี้ได้ลงชื่อพระยาเจริญราชไมตรีประทับตราเทวดานั่งแทนถือดอกบัว พระยาสมุทบูรรักษ ประทับตราชื่อตัวมีข้างอยู่กลาง มีศเอศจิซอน ผู้รับอำนาจเต็ม แต่ท่านไวยสรอย ประทับตราครั้งดวงตราชื่อตัวรวมตราสามดวง ได้ประทับไว้ท้ายหนังสือสัญญาที่อักษรอังกฤษแห่งหนึ่ง ที่อักษรไทยแห่งหนึ่งทั้งสองฉบับ หนังสือสัญญานี้รักษาไว้ ณ กรุงเทพฯฉบับหนึ่งที่หมู่กุกระดาศ หนังสือประทับตราครั้งของมีศเอศจิซอนฉบับหนึ่ง ที่หมู่กุกระดาศหนังสือสัญญาประทับตราประจำครั้งรูปพระบรมคมีเครือดอกไม้ของพระยาเจริญราชไมตรีรักษาไว้ ณ เมืองกัลกัตตา ผู้ใดที่เป็นคนในบังคับอังกฤษมีหนังสือสำหรับตัว ตัดไม้กานไม้ในป่าตำบลหนึ่งตำบลใด เจ้าของป่าไม่ยอม ฤาเกินกำหนดหนังสือกงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ ฤาขุนนางอังกฤษที่เขตรแดนของสะลินเนสมควร ถ้าผู้นั้นไม่มีหนังสือสำหรับตัวแล้วต้องชำระตามศาลและกฎหมายเมื่อนั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มาของข้อมูล : ชวลีย์ ณ ถลาง. *ประเทศราชของสยาม* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 313-318.

ภาคผนวก ค

พระราชดำริประจำปีเกิด

1. คนเกิดปี ไข่ (ปีชวด) ประจำปีพระราชดำริจอมทอง เมืองเชียงใหม่
2. คนเกิดปี เป้า (ปีฉลู) ประจำปีพระราชดำริลำปางหลวง เมืองลำปาง
3. คนเกิดปี ยี (ปีขาล) ประจำปีพระราชดำริช่อแฮ เมืองแพร่
4. คนเกิดปี แม้า (ปีเถาะ) ประจำปีพระราชดำริแช่แห้ง เมืองน่าน
5. คนเกิดปี สี (ปีมะโรง) ประจำปีพระราชดำริวัดพระสิงห์และพระพุทธรูปสี่หีบ เมืองเชียงใหม่
6. คนเกิดปี ไล่ (ปีมะเส็ง) ประจำปีโหรบัลลังก์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ พุทธคยา ชมพูทวีป
7. คนเกิดปี สะง้า (ปีมะเมีย) ประจำปีพระราชดำริตะโก้ง (ชเวดากอง) เมืองย่างกุ้ง พม่า
8. คนเกิดปี เม็ด (ปีมะแม) ประจำปีพระราชดำริคอกยสุเทพ เมืองเชียงใหม่
9. คนเกิดปี สัน (ปีวอก) ประจำปีพระราชดำรินม เมืองนครพนม
10. คนเกิดปี เล้า (ปีระกา) ประจำปีพระราชดำริบุญไชย เมืองลำพูน
11. คนเกิดปี เส็ด (ปีจอ) ประจำปีพระราชดำริแก้วจุฬามณี ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บางตำรากล่าวว่าใช้
พระราชดำรินทร์แขวนที่พม่าแทน
12. คนเกิดปี ไล่ (ปีกุน) ประจำปีพระราชดำริคอกยตุง เมืองเชียงราย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มาของข้อมูล : เขียวชาย อักษรดิษฐ์และคณะ. *ล้านนา จักรวาล ตัวตน อำนาจ* (กรุงเทพฯ: ครีมี แคมเชอร์ กราฟิค, 2545), หน้า 21.

ภาคผนวก ง

เจ้าหลวงเชียงใหม่ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

เจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์

เจ้าอินทวิชยานนท์

เจ้าอินทวโรสุริยวงศ์

เจ้าแก้วนารัฐ

ที่มา : วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่. *เจ้าหลวงเชียงใหม่* (เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539), หน้า 29.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวนัยนา ครุฑเมือง เกิดวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2523 ที่จังหวัดอุดรดิตถ์ สำเร็จ
การศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี
การศึกษา 2544 และเข้าศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดี
เปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อปีการศึกษา 2545

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย